

MEĐUNARODNA POLITIKA

BEOGRAD
GOD. LXVIII, BR. 1166-67
APRIL–SEPTEMBAR 2017.

Institut za međunarodnu
politiku i privredu

Nenad Stekić

EVROSKEPTICIZAM KAO ČINILAC
POLITIČKOG IDENTITETA GRAĐANA SRBIJE

Jovana Perić

EVROPSKA UNIJA KAO POSREDNIK
U DIJALOGU BEOGRADA I PRIŠTINE – KRITIČKI
OSVRT

Isidora Pop-Lazić

ULOGA SAVETA BEZBEDNOSTI UJEDINJENIH
NACIJA U BORBI PROTIV TERORIZMA TOKOM
SIRIJSKE KRIZE

Vuk Lazić

POLITIČKI, EKONOMSKI I KULTURNI ASPEKTI
PRISUSTVA TURSKJE U BIH OD 2003. GODINE

Sanja Stanković

POZICIJA JAPANA U ISTOČNOJ AZIJI:
OD REGIONALNE SILE
DO ZAVISNOG BALANSERA

Gavrilo Ostojić

POSLEDICE MEĐUNARODNIH PROBLEMA
OKO RASPODELE RESURSA PIJAĆE VODE
NA PROSTORU CENTRALNE AZIJE

Ljiljana M. Mudrinić

POLITIČKE PRETPOSTAVKE ZASNIVANJA RE-
GIONALIZMA I REGIONALIZACIJE
U BOSNI I HERCEGOVINI

Goran Vujović

POLITIKA USLOVLJAVANJA
MEĐUNARODNOG MONETARNOG FONDA

MEĐUNARODNA POLITIKA

Makedonska 25, 11000 Beograd, poštanski fah 413, tel. +381 11 3373 824 (glavni i odgovorni urednik)
Tel./fax 3373 825 (pretplata), e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs
Internet: www.diplomacy.bg.ac.rs/medjunarodna.htm, izlazi tromesečno

UDK 327

ISSN 0543-3657

Godina LXVIII, br. 1166-67, april-septembar 2017.

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu,
11000 Beograd, Makedonska 25

Direktor Instituta

Prof. dr Branislav Đorđević

Glavni i odgovorni urednik

Dr Vladimir Trapara

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dr Slobodan Janković

Sekretar redakcije

Msr Dragana Dabić

Izdavački savet

- Prof. dr Tanja Mišćević (predsedavajuća), glavni pregovarač Srbije sa EU
vanredni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Dr Milica Delević, docent, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Dr Duško Lopandić, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd
Prof. dr Obrad Račić, redovni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Prof. dr Ivo Visković, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
Dr Milan Šahović, naučni savetnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Prof. dr Luka Brkić, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, Hrvatska
Dr Hue Li, Institut za svetsku ekonomiju i politiku
Kineske akademije društvenih nauka Peking, Kina
Dr Žoltan Hajdu, Mađarska akademija nauka, Pečuj, Mađarska
Jorgos Leventis, Univerzitet Ujedinjenih nacija
i Međunarodni bezbednosni forum, Levkozija, Kipar
Dr Mihail M. Lobanov, Institut za ekonomiju Ruske akademije nauka, Moskva, Rusija
Dr Hrvoje Butković, Institut za međunarodne odnose i razvoj, Zagreb, Hrvatska
Prof. Nikoleta Sirgi, Fakultet za ekonomiju Univerziteta Zapadni Temišvar,
Temišvar, Rumunija
Dr Zoila Gonsales Maikas, Institut za međunarodne odnose, Havana, Kuba
Dr Biser Bančev, Institut za balkanske studije Bugarske akademije nauka, Sofija, Bugarska
Prof. dr Joakim Beker, Institut za međunarodnu ekonomiju i razvoj Univerziteta za
ekonomiju i poslovnu administraciju, Beč, Austrija
-
-

Uređivački odbor

Prof. dr Miroslav Mladenović, Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu
Dr Edita Stojić-Karanović, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Miroslav Antevski, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Ana Jović-Lazić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Aleksandar Jazić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Ivan Dujčić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Vidoje Golubović, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Žaklina Novičić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Petar Stanojević, Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu
Dr Stevan Gajić, Institut za evropske studije, Beograd
Msr Dušan Dostanić, Institut za evropske studije, Beograd

Prelom

Sanja Balović

Lektura

Maja Jovanović

Štamparija

Donat graf doo, Beograd

Tiraž:

300 primeraka

Godišnja pretplata

Zahtev za pretplatu slati na adresu: *Međunarodna politika*, Makedonska 25,
11000 Beograd, poštanski fah 413, uplata na račun 205-142866-36,
Komerčijalna banka a.d. Beograd, Makedonska 32

Za inostranstvo

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel./fax +381 11 20 84 229, e-mail: bfsbooks@sezampro.rs

Oglasi

Informacije o ceni i raspoloživom oglasnom prostoru mogu se dobiti na telefon
(011) 337 38 25 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

Pogledi izneti u člancima odražavaju lični stav autora,
a ne nužno i stav Izdavačkog saveta i Uredništva

MEĐUNARODNA POLITIKA

UDK 327 Godina LXVIII, br. 1166-67, april-septembar 2017. ISSN 0543-3657

Sadržaj

<i>Nenad Stekić</i> Evroskepticizam kao činilac političkog identiteta građana Srbije	5
<i>Jovana Perić</i> Evropska unija kao posrednik u dijalogu Beograda i Prištine – kritički osvrt	22
<i>Isidora Pop-Lazić</i> Uloga Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u borbi protiv terorizma tokom sirijske krize	35
<i>Vuk Lazić</i> Politički, ekonomski i kulturni aspekti prisustva Turske u BiH od 2003. godine	56
<i>Sanja Stanković</i> Pozicija Japana u Istočnoj Aziji: od regionalne sile do zavisnog balansera	77
<i>Gavrilo Ostojić</i> Posledice međunarodnih problema oko raspodele resursa pijaće vode na prostoru Centralne Azije	93
<i>Ljiljana M. Mudrinić</i> Političke pretpostavke zasnivanja regionalizma i regionalizacije u Bosni i Hercegovini	118

Goran Vujović
Politika uslovljavanja Međunarodnog monetarnog fonda 138

PRIKAZI

*Dragana Dabić: Aleksandar Jazić, Saradnja država članica
Evropske unije u oblasti civilne zaštite* 159

*Radomir S. Jergić, Đorđe N. Lopičić, Studije i ogledi
iz međunarodnog prava, međunarodnih odnosa i diplomatije* 162

UDK: 316.653:32(4-672EU)(497.11)
Bibliid 0543-3657, 68 (2017)
God. LXVIII, br. 1166-67, str. 5-21
izvorni naučni rad
Primljen: 2.8.2017.

Nenad Stekić, MA¹

Evroskepticizam kao činilac političkog identiteta građana Republike Srbije

SAŽETAK

Cilj ovog članka je prikaz najznačajnijih teorijskih rasprava o evroskepticizmu, kao i upućivanje na postojeća istraživanja javnog mnjenja o evropskim integracijama Republike Srbije. Pitanja na koja rad nastoji da ponudi odgovore tiču se zastupljenosti evroskepticizma u političkom identitetu građana Srbije u kontekstu aktuelnih pregovora o članstvu sa Evropskom unijom. Kao sekundarni izvor podataka, biće korišćeni nalazi istraživanja realizovanih za potrebe Kancelarije za evropske integracije Republike Srbije, za period između 2009. i 2017. godine. Autor će hronološki predstaviti razvoj javnog mnjenja u vezi sa članstvom Srbije u Evropskoj uniji. Pored toga biće predstavljeni faktori koji dovode do kontinuiranog evroskepticizma u Republici Srbiji. Zaključci rada upućuju na postojanje dugoročnog i visokog nivoa evroskepticizma kod građana Republike Srbije, naročito nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju 2008. godine.

Ključne reči: evroskepticizam, politički identitet, Evropska unija, Republika Srbija, javno mnjenje, evropske integracije, proširenje Evropske unije, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju.

Uvodna razmatranja

Termin „evropske integracije“ je u akademski diskurs ušao sa početkom ujedinjenja posleratne zapadne Evrope. Ovaj proces i nakon više od šezdeset godina i dalje traje i odvija se u različitim sferama društvenog života, a najdalje je odmakao u ekonomskom i političkom domenu. Evropska unija kao najvidljiviji proizvod evropskih integracionih tokova na tlu Evrope, predstavlja po mnogima, najuspešniji primer regionalnih integracija koji se

¹ Student-demonstrator, Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti, nesteley@gmail.com

ikada desio.² Međutim, takozvani „evropski san“ nije dosanjan do kraja, pa je tako integracioni proces bio (i biva) opterećen različitim suprotstavljenim frakcijama unutar država članica, odnosno nedostacima podrške javnog mnjenja daljim integracijama, najvećeg dela država članica Evropske unije. Jačanje desničarskih stranaka i populizma u ključnim evropskim državama poklapa se i sa jačanjem straha od potencijalnog gubitka identiteta u smislu punopravnog članstva Srbije u Evropskoj uniji. Nakon višegodišnjeg procesa pripreme za proces pridruživanja, Srbija je potpisivanjem SSP-a 2008. godine okončala prvu fazu na putu ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji. U ovoj fazi procesa javila su se brojna protivljenja pregovorima sa Evropskom unijom. Izučavanje evroskepticizma je stoga značajno imajući u vidu da se na osnovu postojećih konceptualizacija ovog pojma, kontinuiranih istraživanja javnog mnjenja o ovom pitanju, kao i ključnih događaja u procesu evropskih integracija Srbije, mogu izvesti zaključci koji objašnjavaju relativno nizak stepen podrške građana Srbije punopravnom članstvu u Evropskoj uniji.

Evroskepticizam se u svim svojim varijantama (o čemu će detaljnije biti reči u nastavku članka), ispoljava širom evropskog kontinenta, i gotovo u svim državama članicama Evropske unije. Ovaj termin je različito određen u lingvističkoj literaturi. U opštem smislu, ova složenica bi označavala skepsu prema Evropi kao takvoj, ali značenje koje ovaj termin zapravo ima u sebi, sadrži determinante koje su protiv učlanjenja u Evropsku uniju. Tako Enciklopedija Britanika (Encyclopedia Britannica) određuje evroskepticizam kao „političku doktrinu, koja počiva na zagovaranju oslobađanja od uticaja Evropske unije“.³ Oksfordski Rečnik pak daje određenje evroskeptika kao „osobe/entiteta koja/i se protivi narastajućim ovlašćenjima Evropske unije“.⁴

Od rimskih sporazuma kojima je otpočela moderna era evropskog ujedinjenja u različitim sferama društvenom života, pa sve do danas, traju neprestani naponi evroskeptika da ukažu na negativne strane koje projekat evropskih integracija nosi sa sobom. Evroskepticizam je već u startu bio snažno izražen u okviru „velike šestorice“, odnosno šest država osnivača preteče Evropske unije. Građani Danske su 1992. godine na referendumu odbili predlog Sporazuma iz Maastrichta, da bi nakon njegovog uspešnog ponavljanja i prihvatanja istog, širom Danske izbili neredi na ulicama i protesti protiv „evropeizacije Danske“.⁵

² Milada Anna Vachudova, *Europe undivided: democracy, leverage, and integration after communism*, Oxford University Press on Demand, 2005, p. 34.

³ Internet stranica Enciklopedije Britanika. Više dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/Euroscepticism> (Pristupljeno: 29.07.2017. 15:53)

⁴ Internet stranica Oksford Rečnika. Više dostupno na: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/eurosceptic> (Pristupljeno: 29.07.2017. 15:56)

⁵ Ovo je i jedan od razloga zbog kojih Danska, i dvadeset pet godina nakon usvajanja Sporazuma iz Maastrichta, ima pravne rezerve na vojne segmente Zajedničke bezbednosne i odbrambene politike Evropske unije (EU ZBOP). Videti više na: <https://www.theguardian.com/world/1993/may/20/eu.politics> (Pristupljeno: 27.07.2017. 14:28)

Evroskepticizam se u akademskoj literaturi uzima kao jedan od ključnih činilaca političkog identiteta evropskih društava. Tenzijom između ličnog političkog identiteta i ograničenja društva, odnosno kolektivnog političkog identiteta bavili su se brojni sociolozi među kojima su najistaknutiji Entoni Gidens (Anthony Giddens), Ričard Dženkins (Richard Jenkins) i Šeldon Strajker (Sheldon Stryker). U svom članku „Prošlost, sadašnjost i budućnost teorije identiteta“, Strajker je, zajedno sa Piterom Berkom (Peter J. Burke), razvio opsežnu diskusiju o akademskim dometima istraživanja odnosa individualnog i kolektivnog identiteta.⁶ On tvrdi da je identitet trajnija tvorevina i da ga karakteriše otežana unutrašnja promena. Naime, prema njegovim stanovištima, identitet (bilo kolektivni bilo individualni) direktno utiče na ponašanje pojedinaca.⁷

Na ovako postavljene argumente, nadovezuje se Dženkinsovo shvatanje identiteta kao „većite dijalektike između interne i eksterne identifikacije osobe sa političkim determinantama jednog društva“.⁸ On tvrdi da su za vezu između ličnog i društvenog odnosno „nacionalnog“ (prim. aut.) identiteta, za analizu najpogodniji tzv. interakcioni faktori, odnosno entiteti na osnovu kojih se pojedinac (ne) poistovećuje sa širom društvenom zajednicom.⁹ Identifikacija upravo takvih interakcionih faktora jeste predmet ovog rada, imajući u vidu konstantnu podeljenost građana Srbije po pitanju punopravnog članstva u Evropskoj uniji.

Ovaj rad počinje prikazom najznačajnijih teorijskih debata u vezi sa prirodom i transformacijom evroskepticizma od početka evrointegracija pedesetih godina 20. veka do danas. Kako bi konceptualizacija pojma evroskepticizma bila smeštena u odgovarajući kontekst, u ovom delu rada biće ukratko predstavljeni ključni događaji u procesu evrointegracija Srbije, koji su uticali na veće osciliranje javnog mnjenja. U drugom delu rada biće prikazani nalazi serije kvantitativnih istraživanja percepcije građana Srbije o aktuelnim evropskim integracijama za period od 2009. do 2017. godine. U poslednjem delu rada, autor će shodno determinantama evroskepticizma nastojati da prikaže faktore koji su reflektovani u Srbiji, odnosno elemente razvoja evroskepticizma koji su sastavni činilac političkog identiteta građana Srbije.

Evroskepticizam u svetlu evropskih integracija Srbije

Evropske integracije Srbije su proces koji traje duže od šesnaest godina, koji je počeo padom Slobodana Miloševića i dolaskom Demokratske

⁶ Sheldon Stryker and Peter J. Burke, “The past, present, and future of an identity theory”, *Social psychology quarterly*, 2000, Vol. 64, No.3, pp. 284–297.

⁷ Ibid., p. 288.

⁸ Richard Jenkins, “Categorization: Identity, social process and epistemology”, *Current sociology*, 2000, Vol.48, No. 3, pp. 7–25.

⁹ Ibid., p. 16.

opozicije Srbije 2000. godine. Značajna osobina ranog perioda evropskih integracija je regionalni koncept koji je Evropska unija promovisala početkom 21. veka. Regionalni koncept podrazumevao je grupisanje država (pa čak i regiona) pod istu „kapu“ prilikom sagledavanja obaveza koje svaka država mora da ispuni pre punopravnog članstva.¹⁰ Spremnost na dijalog i eventualno proširenje na Balkan, Evropska unija je iskazala organizujući dva samita, u Zagrebu (2000), kao i u Solunu 2003. godine, na kom je usvojena Deklaracija iz Soluna, u kojoj su iskazane kao ključne, vrednosti koje region Zapadnog Balkana treba da usvoji: „...vladavina prava i poštovanje međunarodnog prava, nepovredivost granica, razvoj regionalne saradnje i mirno rešavanje sukoba“.¹¹ Nakon referenduma o izdavanju iz državne zajednice, Srbija nastavlja samostalno evropske integracije 2006. godine, da bi 2008. godine potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Iste godine, ključne države članice priznaju jednostrano proglašenu nezavisnost južne srpske pokrajine, što izaziva veliki evroskeptični talas u srpskom društvu. Nakon godinu dana, Srbiji, kao i ostalim državama regiona, Evropska unija dodeljuje status bezviznog režima, dok 2012. godine Srbija postaje država kandidat za punopravno članstvo.

U nastavku će biti dat kraći pregled teorijskih razmatranja prirode evroskepticitizma. Korpus akademskih radova obiluje viđenjima mnogobrojnih faktora i izvora koji u određenom društvu mogu predstavljati podstrek evroskeptičnih stavova. Postoje brojne klasifikacije izvora evroskepticitizma među kojima su najčešće opšte podele na vremenske i situacione. Pored toga, ovaj pojam biva konceptualizovan u akademskoj literaturi kao poseban entitet koji može biti objašnjen kroz nekoliko različitih dimenzija i teorijskih promišljanja. Lizbet Hog (Liesbet Hoogh) i Geri Marks (Gary Marks) navode da je teorijska debata o evroskepticitizmu otpočela sredinom osamdesetih godina 20. veka, kada su mnogobrojni autori počeli da analiziraju odnose ideološkog spektra prema evropskim integracijama. Oni tvrde da su dominantni stavovi akademske zajednice uključivali mišljenja da su radikalno levičarski orijentisane stranke u zapadnoj Evropi bile oštro suprotstavljene ideji evropske integracije, pošto su evropski projekat posmatrali kao „kapitalistički“, dok su se argumenti desničarskih stranaka odnosili na gubitak nacionalnog suvereniteta odnosno identiteta nacije.¹²

Autori poput Paula Tagarta (Paul Taggart) i Aleksa Šerbjaka (Aleks Szczerbiak), tvrde da evroskeptizmom može predominantno biti objašnjen putem strategije povezane sa stranačkim pozicijama u partijskim sistemima.

¹⁰ Tako su Turska i Hrvatska imale „zajednički evropski put“, sve do 2005. godine, kada su integracioni tokovi ove dve države potpuno razdvojeni.

¹¹ “EU-Western Balkans Summit Declaration”, *Official Journal of the EU (C/03/163, 10229-03)*, Brussels, June 2003.

¹² Videti više u: Liesbet Hooghe and Gary Marks, “Sources of euroscepticism”, *Acta Politica*, 2007, Vol. 42, No. 2-3 p. 121.

Pozicija stranaka (bilo da su one na periferiji ili su ključne u političkom sistemu jedne države), u značajnoj meri opredeljuje javni diskurs prema pitanju evropskih integracija. Stranke deluju u svakodnevnom političkom životu, a pošto stranke kao „važni činioci političkog života jedne prosečne nacionalne evropske države, u poslednjoj deceniji 20. veka, nisu uspele da shvate značaj integracija, nije im preostalo ništa drugo nego da se konfrontiraju toj ideji“.¹³

Postoji opšti konsenzus da je pojam evroskepticizam potrebno suprotstaviti srodnim terminima kako bi se moglo pristupiti daljoj konceptualizaciji. Grabe (Grabbe) tvrdi da je evroskepticizmu suprotan pojam evropeizacije.¹⁴ Najsveobuhvatnije određenje evropeizacije pružio je italijanski sociolog, Klaudio Radaeli (Claudio Radaelli). Prema njemu, evropeizacija se sastoji od:

„processa (a) konstrukcije, (b) difuzije i (c) institucionalizacije formalnih i neformalnih pravila, procedura, paradigmi, stilova, načina izvršavanja stvari i zajedničkih verovanja i normi koje su najpre definisane i konsolidovane u politikama Evropske unije, a zatim uključene u nacionalne (i subnacionalne) diskurse, identitete, političke strukture i javne politike“.¹⁵

Ovako postavljeno određenje evropeizacije omogućava previše široko polje tumačenja, odnosno omogućava uključivanje velikog broja varijabli i entiteta u njegov predmet. U tom smislu, evroskepticizam bi se mogao posmatrati kao suprotnost evropeizaciji. Međutim, i evropske integracije nisu sinonim evropeizacije, pa se ipak posmatraju kao antonim od evroskepticizma.

Slično stanovište imaju Taggart i Šerbjak, koji raščlanjuju evroskepticizam na tvrdu i meku komponentu, gde tvrdi evroskepticizam određuju kao protivljenje samoj ideji evropskih integracija, dok meki evroskepticizam označava protivljenje jednom segmentu odnosno jednoj od politika u okviru koje se vrše integrativni tokovi. Ovi autori dovode u vezu meki evroskepticizam sa „nacional-evroskepticizmom“, pojmom koji označava saglasje sa idejama evropskog ujedinjenja, dokle god to krucijalno ne osporava nacionalne interese pojedinih zemalja.¹⁶

¹³ Paul Taggart, „A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems“, *European Journal of Political Research*, 1998, Vol. 33, no. 3, pp. 363–388.

¹⁴ Heather Grabbe, „Europeanization goes east: power and uncertainty in the EU accession process“, *The politics of Europeanization*, 2003, Vol. 27, no. 303, p. 29.

¹⁵ Claudio Radaelli, „The Italian state and the euro: institutions, discourse, and policy regimes“, *European States and the Euro–Europeanization, Variation, and Convergence*, 2002, pp. 212–237.

¹⁶ Videti više u: Paul Taggart and Aleks Szczerbiak, *Parties, positions and Europe: Euroscepticism in the EU candidate states of Central and Eastern Europe*, Brighton: Sussex European Institute, 2001, p. 10.

Nalazi kontinuiranih istraživanja stavova građana Srbije o evropskim integracijama

U ovom delu rada biće predstavljeni nalazi kontinuiranih istraživanja o stavovima građana Srbije o evropskim integracijama.¹⁷ Svi predstavljeni nalazi dostupni su u okviru redovnih istraživanja, koja se realizuju na svakih šest meseci za potrebe Kancelarije za evropske integracije Republike Srbije.¹⁸ Iako su istraživanja vršena od 2003. godine, u ovom delu biće predstavljena samo ona od 2009. godine, što odgovara periodu nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom.

Istraživanja su vršena istovetnom metodologijom – kvantitativna terenska istraživanja na reprezentativnim troetapnim slučajnim uzorcima. Veličina uzorka za navedeni period u svim obuhvaćenim istraživanjima je približno slična, i obuhvata više od 1000 punoletnih građana Republike Srbije (bez Kosova i Metohije).¹⁹ Sveobuhvatnost i istovetnost metodologije, glavni su razlozi za odabir upravo ovih istraživanja.²⁰ Opsežno postavljena, ova istraživanja pružaju uvide u stavove građana o evropskim integracijama, vrednosne sudove o Evropskoj uniji, reformama unutar Srbije, uslovima koje Srbija (ne) treba da ispuni da bi postala država članica, razloge zbog kojih bi ispitanici glasali protiv, informisanost građana o trenutnom statusu Srbije u pregovorima o članstvu, kao i lične preferencije u pogledu poštovanja propisa Evropske unije.

Za potrebe ovog rada, biće prikazani nalazi i rezultati u odnosu na nekoliko pitanja koja su u svim istraživanjima postavljena ispitanicima. Najopštiji nalazi predstavljeni u istraživanjima tiču se stavova građana o eventualnom punopravnom članstvu Srbije u Evropskoj uniji. Građani su odgovarali na sledeće pitanje: „Ukoliko bi sutra bio raspisan referendum sa pitanjem `Da li podržavate članstvo Srbije u Evropskoj uniji`, kako biste vi glasali?“

¹⁷ Od 27. juna 2017. godine, odlukom Narodne skupštine Republike Srbije, prestala je da postoji Kancelarija za evropske integracije, a njen rad preuzelo je novoformirano Ministarstvo za evropske integracije. Kako je naručilac svih istraživanja predstavljenih u ovom radu, bila Kancelarija za evropske integracije (uključujući i poslednje objavljeno u junu 2017. godine), u radu će biti korišćen termin pređašnje institucije.

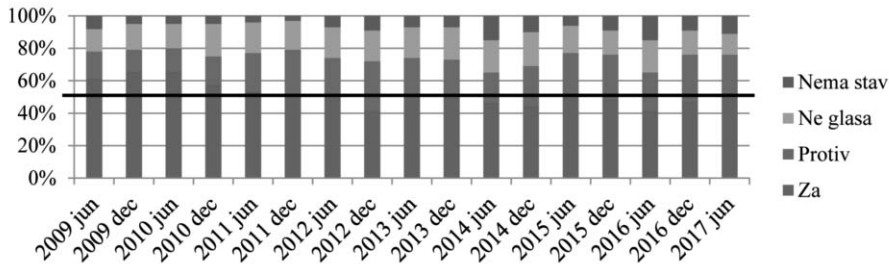
Videti više na: <http://www.seio.gov.rs/src/ministarstvo/o-nama> (Pristupljeno: 26.07.2017. 13:34)

¹⁸ Javno su dostupna istraživanja od 2006. godine, iako je Kancelarija realizovala istraživanja od 2003. godine, ali se nalazi tih istraživanja mogu dobiti dopisom Kancelariji, odnosno uvidom u pojedine izveštaje, gde su ti podaci retroaktivno prikazani.

¹⁹ Najmanja korišćena veličina uzorka je bila u decembarskom istraživanju 2012. godine (1006 ispitanika), dok je najveći uzorak korišćen u junu 2010. godine (1094 ispitanika).

²⁰ Još jedan razlog je i dugotrajnost navedenih istraživanja. Pored pomenutih, ne postoje slična kontinuirana istraživanja o stavovima građana o evropskim integracijama Srbije, osim par sporadičnih *ad hoc* istraživanja koja su potaknuta određenim događajem u političkom životu.

Grafik br. 1: „Da li podržavate članstvo Srbije u Evropskoj uniji?“

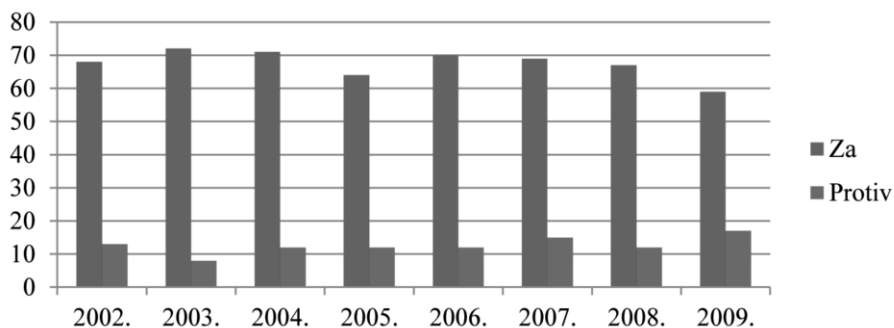
Izvor: Izvodi nalaza iz serije kontinuiranih istraživanja za potrebe Kancelarije za evropske integracije (jun 2009.-jun 2017)

Distribucija podrške javnog mnjenja članstvu Srbije u Evropskoj uniji u velikoj meri je varirala tokom analiziranog perioda. Najniži stepen podrške evrointegracijama javnog mnjenja zabeležen je u decembru 2012. godine, kao i u junu 2016. godine, kada se u korist potencijalnog članstva izjasnilo svega 41% ispitanih.²¹ Zanimljiva opservacija koja proizilazi iz grafika br. 1. jeste dugogodišnji kontinuirani pad podrške članstvu Srbije u Evropskoj uniji od juna 2011. godine (izuzev decembra 2013. kada se za punopravno članstvo pozitivno izjasnilo 51% ispitanih). Ukoliko bi referendum bio raspisan u tom periodu, građani bi odbili članstvo u Evropskoj uniji. Međutim, najnoviji rezultati iz juna 2017. godine su pokazali najsnažniju podršku članstvu u poslednje tri godine (49% bi se izjasnilo za punopravno članstvo). Od 2012. godine je sve приметniji povećan broj ispitanika koji nema stav o ovom pitanju, dok se istovremeno smanjuje broj ispitanih koji ne bi izašli na eventualni referendum o ovom pitanju. Zbir ispitanih koji ne znaju kako bi glasali, odnosno onih koji ne bi izašli na eventualni referendum nije zanemarljiv; naprotiv udeo pomenutih kategorija ispitanika u analiziranom periodu nijednom nije pao ispod 20% od ukupnog uzorka (vidi Grafik br. 1). Predstavljenim istraživanjima, prethodila su nešto ređa istraživanja istog naručioca, koja su vršena jednom godišnje (između 2002. i 2009. godine). Za sticanje šireg uvida u percepcije građana potrebno je sagledati i rezultate istraživanja iz tog perioda. U osam dostupnih izveštaja istraživanja, građani su, između ostalih, odgovarali na pitanje: „Ukoliko bi sutra bio raspisan referendum za članstvo Srbije u Evropskoj uniji, da li biste glasali za ili protiv?“²²

²¹ Izvor: *Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2016, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/istrazivanje_jm_jun_16_final.pdf, 15.07.2017. str. 5.

²² Istraživanja vršena u ovom periodu nudila su kao moguće odgovore samo „za“ i „protiv“ i „nemam stav“, bez mogućnosti građana da se izjasne o tome da li bi glasali ukoliko bi referendum bio raspisan.

Grafik br. 2: Stavovi građana o punopravnom članstvu Srbije u Evropskoj uniji za period između 2002–2009. godine

Izvor: Izvodi nalaza iz serije kontinuiranih istraživanja za potrebe Kancelarije za evropske integracije (2002–2009)

Pozitivni događaji poput proširenja Evropske unije za deset novih država članica (2004. godine), relativna aktuelnost teme u svakodnevnom političkom i medijskom diskursu, ali i povećana prisutnost Evropske unije u finansiranju mnogobrojnih projekata u državama u procesu evrointegracija, neki su od mogućih razloga za relativno visok stepen podrške članstvu Srbije u Evropskoj uniji u ovom periodu.

Uticaj medija na publiku, prema kulturološkom obrtu medijskih istraživanja, ima dugoročne efekte koji kreiraju sliku realnosti.²³ Određena istraživanja analize sadržaja izveštavanja lokalnih i nacionalnih medija u Srbiji govore u prilog tvrdnji da su pre potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, mediji u Srbiji posvećivali dosta pažnje izveštavanju o funkcionisanju Evropske unije, promociji evropskih integrativnih tokova uopšte, kao i upućivanju na evropske standarde u raznim oblastima društvenog života. Međutim, u poslednjih pet do deset godina, mediji sve manje izveštavaju o navedenim pitanjima, i upućuju na probleme koji usporavaju pristupanje Srbije Evropskoj uniji.²⁴ Ubedljivo najviši stepen podrške članstvu zabeležen je 2003. godine, kada se „za“, izjasnilo 72% ispitanih.²⁵ Ovo je ujedno i godina u kojoj je zabeležena najveća razlika između pozitivnih i negativnih odgovora na postavljeno pitanje. Pored navedenih, građani su odgovarali i na posebna pitanja koja se u velikoj meri

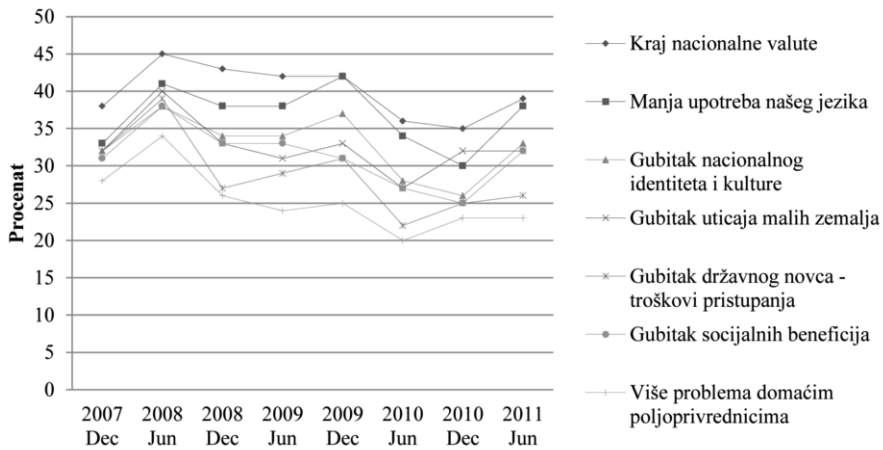
²³ Snježana Milivojević, „Kritička tradicija u istraživanju medija: kulturne studije“, *Časopis za upravljanje komuniciranjem*, 2008, Vol. 8, No. 3, str. 33.

²⁴ Aleksandra Krstić i Ana Milojević, „Evropske teme iz perspektive novinara lokalnih medija u Srbiji“, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 2013, Vol. 7, No. 10, str. 67–82.

²⁵ Važno je naglasiti da su ove, kao i u periodu do 2005. godine u uzorak bili uključeni i građani Crne Gore.

tiču njihovog identiteta odnosno identitetskih veza sa Srbijom i/ili Evropskom unijom. Između 2007. i 2011. godine, u istraživanjima su ispitanicima postavljani setovi istovetnih pitanja koja su se odnosila na percepciju sudbine nacionalne valute, upotrebe srpskog jezika, gubitka nacionalnog i kulturnog identiteta, troškova pristupanja, problema sa kojima bi se suočili poljoprivredni proizvođači usled jake konkurencije i ostalim socijalnim beneficijama.²⁶

Grafik br. 3: Diskrepance između gubitka kolektivnog identiteta i ličnog blagostanja

Izvor: Izvodi nalaza iz serije kontinuiranih istraživanja za potrebe Kancelarije za evropske integracije (2007–2011)

U Grafiku br. 3 predstavljeni su izvodi nalaza iz nekoliko izveštaja istraživanja realizovanih između 2007. i 2011. godine. Razlog za izabrani period je mogućnost direktne komparacije istovetno dizajniranih upitnika. Građani su odgovarajući na pitanje: „Šta od ponuđenih odgovora u vama ne izaziva strah u vezi sa proširenjem i učlanjenjem u Evropsku uniju?“, mogli da biraju nekoliko ponuđenih stavki.

Od sedam ponuđenih odgovora, građani su izdvojili tri u odnosu na koje nemaju strah u kontekstu eventualnog članstva u Evropskoj uniji. Najviše građana se izjasnilo da nema strah od kraja nacionalne valute, manje upotrebe srpskog jezika kao ni gubitka nacionalnog identiteta i kulture. Međutim, ove nalaze treba tumačiti kao najveću zainteresovanost građana za ova pitanja, imajući u vidu da je najmanji broj ispitanih uzeo u razmatranja

²⁶ Mogući su bili višestruki odgovori.

pitanja poput gubitka socijalnih beneficija kao i probleme sa kojima se domaći poljoprivrednici mogu susresti. Iz Grafika 3, vidi se da ne postoje značajna statistička odstupanja između strahova od gubitka nacionalnih i ličnih identiteta.

Istraživanja koja su predstavljena u ovom delu, iako vršena kontinuirano i u jednakim razmacima, ipak imaju izvesnih metodoloških nedostataka. Premda je uzorak bio približan u svim istraživanjima, on se ipak kretao između 1006 i 1094 ispitanih, što može biti osnov značajne statističke devijacije. Ono što je zajedničko svim izveštajima istraživanja su svega nekoliko istovetnih pitanja, uglavnom opšteg tipa, koja se tiču stavova građana o evropskim integracijama i članstvu Srbije u Evropskoj uniji. Najveći broj pitanja, iako obuhvata slične oblasti, postavljan je na različite načine (otvoreno pitanje, mogućnost izbora više odgovora, izbor između jednog od nekoliko ponuđenih odgovora...), tako da nije moguće izvršiti relevantnu komparaciju dobijenih nalaza. Ono što je takođe karakteristika izveštaja istraživanja jeste kontekstualno dizajniranje upitnika, odnosno postavljanje specifičnih pitanja u skladu sa novonastalim okolnostima poput nelegalnog unilateralnog proglašenja nezavisnosti Kosova i Metohije 2008. godine, potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom, dijaloga Beograda i Prištine i sličnih. Međutim, ova istraživanja su dragocena za buduće analize kretanja javnog mnjenja, imajući u vidu da ne postoje slična serija kontinuiranih istraživanja o ovoj temi u navedenom periodu.

Mogući uzroci evroskepticizma u Srbiji

Postoje mnogobrojne i opsežne debate o faktorima i uzrocima evroskepticizma. Taggart tvrdi da se u nauci, evroskepticizam najbolje može izučavati kao sveobuhvatni termin koji izražava ideju „uslovne ili kvalifikovane opozicije koja uključuje potpuno protivljenje evropskim integracijama“.²⁷ Hog i Marks navode da svi uzroci evroskepticizma u jednom društvu proističu iz javnog mnjenja, borbe političkih stranaka i mas-medija.²⁸ I ovde je važno postaviti evroskepticizam u kontekst države u okviru koje se analizira. Status punopravnog članstva, odnosno status u pretpristupnim pregovorima je stoga veoma važan. U najopštijem smislu, Loren Meklaren (Lauren McLaren) sublimira uzroke evroskepticizma u ekonomskim, kulturalnim i institucionalnim okolnostima. Međutim, ona ne smatra da se pomenuti međusobno prepliću. Meklarenova zastupa tezu prema kojoj se svaki od navedenih faktora različito utiče na prirodu evroskepticizma u svakoj nacionalnoj državi članici Evropske unije.

²⁷ Paul Taggart, "A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems", *European Journal of Political Research*, 1998, Vol.33, no. 3, p. 366.

²⁸ Hooghe Liesbet and Gary Marks, "Sources of euroscepticism", *Acta Politica*, 2007, Vol. 42, no. 2-3, p. 120.

Imajući u vidu da je u akademskoj zajednici najčešće prihvaćeno određenje evrospekticizma kao protivljenje evropskim integracijama (daljim u slučaju država članica, odnosno ulasku u Evropsku uniju u slučaju država kandidata za članstvo), ovako suženo definisan evrospekticizam pruža pogodniju osnovu na osnovu koje se mogu izvesti određeni faktori koji doprinose visokom stepenu evrospekticizma u Srbiji.

Dužina integracija je prvi moguć faktor usled kog se evrospekticizam održava na relativno visokom nivou u Srbiji. Evropske integracije Srbije traju duže od 17 godina, nezvanično su počele iskazanom željom Evropske unije na Samitu u Zagrebu 2000. godine. Međutim, prosečan građanin percipira ovaj proces kao duži nego uobičajen. Pored toga, otežana regionalna saradnja, kao i brojni nerešeni bilateralni problemi na prostoru Zapadnog Balkana, jedan su od faktora koji nepovoljno deluju na javno mnjenje. U prethodno predstavljenim istraživanjima, moguće je uočiti blagi rast negativno iskazanih mišljenja o Evropskoj uniji od 2009. godine do danas.²⁹

Problem Kosova i Metohije doživljava se kao kamen spoticanja u pristupnim pregovorima. Ispitanici u gotovo svim istraživanjima stavljaju problem Kosova i Metohije visoko na agendu mogućih problema sa kojima Srbija treba da se suoči kada su u pitanju pregovori. Zbog predubeđenja da je priznanje takozvane države Kosovo, od strane Republike Srbije, jedan od glavnih uslova za članstvo u Uniji, ne treba da čudi nešto snažnije suprotstavljanje ulasku u Evropsku uniju uvek kada se neposredno pre sprovođenja istraživanja dogodio događaj u vezi sa tim.³⁰ Sastavi parlamenata su takođe pitanje, koje može predstavljati značajnu determinantu, odnosno faktor koji treba uzeti u obzir prilikom razmatranja evrospekticizma.

U vezi s tim, opravdano bi bilo postaviti dilemu da li je sastav parlamenta uzrok ili posledica evrospekticizma. Iako po ovom pitanju značajno podeljena, akademska zajednica u velikoj meri sublimira nekoliko tipova evrospektičnih poslanika u različitim parlamentima.³¹ U aktuelnom, XI

²⁹ Pitanje je glasilo: „Uopšteno govoreći, Evropska unija u vama izaziva reakciju koja je?“, sa ponuđenim odgovorima „(veoma) pozitivna“, „(veoma) negativna“, „ni pozitivna ni negativna“.

³⁰ Za detaljniji problemski prikaz pojedinačnih pristupnih pregovora balkanskih zemalja, videti više u: Vachudova, Milada Anna, „EU leverage and national interests in the Balkans: the puzzles of enlargement ten years on“, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 2014, Vol. 52, No. 1, pp. 122-138.

³¹ Tako na primer, Natali Brak (Nathalie Brack), tvrdi da u Evropskom parlamentu postoji četiri tipa evrospektičnih poslanika: oni koji su odsutni (odbijaju učešće u radu bilo kog organa parlamenta), zatim javni govornici (oni koji vrše diseminaciju negativnih informacija u vezi sa evropskim integracijama), pragmatičari (evroposlanci koji traže konkretne rezultate integracija kojih još uvek nema) i na kraju potpuni učesnici (evroposlanci koji na legitiman način nastoje da učestvuju u donošenju legislativnih akata Evropskog parlamenta, ukazujući na negativne strane integracija). Videti više u: Nathalie Brack, The roles of Eurosceptic Members of the European Parliament and their implications for the EU, *International Political Science Review*, 2015, Vol. 36, No. 3, pp. 339-345.

sazivu (konstituisanom 2016. godine), Narodna skupština Republike Srbije ima 10% poslanika koji dolaze iz stranaka koje se otvoreno zalažu za prekid pregovora sa Evropskom unijom o članstvu.³² Između 2014. i 2016. godine, u Narodnoj skupštini nije bilo (bar deklarativno) narodnih poslanika koji su se protivili evropskim integracijama Srbije, dok je u periodu pre toga Narodna skupština bila značajnije podeljena po pitanju članstva u Evropskoj uniji. Ne ulazeći u izborne rezultate i analizu diskursa sednica Narodne skupštine, moglo bi se zaključiti da je njen sastav mogući uzrok, ali i posledica evroskepticizma u Srbiji.

Na kraju, pitanje podrške javnog mnjenja članstvu u Evropskoj uniji, značajno je i sa aspekta referenduma koji bi morao biti raspisan pre neposrednog pristupanja Srbije Evropskoj uniji.³³ Ovo je verovatno najznačajniji momenat u analizi evroskepticizma u državi kandidatu za punopravno članstvo. Ukoliko je prihvaćen stav prema kom je evroskepticizam određen kao protivljenje evropskim integracijama, ko je u tom slučaju referentni objekat, odnosno važno je utvrditi čije protivljenje je u ovom slučaju relevantno – građana ili zvaničnih vlada? Imajući u vidu da su sve vlade od 2001. do danas, bar deklarativno bile pozitivno određene prema evropskim integracijama, vrlo je teško objasniti zašto je stanovništvo u velikoj meri podeljeno po pitanju evropskih integracija Srbije.

Zaključna razmatranja

U akademskoj literaturi pitanje evroskepticizma uvek se nalazi u raskoraku između ideologije i strategije. Ovaj rad prikazao je najznačajnije teorijske debate o prirodi i varijantama evroskepticizma. Autor je nastojao da kroz dostupna istraživanja odredi najznačajnije faktore pada interesovanja javnog mnjenja za evropske integracije Republike Srbije. Problem koji se može

³² Zvanični veb sajt Narodne skupštine Republike Srbije: <https://goo.gl/yQtPFX> (Pristupljeno: 30.07.2017. 15:53)

³³ Tako su građani Norveške na dva uzastopna referenduma (1972. i 1994. godine), odbili članstvo u Evropskoj uniji. Videti više na: <http://brilliantmaps.com/sweden-norway-eu-1994/> (Pristupljeno: 01.08.2017. 08:56).

Pored toga, građani Danske su 1992. godine glasali protiv ratifikacije Sporazuma iz Maastrichta, ali su godinu dana nakon toga, na ponovljenom referendumu, prihvatili Sporazum. Videti više: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/referendum-in-denmark-second-chance-for-voters-to-get-it-right-voters-in-denmark-go-to-the-polls-2323503.html> (Pristupljeno: 01.08.2017. 09:02). Danska i Švedska su 2000. i 2003. godine, odbile Evro kao zajedničku valutu, dok su građani Francuske i Holandije 2005. godine, odbili predlog tzv. „Ustava za Evropu“, novog reformskog sporazuma. Svakako kao najpoznatiji referendum ostaće Brexit, na kom su građani Ujedinjenog Kraljevstva odlučili da ova država napusti Evropsku uniju. Detalje svih referenduma, moguće je videti u okviru projekta “European election database”, dostupnog na veb adresi: http://www.nsd.uib.no/european_election_database/election_types/eu_related_referendums.html (Pristupljeno: 01.08.2017. 09:14).

javiti u analizi političkog diskursa određenog društva nalazi se u određivanju evroskeptičnosti društva. Da li je svako društvo čiji stavovi javnog mnjenja ne korespondiraju stavovima zvaničnih vlasti – evroskeptično?

Evidentno je da je u političkom identitetu građana Srbije, evroskepticizam izražen u značajnoj meri, naročito nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, čime je Srbija ušla u fazu pristupanja Evropskoj uniji. Građani još uvek percipiraju Evropu kao nešto što je nepostojano, opterećeno unutrašnjim problemima, ali i kao entitet koji preuzima sve tekovine nacionalne vestfalske države (valutu, teritoriju, ingerencije centralnih vlasti, kulturni identitet...). Imajući u vidu da su rezultati referenduma za pristupanje Evropskoj uniji u velikom talasu proširenja 2004. godine, u centralnoevropskim državama, bili na izuzetno visokom nivou u trenutku pristupanja, zabrinjava činjenica da se procenat građana Srbije koji bi podržali članstvo, već nekoliko godina kreće ispod 50%.³⁴ Zbog potrebe da se na potpuniji način razume ovo pitanje, bilo bi neophodno da se realizuju istraživanja koja bi imala za cilj utvrđivanje razloga gubitaka identiteta, odnosno percepcije građana o odnosu postojanosti političkog identiteta i članstva u Evropskoj uniji.

Bibliografija

“EU-Western Balkans Summit Declaration”, *Official Journal of the EU* (C/03/163, 10229-03), Brussels, June 2003.

Brack, Nathalie, “The roles of Eurosceptic Members of the European Parliament and their implications for the EU”, *International Political Science Review*, 2015, Vol. 36, No. 3, pp. 337-350.

Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Euroskepticism> (Pristupljeno: 29.07.2017. 16:01)

European Election Database, “All EU-Related Referendums”, Norwegian Centre for Research Data, http://www.nsd.uib.no/european_election_database/election_types/eu_related_referendums.html (01.08.2017. 09:14)

Evropska orijentacija građana Srbije, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2008, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/javno_mnjenje_jun_2007.cir.ppt, 15.07.2017. str. 1-25

Evropska orijentacija građana Srbije, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2008, Beograd, Internet, <http://www.seio.gov.rs>

³⁴ Referendum u Mađarskoj 2003. godine je pokazao da je čak 78% građana Mađarske podržavalo ulazak u Evropsku uniju. Videti više na: <http://www.robert-schuman.eu/en/eem/0169-referendum-on-the-european-union-in-hungary-12th-april-2003> (Pristupljeno: 01.08.2017. 16:54)

- gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/javno_mnjenje_decembar_08cir.pdf, 15.07.2017. str. 1-18
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2009, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/javno_mnjenje_maj_09cir.pdf, 15.07.2017. str. 1-20
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2009, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/javno_mnjenje_decembar_09_cir.pdf, 15.07.2017. str. 1-19
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2010, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/javno_mnjenje_eu_jun_2010_cir.pdf, 15.07.2017. str. 1-20
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2010, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/istrazivanje_jm_decembar_2010.pdf, 15.07.2017. str. 1-26
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2011, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/javno_mnjenje_jun_2011.pdf, 15.07.2017. str. 1-24
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2011, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/prezentacije/prezentacija_ijm_final_jan2012.pdf, 15.07.2017. str. 1-28
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2012, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/istrazivanje1_jun_12.pdf, 15.07.2017. str. 1-24
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2012, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/istrazivanje_dec_2012.pdf, 15.07.2017. str. 1-25
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2013, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/istraivanj_%20jul_2013.pdf, 15.07.2017. str. 1-25
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2013, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/mnjenje_decembar_13.pdf, 15.07.2017. str. 1-25

- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2014, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/mnjenje_jun_14.pdf, 15.07.2017. str. 1-24
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2014, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/javno_mnjenje_15.pdf, 15.07.2017. str. 1-24
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2015, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/jun_2015.pdf, 15.07.2017. str. 1-24
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2015, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/javno_mnjenje_decembar_15.pdf, 15.07.2017. str. 1-25
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, jun 2016, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/istrazivanje_jm_jun_16_final.pdf, 15.07.2017. str. 1-27
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Kancelarija za evropske integracije Republike Srbije, decembar 2016, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/istrazivanje_javnog_mnjenja_decembar16.pdf, 15.07.2017. str. 1-27
- Evropska orijentacija građana Srbije*, Ministarstvo za evropske integracije Republike Srbije, jun 2017, Beograd, Internet, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javno_g_mnjenja/javno_mnjenje_jun_17.pdf, 15.07.2017. str. 1-24
- Grabbe Heather, "Europeanization goes east: power and uncertainty in the EU accession process", *The politics of Europeanization*, 2003, Vol. 27, no. 303, pp.29-45.
- Hooghe Liesbet and Gary Marks, "Sources of euroscepticism", *Acta Politica*, 2007, Vol. 42, No. 2-3, pp. 119-127.
- Huddy Leonie, "From social to political identity: A critical examination of social identity theory", *Political psychology*, 2001, Vol. 22, No. 1, pp. 127-156.
- Jenkins Richard, "Categorization: Identity, social process and epistemology", *Current sociology*, 2000, Vol. 48, No. 3, pp. 7-25.
- Kopecký Petr and Mudde Cas, "The two sides of Euroscepticism: party positions on European integration in East Central Europe", *European Union Politics*, 2002, Vol. 3, No. 3, pp. 297-326.

- Milivojević Snježana, „Kritička tradicija u istraživanju medija: kulturne studije“, *Časopis za upravljanje komuniciranjem*, 2008, Vol. 8, No. 3, pp. 29–50.
- Oxford Dictionaries, Database: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/eurosceptic> (Pristupljeno: 29.07.2017. 15:56)
- Radaelli Claudio, “The Italian state and the euro: institutions, discourse, and policy regimes”, *European States and the Euro–Europeanization, Variation, and Convergence*, 2002, pp. 212–237.
- Stryker Sheldon and Burke Peter J., “The past, present, and future of an identity theory”, *Social psychology quarterly*, 2000, Vol. 63, No. 3, pp. 284–297.
- Stryker Sheldon, *Symbolic interactionism: A social structural version*, Benjamin-Cummings Publishing Company, San Francisco, 1980.
- Taggart Paul, “A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems”, *European Journal of Political Research*, 1998, Vol. 33, No. 3, pp. 363–388
- Taggart Paul, “A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems”, *European Journal of Political Research*, 1998, Vol. 33, No. 3, pp. 363–388.
- Taggart, Paul and Aleks Szczerbiak, *Parties, positions and Europe: Euroscepticism in the EU candidate states of Central and Eastern Europe*, Sussex European Institute, Brighton, 2001.
- Vachudova Milada Anna, “EU leverage and national interests in the Balkans: the puzzles of enlargement ten years on”, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 2014, Vol. 52, No. 1, pp. 122–138.
- Vachudova Milada Anna, *Europe undivided: democracy, leverage, and integration after communism*, Oxford University Press on Demand, 2005.

Nenad Stekić, MA

**EUROSCEPTICISM AS A FACTOR OF THE POLITICAL IDENTITY
OF THE CITIZENS OF THE REPUBLIC OF SERBIA**

ABSTRACT

This paper aims at presenting the most notable academic debates on Euroscepticism, as well as presenting the results of public opinion research on European integration of the Republic of Serbia. Research questions to which this paper will offer potential answers are related to the involvement of Euroscepticism within the political identity of Serbian citizens in the context of current negotiations with the European Union. As a secondary source of data, the author will use the results of researches conducted for the Serbian European Integration Office, for the 2009-2017 period. The author will chronologically present development of public opinion concerning the Serbian membership within the European Union. Besides, factors which lead to continuous Euroscepticism in the Republic of Serbia will also be addressed. The conclusion of this paper suggests that there is a long-term and high-level existence of Euroscepticism of Serbian citizens, especially after the Stabilisation and Association Agreement was signed in 2008.

Key words: Euroscepticism, political identity, European Union, Republic of Serbia, public opinion, European integrations, EU enlargement, Stabilisation and Association Agreement.

UDK: 347.965.42(4-672EU)
Bibliid 0543-3657, 68 (2017)
God. LXVIII, br. 1166-67, str. 22-34
izvorni naučni rad
Primljen: 3.3.2017.

Jovana Perić¹

Evropska unija kao posrednik u dijalogu Beograda i Prištine - kritički osvrt

SAŽETAK

Rad proučava delovanje Evropske unije kao posrednika u dijalogu Beograda i Prištine, od 2011. godine. Naglasak je upravo na medijatorskom angažovanju Unije, a ne na pozicijama strana u dijalogu, njihovim interesima, ili stavovima o dijalogu ili posredniku. Cilj je utvrđivanje najvažnijih uspeha, ali i neuspeha koje je Unija ostvarila, budući da se vrlo često javlja jednostrana slika u kojoj se pozitivni ishodi pripisuju posredniku, a negativni stranama u dijalogu. Medijatorski proces propušten je kroz metodološki okvir koji utvrđuje format, ključne dimenzije i strategije. Glavni zaključak jeste da je Evropska unija kao posrednik u dijalogu između Beograda i Prištine delimično uspešna – ona beleži formalne uspehe i neformalne neuspehe. Kao glavni budući izazov nameće se definisanje uspeha u dijalogu i posredovanju.

Ključne reči: Evropska unija, Beograd, Priština, posredovanje, dijalog.

Republika Srbija se već dugi niz godina nalazi u vrlo složenom procesu evrointegracija. Ovaj proces mnogo je teži nego za bilo koju drugu od zemalja kandidata, budući da sa sobom nosi breme jednostrano proglašene nezavisnosti svoje južne pokrajine Kosovo i Metohija, koju ne priznaje. Takozvana država Kosovo i sama se nalazi u procesu evrointegracija, mada nema međunarodno priznanje svih zemalja članica Unije. Iako ne postoji eksplicitan uslov priznavanja nezavisnosti Kosova za punopravno članstvo, pred Srbijom se nalazi vanredno težak zadatak, sažet u formulaciji „normalizacija odnosa Beograda i Prištine“, a sadržan u jednom od pregovaračkih poglavlja koje je Srbija otvorila.

U tom svetlu, 2011. godine Evropska unija postala je posrednik u dijalogu između suprotstavljenih strana. Termin „dijalog“ koristi se upravo zbog

---

¹ Autorka je student master akademskih studija, modul Međunarodna politika na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu. Elektronska adresa: pericjovana2@gmail.com

specifične situacije u kojoj jedna strana ne priznaje drugoj status suverene države i subjekta međunarodnog prava. Beograd i Priština, a ne Republika Srbija i takozvana Republika Kosovo, već skoro šest godina razgovaraju u formatima koje određuje Evropska unija kao medijator. Ostvareni su rezultati koji su nesumnjivo pružili izvestan doprinos poboljšanju kvaliteta života stanovnika južne srpske pokrajine, ali tu su i brojne poteškoće, zastoji i propusti.

Mnoštvo je zasluga Evropske unije kao posrednika u ovom izuzetno osetljivom dijalogu. Unija je svakako uprla sve svoje napore da se ostvari napredak onda kada je delovalo da nema izlaza. Međutim, postoje i brojni propusti Unije na koje bi valjalo ukazati. U literaturi i medijima se uspesi u dijalogu gotovo uvek pripisuju posredniku, a neuspesi stranama u dijalogu, pa nije zgoreg napraviti kritički osvrt na ovu medijaciju, ulogu, rezultate i motive Evropske unije.

Ovaj rad ima četiri dela. U prvom delu dato je određenje posredovanja uopšte, pregled prethodnih posredničkih iskustava Evropske unije, a navedeni su i osnovi za njeno delovanje kao i potencijalna motivacija. Drugi deo obrađuje format dijaloga, ključne dimenzije medijacije i posredničke strategije koje Unija koristi. Treći odeljak vrši pokušaj ocene uspešnosti rada Unije kao posrednika, a na samom kraju nalaze se zaključna razmatranja. Naglasak je stavljen na posrednika i njegovu ulogu. Rad se ne bavi analizom postignutih sporazuma i pozicijama strana u dijalogu, njihovim interesima, motivima i stavovima o dijalogu i posredniku.

Evropska unija kao posrednik

Medijacija ili posredovanje predstavlja jedan od diplomatskih načina mirnog rešavanja sporova.² Prema Haškoj konvenciji o mirnom rešavanju sporova iz 1907. godine, posredovanje je postupak koji se sastoji u pomirenju suprotstavljenih zahteva i smirivanja osećaja ozlojeđenosti koja se mogu pojaviti između strana u sporu.³ U ovom slučaju, pregovorima na specifičan način „upravlja“ treća strana koja je, po pravilu, neutralna, ne koristi silu, već informacije i sopstveni uticaj.⁴ Ovaj proces prevashodno zavisi od volje sukobljenih strana koje traže pomoć trećeg aktera.⁵ Dakle, o medijaciji u pravom smislu reči ne može se govoriti onda kada se ona ostvaruje

² Više o diplomatskim načinima mirnog rešavanja sporova u: Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2017, str. 708-721.

³ Navedeno prema: Milenko Kreća, *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2017, str. 710.

⁴ Bercovitch Jacob and Lee Su-Mi, "Mediating International Conflicts: Examining the effectiveness of directive strategies" *International Journal of Peace Studies*, Vol. 8, No.1, 2003, p. 2.

⁵ Jacob Bercovitch, "The Structures and Diversity of Mediation in International Relations", in: Jacob Bercovitch and J. Z. Rubin, (eds), *Mediation in International Relations: Multiple Approaches to Conflict Managements*, St. Martin's Press, New York, 1992, pp. 6-29.

posredstvom prisile. Može se dogoditi i da treća strana ponudi sebe kao posrednika, a sukobljene strane mogu da odbiju medijaciju. Ovime se još jednom upućuje na volju i motivaciju strana u sporu da probleme reše mirnim putem i to uz učešće treće strane kao posrednika.

Pogledom na određenje medijacije možemo zaključiti da je, u slučaju dijaloga Beograda i Prištine, volja kao ključni element za otpočinjanje rešavanja sporova uz učešće Evropske unije kao posrednika, prisutna. Evropska unija jeste neutralna, a u prilog njenoj neutralnosti ide činjenica da nisu sve zemlje članice priznale jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova.⁶

Važno je napomenuti da Uniji ovo nije prvi put da vrši ulogu medijatora među sukobljenim stranama na prostoru Balkana i to baš na bivšem jugoslovenskom prostoru. Prilikom raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Evropska zajednica je bila medijator u pregovorima između šest jugoslovenskih republika tokom 1991. godine, prvo u okviru tzv. „Trojke“ (ministri spoljnih poslova Italije, Belgije i Luksemburga), da bi kasnije imenovala specijalnog predstavnika lorda Karingtona (*Lord Carrington*). U mirovnim pregovorima tokom rata u Bosni i Hercegovini, Evropska unija imala je predstavnike pri Međunarodnoj konferenciji o bivšoj Jugoslaviji (*International Conference on Former Yugoslavia - ICFY*) u periodu od 1992. do 1994. godine, uz aktivan rad na izradi mirovnih planova. Unija je sa Sjedinjenim Američkim Državama bila medijator prilikom mirovnih pregovora i potpisivanja *Ohridskog okvirnog sporazuma u Makedoniji* 2001. godine. Takođe, 2002. godine posredovala je u izradi i potpisivanju *Beogradskog sporazuma o preuređenju odnosa Srbije i Crne Gore*, koji je poslužio kao osnova za izgradnju Državne zajednice Srbija i Crna Gora, a time i razgradnju Savezne Republike Jugoslavije.⁷ 2009. godine Evropska unija je, ponovo uz Sjedinjene Američke Države, posredovala u tzv. Butmirskom procesu u Bosni i Hercegovini, koji nije doveo do rezultata.⁸

Iako u ovim posredničkim procesima Evropska unija nije imala izuzetno zapaženu ulogu i često se nalazila u senci Sjedinjenih Američkih Država, stekla je značajno iskustvo i uvid u korene sukoba na ovim prostorima u svojstvu jedinstvenog aktera, a ne više pojedinačnim učešćem nekih od članica. Upravo iz navedenih razloga, dijalog Beograda i Prištine je za Evropsku uniju naišao u pravom trenutku, jer bi uspeh značio konačan dokaz sposobne i jedinstvene spoljne politike Unije, nezavisne od Sjedinjenih Američkih Država. *Lisabonski sporazum* iz 2007. ustanovio je je Evropsku službu za spoljno delovanje

⁶ Od dvadeset osam zemalja članica, njih pet nije priznalo jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova: Rumunija, Slovačka, Grčka, Kipar, Španija

⁷ Pogledati u: Slobodan Samardžić, *Gradnja i razgradnja države*, Filip Višnjić, Beograd, 2008, str. 211-321.

⁸ Za izuzetno koristan pregled posredničkih aktivnost Evropske unije pogledati u: Julian Bergman and Arne Niemann, "Mediating International Conflicts: The European Union as an Effective Peacemaker", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 53, No. 5, 2015, pp. 957-975.

(*European External Action Service* – EEAS) i učvrstio ustanovu Visokog predstavnika Unije za spoljne poslove i bezbednosnu politiku, kojima je preko potrebna potvrda značaja.⁹ Takođe, opravdao bi se celokupan Proces stabilizacije i pridruživanja.¹⁰ Potencijalno, Evropska unija bi se na ovaj način mogla preporučiti za respektabilnog igrača u rešavanju nekih drugih kriza, poput krize u Ukrajini. Naravno, neizostavni su i univerzalni ciljevi poput mira, regionalne stabilnosti i poštovanja ljudskih prava.

Dijalog Beograda i Prištine uz posredovanje i na instistiranje Evropske unije počeo je 8. marta 2011. godine. Najpre se bavio onim što je nazvano tehničkim pitanjima, da bi potom prešao i na politička. Nakon neuspešnog rada Ujedinjenih nacija na ovom polju i odbijanja Ahtisarijevog plana u Savetu bezbednosti i od strane Republike Srbije, Evropska unija dobila je čvrste temelje i preduslove za svoj rad. Prvo, Unija je već stekla iskustvo kao medijator i to baš na prostoru Zapadnog Balkana, mada ne uvek samostalno. Potom, važne tačke oslonca su i savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde od 22. jula 2010. godine, po kom deklaracija o nezavisnosti Kosova nije u suprotnosti sa međunarodnim pravom, kao i stav Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.¹¹ Generalna Skupština je 9. septembra iste godine usvojila rezoluciju u kojoj pozdravlja spremnost Evropske unije da olakša dijalog Beograda i Prištine koji je faktor mira, stabilnosti i bezbednosti u regionu i koji će uticati na evrointegracijski proces obeju strana.¹²

Ipak, faktor koji najsnažnije utiče na medijatorski autoritet Evropske unije, pored saglasnosti strana u dijalogu, jesu aspiracije ka članstvu i Beograda i Prištine. Upravo ovaj fakat čini Uniju najboljim mogućim posrednikom, budući da nijedan drugi akter nema takvu ucenjivačku moć prema stranama u dijalogu i mogućnost da napredovanje u evrointegracijama koristi po principu „štapa“ i „šargarepe“. Kada su strane sukobljene toliko duboko, kao što je slučaj sa Beogradom i Prištinom ucenjivački potencijal je veoma važan, jer potencijalne sankcije mogu da strane u dijalogu puno koštaju.

Republika Srbija (SRJ, Državna zajednica SCG) je od vremena nakon režima Slobodana Miloševića vodila politiku koja je u vrhu spoljnopolitičkih

⁹ „Lisabonski ugovor kojim se mijenjaju i dopunjuju Ugovor o Europskoj uniji i Ugovor o osnovanju Evropske zajednice“, čl. 27, *ADRIAS – Zbornik Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije nauka i umjetnosti u Splitu*, Vol. 16, Zagreb-Split, 2009., str. 27-66.

¹⁰ Više o Procesu stabilizacije i pridruživanja videti u: Dragan Đukanović, „Politika Evropske unije prema Zapadnom Balkanu“, u: Dragan R. Simić (ur.) *Integracija Zapadnog Balkana u mrežu globalne bezbednosti*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Čigoja štampa, Beograd, 2011, str. 225-236.

¹¹ Celokupan tekst savetodavnog mišljenja dostupan na: <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>, 15/02/2017. Za kritičko tumačenje savetodavnog mišljenja pogledati u: Miloš Hrnjaz, „Srbija i upotreba pravosudnog rešavanja sporova od 1914. do 2015: vek neuspeha“, u: Vesna Knežević Pređić (ur.) *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd, str. 253-270.

¹² Resolution 64/298“, General Assembly, United Nations, New York, 13.09.2010, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/298, 15/02/2017.

prioriteta držala evropske integracije, ali i međunarodnu i unutrašnju borbu za očuvanje Kosova i Metohije u svom integralnom sastavu.¹³ Ovakvo opredeljenje pred Srbiju je stavljalo brojne ambivalentnosti i probleme. Ipak, politika uslovljavanja Evropske unije prema Srbiji urodila je plodom, sa stanovišta Unije: normalizacija odnosa sa Prištinom postala je jednim od najvažnijih uslova za napredovanje, mada nije postavljen uslov za priznavanje jednostrano proglašene nezavisnosti.¹⁴

Posredovanje u dijalogu Beograda i Prištine – format, ključne dimenzije, strategije

Od marta 2011. godine Evropska unija posreduje u dijalogu Beograda i Prištine, koji za cilj imaju normalizaciju odnosa dveju strana, uz statusnu neutralnost dijaloga i Unije. Ove formulacije izuzetno su važne. Naime, izbegnut je termin „pregovori“, budući da bi aludirao na međunarodni karakter razgovora, koji je za Beograd neprihvatljiv. Takođe, normalizacija odnosa skicira i potencijalne teme o kojima se može govoriti. Normalizacija je pre svega upućena na održanje stabilnosti i mira u regionu, ali i olakšavanju života svih stanovnika Kosova i Metohije, bez formalnog upućivanja na definitivan odgovor o statusu južne srpske pokrajine.¹⁵ Zaobilazanje suštinskih političkih pitanja ujedno je i prednost i mana dijaloga. Prednost leži u tome što je jedino ostavljanjem pitanja statusa Kosova i Metohije moguće uopšte i razgovarati, budući da Beograd ne pokazuje ni najmanju nameru da prizna jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova. Nasuprot tome, izbegavanje suštinskog pitanja mora dovesti do zastoja i problema u nekom trenutku, jer postoji granica koju Beograd ne sme da pređe, kako „dijalog“ ne bi postao „pregovor“.

Format razgovora u potpunosti određuje Evropska unija kao posrednik. Razgovori se odvijaju u Briselu, što nije beznačajno.¹⁶ U pitanju je mesto koje je neutralno u odnosu na strane u sporu, a istovremeno svojom prirodom

¹³ Detaljnije u: Dragan Đukanović, „Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije (SRJ/SCG) od 1992. do 2015. godine“, *Međunarodna politika*, br. 1158-1159, 2015, str. 115-127.

¹⁴ Pregovaračko poglavlje 35 koje nosi naziv „Ostala pitanja“ odnosi se prevashodno na normalizaciju odnosa Beograda i Prištine. Zbog svoje važnosti i težine, otvoreno je prvo i verovatno će poslednje biti zatvoreno, imajući na umu iskustvo Hrvatske.

¹⁵ Dešava se ipak da predstavnici strana u dijalogu različito tumače pregovore. Beograd neprestano ističe da nezavisnost nikada neće biti tema pregovora, dok Priština tvrdi suprotno. „Završena nova runda dijaloga Beograda i Prištine“, *Aljazeera Balkans*, 01.02.2017, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/završena-nova-runda-dijaloga-beograda-i-pristine>, 20/02/2017.

¹⁶ Jedna od najboljih ilustracija važnosti mesta vođenja pregovora svakako je vojna baza Rajt Paterson u Ohaju (SAD) gde su vođeni pregovori za okončanje građanskog rata u Bosni i Hercegovini. Izolovanost, neutralnost i vizuelne asocijacije na vojnu moć SAD-a koja bi se mogla obrušiti u slučaju nepronalaženja rešenja, odigrali su veliku ulogu u pronalaženju mirovnog rešenja.

(„prestonica“ Unije) neprestano podseća na autoritet i moć koju baštini. Evropska unija trenutno predstavlja najboljeg mogućeg posrednika, iz više razloga. Jedan od najvažnijih jeste činjenica da nisu sve zemlje članica priznale jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova. Period pre ovog posredovanja pokazao je da Ujedinjene nacije nemaju dovoljno kapaciteta za obavljanje ove uloge. Nijedna druga međunarodna organizacija niti pojedinac nemaju dovoljno veliki interes, sa jedne strane, i autoritet sa druge, da bi se mogli nametnuti kao respektabilni medijatori.

Dijalog se odvija u rundama, a sastav delegacija zavisi od težine pitanja o kom se traži rešenje. Najpre su rešavana „tehnička“ pitanja, a od 2012. godine dijalog dobija „politički“ karakter.

Posmatrajući posredničku ulogu Evropske unije možemo iskoristiti postojeće teorijsko-empirijske uvide i modele. Naime, grupa američkih i nemačkih stručnjaka pokušala je da napravi „situirani“ model medijacije koristeći 4 ključne dimenzije koje nastaje odgovorom na sledeća pitanja:

1. Koliko je konflikt intenzivan i destruktivan?
2. Da li strane u sporu dele sličnu pozadinu i zajedničke interese ili imaju različitu pozadinu i suprotstavljene interese?
3. Koliko je situacija ograničena odnosno fleksibilna?
4. Koliko su eksplicitni/otvoreni odnosno implicitni/zatvoreni problemi i procesi u ovoj medijaciji?¹⁷

Koristeći navedene dimenzije, model medijacije Evropske unije u dijalogu Beograda i Prištine možemo postaviti na sledeći način:

1. Konflikt Beograda i Prištine trenutno je promenljivog intenziteta i niske destruktivnosti. U tom smislu Evropska unija odabrala je da započne medijaciju u trenutku koji je za nju mnogo povoljniji nego bilo koji pre 2011. godine, kada su sukobi bili mnogo intenzivniji, a naročito destruktivniji. Ipak, situacija je od oktobra 2016. godine veoma zategnuta, ponekad na ivici ozbiljnijeg sukoba. Kriza u odnosima strana u dijalogu počela je sa novim zahtevima prištinske predstavnice Edite Tahiri (*Edita Tahiri*) koji su se ticali formata budućeg dijaloga sa Beogradom. Ovi zahtevi, koje je Tahiri iznela u dokumentu dostavljenom Briselu, a koje je kasnije negirala, ticali su se pitanja koja bi prekinula statusnu neutralnost dijaloga, a odnosili su se na demarkaciju, pitanje nestalih lica, članstvo Kosova u međunarodnim organizacijama i uklanjanje Kosmeta iz Ustava Republike Srbije, nakon čega je usledila je oštra reakcija srpskih političara.¹⁸ Najveći udarac je ipak slučaj

¹⁷ Peter T. Coleman et al., „Putting The Peaces Together: A Situated Model of Mediation“, *International Journal of Conflict Management*, Vol. 26, No. 2, 2014, p. 161.

¹⁸ „Priština postavlja nove uslove za nastavak dijaloga sa Beogradom“, *Politika*, 26.10.2016, <http://www.politika.rs/sr/clanak/366527/Pristina-postavlja-nove-uslove-za-nastavak-razgovora-sa-Srbijom>, 15/05/2017.

Ramuša Haradinaja (*Ramush Haradinaj*). Naime, dok je iščekivana odluka francuskog suda u Kolmaru o izručenju Haradinaja Srbiji, po poternici za ratne zločine na Kosovu i Metohiji u svojstvu vođe takozvane Oslobođilačke vojske Kosova, kosovski parlament usvojio je rezoluciju u kojoj traži njegovo bezuslovno oslobađanje i prekid dijaloga sa Beogradom dok se ne ispuni zahtev, što se i dogodilo.¹⁹ Ovime se nisu iscrpele provokacije na račun Beograda: albanski političari iz Albanije, sa Kosova i Metohije i iz Preševske doline upućivali su zapaljive i preteće poruke u odnosu na teritoriju i građane Republike Srbije. Na sve ove događaje, srpski zvaničnici reagovali su pozivanjem na mir i stabilnost, ali i pokazivanjem rešenosti da ne odstupe od borbe za suverenitet i dobrobit svojih građana.²⁰ Dakle, intenzitet konflikta ima oscilacije, u prvih nekoliko meseci 2017. godine bio je izuzetno visok, ali bez visoke destruktivnosti.

2. Strane u sporu imaju u najvećoj različite pozadine i potpuno suprotstavljene interese. Ono što je zajedničko suprotstavljenim stranama jeste evrointegracijski proces i aspiracije ka članstvu u Uniji. Sa druge strane, sile na koje se oslanjaju po pitanju statusa Kosova i Metohije su različite, pa i međusobno suprotstavljene (Sjedinjene Američke Države i Nemačka naspram Rusije i Kine). Takođe, jasno je da su interesi potpuno suprotstavljeni upravo zbog različitog shvatanja statusa južne srpske pokrajine. Beograd ne priznaje jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova, niti pokazuje nameru da to u budućnosti učini, dok je Prištini takvo priznanje nužno za razvoj eventualne državnosti u punom kapacitetu. U pogledu ove dimenzije, Unija ima izrazito težak zadatak, budući da se radi o nepomirljivim interesima. Ipak, moć koju ima, zahvaljujući procesu evrointegracija i njegovom korišćenju u sistemu nagrada i kazni prema stranama u sporu, otvara mogućnosti za lakši rad u nekim oblastima u kojima je saradnja strana moguća, onda kada Unija želi da ih upotrebi.

3. Situacija je ograničena na tehnička pitanja i olakšice i izuzetno nefleksibilna, zbog nepostojanja spremnosti, načina i rešenja za suštinsko, statusno pitanje. Ono sa sobom nosi ne samo političku dimenziju, već i stratešku, istorijsku, ekonomsku, kulturnu, simboličku. Pitanja koja su nazvana tehničkim (carina, katastar, upravljanje administrativnim prelazima itd.) od izuzetnog značaja su za građane koji žive na Kosovu i Metohiji, ali je u njima izuzetno teško postići napredak kada nema suštinskog saglasja među stranama u dijalogu. Politički dijalog nailazi na još veće teškoće, a ukupan dijalog je u zastoju.

¹⁹ "Kosovo traži prekid dijaloga zbog Haradinaja", *Dnevni list Danas*, 09.03.2017, http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=340584&title=Kosovo+tra%C5%BEI+prekid+dijaloga+zbog+Haradinaja, 15/05/2017.

²⁰ "Neprihvatljiv jezik ucena i pretnji albanskih političara sa Kosmeta", *Vlada Republike Srbije*, 16.05.2017, <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=293106>, 21/05/2017.

4. Problemi su eksplicitni i nesumnjivi, ali procesi njihovog rešavanja tokom dijaloga nisu naročito transparentni. Velike su praznine u skupu dostupnih informacija. Kao što je više puta pomenuto, suštinsko pitanje statusa ostavlja se po strani, iako je vrlo jasno i otvoreno, a strane u dijalogu veoma često o njemu govore. Sa jedne strane, Priština poziva Beograd na priznanje nezavisnosti Kosova, dok Beograd insistira na neupitnosti statusa svoje južne pokrajine i naglašava statusnu neutralnost dijaloga.

Pregledom osnovnih dimenzija medijatorskog procesa, jasno je da je postići uspeh u posredništvu izuzetno teško, iako se radi o posredniku koji ima moć, autoritet i iskustvo. Imajući to na umu, Evropska unija koristi različite strategije u posredovanju. Pre svega, ona koristi proceduralno-formalnu strategiju, koja podrazumeva postojanje jake kontrole nad medijatorskim procesom, vodeći računa o okruženju, protokolu, upravljanju konfliktom, medijskoj otvorenosti, kontroli uticaja.²¹ O tome je bilo više reči na početku ovog odeljka.

Ipak ona se ne zadržava samo na ovoj strategiji, već koristi i direktne strategije, koje često donose više rezultata.²² Ovde medijator utiče na sadržinu i suštinu razgovora među stranama, kroz podsticaje, ali i ucene.²³ Takođe, primenjuje taktike kojima želi da izmeni očekivanja i ponašanje strana, daje predloge, vrši snabdevanje i filtriranje informacija itd.²⁴ Iako je ovakva strategija primenljivija za oružane sukobe koji su u jeku, ona je Evropskoj uniji od vanredne koristi za potrebe dijaloga Beograda i Prištine. Iako ne možemo znati šta se dešava za pregovaračkim stolom iza zatvorenih vrata, realno je pretpostaviti da Unija koristi napredak u evrointegracijama kao nagradu za potencijalne uspehe, odnosno usporavanje procesa kao kaznu u slučaju neuspeha. Na primer, ubrzo nakon potpisivanja Briselskog sporazuma Savet Evropske unije odlučuje da počne sa pregovorima o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) sa Prištinom. Takođe, ubrzo nakon potpisivanja četiri sporazuma između Beograda i Prištine o Zajednici srpskih opština, telekomunikacijama, energetici i mostu u Mitrovici u leto 2015. godine, Evropska unija potpisala je sa prištinskim vlastima SSP, a krajem godine Srbija otvara prva dva pregovaračka poglavlja u procesu pristupanja Uniji (poglavlja 32 i 35).

Ocena uspešnosti – formalni uspesi i neformalni neuspesi

U dijalogu Beograda i Prištine Evropska unija pokazala je stepen svojih pregovaračkih i posredničkih sposobnosti, što, izvesno, nije lako, budući da

²¹ Bercovitch Jacob and Lee Su-Mi, "Mediating International Conflicts: Examining the effectiveness of directive strategies", op. cit., p. 4.

²² Ibid., p. 1

²³ Ibid., pp. 4-5.

²⁴ Ibid., pp. 4-5.

se radi o specifičnom akteru čije članice o datom pitanju nemaju jedinstven stav. Ipak, uz veliku rešenost i delujući u opštem, ali i sopstvenom interesu, sve tri strane postigle su velike rezultate. Zbog izuzetno teškog i kompleksnog sukoba u kom se Beograd i Priština nalaze, pozitivni rezultati se u najvećoj meri dodaju listi uspeha posrednika.

Posredovanje u tehničkom dijalogu iznedrilo je najviše pozitivnih rezultata. To su: dogovor o slobodi kretanja i matičnim knjigama, carinskom pečatu, katastarskoj evidenciji, prihvatanju univerzitetskih diploma, integrisanom upravljanju granicama/administrativnim linijama i o regionalnom predstavljanju i saradnji.²⁵

Na samom početku pregovora o političkim pitanjima sklopljen je *Aranžman posvećen pitanjima oficira za vezu*.²⁶ Nakon vrlo složenih pregovora na premijerskom nivou i uz posredovanje Visoke predstavnice EU za spoljnu i bezbednosnu politiku Ketrin Ešton (*Catherine Ashton*) 19. aprila 2013. godine potpisan je *Prvi sporazum o principima koji regulišu normalizaciju odnosa*, poznatiji kao Briselski sporazum.²⁷ Briselski sporazum predstavlja najvažnijih uspeh Evropske unije kao posrednika i predstavlja prekretnicu u daljim razgovorima. Bez njenog angažmana ovakav sporazum nije se mogao ni zamisliti. Polovinom juna iste godine usvojen je i *Plan primene sporazuma o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine*.²⁸ Na leto 2015. potpisani su i sporazumi o o Zajednici srpskih opština, telekomunikacijama, energetici i mostu u Mitrovici.²⁹

Bez sumnje, Unija je postigla neverovatan uspeh na formalnom polju, budući da je veliki broj sporazuma sklopljen. Samim tim, stvorene su pretpostavke za mirniji, bezbedniji i lakši život svih stanovnika Kosmeta. Sva postignuća, a Briselski sporazum posebno, smatraju se neupitnom pobedom diplomatije Unije.

Sa druge strane, mnoštvo je propusta i „neformalnih“ neuspeha. Ukoliko se uspesi mahom pripisuju posredniku, bilo bi nepravedno rešiti ga odgovornosti za neuspehe. Pre svega, postoji veliki problemi u implementaciji Briselskog sporazuma.³⁰ Zajednica srpskih opština i dalje ne postoji, a život Srba na čitavom Kosmetu veoma je težak. Poslednji sastanci

²⁵ Za detaljniji pregled navedenih dogovora pogledati u: Dragan Đukanović, „Odnosi Beograda i Prištine: od tehničkog do političkog dijaloga“, *Međunarodna politika*, vol. LXV, br. 3, 2013, str. 365-385.

²⁶ *Ibid.*, str. 372.

²⁷ Tekst sporazuma dostupan na: <http://www.kim.gov.rs/p03.php>, 21/02/2017.

²⁸ Tekst plana dostupan na: <http://www.kim.gov.rs/p02.php>, 21/02/2017.

²⁹ Budimir Ničić, „Tumačenje sporazuma Beograda i Prištine“, *Glas Amerike*, 26.08.2015, <http://www.glasamerike.net/a/belgrade-kosovo-dialog/2933400.html>, 20/02/2017

³⁰ Stefan M. Nedeljković, *Uspostavljanje političkih odnosa između vlasti u Beogradu i Prištini u okviru procesa globalizacije*, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, 2016, str. 204-220.

sa predstavnicima Beograda i Prištine na najvišem nivou završeni su bez konkretnih rezultata, dok se nastavak razgovora očekuje.

Evropska unija ne ulaže dovoljno napora da navede Prištinu na ispunjavanje dogovorenog, a politika uslovljavanja o ovom pitanju nije javno poznata, zbog nedovoljne transparentnosti čitavog procesa. Uz to, Unija prilično blago reaguje na izjave i postupke koje ne doprinose razvoju dijaloga, koje su krajem 2016. i početkom 2017. godine prilično uzele maha. Te reakcije svode se na bezlične izjave zvaničnika Unije, čak i onda kada se radi o situacijama potencijalno visokog rizika, poput pretnji albanskih političara o istrebljenju Srba na Kosmetu ili stvaranju Velike Albanije na račun balkanskih zemalja, a neretko reakcije i nema.³¹

Još jedan od velikih problema koji je nastao posredovanjem Evropske unije jeste i dvosmislenost i ostavljanje prostora za različita tumačenja istih dogovora. Neki autori ovu dvosmislenost nazivaju kreativnom i posmatraju je afirmativno, kao izraz posredničkih veština diplomata Unije.³² Iako se ne može sporiti da je ovaj „trik“ pomogao postizanju dogovora, upravo u dvosmislenosti leži jedan od uzroka nesprovođenja sklopljenih sporazuma u potpunosti, ponajviše Briselskog sporazuma.³³

Evropska unija nije uspjela da strane u dijalogu rastereti balasta prošlosti, ali tako nešto i nije realno očekivati u ovom slučaju. Još uvek su prisutni nerešeni problemi nestalih lica i pitanja imovinskog karaktera, a sećanja na vreme rata i progona i dalje su suviše sveža.

Zaključna razmatranja

Cilj ovog rada bio je pružanje kraćeg uvida u medijatorski proces kojim diriguje Evropska unija u dijalogu Beograda i Prištine. Dat je pregled prethodnih posredničkih iskustava Unije, dimenzija u kojima deluje u konkretnom slučaju, strategija i taktika koje koristi. Takođe, izvršen je pokušaj ocene uspešnosti njenog ukupnog rada na ovom zadatku.

Na osnovu iznetih uvida, zaključeno je da je Evropska unija kao medijator delimično uspešna. Uspehe je beležila na formalnom planu, tj. na planu postizanja sporazuma sa svrhom poboljšanja kvaliteta života građana Kosova i Metohije. Sa druge strane, Unija neuspešna na polju navođenja jedne od strana da postignute sporazume i primeni. Takođe, nema

³¹ “Kocijančić: Štetno političko uplitanje u susedne države”, *Dnevni list Danas*, 16.05.2017, http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=345911&title=Kocijan%C4%8Di%C4%87%3a+%C5%A0tetno+politi%C4%8Dko+uplitanje+u+susedne+dr%C5%BEave,21/05/2017.

³² Vidi u: Florian Bieber, “The Serbia-Kosovo Agreements: An EU Success Story?”, *Review of Central and East European Law*, Vol. 40, No. 3/4, 2015., pp. 313-315.

³³ To je najlakše primetiti u slučaju odredbi o Zajednici srpskih opština, koje su dovele do vrlo različitih shvatanja karaktera ove ustanove.

odgovarajuće reakcije u situacijama koje ne doprinose razvoju dijaloga i imaju preteći karakter. Nedostatak adekvatnih reakcija može se pripisati činjenici da Evropska unija ipak nije dorasla ovako zahtevnom zadatku. Ovaj zaključak nema tendenciju da potpuno skine krivicu sa strana u dijalogu, već da je delom prenese i na posrednika.

Bez sumnje, poduhvat u koji se Evropska unija upustila nije ni malo jednostavan – pred njom se nalaze brojni izazovi, a moguće je i da će se vremenom umnožavati. Verovatno najveći izazov jeste definisanje uspeha u daljem dijalogu³⁴ Formalni napredak pun dvosmislenosti i ambivalentnosti nametnuće mnoštvo teškoća u jasnom određivanju postignuća, ali i daljih tokova dijaloga. Takođe, Unija će morati da se izbori i sa sopstvenim problemima koji se gomilaju – od izlaska Ujedinjenog Kraljevstva iz članstva, do mogućnosti prekomponovanja strukture same Unije u „više brzina“. Uz takav teret, veliko je pitanje koliko će interesovanje Unije biti usmereno ka rešavanju spoljnih kriza.

Bibliografija

- “Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo”, Intenational Court of Justice, 22.07. 2010, <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>, 15/02/2017.
- Aggestam Karin, “International Mediation”, in: Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (eds), *The SAGE Handbook of Diplomacy*, London, 2016, pp. 220-227.
- Bercovitch Jacob, „The Structures and Diversity of Mediation in International Relations”, in: Jacob Bercovitch and J. Z. Rubin (eds), *Mediation in International Relations: Multiple Approaches to Conflict Managements*, St. Martin’s Press, New York, 1992.
- Bercovitch Jacob and Lee Su-Mi, “Mediating International Conflicts: Examining the effectiveness of directive strategies”, *International Journal of Peace Studies*, Vol. 8, No. 1, 2003, pp. 1-17.
- Bergmann Julian and Niemann Arne, “Mediating International Conflicts: The European Union as an Effective Peacemaker”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 53, No. 5, 2015, pp. 957-975.
- Bieber Florian, “The Serbia-Kosovo Agreements: An EU Success Story?”, *Review of Central and East European Law*, Vol. 40, No. 3/4, 2015, pp. 285-319.
- Coleman, Peter T., Kugler Katharina G., Mazzaro Kyong, Gozzi Christianna, El Zokm Nora and Kress Keneth, “Putting The Peaces Together: A Situated Model of Mediation”, *International Journal of Conflict Management*, Vol. 26, No. 2, 2014, pp. 145-164.

³⁴ Karin Aggestam, “International Mediation”, in: Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (eds), *The SAGE Handbook of Diplomacy*. London, 2016, pp. 224-226.

- Đukanović Dragan, „Odnosi Beograda i Prištine: od tehničkog do političkog dijaloga“, *Međunarodna politika*, vol. LXV, br. 3, 2013, str. 365-385.
- Đukanović Dragan, „Politika Evropske unije prema Zapadnom Balkanu“, u: Dragan R. Simić (ur.), *Integracija Zapadnog Balkana u mrežu globalne bezbednosti*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Čigoja štampa, Beograd, 2011.
- Đukanović Dragan, „Spoljnopolitičko pozicioniranje Srbije (SRJ/SCG) od 1992. do 2015. godine“, *Međunarodna politika*, br. 1158-1159, 2015, str. 115-127.
- Hrnjaz Miloš, „Srbija i upotreba pravosudnog rešavanja sporova od 1914. do 2015: vek neuspeha“, u: Vesna Knežević Predić (ur.), *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd.
- „Kocijančić: Štetno političko uplitanje u susedne države“, *Dnevni list Danas*, 16.05.2017, http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=345911&title=Kocijan%20%C4%8Di%C4%87%3a+%C5%A0tetno+politi%C4%8Dko+uplitanje+u+susedne+dr%C5%BEave, 21/05/2017
- „Kosovo traži prekid dijaloga zbog Haradinaja“, *Dnevni list Danas*, 09.03.2017, http://www.danas.rs/politika.56.html?news_id=340584&title=Kosovo+tra%C5%BEi+prekid+dijaloga+zbog+Haradinaja, 15/05/2017.
- Kreća Milenko, *Međunarodno javno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2017.
- „Lisabonski ugovor kojim se mijenjaju i dopunjuju Ugovor o Europskoj uniji i Ugovor o osnovanju Europske zajednice“, čl. 27, *ADRIAS – Zbornik Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije nauka i umjetnosti u Splitu*, Vol. 16, Zagreb-Split, 2009.
- Nedeljković Stefan M., *Uspostavljanje političkih odnosa između vlasti u Beogradu i Prištini u okviru procesa globalizacije*, doktorska disertacija, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, 2016.
- „Neprihvatljiv jezik ucena i pretnji albanskih političara sa Kosmeta“, *Vlada Republike Srbije*, 16.05.2017, <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=293106>, 21/05/2017.
- Ničić Budimir, „Tumačenje sporazuma Beograda i Prištine“, *Glas Amerike*, 26.08.2015, <http://www.glasamerike.net/a/belgrade-kosovo-dialog/2933400.html>, 20/02/2017.
- „Plan primene sporazuma o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine“, Brisel, 16.06.2013, <http://www.kim.gov.rs/p02.php>, 21/02/2017.
- „Priština postavlja nove uslove za nastavak dijaloga sa Beogradom“, *Politika*, 26.10.2016, <http://www.politika.rs/sr/clanak/366527/Pristina-postavlja-nove-uslove-za-nastavak-razgovora-sa-Srbijom>, 15/05/2017.
- „Prvi sporazum o principima koji regulišu normalizaciju odnosa“, Brisel, 13.04.2013, <http://www.kim.gov.rs/p03.php>, 21/02/2017.

„Resolution 64/298“, General Assembly, United Nations, New York, 13.09.2010, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/298, 15/02/2017.

Samardžić Slobodan, *Gradnja i razgradnja države*, Filip Višnjić, Beograd, 2008.

„Završena nova runda dijaloga Beograda i Prištine“, *AlJazeera Balkans*, 01.02.2017, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/završena-nova-runda-dijaloga-beograda-i-pristine>, 20/02/2017.

THE EUROPEAN UNION AS A MEDIATOR IN THE DIALOGUE BETWEEN BELGRADE AND PRISTINA - A CRITICAL REVIEW

ABSTRACT

This paper studies the role of the European Union as a mediator in the dialogue between Belgrade and Pristine, since 2011. The highlight is on the engagement of the Union as a mediator, rather than the position of the sides in the dialogue, their interests or opinions towards the dialogue and mediator. The goal is to determine the most important successes that the Union has achieved, but also the failures because often there is a one-sided picture in which positive outcomes are attributed to the mediator and the negative ones to the sides in the dialogue. The process of mediation itself is examined through the methodological frame which determines the format, key dimensions and strategies. The main conclusion is that the role of the European Union as a mediator in the dialogue between Belgrade and Pristine is only partly successful – it records formal successes and informal failures. Defining the successes in the dialogue and the mediation imposes itself as the main future challenge.

Key words: European Union, mediation, Belgrade, Pristine, dialogue.

UDK: 341.123:323.2(569.1)
Bibliid 0543-3657, 68 (2017)
God. LXVIII, br. 1166-67, str. 35-55
izvorni naučni rad
Primljen: 18.4.2017.

Isidora POP-LAZIĆ¹

Uloga Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u borbi protiv terorizma tokom sirijske krize

SAŽETAK

Građanski rat u Siriji koji bukni još od 2011. godine, kao svoju posledicu, pored ogromnog broja migranata na tlu Evrope, ima i eskalaciju terorizma i to ne samo u Evropi već širom sveta. Suzbijanje terorizma kao globalnog problema povereno je, u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija, Savetu bezbednosti, kao najvišem organu zaduženom za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti. Pitanje terorizma se, od strane država članica, često zloupotrebljava i tretira kao sredstvo za sprovođenje kako spoljne, tako i unutrašnje politike velikih sila, zanemarujući time da njihovo delovanje treba da bude *in commune bonum*, odnosno za opšte dobro čovečanstva, koje je i te kako ugroženo ovim složenim oblikom političkog nasilja. Imajući u vidu da sredstva javnog informisanja u Srbiji u većini slučajeva nisu izveštavala o rezolucijama koje se bave temom terorizma, već je fokus bio usmeren na senzacionistički element terorističkih napada, nameće se potreba za sveobuhvatnom analizom tih dokumenata uzimajući u obzir njihovu pravnu snagu.

Ključne reči: terorizam, Savet bezbednosti, rezolucija, sirijska kriza, Islamska država, ISIS/ISIL.

¹ Isidora Pop-Lazić je diplomirani politikolog za međunarodne poslove, student master akademskih studija Fakulteta političkih nauka u Beogradu, modul međunarodna politika, i master akademskih studija pri Rektoratu Univerziteta u Beogradu, smer terorizam organizovani kriminal i bezbednost, e-mail: isidora990@gmail.com. Ovaj rad je rezultat istraživanja u okviru šestog po redu ciklusa kratkoročnog volontiranja, i svi stavovi izneti u radu predstavljaju lični stav autora, a ne Instituta za međunarodnu politiku i privredu.

Problematka definisanja terorizma u savremenim međunarodnim odnosima

Ujedinjene nacije, kao jedina međunarodna organizacije globalnog opsega, trebalo bi da su najbolje mesto za rešavanje bezbednosnih problema kakav je terorizam. Da bi smo analizirali delovanje Saveta bezbednosti danas po ovom pitanju, moramo se za početak osvrnuti i videti kako se ovaj problem tretirao u prošlosti.

Još je Društvo naroda identifikovalo problem terorizma, kao globalni fenomen još 1926. godine, kada je Rumunija poslala zahtev da se pristupi stvaranju konvencija o sprečavanju i sankcionisanju terorizma, pri čemu se ne bi uzimala u obzir ni nacionalnost, ni mesto izvršenja njihovih akcija.² Sledeći važan korak učinila je Jugoslavija koja je nakon atentata na kralja Aleksandra Karađorđevića i francuskog ministra Bartua, izvršenog 9. oktobra 1934. zatražila da se razmotri problem terorizma. Kao rezultat nekoliko međunarodnih konferencija, 1937. godine su usvojene prve konvencije koje se bave ovom tematikom, a to su Konvencija o prevenciji i kažnjavanju terorizma i, na posebno insistiranje Francuske, Konvencija o formiranju međunarodnog krivičnog suda za suđenje počiniocima terorističkih dela. Prva nikada nije stupila na snagu, uprkos činjenici da su je potpisale 24 države, jer je ratifikovala samo jedna. Iako je Konvencija iz 1937. godine doživela neuspeh, važno je napomenuti da se terorizam prvi put definiše na ovako visokom nivou u članu 1. ove Konvencije i to kao: „sve kriminalne akte usmerene protiv države sa namerom ili kalkulacijom da izazovu stanje straha u svesti pojedinaca, grupe ljudi ili šire javnosti“.³

Od tada pa do današnjeg dana nije usvojena univerzalno prihvaćena definicija terorizma. Razlozi za to su brojni jer je u pitanju dinamična pojava podložna konstantnim i čestim promenama, koja se javlja u različitim vidovima i oblicima, pa se i pre usvajanja definicije unapred otvara problem redefinisanja. Nakon Drugog svetskog rata terorizam je nastavio da se pojavljuje na dnevnom redu Ujedinjenih nacija, ali samo i isključivo nakon nekog velikog terorističkog napada (poput onog na Olimpijadi u Minhenu 1972. godine), i to bez uspeha na polju definisanja. Datum koji predstavlja prekretnicu u načinu tretiranja terorizma je svakako 11. septembar 2001. godine, kada se dogodio napad na Svetski trgovinski centar i Pentagon. Od tada se može uočiti zaokret kursa od reakcionog ka preventivnom delovanju u rešavanju ovog fenomena. Međutim aspekt na koji ćemo posebno obratiti pažnju, jesu različiti stavovi velikih sila po ovom pitanju. Moćne države, koje u ovom slučaju najbolje oličava stalno članstvo u Savetu bezbednosti, teže da pod terorizmom podrazumevaju ono delovanje koje odgovara njihovoj

² Dragan Simeunović, *Terorizam*, Pravni fakultet, Beograd, 2009, str. 46.

³ "Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism", League of Nations, November 16, 1937. <https://www.wdl.org/en/item/11579/view/1/19/>, 15.10.2016.

unutrašnjoj, ali i spoljnoj politici, odnosno koriste ga kao sredstvo za obračunavanje sa unutrašnjim i spoljnim protivnicima ili čak neprijateljima. Pa tako dolazimo do paradoksa da delovanje neke države može da varira od snažne osude, do otvorene podrške nekoj terorističkoj organizaciji, u skladu sa maksimumom: neprijatelj mog neprijatelja je moj prijatelj. Najsvježiji primer ovakvog delovanja, ali i problema koji izaziva nepostojanje univerzalno prihvaćene definicije terorizma, vidimo u odnosima Turske i Evropske unije. EU je zahtevala od Turske reviziju antiterorističkog zakonodavstva u cilju sužavanja definicije ovog pojma, u zamenu za bezvizni režim za turske građane, što je Turska odbila da uradi. I ne samo to, ona je i zapretila da će pustiti izbeglice ka Evropi ukoliko ne dođe do vizne liberalizacije.⁴

Dakle, postavlja se pitanje kako se boriti protiv nečega ako ne znamo šta je to?

Eskalacija terorizma kao posledica građanskog rata u Siriji

Građanski rat u Siriji započeo 2011. godine na krilima Arapskog proleća, koje je otpočelo revolucijom u Tunisu, a nastavilo se u Egiptu i Libiji gde su protesti opozicije doveli do smene višedecenijskih režima. Već u julu iste godine protesti u Siriji prerasli su u oružani sukob.

O kompleksnosti ovog sukoba govori i broj učesnika. U tom ratu sukobljavaju se snage Vlade Bašara al-Asada (Bashar al-Assad), pobunjenika koji nastoje svrgnuti njega i vladajuću stranku, i ekstremističke terorističke grupe poput Islamske države (Islamic State in Iraq and Syria-ISIS/ Islamic State in Iraq and the Levant-ISIL) i sirijskog ogranka Al Kaide (Al Qaeda) – Front al Nusra (Al-Nusra Front, Jabhat al-Nusra), a postoje i brojne sukobljene frakcije unutar ovih grupa. Islamska država je u početku bila ogranak Al-Kaide, ali je došlo do raskola i danas među njima vlada odnos rivalstva. Cilj i *differentia specifica* ISIS/ISIL-a u odnosu na ostale terorističke organizacije sadržan je u njenom imenu, odnosno težnja stvaranju države, svetskog kalifata, i karakteriše je najstrože poštovanje šerijatskog prava.

Od nedavno u ovaj sukob uključile su se i velike sile. Kao i Balkan devedesetih, Sirija se pretvorila u mesto sukoba interesa istoka i zapada, i sirijski rat predstavlja jedan od najrazornijih sukoba u novijoj svetskoj istoriji, sa dramatičnim i po svemu sudeći dugoročnim posledicama.

Pod „sirijskom krizom“ podrazumevamo građanski rat u Siriji kao i posledice koje on proizvodi. Kao rezultat ovog krvavog građanskog rata,

⁴ Turska i Evropska unija su martu mesecu ove godine postigle dogovor kojim je dogovoreno da se u Tursku vraćaju svi ilegalni migranti koji su u Grčku ušli iz te zemlje. Evropska unija se obavezala da će za svako lice čiji povratak prihvati Turska, omogućiti azil jednom ratnom izbeglici na turskoj teritoriji, takođe je obećana novčana pomoć i vizna liberalizacija za turske građane, kao i ubrzavanje pregovora sa EU. Kao rezultat dogovora otvoreno je poglavlje 33 koje se tiče budžetskih i finansijskih odredbi.

prema poslednjim procenama sirijskog centra za istraživanje politika (Syrian Center for Policy Research-SCPR), procenjuje se da je život izgubilo više od 470.000 ljudi, 45% stanovništva je raseljeno, od čega 6,36 miliona interno raseljenih i preko 4 miliona u inostranstvu.⁵ Talas migranata skoro je paralisao Evropu i izbacio na površinu sve slabosti Evropske unije, odnosno njenu nesposobnost da brzo i adekvatno odreaguje na novonastalu situaciju. Izbrisane granice su se najednom ponovo izdigle pod prilivom migranata. Ništa bolje se nisu snašle ni Ujedinjene nacije, gde su interesi velikih sila zadržali primat u odnosu na sva druga pitanja, pa i zaštitu ljudskih prava, kao jednog od principa na kojima se zasnivaju Ujedinjene nacije. Da ne bi došlo do zamene teza, ni Evropska unija ni Ujedinjene nacije ne mogu se smatrati odgovornim za takav razvoj situacije, već isključivo države članice ovih organizacija. Poređenja radi prema nekim procenama, za vreme Drugog svetskog rata preko 60 miliona Evropljana postali su izbeglice.⁶ Tada nisu postojali razvijeni mehanizmi međunarodnih organizacija koji danas postoje, pa je Evropa ipak uspela da odgovori na takvu situaciju.

Pored migranata, posledica ovog sukoba je i eskalacija terorističkog delovanja na globalnom nivou. Da bismo bolje razumeli nivo rasprostranjenosti i učestalosti terorističkih akcija upoređićemo statističke podatke u ovoj oblasti pre izbivanja građanskog rata i poslednji izveštaj iz 2015. godine, koje je objavio Institut za ekonomiju i mir (Institute for Economics and Peace – IEP). U izveštaju se navodi da je broj žrtava terorističkih napada udesetorstručen u odnosu na 2000. godinu. U prilog činjenici da je teroristička aktivnost rasprostranjenija nego ikada ranije govori podatak da je, prema Globalnom indeksu terorizma (Global Terrorism Index-GTI), broj zemalja u kojima broj žrtva prevazilazi 500 porastao za 120%, a u Iraku je u 2014. godini bilo tri puta više žrtava terorizma sa smrtnim ishodom, nego u celom svetu 2000. godine.⁷ Islamska država (Islamic State – ISIS/ISIL) odgovorna je za šest od dvadeset najsmrtonosnijih terorističkih napada u 2014. godini, mada moramo konstatovati da je Boko Haram imao još razornija dejstva, pa mu se na teret stavlja čak polovina od pomenutih dvadeset najrazornijih napada.⁸ Kraj 2015. godine, cela 2016. i tekuća godina donele su sa sobom brojne terorističke napade na tlu Evrope, poput onog u Parizu, Nici i Briselu, Stokholmu,

⁵ "Syria Confronting fragmentation- Impact of Syrian Crisis Report", Syrian Center for Policy Research, February 11, 2016. <http://scpr-syria.org/publications/confronting-fragmentation/>, 18.9.2016.

⁶ Lilly Rothman, "This Is What Europe's Last Major Refugee Crisis Looked Like", *Time*, September 11, 2015, <http://time.com/4029800/world-war-ii-refugee-photos-migrant-crisis/>, 18.10.2016.

⁷ Global Terrorism Index- Measuring and Understanding the Impact of Terrorism, The Institute for Economics and Peace, 2015, <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf>, 29.9.2016.

⁸ Ibid.

Londonu, itd, a koji nisu deo ove statistike, pa postoji objektivna mogućnost da će se ove cifre u budućem izveštaju pomerati u korist Islamske države, makar u teritorijalnom smislu obzirom da su akcije Islamske države rasprostranjene ne samo u Siriji i Iraku već i u evropskim državama, dok Boko Haram uglavnom deluje u Nigeriji i Kamerunu, mada ne treba izgubiti iz vida da se Boko Haram obavezao na vernost Islamskoj državi u martu prošle godine pa je to nit koja povezuje ove dve najaktivnije i u svojim dejstvima najuspešnije terorističke grupe današnjice.⁹

Odgovor Saveta bezbednosti

Angažman Saveta bezbednosti u borbi protiv terorizma je od ključne važnosti obzirom da su rezolucije koje usvaja obavezujuće pravne snage i da su sve države članice Ujedinjenih nacija u obavezi da im se povinuju i implementiraju ih u unutrašnje zakonodavstvo.

Demonstracije u Siriji počele su u više gradova 15. marta 2011. godine, ali se kao početak građanskog rata uzima 15. jul 2012. kada je Međunarodni komitet Crvenog krsta proglasio stanje u Siriji unutrašnjim oružanim konfliktom.¹⁰ U nastavku ćemo hronološki analizirati rezolucije koje su usvojene nakon što su međunarodno priznato delovanja terorističkih grupa u sirijskom građanskom ratu, odnosno od njihovog prvog pominjanja u rezolucijama Saveta bezbednosti, a tiču se isključivo terorizma, ne građanskog rata u celini. Predmet analize biće samo one odluke koje su podstaknute ovim sukobom, a ne i ostalim kriznim žarištima poput Nigerije ili Avganistana. Da bismo mogli da napravimo adekvatnu selekciju neophodno je da razumemo način funkcionisanja terorističkih grupa koje deluju u ovom sukobu. Islamsku državu karakteriše hibridno delovanje, odnosno mešavina delovanja terorističke organizacije i gerile, obzirom da svoj cilj napada sa teritorije drugih država. S tim u vezi, neophodno je u razmatranje uzeti i one odluke koje se tiču situacije u Iraku, odnosno delovanja Islamske države i u ovoj zemlji.

Prva rezolucija sa tematikom terorizma koja se direktno može dovesti u vezu sa sirijskom krizom je rezolucija 2169, u kojoj se izražava zabrinutost zbog situacije u Iraku, povodom zauzimanja Mosula koji će postati glavno uporište Islamske države. Ovo je prvi put da se ova teroristička organizacija pominje u rezoluciji Saveta bezbednosti i to u obliku ISIL. Islamska država inicijalno je formirana početkom dvehiljaditih, da bi od 2006. godine proglasila vernost Al Kaidi, a do krajnjeg raskola došlo je u februaru 2014.

⁹ "Nigeria's Boko Haram pledges allegiance to Islamic State", *BBC*, 15 March, 2015, <http://www.bbc.com/news/world-africa-31784538>, 29.9.2016.

¹⁰ "Syria in civil war, Red Cross says", *BBC*, 15 July 2012, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18849362>, 30.9.2016.

kada se Al Kaida „odrekla“ ISIS-a koji je u više navrata odbio poslušnost.¹¹ Do danas te dve terorističke organizacije su u sukobu i njihova delovanja su potpuno odvojena. Iako je do raskola došlo na samom početku 2014. godine, videćemo da se ova organizacija, u rezolucijama Saveta bezbednosti smatra ogrankom Al Kaide sve do kraja 2015. godine. Obzirom da je rezolucija usvojena 30. jula 2014. godine. Evidentno postoji veliki vremenski jaz između izbijanja sukoba i delovanja Saveta bezbednosti. Glavna kritika delovanja Društva naroda odnosila se na nespремnost da brzo i efikasno deluje na izazove i pretnje, zbog čega su članovi Saveta bezbednosti, u skladu sa članom 28. Povelje obavezni da uvek budu prisutni u sedištu SB, međutim vidimo da to, u ovom slučaju, nije urodilo plodom. Razlog tome je učestalo korišćenje prava veta po pitanju građanskog rata, čak osam puta do sada i to uglavnom samo od strane Rusije.¹² Za razliku od tih rezolucija, videćemo da se rezolucije sa tematikom terorizma mahom usvajaju jednoglasno i do sada nije bilo iskorišćeno pravo veta.

Rezolucija 2170 usvojena je 15. avgusta 2014. godine. Predlog rezolucije podnela je Velika Britanija. Na samom početku izražava se ozbiljna zabrinutost zbog činjenice da velike delove Sirije i Iraka kontrolišu Islamska država i Al Nusra front. Ovo je i prvo pominjanje ANF u rezolucijama Saveta bezbednosti. Ova teroristička organizacija formalno je proglasila postojanje januara 2012. godine i izjavila vernost Al Kaidi, do razlaza je došlo krajem juna 2016. godine.¹³

U rezoluciji su, pored brojnih osuda terorističkih aktivnosti, navedene i sankcije za one koji finansiraju, snabdevaju oružjem ili regrutuju islamističke ekstremiste na području ove dve zemlje. Države se pozivaju da privedu pravdi one koji to čine.¹⁴

Značaj ovih dokumenata nije samo u njihovim odredbama, već je važan i u spoljnopolitički kontekst koji je do njih doveo. I to predstavlja važan aspekt analize. Tako je ova Rezolucija doneta nedugo nakon što je Islamska država video porukom na društvenoj mreži Tviter (Twitter), prvog dana Ramazana, obavestila javnost da je uspostavila kalifat koji se prostire od Alepa, grada na severu Sirije, do Dijalea, grada na Istoku Iraka, na čelu sa

¹¹ Thomas Joscelyn, "Al Qaeda's general command disowns the Islamic State of Iraq and the Sham", *The Long War Journal*, Foundation for the Defense of Democracies, 3 February 2014, http://www.longwarjournal.org/archives/2014/02/al_qaedas_general_co.php, 26.10.2016.

¹² Security Council - Veto List, *The Dag Hammarskjöld Library*, <http://research.un.org/en/docs/sc/quick/veto>, 8.10.2016.

¹³ Stanford University official website, Mapping militant organizations- "Jabhat Fatah al-Sham (Formerly Jabhat al-Nusra)", <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/493>, 26.10.2016

¹⁴ Security Council Resolution S/RES/2170, 15 August 2014, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2170\(2014\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2170(2014)), 25.10.2016.

vođom ove organizacije, Abu Bakr Al-Bagdadijem (Abu Bakr al-Baghdadi). Takođe su skratili ime u Islamska država u skladu sa njihovim širim teritorijalnim težnjama.¹⁵

Dan pre usvajanja nove rezolucije, 23. septembra, koalicija predvođena Sjedinjenim Američkim Državama izvršila je prve vazdušne napade. Koaliciju pored SAD čine i Bahrein, Katar, Saudijska Arabija, Jordan i Ujedinjeni Arapski Emirati.¹⁶

Sutradan, takođe jednoglasno, usvojena je Rezolucija 2178 čije odredbe pokrivaju širok dijapazon problema sa kojima se suočava savremeno društvo u borbi protiv terorizma. Predlog rezolucije podnele su Sjedinjene Američke Države, a sednicom Saveta bezbednosti, prvi put u istoriji, predsedavao je tadašnji američki predsednik Barak Obama. Sednici je prisustvovao i veliki broj šefova država i vlada, sa preko 50 govornika, među kojima i Prvi potpredsednik Vlade i ministar spoljnih poslova Ivica Dačić. Šef srpske diplomatije u svom govoru, između ostalog je istakao da veruje da će ova rezolucija ojačati saradnju među državama u borbi protiv terorizma ali i naglasio da se Srbija susrela sa problemom stranih boraca prilikom sukoba na Kosovu i Metohiji.¹⁷ U rezoluciji se poseban akcenat stavlja na ulogu „stranih terorističkih boraca“ koje definiše na sledeći način: „osobe koje putuju u državu koja nije država njihovog prebivališta niti država čije državljanstvo imaju, a u cilju počinjenja, planiranja, pripremanja ili učestvovanja u izvršenju terorističkih akata, ili radi pružanja ili pohađanja terorističke obuke, uključujući obuke koje su povezane s oružanim sukobima.“¹⁸ Ističe se da strani borci produbljuju i produžavaju sukobe, kao i da predstavljaju ozbiljnu pretnju bezbednosti matičnim, tranzitnim, kao i državama krajnjeg odredišta. Posebno bitan jeste deo koji se poziva na I stub Globalne strategije Ujedinjenih nacija za borbu protiv terorizma, u kome se ističe da terorizam ne može biti savladan samo vojnim dejstvima, već da se pažnja treba posvetiti okolnostima koje pogoduju širenju terorizma (dugotrajni nerešeni sukobi, dehumanizaciju žrtava terorizma u svim svojim oblicima i manifestacijama, nedostatak vladavine prava, kršenje ljudskih prava, etnička, nacionalna i verska diskriminacija, politička isključenost,

¹⁵ Mark Tran and Matthew Weaver, "Isis announces Islamic caliphate in area straddling Iraq and Syria", *The Guardian*, 30 June 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/30/isis-announces-islamic-caliphate-iraq-syria>, 3.10.2016

¹⁶ U.S. airstrikes hit ISIS inside Syria for first time, *CNN*, September 23, 2014, <http://edition.cnn.com/2014/09/22/world/meast/u-s-airstrikes-isis-syria/>, 5.10.2016.

¹⁷ Meetings Coverage- Security Council, "Security Council Unanimously Adopts Resolution Condemning Violent Extremism, Underscoring Need to Prevent Travel, Support for Foreign Terrorist Fighters", SC/11580, 24 September 2014, <http://www.un.org/press/en/2014/sc11580.doc.htm>, 5.10.2016.

¹⁸ Security Council Resolution S/RES/2178, 24 September 2014, http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/SCR%202178_2014_EN.pdf, 5.10.2016.

socio-ekonomska marginalizacija i nedostatak dobre uprave).¹⁹ U daljem tekstu rezolucije uviđa se značaj koje komunikacione tehnologije, pre svega Internet, imaju u savremenom delovanju terorističkih organizacija, pa se države članice pozivaju na bližu saradnju kako bi sprečile dalje zloupotrebe.

Obe rezolucije usvojene su u skladu sa Glavom VII Povelje Ujedinjenih nacija.

Iako ne postoji direktna veza između rezolucije 2185 i sukoba u Siriji, ovaj dokument ipak zavređuje pažnju zbog svoje preventivne uloge. Reč je o prvoj samostalnoj rezoluciji koja se bavi policijskim snagama u operacijama za održavanje i uspostavljanje mira.²⁰ Između ostalog podstiče se saradnja i razmena informacija sa telima odgovornim za antiterorističke delatnosti. Ova rezolucija govori o činjenici da je došlo do porasta nivoa svesti u međunarodnoj zajednici o neophodnosti praktikovanja preventivnih mera u cilju suzbijanja svih prethodno navedenih okolnosti koje pogoduju širenju terorizma i zato ova rezolucija ipak zaslužuje svoje skromno mesto u ovoj analizi. U prilog tome govori i činjenica da se ova rezolucija nalazi na spisku antiterorističkih rezolucija Saveta bezbednosti objavljenoj od strane Komiteta za borbu protiv terorizma Saveta bezbednosti (Counter-Terrorism Committee, CTC).²¹

Poslednja rezolucija usvojena u 2014. godini je rezolucija broj 2195. Masakr koji se tri dana ranije dogodio u Pakistanu, kada su talibani ubili preko 130 dece u vojnoj školi u gradu Pešavar nije bio neposredan uzrok usvajanja rezolucije ali je dodatno podstakao raspravu i spremnost država da usvoje još jednu rezoluciju na temu terorizma. Države se pozivaju na međunarodnu akciju sa ciljem uklanjanja sprega između terorizma i organizovanog kriminala. U rezoluciji se izražava zabrinutost zbog činjenice da teroristi profitiraju od transnacionalnog organizovanog kriminala, uključujući trgovinu oružjem, ljudima, drogom, artefaktima, prirodnim resursima poput zlata i drugih plemenitih metala, uglja, nafte, kao i otmicama zbog otkupa, iznude, itd. Pored toga ističe značaj borbe protiv korupcije, pranja novca i nelegalnih finansijskih tokova i naglašava potreba izgradnje mehanizama kako bi se procesuirali teroristi i članovi organizovanih kriminalnih grupa koji im pomažu. U tački 18 navodi se na koje sve načine mirovne misije UN mogu pomoći u rešavanju ovog problema: asistencija u izgradnji kapaciteta za ispunjavanje preuzetih međunarodnih obaveza, zatim da se pozabavi nezakonitom trgovinom malog i lakog naoružanja putem razoružavanja i

¹⁹ "UN Global Counter-Terrorism Strategy", Annex- Plan of Action, Measures to address the conditions conducive to the spread of terrorism, <https://www.un.org/counterterrorism/ctif/en/un-global-counter-terrorism-strategy#poa1>, 5.10.2016.

²⁰ Meetings Coverage- Security Council, "Security Council, Adopting Resolution 2185 (2014), Resolves to Make Policing Essential Part of Peacekeeping Mandates, Adequately Funded", SC/11661, 20 November 2014, <http://www.un.org/press/en/2014/sc11661.doc.htm>, 7.10.2016.

²¹ Security Council Counter-Terrorism Committee, Resources-Security Council Resolutions, <http://www.un.org/en/sc/ctc/resources/res-sc.html>, 7.10.2016.

sakupljanjem oružja, demobilizacija, jačanje pravosudnih, policijskih i drugih kapaciteta za sprovođenje zakona itd. Rezolucija osuđuje svaku posrednu ili neposrednu trgovinu sa ISIS, ANF, pojedincem, grupom, preduzećem ili bilo kojim entitetom povezanim sa Al Kaidom. Tadašnja ambasadorica SAD pri UN Samanta Pauer (Samantha Power) je u svom govoru za vreme rasprave o rezoluciji izrazila zabrinutost zbog činjenice da Islamska država dnevno zaradi milion američkih dolara na crnom tržištu nafte, dok je predstavnik Iraka istakao da slaba kontrola granica kao posledica sirijske krize doprinosi transnacionalnom terorističkom organizovanom kriminalu, a predstavnik Sirije Bašar Džafaritom prilikom je izjavio da je terorizam dostigao ovako visok nivo pretnje po međunarodnu bezbednost kao rezultat veza koje su terorističke organizacije uspostavile sa vladama zemalja koje terorizam koriste kao sredstvo spoljne politike.²² Rezolucija ističe značaj uključivanja žena i mladih u izradu strategija u borbi protiv terorizma i nasilnog ekstremizma. Iako ova rezolucija stavlja poseban akcenat na Afriku, ona se odnosi na sve terorističke grupe povezane sa Al Kaidom.

Broj usvojenih rezolucija i čak deset održanih sastanaka sa temom terorizma u 2015. godini govori nam da je terorizam postao ne samo pretnja već i tema broj jedan u Savetu bezbednosti.

Rezolucija 2199, koja je usvojena na inicijativu Rusije, izazvala je brojne debate, pogotovo nakon usvajanja, pa su se često u javnosti mogle čuti pritužbe o nepoštovanju ove rezolucije. Na „optuženičkoj klupi“ našle su se Amerika i Turska. Glavna tema ove rezolucije je finansiranje terorizma, a u cilju da se spreče terorističke grupe u Iraku i Siriji da profitiraju od trgovine naftom, antikvitetima, otmica i otkupa. Države su dužne da u roku od 120 dana podnesu izveštaj Sankcionom komitetu za Al-Kaidu o usklađenosti sa rezolucijom, a za nadgledanje implementacije zadužen je Komitet za borbu protiv terorizma UN. Rezolucija osuđuje uništavanje istorijskog nasleđa i poziva države članice da sarađuju sa Uneskom (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO) kako bi sprečile prodaju antikviteta na međunarodnom tržištu.²³

Nakon samo dve nedelje, teroristi su potpuno uništili antikvitete muzeja u Mosulu, ceo događaj je snimljen i snimak je još uvek dostupan na Jutjubu (Youtube).²⁴ No to nije bio kraj, jer je nedelju dana kasnije, početkom marta, Islamska država uništila drevni asirski grad Nimrud u Iraku.²⁵

²² Meetings Coverage- Security Council, "Security Council, Adopting Resolution 2195 (2014), Urges International Action to Break Links between Terrorists, Transnational Organized Crime", SC/11717, 19 December 2014, <http://www.un.org/press/en/2014/sc11717.doc.htm>, 7.10.2016.

²³ Security Council Resolution S/RES/2199, 12 February 2015, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2199%20%282015%29, 10.10.2016.

²⁴ Youtube channel of Tube News "ISIS fanatics destroy Mosul's museum", <https://www.youtube.com/watch?v=AJ9wvHq3eQ8>, 30.6.2017.

²⁵ Boško Jakšić, „Arheološki genocid u Iraku“, *Politika*, 20.4.2015, <http://www.politika.rs/sr/clanak/325159/%D0%A1%D0%B2%D0%B5%D1%82/%D0%90%D1%80%D1%85%D0>

Nafta je identifikovana kao glavni izvor prihoda terorista, a Rusi su optužili koaliciju predvođenu Sjedinjenim Američkim Državama, da uprkos bombardovanju naftna postrojenja ostaju netaknuta. Rusi tvrde da su Amerikanci imali saznanja o trgovini naftom preko turske granice, a da o tome nisu obavestili UN iako su na to obavezani tačkom 12 ove rezolucije.²⁶

Krajem maja, na predlog Litvanije usvojena je rezolucija 2220, koja je usvojena, tako reći jedva, obzirom da je za usvajanje glasalo devet od petnaest članova, što je minimum da bi neka rezolucija bila usvojena. Uzdržane su bile Angola, Čad, Kina, Nigerija, Rusija i Venecuela. Rezolucija se tiče malog i lakog naoružanja (Small Arms and Light Weapons – SALW), ističući da nelegalna trgovina može da podstakne terorizam, kao i da komplikuje rešavanje sukoba. Glavni kamen spoticanja bilo je pitanje transfera ove vrste naoružanja nedržavnim akterima koji uopšte nisu bili deo inicijalnog nacarta, ali je na predlog Čada i Angole ovo pitanje postalo predmet rasprave. Konačna verzija rezolucije ne pominje nedržavne aktere. Rusija nije podržala usvajanje ove rezolucije jer nije usvojen njen predlog koji bi pozvao države da spreče transfer ovim akterima, ali i jačanje SALW kontrole na nacionalnom i regionalnom nivou.²⁷

Rusija je na poziv sirijskog predsednika 30. septembra 2015. započela vojne udare.

Rezolucija 2242 usvojena u oktobru tiče se uloge žena u savremenim bezbednosnim izazovima. U rezoluciji se ističe da su žene često meta terorističkih grupa i izražava zabrinutost zbog seksualnog i zlostavljanja žena na rasnoj osnovi. Pozivaju se Komitet za borbu protiv terorizma i Izvršni direktorat komiteta za borbu protiv terorizma (Counter-Terrorism Committee Executive Directorate – CTED) da uključe rod kao pitanje koje u okviru mandata ovih tela prožima njihove aktivnosti. Podstiče se i sprovođenje i sakupljanje istraživanja o okidačima za radikalizaciju kod žena, kao i uticaja koji antiterorističke strategije imaju na njihova ljudska prava, a sve u cilju stvaranja programskih rešenja baziranih na dokazima.

Usvajanju naredne rezolucije prethodili su obaranje ruskog aviona u Egiptu i koordinirani napadi na šest lokacija u Parizu, kao i u Susu i Bejrutu. Islamska država preuzela je odgovornost za sva četiri napada. Francuska je uvela ratno stanje, koje je produženo na tri meseca odlukom parlamenta. Pored toga, održan je i samit G20 u Antaliji, na kome je predsednik Rusije

% B 5 % D 0 % B E % D 0 % B B % D 0 % B E % D 1 % 8 8 % D 0 % B A % D 0 % B 8 - % D 0 % B 3 % D 0 % B 5 % D 0 % B D % D 0 % B E % D 1 % 8 6 % D 0 % B 8 % D 0 % B 4 - % D 0 % B F % D 0 % B E - % D 0 % 9 8 % D 1 % 8 0 % D 0 % B 0 % D 0 % B A % D 1 % 8 3 , 10.10.2016.

²⁶ "Turkey, US failed to notify UN Security Council of ISIS oil smuggling – Russian UN envoy Churkin", *RT*, 14 December 2015, <https://www.rt.com/news/325826-turkey-us-isis-oil-un/>, 12.10.2016.

²⁷ Alexander Yakovenko, "Small arms & light weapons: Russian position", *RT*, 29 May 2015, <https://www.rt.com/op-edge/263077-small-arms-light-un-resolution/>, 15.10.2016

Vladimir Putin izjavio da Rusija ima saznanja da se ISIS/ISIL finansira iz čak 40 zemalja, među kojima i neke države članice G20. On je takođe istakao da mora postojati konsenzus velikih sila o tome ko čini teroriste, a ko naoružanu ali legitimnu opoziciju kako bi se naponi usmerili ka borbi sa terorističkim organizacijama.²⁸

Predlog rezolucije 2249 podnela je Francuska. Tumačenja ove rezolucije su raznolika i kreću se od toga da ona dozvoljava upotrebu svih neophodnih mera za borbu protiv Islamske države, čime je *de facto* odobrena kolektivna vojna akcija u skladu sa članom 51 Povelje koji se tiče legitimne odbrane, pa do tumačenja kojima se tvrdi da je povećanje napora u borbi protiv ISIL/ISIS-a dozvoljeno samo onima koji imaju tu pravnu mogućnost, odnosno samo one države od kojih su Irak i Sirija zatražile intervenciju. Kolektivna odbrana u ovom slučaju nije moguća jer i Sirija i Irak tvrde da ih je napao ISIS/ISIL sa teritorije Sirije, što nije slučaj sa Francuskom. Dakle dokle god Sirija i Irak ne pozovu neku državu da interveniše, njeno delovanje predstavlja kršenje međunarodnog prava. U prilog drugog tumačenja govori i činjenica da rezolucija nije doneta u skladu sa poglavljem VII Povelje UN. U rezoluciji se ističe da ISIS/ISIL-a predstavlja pretnju bez presedana svetskom miru i bezbednosti.

Rezolucija 2250 je prva ikada usvojena rezolucija o mladima, miru i bezbednosti. Ova rezolucija usvojena u decembru, a pod mladima podrazumeva osobe od 18 do 29 godina. Savet bezbednosti poziva države članice da povećaju zastupljenost omladine u donošenju odluka na svim nivoima. Ova rezolucija predstavlja potpunu promenu kursa u odnosu prema mladima, čime se uviđa uloga mladih u izgradnji mira. U rezoluciji se izražava zabrinutost zbog porasta nasilja i ekstremizma koji može voditi do terorizma, među mladima, ali i korišćenja Interneta od strane terorista u cilju regrutacije i podsticanja mladih na terorističke akte. Uloga mladih zasniva se na pet stubova: participacija, zaštita, prevencija, partnerstvo i reintegracija.²⁹

U svim dosadašnjim rezolucijama Islamska država je tretirana kao ogranak Al Kaide, a rezolucija sa rednim brojem 2253 je prva rezolucija koja je tretira kao posebnu terorističku organizaciju.

Ova rezolucija postala je predmet rasprave na inicijativu SAD i Rusije, i zapravo predstavlja pooštavanje mera sadržanih u rezoluciji 2199 koja je usvojena u februaru, a odnosi se na finansiranje i trgovinu sa Islamskom državom. U tom cilju prvi put su se sastali ministri finansija 15 država članica SB. Glavna kritika rezolucije iz februara se odnosila na implementaciju i ovaj

²⁸ "Putin: ISIS financed from 40 countries, including G20 members", *RT*. 16 November 2015, <https://www.rt.com/news/322305-isis-financed-40-countries/>, 15.10.2016.

²⁹ Security Council Resolution S/RES/2250, 9 December 2015, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2250%282015%29, 20.9.2016.

novi tekst nastoji to da ispravi. I ISIS i ANF nalaze se na takozvanoj „crnoj listi“ Saveta bezbednosti. Lista obuhvata imena kako pojedinaca tako i terorističkih organizacija koje saraduju sa Al-Kaidom. Ovu listu redovno ažurira Sankcioni komitet Saveta bezbednosti za ISIL (Daeš) i Al-Kaidu i s njima povezane pojedince, grupe, preduzeća i entitete. U rezoluciji se ističe da će bilo koja osoba ili entitet koji posredno ili neposredno prenose sredstva Islamskoj državi biti podložna imenovanju na „crnoj listi“. Države se pozivaju da aktivno učestvuju u ažuriranju ove liste. Lica mogu biti i uklonjena u skladu sa procedurom koja je sadržana u Aneksu II ove rezolucije, a nakon podnošenja zahteva kancelariji ombudsmana koja je ustanovljena članom 20. rezolucije 1904 (2009).³⁰ U skladu sa rezolucijom, članstvo na listi podrazumeva sledeće sankcije: zabrana raspolaganja imovinom, zabrana putovanja i embargo na oružje. Posebno zanimljiv deo odnosi se na zloupotrebu nevladinih, neprofitnih i dobrotvornih organizacija u cilju finansiranja terorizma. Pozivaju se i države ali i same organizacije da se suprotstave ovakvom delovanju. Države se takođe pozivaju da finansiranje terorizma u nacionalnim zakonima proglase teškim krivičnim delom.

Poslednja koja je usvojena u 2015. godini je rezolucija 2258, u kojoj se na samom početku ističe zajednički problem skoro svih gore navedenih rezolucija, a to je nedostatak njihove praktične primene, te poziva još jednom na njihovu implementaciju. Takođe, izražava zabrinutost zbog humanitarne situacije u Siriji i osuđuje napade ne konvoje humanitarne pomoći čiju neometanu dostavu onemogućavaju terorističke organizacije koje deluju na ovom području.

U 2016. godini, prema statistici GTD-a (Global Terrorism Database), u svetu je izvršeno 13.488 terorističkih napada, što je smanjenje u odnosu na 2015. godinu kada je broj napada iznosio 14.852. Primera radi, pre početka rata u Siriji broj terorističkih napada u 2010. godini iznosio je 4.785, što je tri i po puta manje nego 2014. godine kada je izvršeno rekordnih 16.860 terorističkih napada.³¹ Uprkos smanjenju broja terorističkih napada u odnosu na prethodnu godinu, u 2016. godini primećujemo značajan pad interesovanja za pitanje terorizma na nivou Saveta bezbednosti, obzirom da je u prvih 11 meseci usvojena samo jedna rezolucija pod nazivom „Pretnje međunarodnom miru i bezbednosti uzrokovane terorističkim aktima“, što je uobičajan naziv za rezolucije antiterorističke sadržine, a do kraja godine ukupno dve, dok je u 2014. godini usvojeno čak pet rezolucija sa ovom tematikom. Razlog tome je upravo nemogućnost UN da obezbedi implementaciju usvojenih rezolucija kako ne bi ostale samo mrtvo slovo na papiru.

³⁰ Security Council Resolution S/RES/1904, 17 December 2009, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1904%20%282009%29, 15.10.2016.

³¹ Vidi bliže na: Global Terrorism Database official website <https://www.start.umd.edu/gtd/> 22.6.2017.

Kao posledica brojnih terorističkih napada koji su se odigrali na aerodromima, kao strateški važnim i visoko rizičnim objektima, usvojena je rezolucija koja se tiče zaštite civilne avijacije. U pitanju je rezolucija 2309 koja je usvojena na predlog Velike Britanije. Ova odluka se poziva na Aneks 9 „Čikaške konvencije“ koja je usvojena 1944. godine, a koji sadrži standarde i preporučene prakse relevantne za otkrivanje i prevenciju terorističkih pretnji u oblasti civilne avijacije, kao i na Aneks 17 koji se bavi odbranom međunarodnog civilnog vazduhoplovstva od nezakonitih postupaka.³² U tački 4, Organizacija međunarodnog civilnog vazduhoplovstva (International Civil Aviation Organization – ICAO) se poziva da redovno proverava i dopunjava ove mere u skladu sa evolutivnom prirodom pretnji i da u skladu sa svojim ovlašćenjima, prati implementaciju međunarodnih standarda u ovoj oblasti.³³ Rezolucijom se podstiče saradnja između zemalja i pooštavanje mera kontrole u civilnom vazduhoplovstvu, koje u skladu s tačkom 6 obuhvataju: veća sigurnosna provera i sigurnost objekata, efektivna primena mera, kao i da se uzima u obzir potencijalna uloga osoba sa privilegovanim pristupom i informacijama koje mogu biti od koristi teroristima u planiranju i izvršavanju napada, maksimalno korišćenje novih tehnologija u cilju detektovanja eksploziva i drugih pretnji, kao i da unapred obezbede liste putnika kako bi države bile upoznate sa njihovim tranzitom ili pokušajem ulaska u zemlju.³⁴

Pre glasanja o nacrtu rezolucije, predstavnik Egipta izrazio je zabrinutost da bi ova rezolucija mogla da bude protumačena kao mešanje u posao ICAO, obzirom da je glasanje bilo samo nekoliko dana pre sednice skupštine ove organizacije i istakao da je njena uloga da se podigne svest o ozbiljnosti situacije koja pretili civilnom vazduhoplovstvu.³⁵

Savet bezbednosti je od izbijanja sukoba do danas usvojio više rezolucija koje se tiču zabrane upotrebe hemijskog naoružanja, ali je rezolucija 2319 prva koja kao moguće aktere obuhvata i terorističke organizacije kao i pojedince, entitete ili grupe povezane sa njima i poziva specijalizovana tela ali i države da intenziviraju razmenu informacija na ovom polju kako bi se identifikovali sponzori, organizatori i počinitelji napada hemijskim oružjem.³⁶

³² Security Council Resolution S/RES/ 2309, 22 September 2016, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2309\(2016\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2309(2016)), 29.10.2016.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ Meetings Coverage- Security Council, “Adopting Resolution 2309 (2016), Security Council Calls for Closer Collaboration to Ensure Safety of Global Air Services, Prevent Terrorist Attacks”, 22 September 2016, <http://www.un.org/press/en/2016/sc12529.doc.htm> , 29.10.2016.

³⁶ Security Council Resolution S/RES/2319, 17 November 2016, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2319\(2016\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2319(2016)), 17.6.2017.

Druga po redu rezolucija, u 2016. godini koja se isključivo bavi tematikom terorizma, 2322 usvojena je 12. decembra. Akcenat se stavlja na međunarodnu saradnju u oblasti pravosuđa, uključujući istražitelje, tužitelje i sudije u cilju sprečavanja terorističkih akata, vršenja istrage i na kraju krivičnog gonjenja njihovih počinioca. U rezoluciji se ističe da efikasno krivično-pravno zakonodavstvo treba da bude fundamentalna osnova svake strategije u borbi protiv terorizma i organizovanog kriminala. Takođe, države se pozivaju da prilagode i revidiraju svoje antiterorističko zakonodavstvo u skladu sa novonastalim pretnjama uzrokovanih evolucijom terorističkog delovanja, naglašavajući važnost da se kršenje zabrane finansiranja terorističkih organizacija ili pojedinaca povezanih sa terorizmom okarakterise kao teško krivično delo.³⁷

Osam dana kasnije jednoglasno je usvojena rezolucija 2331 koja se bavi problemom trgovine ljudima u ratom zahvaćenim i postkonfliktnim područjima. Ova rezolucija ukazuje na vezu trgovine ljudima i seksualnog nasilja sa terorizmom, kao sastavnim delom ideologije i značajnim instrumentom za prikupljanje finansijskih sredstava određenih terorističkih grupa. Izražava se zabrinutost zbog zloupotrebe Interneta u cilju prodaje i trgovine ljudima. Države se pozivaju da izvrše istragu i izvedu pred lice pravde odgovorne za izvršenje ovog krivičnog dela.³⁸ U rezoluciji se navodi da žrtve trgovine ljudima i seksualnog nasilja, kada je organizator i počinitelj teroristička grupa, treba da se smatraju žrtvama terorizma, kako bi imale pristup državnim fondovima i programima namenjenim žrtvama terorizma.

Na samom kraju 2016. godine usvojena je rezolucija pod nazivom „Stanje na Bliskom istoku (Sirija)“, pod rednim brojem 2332. Brojne su rezolucije sa istim ovim nazivom usvojene od početka sukoba do danas, bez da tema terorizma bude deo njihovog sadržaja. Rezolucije sa ovima nazivom bave se građanskim ratom u celini, sa posebnim akcentom na humanitarnu situaciju u zemlji. Međutim slično rezoluciji 2058 koja takođe nosi ovaj naziv, a analizirana je u tekstu i ova rezolucija u jednom delu svog sadržaja bavi se terorizmom. Na početku teksta rezolucije pozdravlja se napredak koji je tokom cele godine postignut na terenu, u cilju oslobađanja dela teritorije Sirije koji je bio pod kontrolom terorističkih organizacija Islamske države i Al Nusra fronta. U svetlu tih događaja izražava se zabrinutost zbog sve veće fluktuacije stranih terorističkih boraca u i van teritorije Sirije i apeluje se na države članice da, u skladu sa međunarodnim pravom, spreče njihov dalji priliv.

Iako terorizam nije glavna tema ove rezolucije, već dostavljanje humaniterane pomoći ugroženim područjima, ova odredba veoma je značajna jer nam govori o novoj dinamici kretanja terorista. Naime, usled

³⁷ Security Council Resolution S/RES/2322, 12 December 2016, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2322\(2016\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2322(2016)), 17.6.2017.

³⁸ Security Council Resolution S/RES/2331, 20 December 2016, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2331\(2016\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2331(2016)), 19.6.2017.

smanjenja teritorije pod njihovom kontrolom, sve je više povratnika koji su se borili na strani terorista u svoje matične zemlje, te predstavljaju veliku pretnju po njihovu bezbednost.

U prvoj polovini tekuće godine jednoglasno su usvojene još dve rezolucije čija je glavna tema terorizam.³⁹ U pitanju su rezolucije 2341 i 2354. Prva, koja je usvojena u februaru, bavi se zaštitom kritične infrastrukture, u cilju zaštite „atraktivnih meta“ za teroriste. Cilj ove rezolucije je da se poveća svest o pretnjama koje vrebaju od strane terorista kao bi se povećala bezbednost i otpornost na terorističke napade. Zaštita kritične infrastrukture za države ključna je u cilju održavanje nacionalne bezbednosti, ali i opšteg dobra svih svojih građana. Tekst ističe ulogu preventivnih mera, ali i razmene informacija kako na unutrašnjem tako i na međunarodnom planu. U svom govoru generalni sekretar Interpola, Jirgen Štok, naglasio je da napad na jednu slabu tačku kritične infrastrukture može imati za posledicu uništavanje mnoštva vitalnih sistema u zemlji i proizvesti domino efekat na druge države, te da je u cilju sprečavanja takvog ishoda neophodna saradnja ali i nove inicijative i njihova primena.⁴⁰ Između ove dve rezolucije usvojena je još i rezolucija 2347 pod nazivom „Održavanje međunarodnog mira i bezbednosti“, u kojoj se osuđuju uništavanje kulturnog nasleđa i krijumčarenje artefakata od strane terorista. Države se ohrabruju da omoguće sredstva za preventivne i hitne operacije.

Druga, i ujedno poslednja usvojena ove godine, 24. maja, rezolucija 2354, u kojoj je predstavljen novi okvir za borbu protiv terorizma sačinjen od strane CTC-a. Između ostalog, države se pozivaju na veću efikasnost u borbi protiv terorizma, poštovanje međunarodnog prava, povećanje svesti javnosti o pitanjima terorizma itd. Sa druge strane CTC se pozva da nastavi sa sakupljanjem primera dobre prakse u borbi protiv terorizma i da daje preporuke državama članicama za dalji razvoj kapaciteta u ovoj oblasti.

Pomoćna tela Saveta bezbednosti u oblasti terorizma

U skladu sa članom 29. Povelje UN, Savet bezbednosti može da osniva pomoćne organe potrebne za obavljanje njegovih zadataka.⁴¹ U oblasti antiterorističke delatnosti i za sprovođenje navedenih rezolucija zadužena su tri komiteta:

- Komitet 1267 poznatiji kao sankcioni komitet (za ISIL (Daeš) i Al-Kaidu i sa njima povezane grupe),

³⁹ Zaključno sa datumom 30.6.2017.

⁴⁰ UN News Center, "UN Security Council urges joint measures to protect 'critical infrastructure' from terrorist attacks", <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=56163#.WVvRI4iLTIU>, 25.6.2017.

⁴¹ Povelja Ujedinjenih nacija, http://www.tuzilastvorz.org.rs/upload/Regulation/Document_sr/2016-05/povelja_un_lat.pdf, 26.6.2017.

- Komitet 1373 (za borbu protiv terorizma-CTC),
- Komitet 1540 (za sprečavanje širenja oružja za masovno uništenje).

Predsedavajući ova tri komiteta su 11. maja 2017. izvestili članove Saveta bezbednosti o svojim aktivnostima. U zajedničkoj izjavi predsedavajući Komiteta za borbu protiv terorizma izjavio je da su komiteti međusobno uskladili, sinhronizovali napore, prilikom izvođenja poseta državama, pa su tako obavljene zajedničke posete Kazahstanu u maju prošle godine i Tadžikistanu u februaru tekuće godine, kao i da su prepoznali potrebu da ojačaju međusobnu koordinaciju i saradnju u onim oblastima u kojima bi zajednička akcija bila plodotvorna i u skladu sa njihovim mandatima. Prema izjavi Kajrata Umarova, vodećeg Komiteta 1267, pretnja koju predstavljaju terorističke organizacije ISIL i Al Kaida su evoluirale i značajnije su nego što su bile prethodne godine. Posmatrački tim komiteta u svom poslednjem izveštaju upozorava da usled vojnih akcija i potiskivanja terorista mogu uslediti brojni teroristički napadi van zone konflikta, kao i da se teroristi bore sa krizom budžeta. Priliv boraca je smanjen usled povećanih mera kontrole od strane država članica, ali i kao rezultat vojnih akcija. Predsedavajući Komiteta za sprečavanje širanja oružja za masovno uništenje pozdravio je zajednički napor komiteta da se spreči ilegalna trgovina putem onlajn platformi kao što su eBay i Ali Baba, što stavlja komitet u još bolji položaj kako bi pomogao državama članicama da implementiraju odgovarajuće rezolucije.⁴²

Zaključak

Kako svaki novčić ima dve strane, tako i sirijska kriza omogućava da uvidimo sve manjkavosti u radu Ujedinjenih nacija. Ukazuje koja karika u lancu je najslabija i šta se treba i mora popraviti kako bi se problem efikasno rešavao.

Potreba usvajanja univerzalno prihvaćene definicije terorizma je neminovna. Usvajanjem ovakve definicije problemu bi se pristupalo sa jednake polazne tačke, što danas nije slučaj, obzirom da svaka država ima svoje viđenje i definiciju ovog problema u skladu sa svojim unutrašnjim i međunarodnim ciljevima.

Nakon detaljne analize usvojenih rezolucija možemo zaključiti da svojim sadržajem obuhvataju širok spektar problema sa kojima se danas međunarodna zajednica suočava u borbi protiv terorizma. Osim što se UN suočavaju sa problemom implementacije i poštovanja usvojenih odluka, još veći problem predstavlja jednostran pristup rešavanju problema. Analizirane odredbe u najvećem broju slučajeva rešavaju samo posledice, a ne i uzroke

⁴² Meetings Coverage- Security Council, "Chairs of Security Council Subsidiary Bodies Brief on Anti-terrorism Efforts, Non-proliferation of Weapons to Non-State Actors", SC/12816, 11 May 2017, <https://www.un.org/press/en/2017/sc12816.doc.htm>, 28.6.2017.

problema, koji su u oblasti terorizma socio-ekonomske prirode. Tek kada se akcenat stavi na socijalni, a ne vojni aspekt problema, možemo očekivati poboljšanje međunarodne bezbednosne situacije. Države svojim nacionalnim zakonodavstvima šalju pomešane signale dijametralno suprotnim odredbama, što se najbolje može videti na primeru zabrane nošenja burki koja se u isto vreme zabranjuje dok se u drugim državama ta zabrana ukida. Ovaj banalan primer pokazuje nedostatak zajednickog i sveobuhvatnog pristupa, ujedno negirajući značaj socijalne sfere problema.

Usvojene rezolucije čine, da tako kažemo, najmanji zajednički sadržalac interesa Amerike i Rusije, što i nije čudno obzirom da je Savet bezbednosti političko telo. Činjenica da je veto uložen čak osam puta po pitanju građanskog rata u Siriji najbolje govori koliko je ovo telo paralisano voljom velikih sila, i zapravo se tek poboljšanjem njihovih odnosa može poboljšati situacija u Siriji.

Osim promene pristupa u rešavanju problema, na duge staze, reforma sistema Ujedinjenih nacija, i to pre svega strukture i sastava Saveta bezbednosti postaju neminovnost, obzirom na sve učestalije kritike o neefikasnosti ovog tela. Neuspeh Saveta bezbednosti da zaštiti civilno stanovništvo od genocida, etničkog čišćenja, ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti dovodi u pitanje njegov kredibilitet kako u okviru same organizacije, tako i u očima šire javnosti. Da nisu svi spremni da se pomire sa takvom situacijom govori i izjava predsednika Zimbabvea, u kojoj kaže da će afričke zemlje napustiti UN ukoliko ne dođe do reforme i Afrika ne bude predstavljena sa dva stalna člana u Savetu bezbednosti.⁴³ I ne samo da će napustiti UN već će formirati novu organizaciju, kojoj će se, kako je naveo pridružiti i druge zemlje koje ne prihvataju dominaciju Zapada kao što su Rusija, Kina i Indija.⁴⁴ Još jedno bitno telo iziskuje korenitu reformu, a u pitanju je Savet za ljudska prava. Iako pomoćno telo Generalne skupštine, više ne nosi naziv Komisija, pa i u samom nazivu vidimo pretendovanje da Savet postane jedan od glavnih tela UN, čime bi najverovatnije zamenio Starateljski savet koji nije funkcionalan od 1994. godine, i tako se izjednačio sa Ekonomsko-socijalnim savetom i Savetom bezbednosti.

Literatura

“Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism”, League of Nations, November 16, 1937. <https://www.wdl.org/en/item/11579/view/1/19/>

Global Terrorism Database official website <https://www.start.umd.edu/gtd/>

⁴³ „Mugabe preti izlaskom afričkih zemalja iz UN”, *Tanjug*, 25. septembar 2016, <http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=272222#top>, 29.10.2016.

⁴⁴ *Ibid.*

“Global Terrorism Index- Measuring and Understanding the Impact of Terrorism”, The Institute for Economics and Peace, 2015, <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf>

Jakšić, Boško „Arheološki genocid u Iraku“, *Politika*, 20.4.2015, <http://www.politika.rs/sr/clanak/325159/%D0%A1%D0%B2%D0%B5%D1%82/%D0%90%D1%80%D1%85%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%88%D0%BA%D0%B8-%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4-%D0%BF%D0%BE-%D0%98%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%83>

Joscelyn, Thomas, “Al Qaeda’s general command disowns the Islamic State of Iraq and the Sham”, *The Long War Journal*, Foundation for the Defense of Democracies, 3 February 2014, http://www.longwarjournal.org/archives/2014/02/al_qaedas_general_co.php

Meetings Coverage- Security Council, “Adopting Resolution 2309 (2016), Security Council Calls for Closer Collaboration to Ensure Safety of Global Air Services, Prevent Terrorist Attacks”, 22 September 2016, <http://www.un.org/press/en/2016/sc12529.doc.htm>

Meetings Coverage- Security Council, “Chairs of Security Council Subsidiary Bodies Brief on Anti-terrorism Efforts, Non-proliferation of Weapons to Non-State Actors”, SC/12816, 11 May 2017, <https://www.un.org/press/en/2017/sc12816.doc.htm>

Meetings Coverage- Security Council, “Security Council, Adopting Resolution 2185 (2014), Resolves to Make Policing Essential Part of Peacekeeping Mandates, Adequately Funded”, SC/11661, 20 November 2014, <http://www.un.org/press/en/2014/sc11661.doc.htm>

Meetings Coverage- Security Council, “Security Council, Adopting Resolution 2195 (2014), Urges International Action to Break Links between Terrorists, Transnational Organized Crime”, SC/11717, 19 December 2014, <http://www.un.org/press/en/2014/sc11717.doc.htm>

Meetings Coverage- Security Council, “Security Council Unanimously Adopts Resolution Condemning Violent Extremism, Underscoring Need to Prevent Travel, Support for Foreign Terrorist Fighters”, SC/11580, 24 September 2014, <http://www.un.org/press/en/2014/sc11580.doc.htm>

„Mugabe preti izlaskom afričkih zemalja iz UN“, *Tanjug*, 25.septembar 2016, <http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=272222#top>

“Nigeria’s Boko Haram pledges allegiance to Islamic State”, *BBC*, 15 March, 2015, <http://www.bbc.com/news/world-africa-31784538>

Povelja Ujedinjenih nacija, http://www.tuzilastvorz.org.rs/upload/Regulation/Document_sr/2016-05/povelja_un_lat.pdf

- “Putin: ISIS financed from 40 countries, including G20 members”, *RT*, 16 November 2015, <https://www.rt.com/news/322305-isis-financed-40-countries/>
- Rothman, Lilly, “This Is What Europe’s Last Major Refugee Crisis Looked Like”, *Time*, September 11, 2015, <http://time.com/4029800/world-war-ii-refugee-photos-migrant-crisis/>
- Security Council Counter-Terrorism Committee, Resources-Security Council Resolutions, <http://www.un.org/en/sc/ctc/resources/res-sc.html>
- Security Council Resolution S/RES/1904, 17 December, 2009, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1904%20%282009%29
- Security Council Resolution S/RES/2170, 15 August 2014, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2170\(2014\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2170(2014))
- Security Council Resolution S/RES/2178, 24 September 2014, http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/SCR%202178_2014_EN.pdf
- Security Council Resolution S/RES/2199, 12. February 2015, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2199%20%282015%29
- Security Council Resolution S/RES/2250, 9 December 2015, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2250%282015%29
- Security Council Resolution S/RES/ 2309, 22 September 2016, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2309\(2016\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2309(2016))
- Security Council Resolution S/RES/2319, 17 November 2016, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2319\(2016\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2319(2016))
- Security Council Resolution S/RES/2322, 12 December 2016, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2322\(2016\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2322(2016))
- Security Council Resolution S/RES/2331, 20 December 2016, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2331\(2016\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2331(2016))
- Security Council – Veto List, *The Dag Hammarskjöld Library*, <http://research.un.org/en/docs/sc/quick/veto>
- Simeunović, Dragan, *Terorizam*, Pravni fakultet, Beograd, 2009.
- Standford University official website, Mapping militant organizations- “Jabhat Fatah al-Sham (Formerly Jabhat al-Nusra)”, <http://web.stanford.edu/group/mappingmilitants/cgi-bin/groups/view/493>
- “Syria Confronting fragmentation- Impact of Syrian Crisis Report”, Syrian Center for Policy Research, February 11, 2016. <http://scpr-syria.org/publications/confronting-fragmentation/>
- “Syria in civil war, Red Cross says”, *BBC*, 15 July 2012, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18849362>

Tran, Mark and Weaver, Matthew, "Isis announces Islamic caliphate in area straddling Iraq and Syria", *The Guardian*, 30 June 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/30/isis-announces-islamic-caliphate-iraq-syria>

"Turkey, US failed to notify UN Security Council of ISIS oil smuggling - Russian UN envoy Churkin", *RT*, 14 December 2015, <https://www.rt.com/news/325826-turkey-us-isis-oil-un/>

"UN Global Counter-Terrorism Strategy", Annex- Plan of Action, Measures to address the conditions conducive to the spread of terrorism, <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/un-global-counter-terrorism-strategy#poa1>

UN News Center, "UN Security Council urges joint measures to protect 'critical infrastructure' from terrorist attacks" <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=56163#.WVeRI4iLTIU>

"U.S. airstrikes hit ISIS inside Syria for first time", *CNN*, September 23, 2014, <http://edition.cnn.com/2014/09/22/world/meast/u-s-airstrikes-isis-syria/>

Yakovenko, Alexander, "Small arms & light weapons: Russian position", *RT*, 29 May 2015, <https://www.rt.com/op-edge/263077-small-arms-light-un-resolution/>

Youtube channel of Tube News "ISIS fanatics destroy Mosul's museum" <https://www.youtube.com/watch?v=AJ9wvHq3eQ8>

THE ROLE OF THE UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL IN FIGHT AGAINST TERRORISM DURING THE SYRIAN CRISIS

ABSTRACT

The civil war in Syria, which has been raging since 2011, in addition to the huge number of migrants on the soil of Europe, as a consequence also has an escalation of terrorism not only in Europe but worldwide. Suppression of terrorism as a global problem has been entrusted, in accordance with the United Nations Charter, to the Security Council, as the highest body in charge of maintaining international peace and security. The issue of terrorism is often abused and treated by the Member States as a means of implementing both external and internal policies of the great powers, ignoring the fact that their action should be in *commune bonum*, i.e. the general good of humanity, which is highly endangered by this complex form of political violence. Bearing in mind that the media in Serbia in most cases did not report on the resolutions dealing with the topic of terrorism, but the focus was on the sensational element of terrorist attacks, the need arises for a comprehensive analysis of these documents taking into account their legal force.

Key words: Terrorism, Security Council, resolution, Syrian crisis, Islamic state, ISIS / ISIL.

UDK: 327(560:497.6)
Bibliid 0543-3657, 68 (2017)
God. LXVIII, br. 1166-67, str. 56-76
izvorni naučni rad
Primljen: 27.7.2017.

Vuk LAZIĆ¹

Politički, ekonomski i kulturni aspekti prisustva Turske u BiH od 2003. godine²

SAŽETAK

Kontinuirano jačanje Turske uz izmenjene globalne okolnosti prouzrokovane okončanjem Hladnog rata, stvorilo je mogućnost za određenje sveobuhvatne i relativno nezavisne strategije državnog nastupanja, oličene u konceptu neoosmanizma. Veliki značaj u okviru ove strategije ima region Balkana, sa posebnim akcentom na geopolitički prostor Bosne i Hercegovine.

Od dolaska na vlast AKP, na čelu sa Redžepom Tajipom Erdoganom, uočljivi su novi impulsi u smeru jačanja političkog, ekonomskog, bezbednosnog i kulturnog aspekta turskog prisustva u BiH. Sprovođenje koncepta neoosmanizma na prostoru BiH u velikoj meri usmereno je ka zaštiti interesa muslimanskog faktora, a neretko suprotstavljeno interesima druga dva naroda. Politički uticaj predstavlja najdominantiju oblast turskog prisustva, dok ekonomski i kulturni beleže određena jačanja.

Sa druge strane, osim Turske na muslimanski činilac pre svega, ali i na celokupan prostor BiH, uticaj još od vremena otpočinjanja građanskog rata (1992-1995) imaju konkurenti Iran i Saudijska Arabija, koje teže jačanju sopstvenog uticaja i geopolitičkih strategija na ovom prostoru.

Uvod

Buđenje Turske predstavlja jedan od bitnih činilaca nove geopolitičke realnosti uspostavljene okončanjem Hladnog rata. Raspadom SSSR, nestala je opasnost na istočnim granicama Turske³, što je dovelo do oslobađanja od

¹ Autor je student na master programu „Međunarodna politika“ na Fakultetu političkih nauka, Univerzitet u Beogradu. Istraživački rad je sačinjen u periodu maj-jun 2017. godine.

² Vremensko određenje (2003. godina), označava godinu uspostavljanja Vlade od strane AKP (Partija pravde i razvoja), na čelu sa Redžepom Tajipom Erdoganom, koji se trenutno nalazi u funkciji predsednika države.

³ Opasnost od SSSR dugo je bila jedna od najvažnijih determinatni turske spoljne politike.

opasnosti, ali i nametnulo novi izbor između: izvršioca radova i samostalnijeg igrača na međunarodnoj sceni.

Uspón Turske vidljiv je u svim aspektima relevantnim za određivanje geopolitičke moći i uticaja onako kako ih određuje Ahmet Davutoglu.⁴ Neke elemente moći turska država i društvo su u određenom stepenu od ranije posedovali, poput geografije, istorije, kulture, itd. Kontinuirano jačanje Turske u ekonomskom, tehnološkom, demografskom aspektu i uspostavljanje nove međunarodne konjunktore za posledicu je imalo porast samopouzdanja kod turske elite, koja je počela da promišlja sve ambicioznije i nezavisnije strategije „sveobuhvatnog turskog državnog nastupanja“.⁵

Iako je 10. proizvođač minerala u svetu po diverzifikovanosti⁶, Turska je država sa relativno siromašnim nivoom prirodnih resursa, što uzrokuje izuzetno visok stepen zavisnosti od uvoza energenata poput gasa, nafte i električne energije.⁷ Međutim, povoljan geografski položaj joj omogućava izuzetno značajnu ulogu u mnogim, naročito gasnim projektima iniciranim od strane različitih aktera.⁸

Savremeni turski ekonomski uspeh temelji se na reformama izvršenim 2001. godine, koje su za posledicu imale stope prosečnog rasta BDP iznad 6% u periodu do 2009. godine, dok je u periodu 2009/10 ostvarila rast BDP u visini od 9%.⁹ Ekonomski napredak omogućio je Turskoj da maja 2013. godine isplati poslednju ratu dugovanja MMF-u u visini od 426 miliona dolara.¹⁰ Međutim važno je naglasiti činjenicu da su u 2013. i 2014. godini zabeležene niže stope ekonomskog rasta (4,4% i 2,9%)¹¹, kao i da je inflacija visoka (8% – 2016.)¹² naročito u poređenju sa evropskim državama. Globalno

⁴ Moć = (istorija+geografija+stanovništvo+kultura) + (ekonomski+tehnološki+voini kapacitet) h (strategijski mentalitet + strategijski plan + politička volja) – formula moći iskazana u Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, Službeni glasnik, Beograd, 2014, str. 43.

⁵ Formulacija koju uvodi Darko Tanasković, opisujući pritom neoosmanizam „kao dubinsku, sve izraženiju konstantu“ koja se „sistemski i doslovno, a po mnogima i nametljivo, sprovodi“.

⁶ Goran Nikolić, „Ekonomija Turske-stanje i perspektive sa osvrtom na demografiju“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 28.

⁷ Turska pokriva uvozom 98% potreba za gasom i 92% potreba za naftom, videti u Zoran Milošević, „Turska potraga za `donatorom` energije – o energetske saradnji Rusije i Turske“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str.110.

⁸ Projekt turskog toka i drugih gasnih projekata, kao i poseban značaj na putu svile koji je državni projekat NR Kine.

⁹ CIA, *The world Factbook*, internet, dostupno na: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/tu.html>, pristupljeno 1.6.2017.

¹⁰ Tanjug, *Turska od maja neće biti dužna MMF*, Internet, <http://rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=84672>, pristupljeno 4.6.2017.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

posmatrano Turska je u proteklih dve decenije doživela značajan ekonomski napredak, koji se ogleda u visini sadašnjeg BDP koji iznosi 1.67 biliona američkih dolara¹³ (18. BDP u svetu, ujedno i članica G-20¹⁴), a koji sada želi da pretoči u konkretan (geo)politički uticaj u skladu sa principima i strategijom neoosmanizma.¹⁵ Na redovnoj ambasadorskoj konferenciji u Ankari, tadašnji ministar inostranih poslova Ahmet Davutoglu, izjavio je da je cilj Turske da 2023. godine postane jedna od sedam ili devet ekonomski najmoćnijih država sveta sa razvijenom regionalnom i globalnom ulogom.¹⁶

Demografska slika Republike Turske izuzetno je povoljna, iako je uočljivo da je period populacionog buma okončan. Prosečna stopa nataliteta u periodu 1950-55. iznosila je 48,4 promila u poređenju sa 2016. godinom kada je stopa nataliteta iznosila 17 promila uz visoke stope u jugoistočnom delu naseljenom pretežno Kurdima u odnosu na evropski deo Turske koji beleži niže stope.¹⁷ Turska zauzima 20. mesto u svetu po broju stanovnika, koji se naglo uvećao u periodu od kraja Drugog svetskog rata, kada je iznosio 19 miliona, preko 1991. godine kada je iznosio 57 miliona zaključno sa 2013. godinom i ukupnim brojem stanovnika od 75 miliona.¹⁸ Procene su da će Turska 2050. godine imati 93,5 miliona stanovnika.¹⁹

Ulazak u NATO 1952. godine, obezbedio je zaštitu granica Turske, dok su ekonomski i demografski napredak uz uvođenje demokratskog sistema (makar u minimalnom – izbornom obliku), obezbedili preduslove za utvrđivanje i sprovođenje neoosmanizma kao sveobuhvatne strategije državnog nastupanja Turske.

---

¹³ Ibid.

¹⁴ Turska je od kraja 2014. godine započela svoje prvo predsedavanje G-20, koje je trajalo do kraja 2016. godine, kada je predsedavanje preuzela Australija., videti Tanjug, *Provi put u istoriji Turska preuzela predsedavanje G20*, <http://rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=128877>, pristupljeno 4.6.2017.

¹⁵ Kao ciljevi Turske navode se: dobijanje stolice u SB UN, mekša vladavina nad teritorijama bivšeg Osmanskog carstva, uticaj na regionalnu i globalnu politiku u sadejstvu pragmatizma i superiornosti turskog islama – Darko Tanasković, „Protivrečnosti neoosmanizma kao praktične politike”, u: *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 18.

¹⁶ Ibid., str. 18.

¹⁷ Goran Nikolić, „Ekonomija Turske-stanje i perspektive sa osvrtom na demografiju”, op. cit., str. 35; videti i: CIA, *The world Factbook*, internet, dostupno na: <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/tu.html>, pristupljeno 1.6.2017.

¹⁸ Miša Đurković i Aleksandar Raković, „Uvod – postaje li Turska regionalna sila?”, u: *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str.11.

¹⁹ Procenu je izvršila Vlada Republike Turske, Goran Nikolić, „Ekonomija Turske-stanje i perspektive sa osvrtom na demografiju”, op. cit., str. 35.

Pojmovno određenje neoosmanizma²⁰

Primena neoosmanskog koncepta na unutrašnjem planu, uočljiva je već nakon završetka Drugog svetskog rata, u reformama Adnana Menderesa, dok svoju spoljnopolitičku dimenziju zaokružuje u periodu od 2003. godine.²¹ U poslednjih nekoliko decenija, naročito od dolaska AKP²² na vlast, pojam neoosmanizma nalazi se u sve češćoj upotrebi.²³ I pored toga, ne postoji njegova precizna i celovita definicija, iako je sadržina navedenog pojma u velikoj meri uglavnom jasna.²⁴ Darko Tanasković u svojoj knjizi „Neoosmanizam – povratak Turske na Balkan“ ističe glavne karakteristike ovog pojma: istorijska dubina kao legitimišuća osnova, sveobuhvatnost platforme kao predmetno određenje, dubinska ukorenjenost u mentalitetu, pragmatizam kao način ostvarivanja postavljenih ciljeva, neretko praćen zavarivanjem i hibridna priroda izražena kroz raznovrsne (neretko suprostavljene) vrednosne i ideološke elemente.²⁵ U ideološko – vrednosnom smislu neoosmanizam predstavlja „amalgam islamizma, turkizma i osmanskog imperijalizma“²⁶

Istorijska dubina se temelji na stavu da je Turska „legitimna civilizacijska naslednica“, koja „treba da reafirmiše celokupno duhovno, kulturno i političko nasleđe Osmanskog carstva kako bi u preraspodeli svetske moći... igrala ulogu jednog od globalno značajnih međunarodnih činilaca“²⁷ Važno je naglasiti široku predmetnu obuhvatnost neoosmanske „matrice koja je istovremeno duhovna, ideološka, kulturna, privredna i politička“²⁸, iako je njen spoljnopolitički aspekt najvidljiviji deo.²⁹

²⁰ Koncept i strategija neoosmanizma koriste se kao okvir za objašnjenje i razumevanje spoljne politike Turske. Nasuprot tezi o neoosmanizmu stoji saznanje ograničavajuće stanovište o islamu kao dominantnom elementu spoljne politike Turske, koje zastupa Miroljub Jevtić. Videti Miroljub Jevtić, *Kosovo je Turska, Turska je Kosovo*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/275125>, pristupljeno 3.6.2017.

²¹ Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 20, videti i razvojne faze neoosmanskog koncepta str. 20-34.

²² Partija pravde i razvoja, osnovana 2001. godine. Zastupa konzervativnu i neoosmansku ideologiju. Od 2003. godine uspostavlja Vladu, na čijem se čelu nalazi Redžep Tajip Erdogan. Trenutno je partija sa najvećom podrškom u Turskoj. Predsednik partije je Binali Jildirim, ujedno i predsednik Vlade Turske.

²³ Jedna od prvih knjiga koja analizira ovaj pojam, autora Vojislava Lalića koja nosi naziv *Turska bez Atatürk-a- potresi na Bosforu*, objavljena je 1997. godine.

²⁴ Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, op.cit., str. 8.

²⁵ Ibid., str. 8-19.

²⁶ Ibid, str. 19.

²⁷ Ibid., str. 8.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

Širok legitimitet³⁰ i duboku ukorenjenost neoosmanizma u mentalitetu i političkoj kulturi turskog društva, precizno i poetično je odredio Tanasković, ističući da je on „uporište identiteta, oslonac ambicija i rasadnik iluzija, luka osvajačkog isplavljanja i pribežište razočaranog samozavaravanja.³¹ Neoosmanizam se shvata kao izraz mentaliteta, a ne kao rezultat izbora ideologije.³² Duboka ukorenjenost ideja neoosmanizma u turskom društvu, omogućava dugoročno razmatranje političkih ciljeva na putu njegovog ostvarivanja sa jedne strane, dok sa druge strane predstavlja opasnost jer kao takva može da ograniči racionalno sagledavanje i odabir adekvatnih poteza. Duboka ukorenjenost osnovnih ideja i ciljeva neoosmanizma u strategijski mentalitet turskog društva, uspostavlja specifičan oblik legitimiteta za politike koje se na njemu zasnivaju.

Pragmatizam predstavlja jednu od osnovnih odlika neoosmanizma³³, koji mu omogućava izvesnu fleksibilnost i mogućnost usaglašavanja neretko i suprotstavljenih principa (npr. suprotstavljenost turkizma odn. turskog nacionalizma i islamizma, pre svega u partikularističko – univerzalističkoj ravni prevazilazi se idejom o tursko – islamskoj sintezi³⁴). Svoju taktičnost i pragmatizam neoosmanizam je dokazao pre svega na unutrašnjem planu, podrivajući potmulo ključne oslonce kemalističkog poretka, da bi kasnije pokazao izuzetnu taktičnost i osećaj za momenat u međunarodnim odnosima. Evropske integracije iskorišćene su kao osnov za uvođenje civilne kontrole vojske, što je imalo za cilj značajno slabljenje uloge ove institucije u političkom sistemu Turske. Pragmatizam shvaćen kao izbor najadekvatnijih sredstava ka ostvarenju određenog cilja, spoljnoj politici Turske daje širi manevarski prostor i veći opseg alternativa, čineći ih tako „odličnim taktičarima“, koji „nikad ne gube iz vida konačnu metu, njihovim partnerima često nevidljivu“.³⁵

Osnovne odlike spoljne politike Turske

Kao četiri najvažnije karakteristike turske spoljne politike mogu se odrediti:

³⁰ Široki legitimitet se zasniva na prošlosti, dok se ujedno opravdava arguentima iz sadašnjosti.

³¹ Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, op.cit., str. 8.

³² Darko Tanasković, *Predavanje: Definicija i pojam neoosmanizma*, internet, <https://www.youtube.com/watch?v=QW4kRQn3vVc>, pristupljeno 31.5.2017.

³³ Predstava o neoosmanizmu kao retrogradnom i mitotvornom je pogrešna. Predavanja Tanasković „Definisanje i pojam neoosmanizma“.

³⁴ Navedena sintagma korišćena je za vreme trajanja predsedničkog mandata Turguta Ozala.

³⁵ Tanasković navodi praksu turske diplomatije da u evropske gradove šalje sekularne i „napredne“ diplomate, dok u OIK odlaze oni koji su islamski orijentisani, videti u Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, op.cit., str. 12.

1) politika nula problema sa susedima – koja za cilj ima rešavanje brojnih nesuglasica i relaksaciju odnosa sa okolnim državama³⁶, što bi za posledicu imalo stvaranje širokog manevarskog prostora za vođenje aktivnije (ali i agresivnije) spoljne politike.³⁷ Ova strategija predstavlja jednu od najslabijih tački neosmanske doktrine. Naprosto nije moguće ujedno imati najbolje odnose sa Izraelom i Sirijom, sa muslimanima i Srbima u BiH. Navedena politika svoj neuspeh već je doživela na Bliskom istoku, dok svoje protivurečnosti pokazuje prilikom svake neodmerenije izjave usmerene prema regionu Balkana.³⁸

2) težnja ka samostalnijem određenju i vođenju spoljne politike – podrazumeva nameru Turske da uspostavi sebe kao autonomnijeg igrača, koji bi bio više od „izvođača radova na terenu“, što u punom smislu Turska nije nikad ni bila, jer je prilikom svakog angažmana na umu imala pre svega svoje interese.³⁹ Autonomnija pozicija ne podrazumeva radikalne poteze poput povlačenje članstva iz ključnih organizacija poput NATO-a, već mudro korišćenje postojećeg članstva u smeru ostvarivanja turskih spoljnopolitičkih ciljeva.⁴⁰

3) promene u MSP Turske, koje je bilo baštinik ideja kemalizma. Ova reforma realizuje se prilično brzopleto i revanšistički. Smena prokemalistički orijentisanih kadrova MSP koja se podvodi pod zahteve za jačanje organizacione strukture i dovođenje novih kadrova obrazovanih u skladu sa neosmanskom doktrinom osnovni je cilj ovih reformi.

4) veća dinamika turske spoljne politike – podrazumeva ostvarivanje sve većeg broja kontakata sa različitim činiocima širom sveta. Ataturkovu politiku, mir u kući – mir u svetu, sve više smenjuje politika mešanja u unutrašnje poslove drugih država i težnja ka obnovi moći u određenim regionima. U prilog ovoj tezi govore činjenice o drastičnom povećanju broja ambasada Turske, posebno u afričkim državama, kao i uspostavljanje vojnih baza u Somaliji i Kataru.⁴¹

³⁶ Pod okolnim državama podrazumevaju se ne samo države koje se graniče sa Turskom, već sve one koje spadaju u tri regiona u okviru kojih Turska teži jačanju uticaja.

³⁷ Politika nula problema određena je u knjizi „Strategijska dubina“.

³⁸ Davutoglu neretko i neargumentovano zapaža da prilikom svakog agresivnijeg nastupa Turske na Balkanu, sledi reakcija u vidu udruživanja država koje se osećaju ugroženim, pre svega Srbije, Grčke i Bugarske, videti u Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, Službeni glasnik, Beograd, 2014.

³⁹ Prilikom intervencije na Irak 2003. godine, Turska nije dozvolila prolaz snaga SAD kroz njenu teritoriju i upotrebu infrastrukture, što se smatra za njen prvi potez u pravcu diverzifikacije politike.

⁴⁰ Davutoglu u svojoj studiji naglašava značaj članstva Turske u NATO, ne navodeći ni jednog momenta mogućnost iščlanjenja iz ove organizacije.

⁴¹ Princip info, 2016, dostupno na: <http://www.princip.info/2016/01/14/turska-gradi-vojnu-bazu-u-somaliji/#>, pristupljeno: 18.07.2017. godine.

Geopolitika „strategijske dubine“ u odnosu prema Bosni i Hercegovini

Najsveobuhvatnije uobličenje neosmanske spoljnopolitičke koncepcije predstavljeno je u knjizi Ahmeta Davutoglua⁴² „Strategijska dubina: međunarodni položaj Turske“.⁴³ Balkansko poluostrvo⁴⁴ predstavljeno je kao jedno od tri regiona na koja Turska želi da projektuje svoj geopolitički uticaj.⁴⁵ Davutoglu navodi da: „osmansko – turska politika prema Balkanu ima dva glavna oslonca – Bošnjake i Albance“⁴⁶, konstatujući pritom da „budućnost Bošnjaka i Albanaca predstavlja ključ Balkana“. Značaj Balkana u neosmanskoj doktrini je višestruk i kreće se u rasponu od geopolitičkog, ekonomskog, komunikacijskog do neopravdano zapostavljenog simboličkog značaja.

Davutoglu uočava da je osa Drava – Sava s centrom u BiH, pored ose Morava – Vardar najznačajnija na Balkanu.⁴⁷

Sa druge strane Dejtonski mirovni sporazum se posmatra kao „privremena operacija odlaganja krize“, a ne kao konačno rešenje problema,⁴⁸ što stvara prostor za njegovu delegitimizaciju kroz pokušaje njegove revizije, koji mogu imati izuzetno opasne posledice po stabilnost u BiH.

Poseban akcenat stavlja se na geopolitički značaj Bosne i Hercegovine za Tursku koji je izražen kroz „četiri uslova za uspostavljanje funkcionalne BiH“: prvi podrazumeva vezivanje srednje Bosne preko Mostara sa morem, drugi se odnosi na „očuvanje veze između srednje i istočne Bosne duž linije Drine“, sa posebnim akcentom na vezu Sarajevo – Goražde, ali i gradove Zvornik i Foču, sa ciljem spajanja srednje Bosne sa Sandžakom i Kosovom i opstanka na liniji duž Drine. Istočna Bosna, shvata se kao „najosetljivija zona balkanske geopolitike“, što je ujedno bio i razlog da „srpske snage najviše pažnje posvete ovoj oblasti“. Davutoglu opominje da bi strateško prepuštanje ove oblasti Srbima moglo da ima duboke posledice po stabilnost čitavog Balkana. Treći uslov odnosi se na Brčko i njegov značaj u povezivanju istočne i zapadne Bosne, dok se kao četvrti uslov navodi „postavljanje veze između srednje Bosne i Bihaća na čvrste temelje“, sa ciljem sprečavanja eventualne izolacije ove oblasti u budućnosti.

⁴² Ahmet Davutoglu je politikolog, univerzitetski profesor međunarodnih odnosa i bivši ministar inostranih poslova. Od 1990. do 1995. godine bio je zaposlen na Međunarodnom islamskom univerzitetu u Kuala Lumpuru.

⁴³ Knjiga je prvi put objavljena 2001. godine. Prevedena je na srpski jezik, u izdanju Službenog glasnika.

⁴⁴ O ontološkim osobinama Balkana pogledati studiju Marije Todorove „Imaginarni Balkan“.

⁴⁵ O simboličkom značaju Balkana za Tursku pogledati Darko Tanasković, *Neosmanizam-povratak Turske na Balkan*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.

⁴⁶ Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, op.cit., str. 293.

⁴⁷ Ibid, str. 273.

⁴⁸ Ibid, str. 277.

Davutoglu se zalaže za aktivnu i dinamičnu diplomatiju prema zemljama Balkana,⁴⁹ uz insistiranje na istorijskom nasleđu⁵⁰ (dubini) i naklonosti Bošnjaka i Albanaca koji ujedno predstavljaju oslonac u strateškom nastupanju Turske prema ovom regionu.

Politički aspekti uticaja Turske u BiH

Nakon integracije većine država Balkanskog poluostrva u evroatlanski prostor, kao otvoreno pitanje ostala je sudbina pre svega Bosne i Hercegovine, koja je opterećena brojnim unutrašnjim protivrečnostima. Spor tempo rešavanja nagomilanih problema, složena struktura političkog sistema ove države i duboka kriza u kojoj se EU nalazi uticali su na smanjenje interesovanja za pitanja njenog daljeg proširenja, čiji bi predmet bila i BiH. U korak sa smanjenjem interesovanja EU mogu se posmatrati novi zahtevi za uspostavljanjem trećeg entiteta u BiH, koji su ovaj put naišli na širu podršku EU⁵¹, a čiji bi cilj bio „ograđivanje hrvatskog prostora u BiH“.

Prostor stvoren delimičnim i kontrolisanim povlačenjem EU i SAD iz BiH nastojala je da zauzme Turska, u skladu sa svojom neoosmanskom doktrinom. Dva suprostavljena stanovišta tumače jačanje uticaja Turske u BiH (i na Balkanu) – prvo koje se temelji na tezi da su SAD u određenom stepenu planski prepustile ovaj prostor Turskoj⁵², dok drugo zastupa tezu da se Turska „otrgla kontroli“ iskoristivši pritom povoljan momenat za obuhvatnije pozicioniranje na ovom prostoru.

Osnovne odlike spoljne politike Turske prema BiH (u većoj ili manjoj meri i prema Balkanu) određene su pre svega neoosmanskim konceptom kao idejnim i strategijskim okvirom, pragmatizmom kao načinom postizanja ciljeva, osećajem za momenat i sve češćom upotrebom meke moći.

Interes za jačanje političkog uticaja u BiH, Turska vidi pre svega u geopolitičkom značaju koji ova država zauzima, što je razmatrano u prethodnom poglavlju. Važno je istaći da bošnjački faktor pored albanskog predstavlja jedan od oslonaca u nastupanju Turske na Balkan. Simbolički

⁴⁹ Ibid, str 295.

⁵⁰ Ibid, str. 293-4.

⁵¹ Dragan Đukanović, „Obris nastanka trećeg (hrvatskog) entiteta u Bosni i Hercegovini: stavovi lokalnih aktera, SAD i EU“, *Nacionalni interes*, 2015/1, str. 127-150.

⁵² Navedeno stanovište zastupaju Darko Tanasković i Nenad Kecmanović, po kome je SAD odabrala Tursku zbog njene „imperijalne diplomatije“, „teritorijalne koncentracije muslimana naklonjenih Turskoj“ i težnje da se Turskoj ustupi navedeni prostor kao vrstu odšete zbog stopiranje procesa evropskih integracije. Namerni neuspeh butmirskog procesa poslužiće kao osnov za davanje prostora Turskoj (Videti u Nenad Kecmanović, *Turska i Balkan*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/112367/>, pristupljeno 31.5.2017). Tanasković navodi da se SAD okreću drugim prioritetima, ograničeno prepuštajući prostor Balkana Turskom uticaju. (Videti u njegovoj knjizi *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, str. 86).

značaj prilikom pozicioniranja u BiH, ali i na čitavom Balkanu, zahteva posebnu studiju.⁵³

Jačanju političkog uticaja Turske u BiH značajno potpomažu unutrašnji faktori:

- 1) zajednička istorija, kultura, religija, odn. činoci „istorijske dubine“;
- 2) bošnjački doživljaj Turske kao matice i zaštitnice;

3) proturska orijentacija većine bošnjačkih političkih lidera (kao i biračkog tela) u BiH. Jedina relevantna politička partija koja se protivi bliskom približavanju i saradnji sa Turskom je Stranka za bolju budućnost, na čijem čelu se nalazi Fahrudin Radončić. U svojim izjavama on ističe da su „Bošnjaci evropski narod, a ne turski privezak“.⁵⁴ Turska ima izuzetno visok uticaj na bošnjačke političke partije, postavljajući se često kao tutor i posrednik u njihovim međusobnim sporovima. Poziv na sastanak iz 2009. godine od strane Erdogana, bošnjačkim liderima (Lagumdžija, Tihić i Silajdžić), sa ciljem ustanovljavanja svebošnjačke koalicije, jedna je od činjenica koja govori u prilog ovoj tezi.⁵⁵

4) postojanje zajedničkih interesa, koji se uslovno mogu svesti na težnju ka unitarizaciji BiH i ograničavanju uticaja Srba i Hrvata;

5) rasprostranjeno uverenje o značajnoj ulozi i pomoći Turske u proteklom ratu.⁵⁶

Glavni strategijski cilj Turske u BiH jeste unitarizacija BiH, koja bi dovela do preovladavanja bošnjačkog faktora naspram srpskog i hrvatskog. U okviru ovog cilja Turska u velikoj meri može da računa na pomoć SAD i EU, koji su već uveliko aktivni na polju stvaranja „funkcionalne BiH“.

Najveći protivnik unitarizaciji jeste entitet Republika Srpska, čije rukovodstvo ne samo da ne dopušta dalji prenos nadležnosti na centralni nivo, već i izražava zahteve za povratak onih nadležnosti koji su zagarantovane Dejtonskim mirovnim sporazumom. Sve otvorenije protivljenje bošnjačkih težnji za dominacijom izražavaju i predstavnici hrvatskog naroda u BiH.

Oblasti gde je moguć sukob interesa sa zapadnim partnerima, jesu područja Mostara i Neuma. Pregovori o rešavanja statusa Mostara, vođeni

⁵³ Težnja ka kvantifikaciji interesa i moći, potiskuje simbolički značaj određenih prostora, čije se proučavanje neopravdano zapostavlja.

⁵⁴ Nezavisne, Almedin Šišić, *Fahrudin Radončić: Bošnjaci su evropski narod, a ne turski privjesak*, internet, <http://www.nezavisne.com/novosti/intervju/Fahrudin-Radoncic-Bosnjaci-su-evropski-narod-a-ne-turski-privjesak/420997>, pristupljeno 3.6.2017.

⁵⁵ Politika, Davor Kovačević, *Svebošnjačka politika po meri Turske*, Internet, <http://www.politika.rs/scc/clanak/116967/>, pristupljeno 2.6.2017.

⁵⁶ U manjinskom delu javnog mnjenja bosanskih muslimana mogu se čuti zamerke na nedovoljnu podršku Turske tom proteklog rata, ali i tokom perioda nakon Berlinskog kongresa. Videti Omer Karabeg, *Šta je Turska Bošnjacima*, Internet, <https://www.slobodna-evropa.org/a/most-sta-je-turska-bosnjacima/27905069.html>, pristupljeno 5.6.2017.

su u više navrata između bošnjačkih i hrvatskih lidera, pri čemu su predlagana brojna rešenja, ali pitanje ovog grada do danas nije rešeno. Davutoglu ističe sudbinski značaj Mostara za političku i administrativnu sudbinu BiH, navodeći da: „prepuštanje Mostara Hrvatima značilo bi takođe predavanje žile kucavice muslimansko – hrvatske federacije u ruke Hrvatima“, dok sa druge strane „sukob koji bi se odigrao duž ove linije mogao bi dovesti najpre do pucanja bošnjačko – hrvatske federacije, a zatim i do potpunog raspada Bosne i Hercegovine kao države“.⁵⁷

Poseban značaj u neoosmanskoj koncepciji zbog izlaza na more ima Neum, čemu svedoči i uplovljavanje turskih ratnih brodova „Mehmed paša Sokolović“ i „Hasan paša“ u ovaj grad jula 2014. godine.⁵⁸ Važno je podsetiti na izreku Olivera Kromvela da je ratni brod najbolji ambasador u nekoj državi.⁵⁹

Turska podrška bošnjačkim zahtevima bila je nedvosmisleno i agresivno izražavana u većini političkih situacija u kojima nije mogao da se uspostavi konsenzus između tri naroda, što se videlo u slučaju podrške zatvaranju supervizije o Brčkom,⁶⁰ prilikom rešavanja spora oko izbora u Srebrenici,⁶¹ zatim kroz jasnu podršku članstvu BiH u NATO.⁶²

Turska je na diplomatskom planu predstavila ideju o uspostavljanju dva trilateralna okvira, u koja bi bila uključena BiH i Turska plus Srbija odn. Hrvatska. Prvi trilateralni okvir sa Srbijom ostvario je određene rezultate u vidu donošenja Rezolucije o Srebrenici i potpisivanja Istanbulske deklaracije.⁶³ Na štetne posledice trilaterale po srpske nacionalne interese ukazivali su rukovodioci iz Republike Srpske.⁶⁴ Učešće Srbije u ovom mehanizmu zamrznuto je 2013. godine zbog izjava Redžepa Tajipa Erdogana.⁶⁵ Turska je najavljivala i osnivanje BALPE⁶⁶, odn. balkanskog

⁵⁷ Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, op.cit., str. 285.

⁵⁸ Politika, Miroslav Lazanski, *Turci u Neumu*, internet, 2014, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/299021/>, pristupljeno 4.6.2017.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Politika, Dušanka Stanišić, *Turska podrška bošnjačkim liderima*, internet, 2012, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/218861/>, pristupljeno 4.6.2017.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

⁶³ Navedeni rezultati predstavljali su neuporedivo veći uspeh za Tursku stranu.

⁶⁴ Na opasnost od navedenog projekta ukazivao je Darko Tanasković u „Protivrečnosti neoosmanizma kao praktične politike“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković, urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 23-4.

⁶⁵ *AlJazeera Balkans*, *Nikolić zamrznuo članstvo u trilateralu*, internet, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/nikolic-zamrznuo-clanstvo-u-trilateralu>, pristupljeno 4.6.2017. Trilateralna funkcionise danas samo u ekonomskom formatu.

⁶⁶ Predlog je samoinicijativno podneo narodni poslanik AKP Rifat Sait, videti u Politika, *Tanasković: BALPA je neoosmanistički projekat*, internet, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/201750>, pristupljeno 4.6.2017.

parlamenta sa sedištem u Izmiru. Ovu inicijativu mnogi su videli kao sredstvo u rukama neoosmanske doktrine, koja bi za cilj imala povećanje političkog uticaja i prisustva Turske na Balkanu.⁶⁷

Međutim od 2012. godine, visoki zvaničnici Turske počinju da daju neodmerene i opasne izjave, što u značajnoj meri pokazuje nesposobnost prikrivanja neoosmanskih namera u dužem vremenskom periodu. Izjave turskih funkcionera usmerene ka političkim procesima u BiH, kreću se u rasponu od protekcionističkih i neprijateljskih, do onih u kojim se insistira na prijateljstvu, suživotu i držanju po strani. Posle svake neodmerene izjave najviših funkcionera Turske, slede demanti i „pojašnjenja“ od strane ambasadora ili nižih funkcionera u MSP Turske. Puno negodovanja izazvala je izjava Erdogana iz jula 2012. godine, u kojoj navodi da mu je Alija Izetbegović rekao: „ostavljam ti Bosnu u amanet. Bosna je zaostavština Osmanlija“, na šta je Erdogan odogovorio da će Turska učiniti „sve što je u njenoj moći“ da bi u BiH uspostavio sigurnost i blagostanje.⁶⁸ Usledila su negodovanja od strane srpskih⁶⁹ i hrvatskih⁷⁰ političkih partija.

Erdogan je 2012. godine izjavio da je Bosna zapravo jedna od 81 turske provincije, te da je njegova obaveza da brine o sudbini BiH.⁷¹ Javnosti je malo poznat događaj iz 1998. godine, koji je prinudio Erdogana da napusti funkciju gradonačelnika Istanbula.⁷² Naime, on je recitovao „Vojničku molitvu“⁷³, koja ima problematične stihove, a napisana je u vreme balkanskih ratova.⁷⁴ Sa druge strane Davutoglu je kao ministar spoljnih poslova izjavio da Srbi ne bi imali istoriju da nije osmanskih arhiva⁷⁵ Svakako najupečatljiviju izjavu, koja na najdirektniji način svedoči o neoosmanskim ciljevima Turske dao je Davutoglu: „Turska se prvi put i konačno vratila na zemlje koje su nekad bile osmanske“, a da je pritom „ispoštovala sve granice i nikog nije

⁶⁷ Darko Tanasković vidi ovaj projekat kao neoosmanski.

⁶⁸ Politika, *Erdogan: Izetbegović mi je ostavio Bosnu u amanet*, internet, dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/225656/Region/Erdogan-Izetbegovic-mi-je-ostavio-Bosnu-u-amanet>, pristupljeno 4.6.2017.

⁶⁹ Ibid. Tadašnji predsednik Narodne skupštine RS i potpredsednik SNSD-a Igor Radojičić ocenio je da izjave poput ove, „ne pomažu“ ni BiH ni Turskoj, dok je tadašnji lider SDS-a Bosić izjavio da „Turska nema šta da traži u BiH“.

⁷⁰ Dragan Čović lider HDZ-a BiH, izjavio je da „ako je Alija Izetbegović toliko moćan da može ostaviti u amanet bilo što, bilo kome, ja bih rekao aferim“. Videti u: Dušanka Stanišić, *Bosna nije nasledna begovina*, internet, dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/225755/>, pristupljeno 3.6.2017.

⁷¹ Politika, Jelena Cerovina, *Povratak Turske na Balkan*, internet, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/230207/>, pristupljeno 3.6.2017.

⁷² Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, op.cit., str. 32.

⁷³ Pesmu je napisao jedan od utemeljivača panturkizma Zija Gekalp, isto.

⁷⁴ „Minareti su naši bajoneti, a kupole naši šlemovi, džamije naše kasarne, a vernici naši vojnici. Ova božija vojska čeka moju veru. Alah je najveći“, Ibid.

⁷⁵ Ibid.

nazvala neprijateljem“.⁷⁶ „Mi ćemo ponovo povezati Sarajevo i Damask, Erzurum s Batumom. Za vas su to možda različite zemlje, ali Jemen i Skoplje su pre 110 godina bili u istoj državi“.⁷⁷

Ekonomski aspekt turskog uticaja u BiH

Kapital kao jedna od najvažnijih kategorija političke stvarnosti ima svoje unutrašnje zakone po kojim funkcioniše. Politički uticaji na investicije mogu da se vrše u većoj ili manjoj meri u zavisnosti od odnosa političke i ekonomske sfere. Slučaj turskog kapitala pokazuje da su dominantniji ekonomski kriterijumi ulaganja (BDP države, prosečna mesečna zarada, itd.), iako politički aspekti investiranja sve više dobijaju na značaju (značaj države u koju se investira u okviru neosmanske strategije, interesovanje za strateške oblasti investiranja).

Strane direktne investicije (SDI) Turske⁷⁸ počele su da rastu od 2007. godine, kada su iznosile 12,210 milijardi američkih dolara, do 2011. godine kada su iznosile 27,681 milijardi američkih dolara.⁷⁹ Struktura SDI iz 2011. godine pokazuje da turski kapital najviše investira u EU (53%), zatim region Kavkaza (22%), dok je region Balkana zastupljen sa svega 3,15% ukupnih investicija Turske.⁸⁰ Vidljiv je novi trend od 2005. godine kada je udeo investicija u Rumuniju (65%) i Bugarsku (21%) činio gotovo 90% ukupnih ulaganja u Balkan, do 2011. godini kada je najveća stopa investicija zabeležena u BiH (36%), Rumuniji sa (32%), Bugarskoj sa (9%).⁸¹ Turski planovi predviđaju da do 2020. godine godišnja ulaganja u države JIE sa 3,4 milijarde dolara (2016) porastu na 8,8 milijardi dolara.⁸²

Nivo investicija Turske u države Balkana, naročito u BiH, ne odgovara izjavama najviših državnih funkcionera Turske. Vidljiv je jaz između projekcija koje se najavljuju u izjavama visokih funkcionera Turske i stvarnosti koja ih u velikoj meri ne potkrepljuje. Turska je od nastanka BiH do 2016. godine uložila 11,6 milijardi maraka, što je tek 2,3% ukupnih stranih ulaganja u ovu državu, na osnovu čega je Turska svrstana kao 9. najveći

⁷⁶ Milan Mišić, *Meka sila Osmanlija*, internet, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/315767/>, pristupljeno 5.6.2017.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Podaci o SDI značajno se razlikuju od metodologije i institucije koja ih vodi.

⁷⁹ Istvan Egresi, Fatih Kara, "Foreign Policy Influences on Outward Direct Investment: The case of Turkey", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2015.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid.

⁸² N1, *Turska ulaganja u BiH nisu proporcionalna izjavama ljubavi*, internet, dostupno na: <http://ba.n1info.com/a92881/Vijesti/Vijesti/Kolika-su-turska-ulaganja-u-BiH.html>, pristupljeno 5.6.2017.

investitor⁸³ Sporazum o slobodnoj trgovini između BiH i Turske primenjuje se od 2003. godine.⁸⁴

Poseban značaj u oblasti investiranja Turske ima TIKA⁸⁵, odnosno Turska agencija za razvoj, koja je u BiH preko 700 projekata uložila oko 150 miliona evra do 2015. godine.⁸⁶ Kao najznačajnije oblasti investiranja TIKA navode se: projekti u poljoprivredi⁸⁷, obrazovanju i kulturi⁸⁸ (obnova mosta u Višegradu⁸⁹), ulaganja u zdravstvo.⁹⁰ Oblasiti investiranja ove agencije jasno se podudaraju sa oblastima od posebnog značaja za neoosmansku strategiju, u koje spadaju pre svih istočna Bosna, sa posebnim akcentom na opštine Srebrenicu i Goražde, kao i oblast oko Doboja.⁹¹ Turske investicije u BiH, ograničene su u najvećem meri na oblast FBiH, dok se u Republici Srpskoj na njih gleda sa oprezom, upravo zbog političke dimenzije ovih ulaganja.

Najznačajnije investicije Turske koje nadilaze 1600 zaposlenih ostvarene su u FBiH: kupovina 49% BiH Airlines-a 2008. godine, Norton iz Maglaja (proizvodnja papira), Soda Lukavac (proizvodnja stakla), Turska Zirat banka

⁸³ Buka, *Strateške investicije na Balkanu*, internet, dostupno na: <http://www.6yka.com/novost/41927/strateske-investicije-na-balkanu-rusi-prodiru-u-bih-arapi-i-kinezi-u-srbiju-turci-na-kosovo-i-u-makedoniju>, pristupljeno 5.6.2017.

⁸⁴ VOA, *BiH-Turska: Investicije Turske u Bosnu i Hercegovinu će i dalje rasti*, internet, dostupno na: <http://ba.voanews.com/a/turkish-ambassador-bih-interview/3498845.html>, pristupljeno 5.6.2017.

⁸⁵ TIKA je osnovana 1992. godine, u okviru MSP Turske, sa ciljem pomoći novim državama Centralne Azije. Od 1999. godine ona funkcioniše u sastavu kabineta premijera Turske. Od 2002. godine počinje porast njene vidljivosti i aktivnosti. Danas ima aktivnosti u preko 150 država sveta.

⁸⁶ Slobodna Evropa, Dženana Halimović, *Turske investicije u BiH: Između ekonomije i politike*, internet, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/kome-u-bih-smetaju-turske-investicije/27027234.html>, pristupljeno 5.6.2017.

⁸⁷ Ulaganja su koncentrisana na oblast istočne Bosne, Bratunac, Zvornik, Milići, Vlasenica, Rogatica, Višegrad, Han Pijesak, sa posebnim akcentom na Srebrenicu; Videti na sajtu <http://www.tika.gov.tr>.

⁸⁸ Otvaranje biblioteke Fethi Gemuhluoğlu u Zenici jedan je od značajnijih projekata, internet, dostupno na: http://www.tika.gov.tr/en/news/the_fethi_gemuhluoglu_library_was_opened_by_deputy_prime_minister_bulent_arinc_in_bosnia_herzegovina-9022.

⁸⁹ Obnovu mosta Mehmed paše Sokolovića iz 16. veka, finansirala je TIKA, u iznosu od 5 miliona evra, internet, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-mehmed-pase/28345526.html>.

⁹⁰ Rekonstrukcija bolnice u Doboju značajniji je projekat u ovom oblasti, internet, dostupno na: http://www.tika.gov.tr/en/news/neurology_center_of_doboj_hospital_is_renovated_in_bosnia_and_herzegovina-8756.

⁹¹ Doboj je postao deo Zajednice turskih opština početkom 2015. godine, što je prouzrokovalo niz protesta u gradu, videti u Nezavisne novine, *Doboj ne odustaje od zajednice turskih opština*, internet, dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/gradovi/Doboj-ne-odustaje-od-Zajednice-opstina-turskog-svijeta/322478>, pristupljeno 5.6.2017.

Bosne, preko koje je Vlada Turske od 2012-15. godine odobrila preko 150 miliona evra kredita BiH.⁹²

Najznačajnije oblasti turskih investiranja u BiH su: bankarstvo, avioindustrija, drvna industrija, poljoprivreda⁹³, uz interesovanje za oblasti turizma, rudarstva i infrastrukture.⁹⁴ Investiranje i zainteresovanost Turske za strateške privredne oblasti, pokazuje postojanje dugoročnog cilja čvrstog pozicioniranja u ekonomski sistem BiH.

Poseban aspekt odnosa između dve države predstavljaju brojni forumi, sastanci, sajmovi kao i organizacije koji za cilj imaju unapređenje ekonomskih odnosa.

Jedna od značajnih fondacija je BIGMEV, osnovana 2010. godine u Istanbulu s ciljem razvoja ekonomskih, kulturoloških i naučnih odnosa između BiH i Turske.⁹⁵

Spoljnotrgovinska razmena između BiH i Turske raste posmatrano od 2011. godine kada je iznosila oko 570 miliona km, do 2016. godine kada je povećana na gotovo jednu milijardu km.⁹⁶ Odnos uvoza i izvoza u 2011. bio je dosta nepovoljniji po BiH, pa je pokrivenost uvoza izvozom bila oko 39%, da bi 2016 godine dostigla 66%.⁹⁷ U izvozu BiH u Tursku najvećim delom učestvuju: masnoće i ulja biljnog i životinjskog porekla (31%⁹⁸), žitarice (12,5%⁹⁹), meso (12,5%¹⁰⁰), dok su gvožđe i čelik 2011. godine činili gotovo jednu polovinu izvoza BiH u Tursku.¹⁰¹

Ekonomski uticaj Turske u BiH kontinuirano raste, uz činjenicu da je u velikoj meri ograničen na FBiH i da po svojim odlikama ne dostiže nivo koji je obećan u različitim projekcijama i izjavama. Težnja ka osvajanju strateških privrednih grana¹⁰² (infrastruktura, rudarstvo, itd), geografska i politička¹⁰³

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid., deo izjave Redžepa Tajipa Erdogana.

⁹⁴ Izjava turskog ambasadora u BiH, Ibid.

⁹⁵ Kao ciljevi se navode: povećanje nivoa turskih investicija u BiH, obima trgovinske razmene između dve države, stvaranje održivih veza između poslovnih krugova, unapređenje odnosa bh. dijasporu sa domovinom i davanje doprinosa u razvoju BiH, internet, dostupno na zvaničnom sajtu <http://www.bigmev.org/?lang=bs>.

⁹⁶ Podaci sa sajta spoljnotrgovinske komore BiH, internet, dostupno na: http://komorabih.ba/vanjskotrgovinska-razmjena/?drzava=Turska&godina=2017&po_drzavi=PRIKA%C5%BDI.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid, 2016. godina. Procenti se odnose na novčani iznos a ne količinu.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Isto. Pitanje slobodnog izvoza mesa u Tursku, bilo je tema brojnih razgovora koji su vođeni i na najvišem nivou između predstavnika dve države.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Fadi Hakura smatra da je ovladavanje ključnim strateškim sektorima na Balkanu, sredstvo za ostvarenje dominacije Turske nad ovim prostorom, videti u Lavdim Hamidi i

dimenzija ulaganja argumenti su u prilog tezi o neophodnosti postojanja skepticizma i opreza ka da je reč o njima.

Kulturni aspekt turskog prisustva u BiH u kontekstu neoosmanske doktrine

Kulturna dimenzija neoosmanizma, nepravedno je zapostavljena u odnosu na njene (spoljno)političke elemente. U „Strategijskog dubini“, Davutoglu određuje pored geografske i pojam istorijske dubine. Ovaj koncept se zasniva na bogatstvu i rasprostranjenosti kulturnog nasleđa i tekovina Osmanskog carstva, koje treba aktivno da posluži kao sredstvo ostvarivanja ili povećanja uticaja Turske na određenom prostoru. Ono obuhvata celokupnu kulturnu baštinu koja uključuje verske, obrazovne, infrastrukturne i druge objekte nastale u periodu vladavine Osmanskog carstva. Oživljavanje navedenog nasleđa prati proces istorijske revizije, kroz predstavljanje Osmanskog carstva kao višenacionalne, višereligijske, nekolonijalne¹⁰⁴, razvijene države.¹⁰⁵

O značaju navedene baštine u neoosmanskoj doktrini najuverljivije svedoči citat: „svaka srušena džamija, gubitak svake islamske ustanove, u kulturnom smislu svaki uništeni činilac osmanske tradicije na Balkanu predstavlja po jedan kamen temeljac iščupan iz prekograničnog uticaja Turske u ovoj oblasti“.¹⁰⁶ Davutoglu smatra da u prethodnom periodu „nije uložena dovoljna napor da činilci osmanske baštine nastave da postoje u kulturnom i političkom smislu“.¹⁰⁷ Negativne posledice uništavanja osmanske kulture, vidljive su naročito u Bugarskoj i Grčkoj, što za negativnu posledicu u ima „potpunu asimilaciju“.¹⁰⁸ Obnova kulturnog nasleđa Turske, kroz izgradnju verskih, obrazovnih i drugih kulturnih objekata, u sadejstvu sa aktivnostima koje bi se u njima odvijale, omogućila bi oživljavanje osmanskog nasleđa i stvaranje elite koja bi predstavljala oslonac turskog povratka na Balkan.

Pored obnove materijalnih aspekata osmanske kulture, Turska posvećuje pažnju i aktivnostima koje bi se u njima odvijale. Brojni projekti na ovom

---

Aleksandra Stanković, *Ankara u šoping po Balkanu*, internet, 2011, dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/164611>, pristupljeno 5.6.2017.

¹⁰³ O političkoj dimenziji ulaganja videti u Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, op. cit.

¹⁰⁴ Davutoglu u „Strategijskoj dubini“ insistira na dihotomiji kolonijalni Zapad naspram multietničkog Osmanskog carstva.

¹⁰⁵ Osmansko carstvo se predstavlja kao „imperija uporediva s Habsburškom monarhijom ili predrevolucionarnom Francuskom i Rusijom.“ Darko Tanasković, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, op.cit., str.8.

¹⁰⁶ Ahmet Davutoglu, *Strategijska dubina*, op.cit., str.75.

¹⁰⁷ Ibid., str 75.

¹⁰⁸ Ibid., str. 75.

polju ostvaruju se pre svega posredstvom Dijaneta i islamskih verskih zajednica u njegovom sastavu. Posebnu pažnju treba posvetiti džematima¹⁰⁹, koji su po svom ekonomskom, organizacionom i kadrovskom kapacitetu jači od gotovo svih islamskih zajednica.¹¹⁰

Najuticajniiji džemat u okviru hanefitske pravne škole jeste „Hizmet“¹¹¹ Fetulaha Gjulina, ali i džemati „Sulejmandžije“, koji ima studentske domove u 86 država sveta i džemat „Semerkand“ koji ima 11 miliona članova.¹¹² Mreža „Hizmet“ razvijena je u BiH, kroz sistem pretškolskih, ustanova, osnovnih i srednjih škola i univerziteta. Pretpostavlja se da je prisutna u BiH od 1997. godine, kroz obrazovnu instituciju „Bosna Sema“¹¹³, u čijem okviru postoji 15 ustanova u gradovima Sarajevo, Bihać, Zenica, Tuzla, Mostar.¹¹⁴ Pored obrazovnih u ovu mrežu uključena su i turistička agencija „Fidan Tour“ i „Novo vrijeme“ novine koje su od skoro prestale da izlaze u štampanom izdanju.¹¹⁵ Ove novine 2015. godine, objavljivale su nekoliko tekstova mesečno o Gulenu i njegovom pokretu.¹¹⁶ Delatnost ove mreže u BiH (i na Balkanu) značajno doprinosi neoosmanskim ciljevima, uprkos neprijateljstvu između Erdogana i Gulena, nekada bliskih saveznika.¹¹⁷

Aktivnosti obnove kulturnog nasleđa Osmanskog carstva, posebno su bile izražene u BiH. Projekti obnove sprovede se preko Dijaneta¹¹⁸.

¹⁰⁹ Džemati nisu zvanična islamska zajednica, niti deo Dijaneta, ali deluju po nekoj harmoniji sa Dijanetom kao državnim verskom upravom.

¹¹⁰ Adem Zilkić, „Islamska zajednica Turske – Dijanet“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković, urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 58.

¹¹¹ Džemat ima 10 miliona ljudi u strukturi, kapital od 25 milijardi dolara, sistem obrazovanja koji obuhvata preko hiljadu škola, koje deluju u više od stotinu država. Banka Asja koja spada u 400 najvećih u svetu deo je ovog sistema, kao i turski list Zaman i njegova verzija ne engleskom Tudejs zaman. Televizija Samanjolu, jedna od vodećih u Turskoj, koja ujedno plasira konzervativni program, takođe je deo ovog konglomerata.

¹¹² Adem Zilkić, „Islamska zajednica Turske – Dijanet“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković, urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 58.

¹¹³ Iako su iz ove institucije u jeku progona Gulena negirali povezanost sa njim, na njegovoj fejsbuk stranici mogao se videti deo o radu i uspehu ove institucije. Videti u Faktor, *Gulenov utjecaj u BiH*, internet, dostupno na: <http://www.faktor.ba/vijest/stav-gulenov-utjecaj-u-bih-u-bosnu-smo-dosli-je-to-trazio-fethullah-gulen-209877>, pristupljeno 5.6.2017.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Sukob između njih eskalirao je nakon propalog pokušaja puča u Turskoj, nakon čega je Erdogan okrivio Gulena da je pripremao i sproveo aktivnosti usmerene ka njegovom obaranju sa vlasti.

¹¹⁸ Islamska zajednica Turske, zvanično se naziva „predsedništvo za verska pitanja i poslove“. Ova verska institucija predstavlja muslimane na čitavom prostoru koje je Osmansko carstvo dosegalo. Videti: Adem Zilkić, „Islamska zajednica Turske – Dijanet“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković, urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 56-62.

Najznačajniji projekti na Balkanu su: izgradnja najveće džamije na Balkanu u Tirani,¹¹⁹ obnova „Velike džamije“ u Bitolju¹²⁰, završena obnova banjalučke „Ferhadije“¹²¹. Samo na prostoru BiH, Turska je finansirala izgradnju i obnovu više verskih objekata.¹²²

Pored projekata obnove, važno je istaći i nematerijalne oblike osmanskog kulturnog nasleđa poput jezika, muzike, ishrane, ali i svojevrsnog tipa emocionalnosti, koji potvrđu svog postojanja ima u visokim rejtinzima turskih TV serija, poput „Veličanstvenog stoleća“ poznatije kao Sulejman Veličanstveni. Turska izuzetno oprezno i temeljno pristupa sprovođenju koncepta meke moći, čemu svedoče svojstva sadržaja koji se plasiraju i poruke koje oni nose.¹²³ Ovim aktivnostima bave je ozbiljni timovi, koji pažljivo analiziraju sve aspekte važne za uspešno plasiranje ovih sadržaja.¹²⁴

Pored ovih aspekata, između dve države ostvaruje se kulturna aktivnost kroz održavanje brojnih sajmova knjiga, nedelja filmova, folklorne nastupe, obostrana učešća na festivalima.¹²⁵ Svoju popularnost turski filmovi dokazuju brojnim nagradama na Sarajevskom filmskom festivalu.¹²⁶

Stepen turskog kulturnog uticaja BiH jačaće u narednom periodu, posebno na planu obnove osmanske materijalne baštine. Sa druge strane vidljiviji rezultati dejstva meke moći biće ograničeni percepcijom i doživljajem osmanskog elementa koji se kod Hrvata, a naročito Srba doživljava kao osvajački i neprijateljski. Pokušaj nametanja revizije istorijske uloge Osmanskog carstva na prostoru Balkana ali i novih diskursa (pre svega o krivici i genocidu), biće onemogućeni institucionalnim okvirima.¹²⁷

¹¹⁹ Džamija bi imala 4 minareta, biblioteku, salu za konferencije, a mogla bi da primi 4500 vernika. Videti u: Vojislav Lalić, *Turska „minaret“ diplomatija na Balkanu*, internet, dostupno na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/324586/>; pristupljeno 5.6.2017. Pojedini autori ovo vide kao reakciju na sve češće prelaske Albanaca u katoličanstvo.

¹²⁰ Džamija je iz 16. veka, kada je Osmansko carstvo bilo na vrhuncu moći. Ibid.

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid.

¹²³ O kulturnoj politici Turske, videti: Jovana Šaljić, „Kulturna politika Turske – obnova veličanstvenog stoleća“, u *Turska regionalna sila* (Miša Đurković i Aleksandar Raković urs), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str. 46-55.

¹²⁴ Predavanje „Neosmanizam i kultura“, Darko Tanasković.

¹²⁵ VOA, *BiH-Turska: Investicije Turske u Bosnu i Hercegovinu će i dalje rasti*, internet, dostupno na: <http://ba.voanews.com/a/turkish-ambassador-bih-interview/3498845.html>, pristupljeno 5.6.2017.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ministar prosvete i kulture RS, Dane Malešević nedavno je najavio da se o „genocidu u Srebrenici“ i „opsadi Sarajeva“ neće učiti u školama u Republici Srpskoj, videti u: *Nezavisne novine, Malešević: O genocidu u Srebrenici se neće učiti u RS*, internet, dostupno na: <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Malesevic-O-genocidu-u-Srebrenici-se-nece-uciti-u-RS/429052>, pristupljeno 5.6.2017.

Zaključak

Perspektive jačanja turskog uticaja na prostoru BiH, zavisice u velikoj meri od unutrašnjih činilaca u Turskoj, koja je opterećena nerešenim pitanjima nacionalnih manjina i imanentnom političkom nestabilnošću. Sa druge strane protivurečnosti doktrine neoosmanizma, visoko postavljeni ciljevi i široko polje uticaja kome se teži uticaće negativno na buduće projekcije uticaja.

Sa stanovišta srpskog nacionalnog interesa važno je razmotriti alternative turskoj politici u BiH, olicene u Iranu i Saudijskog Arabiji, čiji je uticaj uočljiv naročito od početka građanskog rata u BiH. Značaj Iranske revolucije i njenih rezultata vidljiv je još u „Islamskoj deklaraciji“ Alije Izetbegovića. Sa druge strane Saudijska Arabija je uticaj ostvarila kroz finansiranje radikalnih terorističkih grupa poput „El mudžahedin“, čiji su članovi posle rata u pretežno ostali u BiH uz tendenciju kupovine zemljišta i naseljavanja novog arapskog stanovništva. Dominacija ovih struja u BiH, za posledicu bi imala izazivanje trajne nestabilnosti prouzrokovane sveobuhvatnom radikalizacijom i islamizacijom društvene i političke sfere.

Sa druge strane Turska se naročito tokom građanskog rata u Siriji pokazala kao finansijer, pokrovitelj i zaštitnik brojnih terorističkih grupa, insistirajući pre svega na pragmatičnom pristupu u nastojanju da ostvari zacrtane ciljeve.

Bibliografija

- Davutoglu, Ahmet, *Strategijska dubina*, Službeni glasnik, Beograd, 2014;
- Đurković, Miša i Raković, Aleksandar, „Uvod – postaje li Turska regionalna sila?“, u *Turska regionalna sila* (ur. Miša Đurković i Aleksandar Raković), Institut za evropske studije, Beograd, 2013;
- Zilkić, Adem, „Islamska zajednica Turske – Dijanet“, u *Turska regionalna sila* (ur. Miša Đurković i Aleksandar Raković), Institut za evropske studije, Beograd, 2013, str.
- Istvan Egresi, Fatih Kara, „Foreign Policy Influences on Outward Direct Investment: The case of“, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2015.
- Milošević, Zoran, „Turska potraga za `donatorom` energije – o energetske saradnji Rusije i Turske“, u *Turska regionalna sila* (ur. Miša Đurković i Aleksandar Raković), Institut za evropske studije, Beograd, 2013;
- Nikolić, Goran, „Ekonomija Turske-stanje i perspektive sa osvrtom na demografiju“, u *Turska regionalna sila* (ur. Miša Đurković i Aleksandar Raković), Institut za evropske studije, Beograd, 2013;
- Tanasković, Darko, *Neoosmanizam-povratak Turske na Balkan*, Službeni Glasnik, Beograd, 2010;

Tanasković, Darko, „Protivrečnosti neosmanizma kao praktične politike“, u *Turska regionalna sila* (ur. Miša Đurković i Aleksandar Raković), Institut za evropske studije, Beograd, 2013;

Šaljić, Jovana, „Kulturna politika Turske – obnova veličanstvenog stoleća“, u *Turska regionalna sila* (ur. Miša Đurković i Aleksandar Raković), Institut za evropske studije, Beograd, 2013;

Izvori sa Interneta:

AlJazeera Balkans, *Nikolić zamrznuo članstvo u trilateralu*, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/nikolic-zamrznuo-clanstvo-u-trilaterali>, pristupljeno 4.6.2017.

Buka, *Strateške investicije na Balkanu*, <http://www.6yka.com/novost/41927/strateske-investicije-na-balkanu-rusi-prodiru-u-bih-arapi-i-kinezi-u-srbiju-turci-na-kosovo-i-u-makedoniju>, pristupljeno 5.6.2017;

VOA, *BiH-Turska: Investicije Turske u Bosnu i Hercegovinu će i dalje rasti*, <http://ba.voanews.com/a/turkish-ambassador-bih-interview/3498845.html>, pristupljeno 5.6.2017;

Dušanka Stanišić, *Turska podrška bošnjačkim liderima*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/218861/>, pristupljeno 4.6.2017;

Dušanka Stanišić, *Erdogan: Izetbegović mi je ostavio Bosnu u amanet*, <http://www.politika.rs/sr/clanak/225656/Region/Erdogan-Izetbegovic-mi-je-ostavio-Bosnu-u-amanet>, pristupljeno 4.6.2017;

Dušanka Stanišić, *Bosna nije nasledna begovina*, <http://www.politika.rs/sr/clanak/225755/>, pristupljeno 3.6.2017;

Jevtić, Miroljub, *Kosovo je Turska, Turska je Kosovo*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/275125>, pristupljeno 3.6.2017;

Karabeg, Omer, *Šta je Turska Bošnjacima*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-sta-je-turska-bosnjacima/27905069.html>, pristupljeno 5.6.2017;

Kovačević, Davor, *Svebošnjačka politika po meri Turske*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/116967/>, pristupljeno 2.6.2017;

Kecmanović, Nenad, *Turska i Balkan*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/112367/>, pristupljeno 31.5.2017.

Lazanski, Miroslav, *Turci u Neumu*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/299021/>, pristupljeno 4.6.2017.

Lalić, Vojislav, *Turska „minaret“ diplomatija na Balkanu*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/324586/>; pristupljeno 5.6.2017;

Mišić, Milan, *Meka sila Osmanlija*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/315767/>, pristupljeno 5.6.2017;

N1, *Turska ulaganja u BiH nisu proporcionalna izjavama ljubavi*, <http://ba.n1info.com/a92881/Vijesti/Vijesti/Kolika-su-turska-ulaganja-u-BiH.html>, pristupljeno 5.6.2017;

- Nezavisne novine, *Doboj ne odustaje od zajednice srpskih opština*, <http://www.nezavisne.com/novosti/gradovi/Doboj-ne-odustaje-od-Zajednice-opstina-turskog-svijeta/322478>, pristupljeno 5.6.2017;
- Nezavisne novine, *Malešević: O genocidu u Srebrenici se neće učiti u RS*, <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Malesevic-O-genocidu-u-Srebrenici-se-nece-uciti-u-RS/429052>, pristupljeno 5.6.2017.
- Politika, *Tanasković: BALPA je neoosmanistički projekat*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/201750>, pristupljeno 4.6.2017.
- Spoljnotrgovinska komora BiH, http://komorabih.ba/vanjskotrgovinska-razmjena/?drzava=Turska&godina1=2017&po_drzavi=PRIKA%C5%BDI.
- Tanasković, Darko, *Predavanje: Definicija i pojam neoosmanizma*, <https://www.youtube.com/watch?v=QW4kRQn3vVc>, pristupljeno 31.5.2017.
- Tanjug, *Turska od maja neće biti dužna MME*, <http://rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=84672,4/6/2017>;
- Tanjug, *Provi put u istoriji Turska preuzela predsjedavanje G20*, <http://rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=128877,4/6/2017>;
- Faktor, *Gulenov utjecaj u BiH*, <http://www.faktor.ba/vijest/stav-gulenov-utjecaj-u-bih-u-bosnu-smo-dosli-je-je-to-trazio-fethullah-gulen-209877>, pristupljeno 5.6.2017;
- Halimović, Dženana, *Turske investicije u BiH: Između ekonomije i politike*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/kome-u-bih-smetaju-turske-investicije/27027234.html>, pristupljeno 5.6.2017;
- Hamidi, Lavdim i Stanković, Aleksandra, *Ankara u šoping u po Balkanu*, <http://www.politika.rs/sr/clanak/164611>, pristupljeno 5.6.2017;
- Cerovina, Jelena, *Povratak Turske na Balkan*, <http://www.politika.rs/scc/clanak/230207/>, pristupljeno 3.6.2017;
- Šišić, Almedin, *Fahrudin Radončić: Bošnjaci su evropski narod, a ne turski privjesak*, <http://www.nezavisne.com/novosti/intervju/Fahrudin-Radoncic-Bosnjaci-su-evropski-narod-a-ne-turski-privjesak/420997>, pristupljeno 3.6.2017.
- CIA, *The world Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/tu.html>, pristupljeno 1.6.2017;
<http://www.tika.gov.tr>;

POLITICAL, ECONOMIC AND CULTURAL ASPECTS OF TURKEY'S PRESENCE IN BIH SINCE 2003

ABSTRACT

Continuous strengthening of Turkey along with the changed global circumstances caused by the end of the Cold War has created the possibility of determining a comprehensive and relatively independent state strategies, embodied in the concept of neo-Ottomanism. The region of the Balkans has a great significance in this strategy, with a special emphasis on the geopolitical space of Bosnia and Herzegovina.

Since the coming to power of the AKP, led by Recep Tayyip Erdogan, new impulses are visible in the direction of strengthening the political, economic, security and cultural aspects of the Turkish presence in BiH. The implementation of the concept of neo-Ottomanism in the territory of BiH is largely directed at protecting the interests of the Muslim factor, and often against the interests of the other two nations. Political influence is the most dominant part of the Turkish presence, while economic and cultural are marked by some strengthening.

On the other hand, since the beginning of the civil war (1992–1995), the impact on the Muslim factor, but also the entire territory of BiH, apart from Turkey, has Iran and Saudi Arabia, which are seeking to strengthen their own influence and geopolitical strategies in this area.

Key words: Turkey, neo-Ottomanism, Bosnia and Herzegovina.

UDK: 327(520)
Bibliid 0543-3657, 68 (2017)
God. LXVIII, br. 1166-67, str. 77-92
izvorni naučni rad
Primljen: 27.7.2017.

Sanja STANKOVIĆ¹

Pozicija Japana u Istočnoj Aziji: od regionalne sile do zavisnog balansera

SAŽETAK

U radu se analizira položaj Japana u regionu Istočne Azije, sa osvrtom na istorijski tok, od uspona do regionalne, a zatim i velike sile koja je koristila svoju moć u ostvarivanju imperijalističkih ciljeva. Takođe, rad obuhvata analizu japanske sposobnosti da povrati stari položaj u regionalnoj raspodeli moći, posle odlaska američkih upravljača 1952. godine. Poseban osvrt stavljen je na strategiju Japana da, u novim okolnostima, pre svega uzdizanju Kine kao svetske sile, održi *status quo* na Dalekom istoku.

Ključne reči: Japan, balansiranje, uspon Kine, Drugi svetski rat, ofanzivni-defanzivni realizam, hedžing.

Uvodna razmatranja

Savremena struktura odnosa u istočnoj Aziji u značajnoj meri je uslovljena rezultatom Drugog svetskog rata i pobedom komunizma u Kini i u nekoliko drugih istočno-azijskih zemalja. Odnosi Japana i Kine, kao i uloga spoljnih sila, prvenstveno SAD, i u pozadini Rusije, određuju dinamiku ukupne regionalne politike. Iako kineske vlasti preferiraju izraz „obnova“ kineskog uspona, aludirajući na slavnu istoriju države, ideja o Kini kao supersili u međunarodnoj areni nije dočekana sa oduševljenjem među azijskim državama i SAD. Od suseda, najveće podozrenje ima Japan, koji na Kinu gleda i dalje kao na zemlju u razvoju i koji teži da predupredi i u svakom slučaju balansira uspon Kine, smanjujući ugroženost.

U ovom radu je analizirana japanska politika balansiranja Kine, s osvrtom na odnose dve zemlje pre Drugog svetskog rata, radi adekvatne perspektive razumevanja savremenih odnosa ove dve države. Takođe,

¹ Autor je student na master programu „Studije mira“ na Fakultetu političkih nauka, Univerzitet u Beogradu. Istraživački rad je sačinjen u periodu maj-jun 2017. godine.

obrađeni su bezbednosni okviri u kojima Japan deluje prema Kini, kao i ekonomski kinesko-japanski odnosi. Ponašanje Japana je sagledano iz ugla realističke škole, s posebnim akcentom na teoriju ravnoteže moći, koja ističe značaj tvrde moći države pri balansiranju sile u sponu. Proverom ovih premisa, sledi zaključak koji će obezbediti odgovor na osnovno istraživačko pitanje – da li Japan uspeva da balansira Kinu.

Imperijalni Japan i odnos prema Kini

Kako bi se razumeo kontekst savremenih odnosa Japana i Kine, koji utiču na dinamiku većeg dela kontinenta, neophodno je osvrnuti se na istorijske odnose dve države. Od svog nastanka, Japan je predstavljao jednu od vodećih država regiona Istočne Azije. Tokom 15. i 16. veka, u Japan su pristizali holandski, engleski i nemački trgovci i dolazi do ubrzanog razvoja države. U 17. veku, Japan se odlučio za politiku izolacionizma – „sakoku“, koja se, između ostalog, ogledala u zabrani pristajanja stranih brodova. Takva politika trebalo je da zaštiti japansku državu od imperijalističkih namera evropskih zemalja, koje su, pod izgovorom širenja hrišćanstva, polako kolonijalizovale japanske susede. Postojali su pojedini izuzeci, za holandske i kineske brodove, kojima je bilo dozvoljeno uplovljavanje u Nagasaki, ali pod jakim nadzorom japanske vlasti.

Početak „otvaranja“ Japana bilo je potpisivanje Sporazuma u Kanagavi, 31. marta 1854. godine, kada su Sjedinjene Američke Države, uz pretnju silom, primorale Japan da otvori svoje luke za američke brodove. Posle tog sporazuma, usledili su sporazumi sa drugim državama, sa Velikom Britanijom 1854. godine, Rusijom 1855. godine i Francuskom 1858. godine. Ti sporazumi su u narodu shvaćeni kao popuštanje zapadnim silama i polako je ojačavao pokret „Sono dōi“ (u bukvalnom prevodu znači „poštovati cara, isterati varvare“), koji se zalagao za ukidanje feudalnog sistema na čelu sa šogunima i ponovno uspostavljanje carske vlasti.² Posle građanskog rata između carskih pristalica i šogunata, na vlast je došao car Meiji, koji je 1868. godine započeo reforme koje su se odnosile na centralizovanje države (do tada bila podeljena na šogunate), donošenje Ustava i industrijalizaciju države. Kopnena vojska je bila organizovana po pruskom, mornarica po engleskom modelu, a uveden je i rezervni sastav. Do početka Rusko-japanskog rata, 99,5% mladih se obrazovalo u javnim školama.³

Te promene brzo su ojačale Japan, ali je on i dalje bio zavisn od uvoza nafte i ruda, kojima su bile bogate susedne zemlje, pre svih Kina i Koreja.

Pobedom u Prvom kinesko-japanskom ratu (1894-1895), u kome je zauzeo Koreju, Japan je počeo da širi sferu uticaja u Aziji. Zatim je usledio

² Sono dōi, Internet, https://sr.wikipedia.org/sr-el/Sono_dzoi pristupljeno 3.6.2017.

³ Ruth Benedict, *The Chrysanthemum and the Sword*, Charles E. Tuttle Com. Inc. Japan, 1993, p. 21

rat sa Rusijom, 1904. godine, u kome je Japan pobedio. Pobjeda nad evropskom silom, za šta je Rusija smatrana u to vreme, predstavlja odlučujući momenat pristupanja Japana redu velikih sila, među kojima nije bilo ni jedne neevropske države. Pod japanskom kontrolom nalazila su se ostrva Formoza (Tajvan), od 1905. južna polovina ostrva Sahalin, a 1910. godine anektirana je Koreja.

U Prvom svetskom ratu, Japan je bio deo Antante, pa je kao pobednička strana dobio nemačke kolonije u Aziji (Maršalska i Karolinška ostrva). Međutim, te nove teritorije nisu u potpunosti zadovoljile aspiracije Japana, koji je smatrao da pripada društvu velikih imperijalnih država. Iako je bio „mlada“ kolonijalna sila, Japan je želeo reviziju kolonijalnih poseda u kojoj će dobiti veći udeo.

Od Meiđi reformi, Japan je beležio pobjede u svim sukobima u kojima bi učestvovao, što je ojačalo ugled i uticaj vojske u društvu. Stvaralo se uverenje da čitava Azija predstavlja interesnu sferu Japana.

Kada je, 1929. godine, izbila svetska ekonomska kriza, potrebe za sirovinama i novim tržištima su dodatno porasle. Područja oko Pekinga i Šangaja bila su industrijski razvijena, Indokina je bila bogata kaučukom i kalajem, holandska kolonija Borneo naftom. Japan je ekonomski interes za strateškim i drugim sirovinama sagledavao u slobodnom pristupu teritorijama koje su dosezale čak do Indijskog podkontinenta.

Pred Drugi svetski rat, Japan je, 1931. godine, okupirao Južnu Mandžuriju, koja se nalazila u sastavu Kine. Okupacija nije tekla bez otpora kineske strane, pa se sukob, koji izbija 1937. godine, smatra početkom Drugog kinesko-japanskog rata, odnosno Drugog svetskog rata u Aziji. Iste godine, vojska Japana je zauzela tadašnju prestonicu Kine Nanking i za šest sedmica je izvršila masovna ubistva, silovanja i pljačke, koji su poznati kao Nankinški masakr. U Mandžuriji je bila stacionirana Jedinica 731 japanske vojske, koja je pod izgovorom prečišćavanja voda, vršila eksperimente nad kineskim stanovništvom zarad razvoja biološkog oružja. Iako su japanske trupe bile bolje opremljene i uvežbane, nedostajalo im je ljudstva da uspešno kontrolišu gusto naseljena područja i da uspostave potpunu kontrolu nad njima. Vojnički orijentisano društvo postalo je u potpunosti militarizovano, 1941. godine, kada je za premijera postavljen general Hideki Tođo, pređašnji ministar rata. Pošto je režim Šarla de Gola u Francuskoj već bio pao, premijer Tođo se nagodio sa Višijevskom vladom da Japanu preda francuske teritorije u Indokini (današnji Vijetnam, Laos i Kambodža).

Japan je, u to vreme predstavljao svojevrsni amalgam modernog i tradicionalnog: industrija je parirala najmodernijim privredama sveta, obrazovanje je bilo visoko rasprostranjeno, a nepismenost skoro da nije postojala, vojska je bila uređena i opremljena po najvišim standardima. S druge strane, tradicionalno se ogledalo u vojnom vrhu, koji je koristio svoje uspehe i ugled da se eksplicitno meša u upravljanje državom, što je u to

vreme karakterisalo totalitarne režime u Evropi, uz kult cara, kao božanske ličnosti, koja je nepogrešiva i nije podložna ikakvoj odgovornosti.

Japanski imperijalizam je bio osuđen na neuspeh, jer su trupe učestvovala u borbama duž čitavog Pacifika, bez dovoljno energenata za višegodišnje ratne napore.⁴ Ukoliko Japan ne bi porazio neprijatelja munjevitim i iznenadnim pomorskim napadom, pojačanje vojski je zavisilo od brzine premeštanja mornarice sa jednog ratišta na drugo. Zbog toga su, 1941. godine, SAD uvele Japanu embargo na naftu, što je predstavljao ozbiljan udarac za japansku vojsku. Takav potez je pokazao da Japan ne može da bude regionalna sila, jer njegova ekonomija ne može toliko da podupre vojne pohode, koliko to čini ekonomija SAD.

Bezbednosna politika Japana prema Kini

U međunarodnom sistemu, države poseduju ofanzivna vojna sredstva, koje koriste kao garant teritorijalne celovitosti. Realistička škola ističe da se ravnoteža snaga u stvari odnosi na ravnotežu vojnih moći država. Japan se nalazi u specifičnoj bezbednosnoj poziciji, koja je rezultat ishoda Drugog svetskog rata u Pacifiku.

Na Potsdamskoj konferenciji (17.7-2.8.1945), SSSR, SAD, Velika Britanija i Kanada su usvojile deklaraciju o uslovima kapitulacije Japana. Pre svega, odlučeno je da se sprovede lustracija onih koji su povelili Japan u agresivne imperijalističke pohode. Zatim, da će, tokom lustracije Japan biti pod vojnom okupacijom savezničkih snaga. Teritorija Japana svedena je na četiri velika ostrva (Hokaido, Honšu, Sikoku i Kjušu) uz manja ostrva. Formoza, Mandžurija i druge teritorije oduzete Kini od 1914. godine, vraćene su joj. Vojska je razoružana, a vojnici vraćeni u domovinu.⁵ Staljin nije pokazivao veće interesovanje za region Pacifika, što je ohrabrilo Trumana da taj region označi kao ekskluzivnu interesnu sferu SAD. Japanska strana nije bila upoznata sa nuklearnim arsenalom koji poseduju SAD, pa se reakcija Tokija na deklaraciju najbolje opisuje japanskom rečju mokusatsu, što znači „ubiti u tišini“, tj. da će deklaracija ubrzo otići u zaborav.⁶ Ipak, posle dva atomska napada SAD na Hirošimu i Nagasaki, Japan je potpisao kapitulaciju 2. septembra 1945. godine na američkom brodu Misuri.

Iako je posle Drugog svetskog rata Japan bio razoren, brzina oporavka pokazala je veliki potencijal ponovnog uzdizanja „zemlje izlazećeg sunca“.

⁴ Borna Bubanj, „Ulazak Japana II Svjetski rat-Ideologija i Ekonomija“, *Polemos* 2, Hrvatsko sociološko društvo, Naklada Jesenski i Turk, 1999, str. 211.

⁵ Robert H. Ferrell, „Chapter 7: The Potsdam Declaration, July 26“, Internet, http://www.endusmilitarism.org/a-bomb_decision_documentary_history.html#VII, pristupljeno 25.5.2017.

⁶ Ibid.

Na čelu saveznih okupacionih snaga bio je američki general Douglas Makartur (Douglas MacArthur). Ciljevi okupacije Japana bili su sprečavanje ponovnog izbijanja oružanih sukoba sa susedima i predupređenje uspostavljanja komunističke vlasti u Japanu (drugi cilj postao je značajan otpočinjanjem rata na Korejskom poluostrvu). Iako je car bio formalni šef države, sva vlast je *de facto* bila u rukama generala Makartura. Tako su, na primer, šefovi diplomatskih misija svoja akreditivna pisma predavali generalu, a ne caru.⁷ SAD nisu želele da Japan bude podeljen na okupacione zone, kao što je to bio slučaj sa Nemačkom, a naročito nisu želele da Rusi postave svoje trupe na teritoriji Japana.⁸ Iako Japan ni u jednom trenutku tokom i posle rata nije bio bez Vlade, premijera i cara, SAD nisu dozvolile da se bilo koja oblast političkog života Japana u potpunosti prepusti Japancima.

Važne odluke za Japan donosila je Komisija za Daleki Istok, uspostavljena u Vašingtonu, čije su članice bile Savezničke sile. SSSR je odbijao da učestvuje na sednicama Komisije, jer je smatrao da ukoliko nije zatražen stav SSSR pri postavljanju generala Makartura za Vrhovnog komandanta, uopšte nije ni potrebno da učestvuje u njenom radu. Komisiji su se kasnije, po dobijanju nezavisnosti, pridružile Burma i Pakistan. Donete odluke su najpre bile prenete vlastima SAD, potom Vrhovnom komandantu savezničkih snaga i na kraju, Vladi Japana. Pored toga što su SAD dominirale u svakom stepenu odlučivanja, postojala je mogućnost „*interim*“ odluke, koja je bila ekskluzivna za SAD, s obzirom da je Amerika jedina imala trupe na terenu.

Formalno, vlasti Japana su samostalno donosile upravljačke odluke, a faktički odluke su bile u potpunosti kontrolisane od strane SAD. Japan je bio obuzdavan od SAD, koje su imale slobodu u planu obnove i vraćanja Japana u međunarodnu zajednicu, u skladu sa spoljnopolitičkim interesima SAD. One su stvarale takav sistem koji će Japan držati obuzdanim, ali ne ozlojeđenim. Tako je u Ustavu, koji je stupio na snagu 1947. godine, a koji je pisan pod velikim uticajem Makartura, nekoliko segmenata predstavljalo potpunu novinu kako za Japance, tako i za međunarodnu zajednicu. Princip vladavine naroda je bio neshvatljiv u društvu koje je tradicionalno negovalo neupitnu pokornost Caru.⁹ Takođe, u članu 9. Ustava navedeno je:

⁷ John Gunther, *The Riddle of MacArthur, Japan, Korea and Far East*, Hamish Hamilton, London, 1951, p. 14.

⁸ Pravo na slanje trupa u Japan imale sve velike sile Saveznice, pre svih SSSR i Kina. SSSR je odbio da iskoristi pravo, ne želeći da sovjetske trupe budu podređene američkom komandantu. S druge strane, Kina je ostala po strani kada je u pitanju „obnova“ azijskog suseda na terenu, naročito jer je i dalje trajao građanski rat u Kini.

⁹ Ivona Lađevac, Ana Jović-Lazić, „Reinterpretation of Japan’s Constitution“, *Major International Issues in the 21st Century from a Perspective of Japan and Europe*, Global Resource Management, Doshisha University, Japan, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2015, p. 24

*„Iskreno težeći međunarodnom miru, zasnovanom na pravdi i poretku, Japanski narod se zauvek odriče rata kao suverenog prava nacije i pretnje silom kao načina rešavanja međunarodnih sporova. Kako bi se ostvario smisao prethodnog paragrafa, kopnene, pomorske i vazdušne snage, kao i drugi vojni potencijali, nikad neće biti održavani. Pravo države na rat neće biti priznato“*¹⁰

Nepostojanje vojne moći u mirnodopskom stanju svrstava, prema mišljenju realističke škole međunarodnih odnosa, Japan u red država koje ne ostvaruju svoj puni suverenitet. Japan jedino može vojno da reaguje ukoliko se nađe pod direktnim napadom. Takođe, ne može da ostvaruje ni pravo kolektivne samoodbrane, garantovano članom 51. Povelje Ujedinjenih nacija:

*„Ništa u ovoj Povelji ne umanjuje urođeno pravo na individualnu ili kolektivnu samoodbranu u slučaju oružanog napada protiv člana Ujedinjenih nacija, dok Savet bezbednosti ne preduzme mere potrebne za očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti...“*¹¹

Uslovi kapitulacije i Ustav, ostavili su Japan poprilično nesigurnim, naročito ukoliko se uzme u obzir da su susedi, kao što su Demokratska Narodna Republika Koreja, SSSR i Kina (sa kojim je i tada Japan imao nerešena teritorijalna pitanja), komunističke zemlje, a Hladni rat se zaoštavao. Tadašnji premijer Japana, Šigeru Jošida (Shigeru Yoshida), imao je tri izbora za bezbednosnu politiku države: a) da snage UN brane Japan (ova opcija je otpala videvši neefikasnost UN snaga na Korejskom poluostrvu), b) demilitarizaciju japanskih ostrva i mora oko njih i v) zaštitu SAD na osnovu sporazuma SAD-Japan.¹² Jošida je odabrao treću opciju, koja predstavlja nastavak „saradnje“ sa SAD. Tako se razvila tzv. „Jošida strategija“, koja je podrazumevala potpuno fokusiranje na ekonomiju, zarad što brže obnove države, a prepuštanje bezbednosti SAD. Ovo je bio osnovni princip spoljne politike Japana tokom Hladnog rata.

Mirovni sporazum sa Japanom, kojim je zvanično završen rat u Pacifiku, potpisan je 8. septembra 1951. godine u San Francisku; istovremeno, potpisan je Bezbednosni sporazum između Japana i SAD. Na taj način, Japan je stavio na korišćenje svoj kopneni, vazdušni i morski prostor trupama SAD, koje će ga štiti, ali samo onda kada je odbrana u nacionalnom interesu SAD. Takva odredba je ostavljala nesigurnost za Japan. Kako se Hladni rat zaoštavao, a Japan bio viđen kao pouzdani partner, nije bilo napuštanja američkih trupa, naprotiv, njihovog koncentrisanja u ovom delu Pacifika. Susedne države su

¹⁰ „The Constitution of Japan“, Internet, http://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html pristupljeno 3.6.2017.

¹¹ „Povelja Ujedinjenih nacija“, Internet, http://www.tuzilastvorz.org.rs/upload/Regulation/Document_ci/2016-05/povelja_un_cir.pdf pristupljeno 3.6.2017.

¹² Taro Tsukimura, „Japan and the Right of Collective Self-Defense“, *Major International Issues in the 21st Century from a Perspective of Japan and Europe*, Global Resource Management, Doshisha University, Japan, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2015, p. 17.

podržavale takvu politiku, smatrajući da prisustvo SAD garantuje pacifističko ponašanje Japana i mir u Aziji.¹³

Japansko-američki savez nije izgubio na značaju kada je završen Hladni rat. Nastavak saradnje i u posthladnoratovskom sistemu potvrdile su „Združena deklaracija o bezbednosti“ potpisana 1996, „Smernice bezbednosne saradnje“ donete 1997. i Odluka o združenom razvoju raketnog štita iz 1998. godine.¹⁴

Glavni cilj saveza je obuzdavanje kineskog uspona.¹⁵ U „Beloj knjizi“ Ministarstva odbrane Japana za 2016. godinu, kao glavni bezbednosni izazov navode se tzv. „situacije sive zone“, koje se odnose na teritorijalna pitanja, suverenitet, sukobljene pomorske interese itd. Takođe, u dokumentu se navodi da Kina svojim pomorskim akcijama narušava *status quo* u Istočnokineskom moru, kršeći međunarodno javno pravo.¹⁶ Dodatni problem za Japan predstavlja vojni budžet Kine, koji raste iz godine u godinu, a podaci nisu dostupni javnosti.

Izvor: Stockholm International Peace Research Institute¹⁷

¹³ Japan je jedina država na svetu koja je bila meta atomskog napada, nije potrebno naročito objašnjavati odbojnost naroda prema ovakvoj vrsti oružja. Ipak, iako je vlast negirala da postoji ovakvo oružje na japanskoj teritoriji, na ostrvu Okinava, SAD su, uz saglasnost premijera Satoa, skladištile bojeve glave sa nuklearnim punjenjem, još pre vraćanja ostrva pod vlast Tokija, 1972. godine. Premijer Sato je dobio Nobelovu nagradu za mir 1974. godine zbog svoja „Tri nenuklearna principa“, koja su simbolizovala proklamovanu politiku prema nuklearnom oružju.

¹⁴ Kei Koga, „The rise of China and Japan’s balancing strategy: critical junctures and policy shifts in the 2010s“, *Journal of contemporary China*, Vol. 25, Issue 101, Routledge, 2016, p. 11.

¹⁵ „Japan-U.S. Relations: Issues for Congress“, Congressional Research Service, 2016, Internet, https://www.everycrsreport.com/files/20160623_RL33436_8cc604ff074efe48994a9d18956d40649597bc40.pdf pristupljeno 22.6.2017, p. 19.

¹⁶ „Annual White Paper“, Internet, http://www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2016.html pristupljeno 22.6.2017.

¹⁷ Vojni budžet NR Kine, Internet, <https://www.sipri.org/databases/milex> pristupljeno 27.5.2017.

Pitanje vojnog pariranja Kini predstavlja glavni cilj Japana. Ne treba zaboraviti kvadrilateralni bezbednosni dijalog između SAD, Japana, Australije i Indije, koji je inicirao premijer Šinzo Abe (Shinzo Abe), 2007. godine, kao strateški dijalog država Azije usmerenih ka obuzdavanju vojnog i ekonomskog jačanja Kine.¹⁸ Ova ideja je opet oživela u obliku „Demokratskog bezbednosnog dijamenta“, koja okuplja Japan, Indiju i Australiju, tačnije zemlje koje su zabrinute pomorskom aktivnošću Kine. Diverzifikacija u bezbednosnim politikama se objašnjava potrebom za stvaranje novih veza sa onim državama kojima je Kina neposredni sused, iako će SAD uvek predstavljati prvog saveznika Japanu. Naime, Kina je pokazala čvrstu odlučnost kada je pitanje teritorijalnih voda u Južnokineskom moru, odbacivši presudu Međunarodnog arbitražnog suda (2016) u korist Filipina po pitanju razgraničenja. Japan strahuje da bi slično ponašanje Kina mogla da primeni i u Istočnokineskom moru, koje je strateški bitno za snabdevanje naftom i gasom.

Drugi vidovi saradnje Japana i Kine

Diplomatski odnosi Japana i Kine obnovljeni su potpisivanjem Sporazuma o miru i prijateljstvu, 1978. godine.¹⁹ U ovom mirovnom ugovoru, nigde se ne pominje krivica Japana, pitanje reparacija niti izvinjenje za učinjene zločine. Takođe, trajanje ugovora je predviđeno na deset godina, posle čega će se obnoviti, ukoliko se ne aktivira član 2, koji se odnosi na raskid Ugovora. To pokazuje da nije došlo do istinskog pomirenja i normalizacije odnosa dve države.

Naredne godine, Japan je pružao zvaničnu razvojnu pomoć, kroz programe razvoja stanovništva, tehničke saradnje i kredite, što je doprinelo razvoju ekonomske i socijalne infrastrukture Kine. Smatra se da je ta pomoć jedan vid neformalnog iskupljenja Japana Kini, zarad zločina počinjenih tokom okupacije.

Posle reforme Deng Sjaopinga (Deng Xiaoping) i uvođenjem „socijalističke kapitalističke ekonomije“, ulaganja Japana su povećana u Kini; iako je premijer Eisaku Sato (Eisaku Sato) bio oštar antikomunista, poseta predsednika Ričarda Niksona (Richard Nixon) 1972. godine, odredila je dalji tok otopljanja odnosa Tokija i Pekinga. Prema anketi kabineta premijera, u periodu od 1979. do 1988. godine preko 70% Japanaca je imalo pozitivan

¹⁸ Kvadrilateralni bezbednosni dijalog (KBD) je pokrenuo premijer Japana, Šinzo Abe, 2007. godine kao demokratski krug oko Kine. Međutim, razgovori su propali, jer je Australija smatrala da je ovakva inicijativa previše ofanzivna prema Kini i da predstavlja ozbiljnu pretnju. KBD je obuhvatao diplomatske razgovore na najvišem nivou, ali i vojne vežbe, koje se i dalje održavaju na godišnjem nivou, bez australijskog učešća.

¹⁹ “Treaty of Peace and Friendship between Japan and the People’s Republic of China”, Internet, <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/china/treaty78.html> pristupljeno 27.5.2017.

stav prema Kini i smatralo je drugom najbitnijom zemljom, posle SAD.²⁰ Raspoloženje naroda prema velikom susedu je znatno opalo posle incidenta na Tjenanmenskom trgu, sa 68.5% pozitivnog stava u 1988. godine, do 51.6% u 1989. godini.²¹ Privrženost kineskih vlasti drugačijem političkom i ekonomskom sistemu, oživelu je antipatije među Japancima. Međutim, Vlada Japana je nastavila sa razvojnom pomoći Kini već 1990. godine. Zbog kineskih raketnih proba u blizini Tajvanskog prolaza usledio je period prekida japanske pomoći (prema propisima za dobijanje pomoći, države su morale da dostave podatke o godišnjem vojnom budžetu i o proizvodnji oružja za masovno uništenje).

Uverena da nije promenio svoju poziciju, deklarisanu 1978. godine, Kina je sa Japanom, 1998. godine, potpisala „Združenu deklaraciju o izgradnji partnerstva i prijateljstva i saradnje za mir i razvoj“²², u kojoj se nigde ne pominju ni otvorena politička niti bezbednosna pitanja. Najbolji opis sino-japanskih odnosa je sintagma „vruća ekonomija-hladna politika“.²³ Kada je, 1997. godine, ekonomska kriza zahvatila Aziju, Japan je uvideo opasnost od usporavanja privrednog rasta regiona, pa je 1999. godine formirana saradnja ASEAN+3 (gde su Asocijaciji nacija Jugoistočne Azije pridodate tri zemlje: Kina, Republika Koreja i Japan).

Kina je zauzela mesto SAD, najvećeg trgovinskog partnera Japana 2005. godine, a Japan je drugi najveći za Kinu, posle SAD.

Narodna Republika Kina je dala veliki doprinos Šestostranim razgovorima (Kina, Japan, SAD, Rusija, Južna Koreja i Severna Koreja), koji su od izuzetne važnosti za Japan, ne samo zbog bezbednosnih pretnji, već i zbog pitanja otetih japanskih državljana.

Bilateralni odnosi Japana i Kine nisu bili najbolji početkom XXI veka. Naročito su ih opterećivali gestovi premijera Juničira Koizumija (Junichiro Koizumi), posete svetilištu Jasukuniju (gde su sahranjeni, između ostalih, i osuđeni oficiri za ratne zločine u Kini), koje nije propuštao ni jedne godine tokom svog premijerskog mandata, 2001-2006. godine. Takođe, Koizumi se bavio reformom vojnog sektora Japana: promena imena Agencije za odbranu u Ministarstvo odbrane; slanje japanskih trupa u oružani sukob van

²⁰ Cabinet Office, Government of Japan, “Public Opinion Poll: Public Opinion Poll on Diplomacy”, Internet, <http://survey.gov-online.go.jp/index-gai.html> pristupljeno 27.5.2017.

²¹ Kei Koga, “The rise of China and Japan’s balancing strategy: critical junctures and policy shifts in the 2010s”, *Journal of contemporary China*, Vol. 25, Issue 101, Routledge, 2016, p. 4

²² “Japan-China Joint Declaration on Building a Partnership of Friendship and Cooperation for Peace and Development”, Internet, <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/china/visit98/joint.html> pristupljeno 27.5.2017.

²³ Muhammad Akbar Rusdy, Rahmat Muhamad, and Seniwati, “Japan-China Relations: Hot Economy, Cold Politics”, *International Journal of Social Science and Humanity*, Vol. 6, No. 11, November 2016, Center for Promoting Ideas (CPI), USA, 2006, Internet, <http://www.ijssh.org/vol6/765-CH417.pdf> pristupljeno 22.6.2017., r. 881

nacionalnih granica, prvi put posle Drugog svetskog rata (rat u Iraku 2003. godine). Mnogi premijeri Japana usmeno su izražavali žaljenje zbog istorijskih nepravdi koje je japanska vojska učinila tokom okupacije, ali su njihovi postupci bili kontradiktorni jer su jasno pružali podršku nekadašnjim politikama imperijalnog Japana.

Usled pozivanja na različite principe razgraničenja međunarodnog prava (Japan se pozivao na princip ekvidistance, a Kina na princip prostiranja kontinentalnog praga (šelfa), dve države se nisu saglasile dokle se prostiru njihove ekskluzivne ekonomske zone u Istočnokineskom moru. Kako je to pitanje od interesa za obe strane, jer na dnu mora postoje velika nalazišta prirodnog gasa, ono je rešeno pregovorima. Sporazumom iz 2008. godine, dogovoreno je da se zajednički eksploatišu prirodni resursi. Ekonomija je pokazala da Tokio i Peking mogu da pronađu zajednički jezik, kao što je zajednički jezik Kina pronašla i sa SAD, zauzevši mesto Japana kao druge ekonomije sveta početkom 2011. godine.

Defanzivni/ofanzivni realizam i drugi konteksti delovanja Japana u regionu

Politika imperijalnog Japana, kao velike sile koja je težila da postane regionalni hegemon i koja je delala u tom pravcu, može se objasniti sa stanovišta obe struje realizma. Ofanzivni realisti su u pravu kada kažu da će velike sile reagovati u cilju postajanja regionalnog hegemonu, dok defanzivni daju odlično objašnjenje da je previše moći, tako i u slučaju Japana, donelo poraz u Drugom svetskom ratu; povećanje moći ne poboljšava izgleda za opstanak, već ih potkopava. Ponašanje država se ne može u potpunosti objasniti strukturom međunarodnog sistema. Deo delovanja država strukturalni realizam ne može da objasni. Potrebno je razumeti i unutrašnju dinamiku države, kao što je bio militarizam u predratnom Japanu, koji je pogurao državu u sukobe. U regionu istočne Azije, SAD i dalje predstavljaju regionalnog hegemonu, uz dolazak Kine, kao i Japana, koji ekonomski i vojno kaska. U njemu, SAD udružene sa Japanom, ekonomski i politički, znatno manjom silom, obuzdavaju Kinu.

Ofanzivni realisti tvrde da hegemonija obezbeđuje opstanak države. Ipak, ni jedna država na svetu ne može dostići položaj koji omogućava da projekciju moći vrši jednako u svakom regionu. U dvadesetom veku, Japan je bio sila koja je bila u trci za položaj regionalnog hegemonu (kao Nemačka, dva puta, i SSSR, u Evropi).

Kina nastoji da poveća jaz moći u odnosu na druge države regiona, posebno na Japan; da bude toliko jaka da ni jedna azijska država ne može da bude njen izazivač. Kada to postigne, ona bi, kao što je SAD izgurala evropske sile iz zapadne hemisfere u devetnaestom veku, izgurala SAD iz Azije. Kini, takođe, odgovara vojno što slabiji Japan, kao sused i kao okupator

iz Drugog svetskog rata. Kinu ništa ne sprečava da zauzme poziciju u Pacifiku po ugledu na delovanje SAD u Latinskoj Americi – njenom „dvorištu“.

Defanzivni realizam daje optimističniju sliku budućih događaja u Pacifičkom regionu. Naime, uspon Kine ne mora biti praćen sukobima sa drugim državama, već mirnom koegzistencijom sa SAD i sa susedima. Jaka Kina, ali bez dominacije u Aziji. To ne znači da Kina neće pokušati da poveća moć na kontinentu i da neće pokušavati da poveća svoj udeo svetskog uticaja. Spoljna politika Kine, koja podrazumeva nenametanje, čini je prihvatljivijom za druge države, jer je lakše obuzdavanje kroz kooperativne mehanizme. Veoma je važno i to što je Kina okružena nuklearnim silama (Rusija, SAD, Indija), a Japan bi lako mogao da dođe do ove vrste oružja, ukoliko se odluči za takvu bezbednosnu politiku. Koalicija tih zemalja protiv Kine, u hipotetičkom konfliktu, dovoljan je razlog za mirno delovanje Kine.

Realistička škola ističe da se odnos Japana i Kine može okarakterisati kao međusobna pretnja. Ipak, odnosi dveju države nisu samo bezbednosni, već postoji i ekonomska saradnja i približavanje dva naroda. Stoga se odnos Japana prema Kini može definisati terminom „hedžing“ (hedging). Ovaj termin je u teoriji međunarodnih odnosa preuzet iz ekonomije, gde je razvijen tokom 60-ih godina dvadesetog veka; označava skup strategija usmerenih ka izbegavanju situacija u kojima države ne mogu da se odluče između neutralnosti, balansiranja ili „uskakanja u vagon“. Kada hedžuje, država razvija takvu poziciju koja joj omogućava da ne mora da bira jednu stranu isključivo po cenu odnosa sa drugom stranom. Prema takvom tumačenju kinesko-japanskih odnosa, Japan svesno bira da ekonomski saraduje sa Kinom, a da ne ugrozi svoju bezbednosnu privrženost SAD. Otuda se hedžing u međunarodnim odnosima može definisati kao „strategija osiguranja državnih aktera, onda kada se susreću sa nesigurnostima. Ona je usmerena na smanjenje rizika, održavanje ili povećanje slobode delovanja, diverzifikaciju strateških opcija i uticanje na preferencije drugih država. Hedžing predstavlja mešavinu povezivanja, uključivanja i balansiranja.“²⁴

Povezivanje i uključivanje su strategije koje imaju za cilj pozitivan uticaj na politiku druge države, razvijajući kooperativne odnose. Kod povezivanja, države se najčešće okreću ekonomskoj saradnji, a ona će uticati na ponašanja i u bezbednosnoj areni. Uključivanje podrazumeva pridruživanje države u usponu institucionalnom okviru, kao što su regionalne i međunarodne organizacije, kako bi normativna ograničenja smanjila mogućnost rešavanja otvorenih pitanja nasiljem. ASEAN+3 format, u Aziji, je pokušaj uključivanja Kine, kao i Japana, koji je želeo da uključivanjem bude deo institucionalnog okvira zajedno sa Kinom.

²⁴ Wang Dong, *Hedging in IR*, Internet, https://d3qi0qp55mx5f5.cloudfront.net/cpost/i/content/Wang_Dong_Hedging_in_IR.pdf pristupljeno 3.5.2017.

S druge strane, balansiranje države, kao kompetitivni odnos, koristi se da odvraća drugu državu od ekspanzionističkih ili agresivnih ponašanja, menjanja *status quo* u okruženju ili od ugrožavanja sopstvenih interesa. Balansiranje može biti unutrašnje i spoljno. Unutrašnje balansiranje obuhvata uvećanje sopstvenih vojnih sposobnosti, kao mere odbijanja potencijalne pretnje drugih država, a spoljno se odnosi na mere koje su usmerene na uspostavljanje ili obnavljanje saveza.

Relativna sposobnost i percepcija pretnje su dve glavne varijable, koje objašnjavaju modalitete u obliku i intenzitetu hedžinga (relativna sposobnost će uticati na to koji će instrumenti spoljne politike biti korišćeni, a percepcija pretnje na formiranje jačine hedžinga). Relativne sposobnosti se odnose na jaz između države u usponu i države koja hedžuje. Promene u ekonomskim i vojnim sposobnostima su glavne determinante relativnih sposobnosti; takođe, i članstvo u savezu utiče na relativne sposobnosti neke države. Vojni savez Japana i SAD smanjuje jaz između Kine i Japana. Percepcija pretnje se odnosi na viđenje države koliko pretnju predstavlja država u usponu. Kombinacija relativnih sposobnosti i percepcije pretnje određuje tvrdi ili meki hedžing. Japan se okreće tvrdom hedžingu, koji podrazumeva stavljanje akcenta na agresivne strateške instrumente, kao što je balansiranje.

Ipak, stanovište o hedžingu ima i pojedinih nedostataka. Naime, argument da se Japan ponaša kao i ostale azijske zemlje (razvijanje ekonomske saradnje sa Kinom, a vojne sa SAD), ne znači da Kina percipira Japan kao ostale azijske države, naročito zbog bilateralnih otvorenih pitanja (teritorijalne nesuglasice, različita tumačenja događaja u Drugom svetskom ratu i dr.). Pored toga, nije u potpunosti tačno da ove dve države maksimalno razvijaju ekonomiske veze. Prema Izveštaju o investicijama Komisije za trgovinu i razvoj Ujedinjenih nacija za 2016. godinu, Kina svoje investicije usmerava ka zemljama u razvoju, pre svega u Africi, a kada je pitanju investiranje u razvijene zemlje, na prvom mestu se nalaze SAD. S druge strane, japanska ulaganja u kinesku privredu su bila usmerena, pre svega, u auto-industriju, s obzirom da je kinesko tržište najveće na svetu po potrošnji automobila, a zabeležen je i rast japanskih investicija u kineske finansijske proizvode (sa 33% na 40% ukupnog investicionog fonda za 2015. godinu).²⁵ Ovi podaci pokazuju da je Japan i dalje među najvećim ulagačima u kinesku privredu, što je i logično zbog geografske blizine i jeftine radne snage. S druge strane, Kina nema ovakav status u japanskoj privredi.

Ovi ekonomski odnosi ne stavljaju Japan u poseban položaj koji će efikasno uticati na ponašanja kineskih vlasti prema Japanu, kako navode pristalice hedžinga.

²⁵ "World Investment Report 2016", United Nations Conference on Trade and Development UNCTAD, Internet, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_en.pdf pristupljeno 10.6.2017.

Zaključak

Pozicija Japana u Aziji nije zavidna; imperijalistička prošlost i nepostojanje jasnog prihvatanja zločina tokom Drugog svetskog rata, čine da susedi ne žele čvršće veze sa Japanom, pa čak dovode i do neke vrste izolacije. Posle Drugog svetskog rata, prisustvo SAD je unelo dozu sigurnosti u japansku spoljnu politiku, ali i stavilo Japan u vazalni odnos prema SAD. Iako predstavlja treću ekonomsku silu sveta i vodeću tehnološku zemlju, to je nedovoljno za bezbednosno okruženje u kome se nalazi. Velike unutrašnje probleme Japana predstavljaju: a) vlast koju drži LDP, od osnivanja partije 1955. godine (sa kratkim pauzama 1993-94. i 2009-12. godine), na čelu sa premijerom Abeom i mnogim ministrima koji su članovi Nipon Kaiđija²⁶, b) smanjivanje ljudskog potencijala – stanovništvo je sve starije, a prirodni natalitet sve niži (očekuje se da će do 2100. godine ukupan broj stanovnika, sa 127 miliona pasti na 108 miliona²⁷) i v) ustavne odredbe, koje su prepreka za vojno reagovanje na provokacije u regionu. Tokio zvanično smatra da je potrebno da, ukoliko Kina želi da bude priznata kao velika sila, zvanični Peking mora da poradi na većoj demokratizaciji i smanjenju korupcije u najvišim nivoima vlasti. Ovakvi stavovi Tokija usmereni su ka delegitimizaciji kineskih pretenzija u regionu Dalekog Istoka.

S druge strane, Kina teži da postane ekonomski vodeća svetska sila i usmerava svu svoju pažnju na SAD, uporedo, reagujući na bilo kakve obuzdavačke pokušaje Japana (kao što su združene vojne vežbe sa SAD i Filipinima). Pored toga, strategija predsednika Si Đinpinga (Xi Jinping) „Jedan pojas, jedan put“, inicirana 2013. godine, povećava kinesku meku moć sa Evroazijom multilateralno, dok u Aziji, Kina rešava otvorena pitanja bilateralno, izbegavajući uključivanje u multilateralne okvire, kojima druge države Azije žele da ojačaju svoju poziciju u odnosu na nju. Uz nedostupnost vojnog budžeta javnosti, za koji se smatra da raste svake godine, Komunističku partiju na vlasti, gde je moć koncentrisana, a procedure donošenja odluka nisu dovoljno poznate, Kina se, u međunarodnom ophođenju, vodi Deng Sjaopingovom maksimumom: „Analiziraj stvari; ojačavaj naše pozicije; hvataj se u koštac sa problemima smireno; prikrivaj naše kapacitete i čekaj na naše vreme; budi skroman kad govoriš o vlastitim dometima i nikad ne ističi zahtev za liderstvom“.²⁸

²⁶ Nipon Kaiđi je desničarska asocijacija, koja se zalaže za promenu Ustava, vraćanje stare slave Japanu, poništavanje „lažnih“ presuda generalima u Drugom svetskom ratu i vraćanje efektivne vlasti Caru. U Koreji i Kini, Nipon Kaiđi se smatra nastavkom imperijalističkih ideja Japana, Internet, https://en.wikipedia.org/wiki/Nippon_Kaigi pristupljeno 3.6.2017.

²⁷ „World Population Prospect, Key findings & advance tables“, United Nations, 2017, Internet, https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf pristupljeno 22.6.2017., r. 31

²⁸ Zbignjev Bžezinski, „Amerika-Kina i sudbina veta“, *Politika*, Beograd, 26.7.2013, str. 28.

Opasnost od kineskog uspona Japan vidi u nejasnoći kineskih aspiracija: da li je u pitanju proklamovana mirna koegzistencija ili postoje i revizionističke namere. U ovakvoj bezbednosnoj strukturi, Japan zna da za suseda ima jaku Kinu. Savezništvo sa SAD, koje mu je omogućilo izuzetni ekonomski razvoj i dolazak na mesto druge ekonomije sveta, Japan treba da iskoristi kao zaštitu od spoljnih pretnji dok ne bude u mogućnosti da vojno ojača, toliko da može da bude „normalna“ država, ali ne i pretnja u očima suseda. Čini se da je Japanu, u bezbednosnom smislu, još uvek manji problem predstavlja ustavna zabrane stalnih oružanih snaga, a veći uverenja koja se nisu dovoljno promenila posle Drugog svetskog rata.²⁹

Bibliografija

- Akbar Rusdy, Muhammad and Muhamad Rahmat, "Japan-China Relations: 'Hot Economy, Cold Politics'", *International Journal of Social Science and Humanity*, Vol. 6, No. 11, November 2016, Center for Promoting Ideas (CPI), USA, 2006 <http://www.ijssh.org/vol6/765-CH417.pdf>
- Benedict, Ruth, *The Chrysanthemum and the Sword*, Charles E. Tuttle Com. Inc. Japan, 1993.
- Bubanj, Borna, *Ulazak Japana u II Svjetski rat-Ideologija i Ekonomija*, Polemos 2, Hrvatsko sociološko društvo, Naklada Jesenski i Turk, 1999.
- Bžežinski, Zbignjev, „Amerika-Kina i sudbina veta“, *Politika*, Beograd, 26.7.2013.
- Gunther, John, *The Riddle of MacArthur, Japan, Korea and Far East*, Hamish Hamilton, London, 1951.
- Heginbotham Eric and Samuels Richard J., "Japan's dual Hedge", *Foreign Affairs*, Vol. 81, No. 5, September-October 2002.
- Koga, Kei, "The rise of China and Japan's balancing strategy: critical junctures and policy shifts in the 2010s", *Journal of contemporary China*, Vol. 25, Issue 101, Routledge, 2016.
- Lađevac Ivona, Jović-Lazić Ana, "Reinterpretation of Japan's Constitution", *Major International Issues in the 21st Century from a Perspective of Japan and Europe*, Global Resource Management, Doshisha University, Japan, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2015.
- Miršajmer, Džon M., *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, 2009.

²⁹ Slučaj gen. Tamogamija, načelnika vazduhoplovstva Japanskih samoodbrambenih snaga, koji je otpušten zbog eseja kojim negira japansku agresiju tokom Drugog svetskog rata 2008. godine, u Kini je shvaćen kao pokazatelj etničkih netrpeljivosti koje su prihvaćene kao normalne u redovima japanskih oružanih snaga http://ronbun.apa.co.jp/images/pdf/2008jyusyou_saiyuusyu_english.pdf

- Segal, Gerard, "The coming confrontation between China and Japan", *World Policy Journal*, Vol. 10, No. 2, Duke University
- Šuljagić, Sanja, *Procesi modernizacije Japana*, Institut za političke studije, Beograd, 2009
- Tsukimura, Taro, "Japan and the Right of Collective Self-Defense", *Major International Issues in the 21st Century from a Perspective of Japan and Europe*, Global Resource Management, Doshisha University, Japan, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2015.
- Waltz, Kenneth. *Theory of International Relations*, Reading, MA: Addison-Wesley, 1979.
- Segal, Gerard, "The coming confrontation between China and Japan", *World Policy Journal*, Vol. 10, No. 2, Duke University

Dokumenta

- "Japan-U.S. Relations: Issues for Congress", Congressional Research Service, 2016 https://www.everycrsreport.com/files/20160623_RL33436_8cc604ff074efe48994a9d18956d40649597bc40.pdf
- Robert H. Ferrell, "Chapter 7: The Potsdam Declaration, July 26" http://www.endusmilitarism.org/a-bomb_decision_documentary_history.html#VII
- "Treaty of Peace and Friendship between Japan and the People's Republic of China" <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/china/treaty78.html>
- Cabinet Office, Government of Japan „Public Opinion Poll: Public Opinion Poll on Diplomacy" <http://survey.gov-online.go.jp/index-gai.html>
- "White Paper" http://www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2016.html
- "World Population Prospect, Key findings & advance tables", United Nations, 2017 https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf
- "Japan-China Joint Declaration on Building a Partnership of Friendship and Cooperation for Peace and Development" <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/china/visit98/joint.html>
- "World Investment Report 2016", United Nations Conference on Trade and Development UNCTAD http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_en.pdf
- Wang Dong, Hedging in IR, https://d3qi0qp55mx5f5.cloudfront.net/cpost/i/content/Wang_Dong__Hedging_in_IR.pdf
- World Investment Report 2016, United Nations Conference on Trade and Development http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_en.pdf
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ja.html>

- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>
- https://sr.wikipedia.org/sr-el/Sono_džoi
- https://en.wikipedia.org/wiki/Nippon_Kaigi
- http://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html
- http://www.tuzilastvorz.org.rs/upload/Regulation/Document__ci/2016-05/povelja_un_cir.pdf
- http://ronbun.apa.co.jp/images/pdf/2008jyusyou_saiyuusyu_english.pdf
- <https://www.sipri.org/databases/milex>
- https://www.everycrsreport.com/files/20160623_RL33436_8cc604ff074ef48994a9d18956d40649597bc40.pdf

JAPAN'S POSITION IN EAST ASIA: FROM A REGIONAL FORCE TO A DEPENDENT BALANCER

ABSTRACT

The paper analyzes the position of Japan in the region of East Asia, with a reference to the historical course of time, from its rise to a regional and then to a great power, which used its capacity to achieve imperialistic goals. Also, the paper includes an analysis of the Japanese ability to regain the old position in the regional distribution of power, following the departure of the US controllers in 1952. A special consideration was given to Japan's strategy to maintain a status quo in the Far East in the new circumstances, primarily in the rise of China as a world power.

Key words: Japan, balancing, the rise of China, World War II, offensive-defensive realism, hedging

UDK: 327.5:628.1.033(292.53)
Bibliid 0543-3657, 68 (2017)
God. LXVIII, br. 1166-67, str. 93-117
izvorni naučni rad
Primljen: 28.3.2017.

Dr Gavriilo OSTOJIĆ¹

Posledice međunarodnih problema oko raspodele resursa pijaće vode na prostoru Centralne Azije

SAŽETAK

Neracionalno korišćenje vode reka Sir Darje i Amun Darje, u Centralnoj Aziji, odnosno na području Aralskog basena, dovelo je do velikog poremećaja vodenog bilansa Aralskog jezera. Tokom 60-ih godina prošlog veka, odlukom vlasti Sovjetskog Saveza, ovaj region je pretvoren u „region pamuka“ za čije potrebe je izgrađen veliki broj kanala za navodnjavanje. Zahtevi za proizvodnjom pamuka su rasli iz godine u godinu, što je uticalo da poraste potrošnja pijaće vode. Od 1961. godine priticaj vode u jezero se toliko smanjio da nije mogao da nadomesti količinu vode koja se iz njega gubila isparavanjem. Na ovaj način nivo vode u jezeru se konstantno smanjivao, tako da je 1989. godine nivo jezera bio manji za 14 m u odnosu na stanje iz 1960. godine. Međutim, raspadom Sovetskog Saveza, 1991. godine, u Aralskom basenu nastaje 5 novih država, koje ne mogu da nađu zajednički jezik oko raspodele i korišćenja resursa pijaće vode, što je dodatno pogoršalo veliku ekološku katastrofu u ovom regionu, koja je ostavila nesagledive posledice (klimatske, ekološke, socijalne i zdravstvene) ne samo po biljni i životinjski svet već i po čoveka. Težnja svake novonastale države, da ima primat u korišćenju i potrošnji ograničenih resursa pijaće vode, odnosno težnja da do krajnjih granica iskoristi u potpunosti „svoje“ resurse pijaće vode, koji predstavljaju osnovni katalizator rasta njihovih slabih ekonomija, predstavlja najozbiljniju bezbednosnu pretnju koja bi moglo da destabilišu region Centralne Azije, i da nesumljivo uveća već postojeći potencijal militarizacije, sukoba i konflikata nad ovim ograničenim, ali obnovljivim prirodnim resursom. U radu je posebno naglašeno stanje resursa pijaće vode u centralnoj Aziji - Aralskom basenu, uzroci međunarodnog spora i posledice međunarodnog spora u besenu Aralskog jezera.

Ključne reči: basen Aralskog jezera, resursi pijaće vode, posledice, konflikti i međunarodni sporovi.

¹ Generalštab VS, Vazduhoplovni zavod “Moma Stanojlović”, Batajnica,
E-mail: ostojicgavriilo@gmail.com

Geografski položaj i vodeni bilans sliva Aralskog jezera

Prostor Centralne Azije obuhvata teritoriju od Kaspijskog jezera do Kine i od Sibira na severu do Iraka i Avganistana na jugu, površine oko 3,9 miliona km². U njegovom centralnom delu nalazi se basen Aralskog jezera površine oko 1,549 miliona km².² Ovaj jedinstveni ekosistem se prostire na teritoriji država: Kirgistana, Tadžikistana, Turkmenistana i Uzbekistana, kao i južnih delova Kazahstana, severoistočnih delova Iraka i severnih delova Avganistana³ (Slika br. 1). U ovom basenu živi preko 60 miliona stanovnika.⁴ Takođe, u njemu se nalazi skoncentrisano oko 90% površinske vode Centralne Azije i to u slivu dve reke Amu Darje – 59,75 % i Sir Darje – 30,12 %.⁵ Ostalih 10 % površinske vode nalazi se smešteno u jezerima i rekama Kaspijskog i Severnoledenog (mora) sliva.

Reljef basena Aralskog jezera karakterišu dve izrazite zone – ravnica i planinski deo. Zapadni i severni delovi ovog basena čini ravnica koja se karakteriše velikim površinama pod pustinjom i suvom i polu-suvom stepom, dok se na istoku i jugoistoku nalaze visoke planine Tjen Šana i Pamira.⁶ U ostalim delovima ovog regiona dominiraju aluvijalne ravni. Zbog ovakvog reljefa, najveći deo Turkmenstana (80%), Uzbekistana (60%) i Kazahstana (80%) čine bezvodne i semiaridne teritorije.

² Jakob Granit, Anders Jagerskog, Rebecca Lofgren, Andy Bullock, George de Gooijer, Stuart Pettigrew & Andreas Lindstrom, "Regional Water Intelligence Report Central Asia", *Water Governance Facility Stockholm*, 2010, Internet: http://www.watergovernance.org/documents/WGF/Reports/Paper-15_RWIR_Aral_Sea.pdf 02/03/2011.

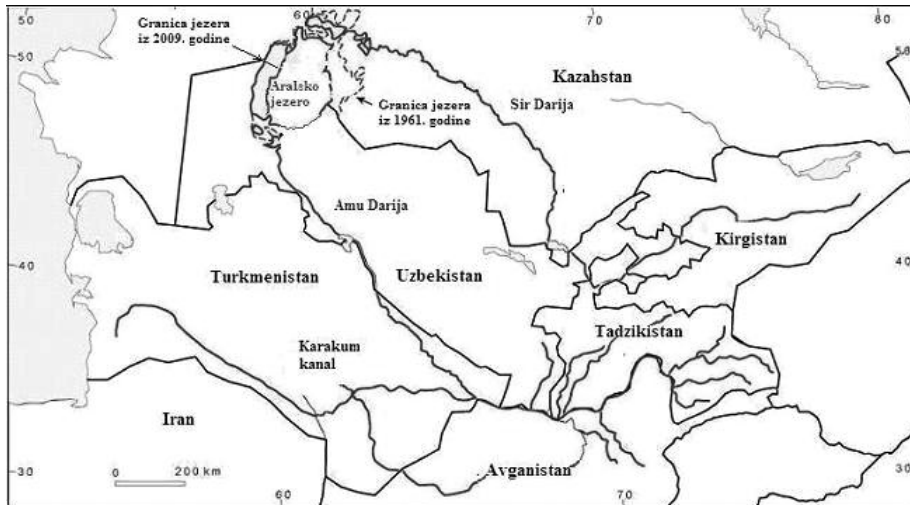
³ Jeremy Allouche, "Continuité et discontinuité dans la politique de l'eau en Asie centrale", *Gestion de l'indépendance et legs soviétique en Asie centrale*, 2005, pp. 285-300, Internet: <http://asiacentrale.revues.org/index261.html> 11/04/2010.

⁴ UNDESA, 2011, Internet: http://esa.un.org/unpd/wpp/unpp/panel_population.htm 10/03/2012.

⁵ Philip P. Micklin, "The Water Management in Soviet Central Asia", *Russian and East European Studies*, No. 905, 1991, University of Pittsburgh.

⁶ Aral Sea, CAWATERinfo, Internet: <http://www.cawater-info.net/aral/indexe.htm> 19/05/2010.

Slika br. 1 – Basen Aralskog jezera

Jeremy Allouche, „Continuité et discontinuité dans la politique de l’eau en Asie centrale”, *Gestion de l’indépendance et legs soviétique en Asie centrale*, 2005, pp. 287-300, Internet: <http://asiacentrale.revues.org/index261.html> 11/04/2010.

U Centralnoj Aziji je uglavnom zastupljena kontinentalna klima osim na teritoriji Turkmenistana gde preovladava subtropska klima. Prosečna godišnja količina padavina u ovom regionu je neujednačena i kreće se u proseku od 191 mm u Turkmenistanu do 691mm u Tadžikistanu. Odnosno, prosečna godišnja količina padavina na severu se kreće između 80-200 mm, pri čemu je najveća koncentracija za vreme zime i proleća, dok se u južnim oblastima kreće u intervalu od 300 do 400 mm (na planinama 600-800 mm).⁷ Oko 20% površine ovoga regiona dobija manje od 100 mm padavina godišnje, dok 90% manje od 300 mm. Takođe, u ovoj oblasti je izražena velika suprotnost između minimalne i maksimalne količine padavina koja se kreće od 2400 mm u predelu Fedčenko glečera (Fedchenko glacier) do 80 mm u severo-istočnom delu Turkmenistana (Tabele br. 1).⁸

⁷ Ibid.

⁸ FAO, *AQUASTAT database*, 2009, Internet: www.fao.org/nr/water/aquastat/dbase/AquastatWorldDataEng_20101129.pdf 21/08/2010.

Tabela br. 1. – Godišnji prosek padavina u Centralnoj Aziji

Država	Godišnji prosek padavina (mm)	Minimum (mm) (region-oblast)	Maksimum (mm) (region-oblast)
Kazahstan	344	> 100 (Balkaš-Alakol depresija)	1.600 (planinska zona na istoku i jugoistoku zemlje)
Kirgistan	533	150 (Divlja dolina)	1.000 (planinski deo)
Tadžikistan	691	100 (jugo-istok zemlje)	2.400 (Fedčenko glečer)
Turkmenistan	191	80 (severo-istom zemlje)	300 (planina Kopetdag)
Uzbekistan	425	97 (severno-zapad zemlje)	425 (planinska oblast)

Jeremy Allouche, „Continuité et discontinuité dans la politique de l'eau en Asie centrale”, *Gestion de l'indépendance et legs soviétique en Asie centrale*, 2005, pp. 285-300, Internet: <http://asiecentrale.revues.org/index261.html> 11/04/2010.

Zbog geografskog položaja u okviru Evroazijskog kontinenta, u ovoj oblasti je izražena velika dnevna i sezonska oscilacija u temperaturi sa visokim nivoom sunčevog zračenja (godišnje ima između 2.500 i 3.000 sunčanih sati) i relativnom niskom vlažnošću.⁹ Prosečna julska temperatura se kreće od 26-30°C u oblasti planina i pustinja na severu do 45-50°C na jugu. Prosečna januarska temperatura na jugu se kreće od 0 do 8°C dok se u severnim krajevima spušta i do -38°C. Raznovrsnost terena i velika razlika u nadmorskoj visini (0-7.500 m nmv) stvaraju veoma raznovrsnu mikroklimu u ovoj oblasti.¹⁰

Reka Sir Darja nastaje u istočnom delu Aralskog basena na centralnim padinama planine Ten Šan, dužine 2.212 km i površine sliva od 191.000 km². Na svom putu do ušća u Aralsko jezero, prolazi kroz pet država: Kinu, Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan i Uzbekistan. Reka je glacijalnog porekla odnosno nastaje otapanjem glečera i stalnog snežnog pokrivača na pomenutoj planini. Godišnji protok vode je oko 37 km³, pri čemu najviše

⁹ Petr Tomi, Ismukhnov Khismet, Kamilov Bakhtiyar, Palutkhon, D., Umarov, P. D. „Irrigation systems and their fisheries in the aral sea basin, Central Asia”, *Regional Office for Asia and the Pacific, FAO*, 2004, Internet: <http://www.cabnr.unr.edu/swwf/readings/petr.pdf> 05/09/2011.

¹⁰ CAWATERinfo, op.cit.

vode ima u periodu proleće-leto kada je najveći intezitet otapanja snega i leda u višim planinskim predelima. Najveći priliv vode ima sa teritorije Kirgistan -75,2%, zatim Uzbekostan – 15,2% i Kazahstan – 6,9%, a najmanje iz Tadžikistana – oko 2,7% što se najbolje vidi u Tabeli br. 2.¹¹

Amu Darja je najveća reka u Centralnoj Aziji sa dužinom od 2.574 km i površinom sliva od 534.739 km². Nastaje na padinama Pamirskih planina topljenjem leda i snega.¹² Najveći protok ima tokom letnjih meseci a najmanji u zimskom periodu u januaru i februaru.¹³ Najveći priliv vode ima sa teritorije Tadžikistana (73%). Zbog veće površine sliva u odnosu na Sir Darju, godišnji protok vode je znatno veći i iznosi oko 79 km³.¹⁴

Tabela br. 2. – Prosečan godišnji protok vode u basenu Aralskog jezera (km³)

Država	Sliv reke		Ukupno	
	Sir Darja	Amu Darja	km ³	%
Kazahstan	2.516	-	2.516	2,2
Kirgistan	27.542	1.654	29.196	25,2
Tadzikistan	1.005	58.732	59.737	51,5
Turkmnistan	-	1.405	1.405	1,2
Uzbekistan	5.562	6.791	12.353	10,6
Avganistan i Iran	-	10.814	10.814	9,3
Ukupno	36.625	79.396	116.021	100

Petr Tomi, Ismukhnov Khismet, Kamilov Bakhtiyar, Palutkhon, D., Umarov, P. D. „Irrigation systems and their fisheries in the aral sea basin, Central Asia”, *Regional Office for Asia and the Pacific, FAO, 2004, Internet: <http://www.cabnr.unr.edu/swwf/readings/petr.pdf> 05/09/2011.*

U skladu sa podacima u Tabeli br. 2., ukupan godišnji protok vode u slivu Aralskoj jezera iznosi oko 116 km³, pri čemu najveće količine vode potiču sa teritorije Tadžikistana -51,2% i Kirgistan - 25,2% a najmanje iz

¹¹ Petr Tomi, Ismukhnov Khismet, Kamilov Bakhtiyar, Palutkhon, D., Umarov, P. D. „Irrigation systems and their fisheries in the aral sea basin, Central Asia”, op.cit.

¹² Dan Burghart & Theresa Sabonis-Helf, „Cooperative management of transboundary water resources in Central Asia”, *National Defense University Press, 2003, Internet: www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA524969 05/07/2011.*

¹³ Philip P. Micklin, „The Water Management in Soviet Central Asia” op. cit.

¹⁴ Petr Tomi, Ismukhnov Khismet, Kamilov Bakhtiyar, Palutkhon, D., Umarov, P. D. „Irrigation systems and their fisheries in the aral sea basin, Central Asia”, op.cit.

Turkmenistana 1,2%. U zavisnosti od godine (sušna ili ne) protok vode varira za oko 5%. Od navedene količine, najviše vode se koristi u poljoprivredi – 85% (53-55 km³), zatim oko 12% (6 km³) u industriji i oko 3% (1,7% km³) u domaćinstvu.¹⁵

Klimatske promene i povećanje prosečne godišnje temperature na globalnom nivou, u poslednjim decenijama je dovelo do ubrzanog topljenja glečera i stalnog snežnog pokrivača na visokim planinama. U periodu između 1957. i 1980. godine Aralski basen je izgubio oko 20% svojih glečera.¹⁶ U XX veku u Tadžikistanu je došlo do povlačenja glečera u obimu od 20-30% u zavisnosti od dela zemlje. Najveće povlačenje u regionu se beleži u Avganistanu gde su se glečeri smanjili za 50-70% u odnosu na početak XX veka.¹⁷ Smanjenje glečera i snežnih kapa u ovom regionu će uticati i na smanjenje vode na dugoročnom planu u slivovima ove dve reke. Prema podacima koje je dao UNESCO do 2050. godine, količina vode u reci Amu Darja će se smanjiti za 10-15%, a u Sir Darji za 2-5%.¹⁸ Uprkos predviđanjima da će glečeri i stalni snežni pokrivač u ovom delu Azije nestati do sredine ovoga veka, Kazahstanski nacionalni komitet, pri Međunarodnom UNESCO Hidrološkom programu, ističe da će posledice povlačenja glečera i stalnog snežnog pokrivača sa visokih planina (preko 3.000 m) u pojedinim delovima ovoga regiona dovesti do pada u količini pijaće vode u proseku za 20-40%.¹⁹

Imajući u vidu iznete činjenice u vezi sa klimom odnosno sa temperaturom, padavinama i površinskim isparavanjem, nije teško zaključiti da ova oblast ima nedovoljno vode, da podmiri rastuće ljudske potrebe, što je dovelo do velikih pritisaka na pomenute dve najveće reke u regionu. Međutim, ako sa druge strane pogledamo količinu vode koju donesu obe Darje, onda je područje Centralne Azije veoma bogato vodom.

---

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Tatjana E. Khromova, Mark B. Dyurgerov & Rogger G. Barry, "Late-twentieth century changes in glacier extent in the Ak-shirak Range, Central Asia, determined from historical data and ASTER imagery", *American Geophysical Union*, In: *The Glaciers of Central Asia: A Disappearing Resource*, UNDP, 2003, Internet: http://www.envsec.org/publications/brochure_the_glaciers_of_central_asia_dec_2011.pdf 11/05/2012.

¹⁷ Sandeep Chamling Ria & Trishan Gurung, "An Overview of Glaciers, Glacier Retreat and Subsequent Impacts in Nepal, India and China" *WWF Nepal Program*, 2005, Internet: www.assets.panda.org/downloads/himalayaglacierrreport2005_06/04/2011.

¹⁸ UNESCO, "Almaty Cluster Office for Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan & Uzbekistan", 2007, Internet: http://www.unesco.kz/new/en/unesco/worldwide/cluster/kazakhstan/news/2532_27/04/2011.

¹⁹ Ibid.

Uzroci međunarodnog spora oko resursa pijaće vode u centralnoj Aziji

Istorijski pregled

Iako je basen Aralskog jezera pokriven bezvodnim stepama i pustinjama, od davnina je bilo poznato da je ovaj region područje sa veoma razvijenom poljoprivredom. Prva primitivna navodnjavanja obradivog zemljišta u ovom kraju datiraju još od pre 2.000 godina.²⁰ Razvojem ljudskog društva na ovim teritorijama rastu površine obradive zemlje koje se navodnjavaju. Od početka prošlog veka raste broj i dužina kanala za navodnjavanje. Danas njihova ukupna dužina iznosi preko 500.000 km²¹ pri čemu je 5-6 najvećih dužine od 100-1.300 km, kapaciteta 100-820 m³/sek vode.²² Rast broja kanala omogućio je porast navodnjavanih površina i to sa 2 miliona hektara u toku 1920. godine, na 6,3 miliona - 1980. odnosno na preko 10 miliona u 2003. godini. Najveće površine koje se navodnjavaju nalaze se u Uzbekistanu i to oko 4,28 miliona hektara, zatim Kazahstanu - 2,3 a najmanje u Tadžikistanu - 0,719 miliona hektara.²³ Porastom površina koje se navodnjavaju, rastu i potrebe za povlačenjem veće količine vode. Najveći potrošači vode, koja se koristi u poljoprivredi su: Uzbekistan - 52%, Turkmenistan - 20% i Kazahstan - 10%, dok zajedno Avganistan, Tadžikistan i Kirgistan troše oko 17% vode.²⁴

Da bi se obezbedilo navodnjavanje ovako velikih površina na teritoriji Aralskog basena, pogotovo krajem leta kada se smanji dotok vode u ovu oblast, izgrađeno je preko 50 brana ukupnog kapaciteta većeg od 64 km³ (Tabela broj 3). Na ovaj način zalihe vode se čuvaju za sušne mesece (krajem leta) kada vodostaj ovih reka nema mogućnosti da obezbedi dovoljne količine vode za navodnjavanje poljoprivrednih kultura. Takođe, na ovaj način većina država u slivu Aralskog mora je povećala svoje kapacitete za proizvodnju električne energije i obezbedila regulaciju vode za vreme povećanog vodostaja, čime je zaštitila poljoprivredne površine u nizvodnim državama od poplava.

²⁰ Petr Tomi, Ismukhnov Khismet, Kamilov Bakhtiyar, Palutkhon, D., Umarov, P. D., "Irrigation systems and their fisheries in the aral sea basin, Central Asia", op.cit.

²¹ Jakob Granit, Anders Jagerskog, Rebecca Lofgren, Andy Bullock, George de Gooijer, Stuart Pettigrew & Andreas Lindstrom, "Regional Water Intelligence Report Central Asia", op. cit.

²² Aaron T. Wolf, "Conflict and cooperation along international waterways", *Water policy*, Vol. 1-2, 1998, pp. 251-265, Internet: http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/conflict_coop/ 20/05/2011.

²³ Iskandar Abdullayev, "Water Management and Prospects of Water Division in Central Asia", *The Times of Central Asia*, 2000, Internet: <http://www.times.kg> 24/06/2011.

²⁴ FAO, *AQUASTAT database*, op. cit.

Tabela br. 3 – broj brana u basenu Aralskog jezera

Država	Basen Amu Darje		Basen Sir Darje		Basen Aralskog jezera	
	broj brana	kapacitet (mil. m3)	broj brana	kapacitet (mil. m3)	broj brana	kapacitet (mil. m3)
Tadzikistan	6	10.944,7	2	3.468,5	8	14.413,2
Kirgistan	-	-	6	20.255,3	6	20.255,3
Uzbekistan	17	14.464,7	9	5.294,4	26	19.759,1
Kazahstan	-		2	6.050	2	6.050
Turkmenistan	13	4.313,5	-	-	13	4.313,5
Ukupno	36	29.722,5	19	35.068,2	55	64.791,1

Petr Tomi, Ismukhnov Khismet, Kamilov Bakhtiyar, Palutkhon, D., Umarov, P. D. „Irrigation systems and their fisheries in the aral sea basin, Central Asia”, *Regional Office for Asia and the Pacific, FAO*, 2004, Internet: <http://www.cabnr.unr.edu/swwf/readings/petr.pdf> 05/09/2011.

Kao što je navedeno, početak razvoja poljoprivredne proizvodnje, datira još pre 2000. godina, pri čemu potrošnja vode za navodnjavanje nije imala veliki uticaj na raspoložive prirodne količine ovoga resursa u Aralskom basenu. Međutim, od 60-ih godina prošlog veka, za vreme Sovjetske vlasti, zbog povećanja obradivih površina pod pamukom dolazi do uvećane potrošnje vode, što je imalo za posledicu povlačenje odnosno smanjenje Aralskog jezera.

Prvi planovi za izgradnju irigacionih kanala i povećanje površina pod poljoprivrednim kulturama javili su se na početku prošloga veka. Stvaranjem Sovjetske države i ulaskom prostora Centralne Azije u njen sastav, došlo je do povećanja poljoprivrednih površina. U maju 1918. godine, Savez narodnih komesara Rusije je usvojio Rezoluciju o povećanju sistema za navodnjavanje u ovoj oblasti za oko 500.000 ha.²⁵ U skladu sa Uredbom iz 1923. godine vođeni resursi su prešli iz nadležnosti lokalne samouprave na regionalni nivo.²⁶ Tokom 1950. godine sovjetski planeri proširuju obradive površine u skladu sa

²⁵ Gregory Gleason, "The Struggle for Control over Water in Central Asia: Republican Sovereignty and Collective Action", *Report on the USSR*, 1991, pp. 11-19, 464 See Annex 25.

²⁶ Sarah O'Hara, "Managing Central Asia's Water Resources: prospects for the 21st Century", *Seminar on Environmental issues in Central Asia*, University of Nottingham, In: Roy Allison & Lena Jonson, "Central Asian Security", *The New International Context*, 2001, Internet: http://books.google.rs/books?id=mQ_0vzyrTTIC&pg=PA87&clpg=PA87&dq=Managing+Central+Asia%E2%80%99s+Water+Resources:+prospects+for+the+21st+Century,+Seminar+on+Environmental+issues+in+Central+Asia&source=bl&ots=dT43HMR7sd&sig=hbOmKbTmCdEJroxwZ2_ZS7ilfO0&hl=en&sa=X&ei=A34JUbTbBqj44QSVyIHwCA&ved=0CCYQ6AEwAA#v=onepage&q=Managing%20Central%20Asia%E2%80%99s%20Water%20Resources%3A%20prospects%20for%20the%2021st%20Century%2C%20Seminar%20on%20Environmental%20issues%20in%20Central%20Asia&f=false 12/05/2011.

ovom odlukom. Posebno posle 1957. godine počinje da se favorizuje pamuk u odnosu na druge poljoprivredne kulture u reonu, pri čemu rastu obradive površine pod njim.²⁷ Od početka 1960. godine, a zbog naglog povećanja proizvodnje pamuka, ubrzano raste potrošnja vode. Ova godina predstavlja prekretnicu u potrošnji vode, jer količine vode koje se uzimaju iz reka Sir Darje i Amu Darje su toliko velike, da preostala količina vode koja dođe u jezero ne može da nadomesti gubitke koji nastanu isparavanjem iz njega.²⁸ U Tabeli br. 4 prikazan je odnos porasta obradivih površina, površina pod pamukom i smanjenje dotoka vode u Aralsko jezero.

Tabela br. 4. – Porast obradivih površina i smanjenje priliva vode u Aralsko jezero

Godina	Površine koje se navodnjavaju (mil./ha)	Površine pod pamukom	Priliv vode u Aralsko jezero (km ³)
1922	1,7	0,1	56
1933	3,5	1,8	56
1940	3,8	1,369	56
1945	-	1,110	56
1950	3,8	1,580	56
1965	4,8	2,287	43
1975	5	2,457	7-11
1980	6,3	2,869	4
1990	7,25	2,909	3,5 -7,6
2003**	10	2,574	3,5 -7,6

* Jeremy Allouche, „Continuité et discontinuité dans la politique de l'eau en Asie centrale, Asie centrale”, *Gestion de l'indépendance et legs soviétique en Asie centrale*, 2005, pp. 285-300, Internet: <http://asiacentrale.revues.org/index261.html> 11/04/2010.

** UNDP, „Regional water intelligence report Central Asia”, Baseline report, Stockholm, 2010, Internet: http://www.watergovernance.org/documents/WGF/Reports/Paper-15_RWIR_Aral_Sea.pdf 22/05/2011.

²⁷ Pamuk, biljna kultura koja uspeva na visini do 1.200 m, pa se zato najveće površine pod njom nalaze u nizijskim oblastima Uzbekistana. Ova država podmiruje 20% svetskih potreba za pamukom, koji se uzgaja na 73% zemljišta koje se navodnjava – na oko 2,8 miliona ha. Zbog specifičnih klimatskih uslova i osobina tla, jedan hektar pod pamukom se u ovom regionu navodnjava sa 8.000-10.000 m³ vode, što je 6-7 puta više nego što su osnovne potrebe za njegovo uzgajanje, oko 1.500 m³ (Jeremy Allouche, „Continuité et discontinuité dans la politique de l'eau en Asie centrale, Asie centrale”, *Gestion de l'indépendance et legs soviétique en Asie centrale*, 2005, pp. 285-300, Internet: <http://asiacentrale.revues.org/index261.html> 11/04/2010.

²⁸ Dušan Dukić, Viktor Konovalenko & Ljiljana Gavrilović, „Ekološka katastrofa Aralskog jezera i priaralskog regiona”, *Glasnik SGD*, sv. LXX br.1., 1990, Beograd.

Kao što se vidi iz Tabele br. 4., prilikom priliva vode u jezero do 1960. godine bio je približno konstantan – 56 km³ i nije uticao na prirodni nivo vode, odnosno nije uticala na ravnotežu koja je vladala u njemu. Takođe, količina padavina koja se izlučivala na njegovu akvatoriju kretala se od 6,5 do 7,2 km³/godišnje. Zbog klimatskih uslova koji karakterišu ovaj region, iz jezera godišnje isparavi oko 61,35 km³ vode, odnosno približno onoliko vode koliko dobije od pritoka i padavina. Nivo vode u jezeru je tokom vremena varirao u zavisnosti od sušnih perioda ali se u proseku zadržavao na koti od 53 m nadmorske visine.²⁹ Sa ekspanzijom površina koje se navodnjavaju, raste i potrošnja vode koja je u toku 1960. godine iznosila 64,7 km³ a 1980. - 120 km³, pri čemu je više od 90 % korišćeno za potrebe navodnjavanja poljoprivrednih kultura.³⁰ Ovde je važno napomenuti da su gubici vode iz sistema za navodnjavanje veći od 50 % celokupne vode iz zahvata.³¹ Porast površina koje se navodnjavaju, od 1960. godine, imalo je za posledicu smanjen priliv vode u jezero a što je rezultiralo povlačenju - smanjenju nivoa istog.³²

Od početka 1960. godine nivo vode u jezeru se polako smanjivao, da bi naglo opadanje njegovog nivoa, smanjenje akvatorije i povećanje saliniteta, nastalo početkom 70-ih godina zbog nepovoljnih klimatskih uslova i povećanja površina koje se navodnjavaju (preko 5 miliona hektara). Ovome je doprinelo i veliko isparavanje vode sa izgrađenih veštačkih akumulacija, koje godišnje iznosi oko 4,5 km³, što je dodatno umanjilo priliv vode u jezero. Na ovaj način, nekada četvrto jezero po površini na svetu, površine oko 67.000 km² i zapremine od preko 1.090 km³, je ubrzano gubilo vodu.³³ U početku nivo vode se smanjivao prosečno 0,6-0,8 m/godišnje, da bi u periodu 1980-1990. godine ovaj prosek porastao na 0,8-0,9 m/godišnje. Kao posledica ovakvog postupka, u toku 1980. godine nivo jezera se smanjio za 8 m u odnosu na stanje pre 1960. godine, pri čemu se površina smanjila na 50.000 km² i zapreminu od 769 km³ što je dovelo do povećanja saliniteta na 16,8 ‰. Kao posledica smanjenja vode, obale jezera

²⁹ Za vreme vlažnih godina Aralsko jezero je dobijalo do 30% veće količine vode od prosečnih, dok je za vreme sušnih godina i do 36% vode manje. Ibid.

³⁰ Većina pritoka Sir Darje i Amu Darje ne stižu do njihovih tokova, jer se njihova voda iz koristi za navodnjavanje do čak i jako zaslanjenog zemljišta, koje daje male prinose i stvara velike količine soli u drenažnim kanalima. Najveći deo ovakvih voda se ispušta u ove reke pri čemu dovodi do povećanja njihovog saliniteta (Sir Darja -2,5 g/l, Amu Darja -1,7 g/l).

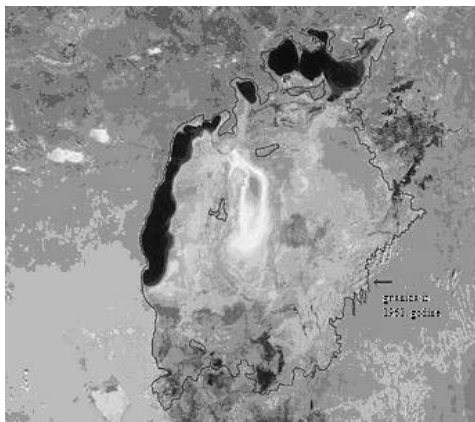
³¹ GEF Agency of the IFAS Aral Sea Basin Program, Water and Environmental Management Project: Sub-Component A1: National and Regional Water and Salt Management Plans, 2002, Internet: <http://www2.adb.org/documents/reports/CAREC/Water-Energy-Nexus/appendix-A-11.PDF> 07/05/2010.

³² Aaron T. Wolf & Joshua T. Newton, "Aral sea, Case study transboundary dispute resolution", Oregon State University, 2008, Internet: http://www.transboundarywaters.orst.edu/research/case_studies/Aral_Sea_New.htm 18/03/2011.

³³ U Ruskoj literaturi susreću se različiti podaci o površinama i zapremini jezera, koji se kreću u rasponu od 64,1 do 68 hiljada km² i zapremine od 1.023 - 1.093 km³. Površina od 67.000 km² i zapremina od 1.090 km³ je najčešće upotrebljavana.

su se povukle za 25-60 km ka unutrašnjosti. U narednim godinama nivo jezera je ubrzano opadao, tako da je u 1989. godini bio niži za 14 m, što je imalo za posledicu smanjenje akvatorije na 37.448 km² ili 57 %, odnosno zapreminu na 571 km³ ili 53,78 % prvobitne. Salinitet je dodatno povećan i iznosio je približno 21‰. Pri ovakvom stanju, obala se dodatno povukla, tako da je na pojedinim mestima bila 45-90 km pomerena ka unutrašnjosti u odnosu na period pre 1960. godine (Slika br. 2).³⁴ Narednih godina, količina vode koja dolazi u jezere se još ubrzanije smanjivala zbog porasta poljoprivrednih površina koje se navodnjavaju. Krajem 1990. godine, zbog smanjenja dotoka vode, jezero se podelilo na dva dela – Veliko i Malo jezero. Površina jezera se smanjila na 34.500 km² ili 47,4% prvobitnog, odnosno na zapreminu od 531 km³ ili 50%. U toku 1991. godine dolazi do raspada Sovetskog Saveza, tako da na ovom prostoru nastaje pet novih nezavisnih država, koje ne mogu da nađu zajednički jezik oko podele i korišćenja vode u ovom basenu. Novonastala situacija dovodi ne samo do ubrzanog nestajanja Aralskog jezera, već i do produbljivanja ekoloških, ekonomskih i socijalnih problema. U toku 2004. godine nivo vode u jezeru se smanjio na 25% prvobitnog, pri čemu je salinitet porastao za više od četiri puta (35‰), da bi u toku 2007. godine nivo vode se smanjio za dodatnih 15% i iznosio 10 % prvobitne (Slika br. 2), takođe priliv vode u Aralsko jezero je smanjeno za više od 10 puta u odnosu na stanje iz 1960. godine.³⁵

Slika br. 2 – Povlačenje vode Aralskog jezera

National Aeronautics and Space Administration, 2009.

³⁴ Dušan Dukić, Viktor Коноваленко & Ljiljana Gavrilović, „Ekološka katastrofa Aralskog jezera i priaralskog regiona”, op. cit.

³⁵ Khaydarov Rashid & Khaydarov Renat, “Environmental Change in the Aral Sea Region”, in: Liotta H. Peter, Mouat A. David, Kepner G. William & Lancaster M. Judith (Eds.) „Environmental Change and Human Security: Recognizing and Acting on Hazard Impacts, NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security”, Springer Science+Business Media B.V., Netherlands, 2008, pp. 433-447.

Ubrzavanje ekološke katastrofe

Problemi koji su nastali usled nestajanja Aralskog jezera i povećanja navodnjavanja poljoprivrednih površina do 1991. godine bili su regulisani od strane centralne vlasti Sovetskog Saveza. Međutim, u toku 1991. godine dolazi do raspada države SSSR-a, pri čemu je u ovom regionu nastalo pet nezavisnih država: Tadžikistan, Uzbekistan, Kazahstan, Turkmenistan i Kirgistan. Sticanjem nezavisnosti, problemi u Aralskom basenu se internacionalizuju. Novonastale države vode različite nacionalne politike, a u cilju zadovoljenja svojih nacionalne interese, pri čemu ne mogu da se dogovore oko korišćenja i podele resursa pojače vode, što dovodi do porasta tenzija i konflikata među njima. Ovome doprinosi i početak velike ekonomske krize u possovjetskim državama, što je uticalo na ekonomski razvoj ovih uglavnom slaborazvijenih država.

Porast međunarodnih tenzija i konflikta, između pet novonastalih država, oko resursa pijaće vode u slivu Aralskog jezera, posle raspada SSSR-a nastaje iz tri glavna razloga:

1. različiti nacionalni interesi novonastalih država,
2. različite sezonske potrebe za vodom nizvodnih i uzvodnih država i
3. nedostatak ulaganja u infrastrukturu.

Različiti nacionalni interesi novonastalih država

Ekonomska kriza, mali BND, nerazvijenost i siromaštvo u novoformiranim državama dovelo je do toga da iste svoju nacionalnu politiku okrenu u ostvarivanju svojih osnovnih nacionalnih ciljeva. Imajući u vidu da preko 50% stanovništva zavisi od poljoprivrede, najveća ulaganja su usmerena ka tom sektoru, pri čemu je u narednim godinama došlo do povećanja obradivih površina u svim zemljama regiona.³⁶ Na ovaj način bi obezbedili dodatne količine hrane za potrebe rastućeg stanovništva (Tabela br. 5.), a takođe, bi izvozom poljoprivrednih proizvoda omogućili dodatni kapital koji bi uložili u ostale grane posustale privrede. Ovim postupkom pet država nastavlja agrarnu politiku koju je vodio Sovetski Savez do raspada zemlje.

³⁶ Iskandar Abdullayev, "Water Management and Prospects of Water Division in Central Asia", op. cit.

Tabela br. 5. – Porast broja stanovnika u Aralskom basenu (u hiljadama)

Godina	Država					
	Tadžikistan	Uzbekistan	Kazahstan	Turkmenistan	Kirgistan	Ukupno
1950	1.532	6.314	6.703	1.211	1.740	17.500
1960	2.082	8.559	9.996	1.594	2.173	24.404
1970	2.942	11.973	13.110	2.188	2.964	33.177
1980	3.953	15.952	14.919	2.861	3.627	41.312
1990	5.303	20.515	16.530	3.668	4.395	50.411
2000	6.173	24.776	14.957	4.501	4.955	55.362
2010	6.879	27.445	16.026	5.042	5.334	60.726
2020	7.961	30.776	17.680	5.675	6.012	68.104
2030	9.016	33.375	18.873	6.160	6.666	74.090
2040	9.927	34.248	20.048	6.475	7.263	77.961
2050	10.745	35.438	21.210	6.639	7.768	81.800

UNDESA, 2011, Internet: http://esa.un.org/unpd/wpp/unpp/panel_population.htm, 10/03/2012.

Obradive površine koje se navodnjavaju, posle 1991. godine rastu znatno brže nego za vreme Sovjetske vlasti. U toku 1995. godine navodnjavalo se 7,94 miliona hektara što predstavlja povećanje od 9,5% u odnosu na stanje iz 1991. godine. Za narednih pet godina (1995-2000) površine koje se navodnjavaju se povećavaju za dodatnih 7%.³⁷ Takođe, sve države regiona osim Kazahstana, u narednom periodu planiraju povećanje površina koje se navodnjavaju i to: Kirgistan za više od 400.000 hektara, Tadžikistan između 40.000 i 140.000, Turkmenistan za 600.000, a Uzbekistan između 420.000 i 600.000.³⁸ Prateći obrazac ponude i potražnje na svetskom tržištu, kao i rast cena određenih poljoprivrednih kultura, države u ovom regionu su sve veći prioritet u poljoprivrednoj proizvodnji davale žitaricama, pri čemu je proizvodnja pamuka polako opadala kao i površine pod ovom kulturom. Za proizvodnju novih ratarskih kultura, potrebe za vodom dodatno rastu.

³⁷ Iskandar Abdullayev, "Water Management and Prospects of Water Division in Central Asia", op. cit.

³⁸ Philip P. Micklin, "The Water Management in Soviet Central Asia", op. cit.

Povećanje obradivih površina koje se navodnjavaju za preko 2 miliona hektara (od 1991. godine) i uzgajanje novih ratarskih kultura, pogotovo u nizvodnim zemljama imao je za posledicu korišćenje dodatnih količina vode iz sliva Aralskog basena što je ubrzalo ekološku katastrofu u regionu, koja je stvorila nove i znatno veće ekonomske i socijalne probleme. U godinama posle raspada SSSR-a, pogotovo za vreme sušnih perioda, priliv vode u Aralsko jezero se toliko smanjio da voda reke Amu Darje praktično i ne dolazi do njega.³⁹ Posledice ovakvog stanja su se ogledale u tome da je nivo vode u jezeru u 2007. godini opao za gotovo 90% u odnosu na 1960. godinu.⁴⁰ Zemlje Aralskog regiona zbog različitih nacionalnih prioriteta i težnje za što bržim ekonomskim oporavkom nisu mogle (htele) da nađu zajednički dogovor oko održivog korišćenja i upravljanja vodom.

Različite sezonske potrebe za vodom nizvodnih i uzvodnih država

Od kada je Sovjetska vlast odlučila da područje Centralne Azije, odnosno basena Aralskog jezera pretvori u region pamuka, došlo je do izgradnje većeg broja veštačkih akumulacija. Ove akumulacije su većinom građene na teritoriji uzvodnih država, a sa ciljem regulisanja nivoa vode u rekama Sir Darja i Amu Darja.⁴¹ Zbog klimatskih uslova koji vladaju u ovom regionu, najveći priliv vode u ovim rekama je za vreme letnjeg perioda kada zbog povećane temperature, dolazi do topljenja leda i snežnog pokrivača na visokim planinama. Najmanje vode reke imaju u periodu januar-mart odnosno za vreme zimskog perioda. Zbog navedenih razloga izgrađeno je preko 50 brana koje su omogućile da se sistemom kanala voda odvede duboko u pustinju i da se spreče poplave u nizvodnim državama u periodu povećanog vodostaja. Takođe, ove brane su iskorišćene za proizvodnju električne energije. Pošto je politika SSSR-a u ovom reonu bila usredsređena na poljoprivredu, proizvodnja struje iz pomenutih akumulacija je bila usputna manifestacija. Zbog toga je u ovoj oblasti iskorišćeno samo nešto više od 8% hidropotencijala za proizvodnju struje.

Međutim, nestankom centralne moći SSSR-a 1991. godine, došlo je do disbalansa u potrošnji vode koja je dodatno zakomplikovana činjenicom o nejednakoj raspodeli regionalnih energetske resursa. Sticanjem nezavisnosti, uzvodne države Kirgistan i Tadžikistan, koje ne raspolažu sa rezervama fosilnih goriva (nafta, uglj i zemljin gas) oslanjaju se jedino na proizvodnju

³⁹ Jeremy Allouche, "Continuité et discontinuité dans la politique de l'eau en Asie centrale", op. cit.

⁴⁰ UNDP, "Regional water intelligence report Central Asia", Baseline report, Stockholm, 2010, Internet: http://www.watgovernance.org/documents/WGF/Reports/Paper-15_RWIR_Aral_Sea.pdf, 22/05/2011.

⁴¹ Jeremy Allouche, "Continuité et discontinuité dans la politique de l'eau en Asie centrale", op. cit.

električne energije iz hidroelektrana. U toku letnjeg perioda, ove zemlje akumuliraju velike količine vode, kojom obezbeđuju proizvodnju električne energije u zimskim mesecima, kada je i potrošnja iste znatno veća. Takođe, u cilju ostvarivanja ekonomskog rasta, ove države su povećale poljoprivredne površine koje navodnjavaju, što je dovelo do dodatne potrošnje vode iz ovih akumulacija.⁴² Na ovaj način, one ometaju normalan protok vode reka Sir Darje i Amu Darje ka nizvodnim državama, u letnjim mesecima. Sa druge strane, zbog uvećane zimske proizvodnje električne energije, povećavaju protok vode u periodu novembar-april, pri čemu povećavaju rizik od poplava i uništavanja poljoprivrednih zasada nizvodnih država.

U periodu pre 1991. godine, vlast iz Moskve je diktirala kada će i koliko vode dobiti nizvodne zemlje. Sa druge strane, nizvodne države su svojim uzvodnim susedima za vreme zimskih meseci obezbeđivale određenu količinu energetske resursa (uglja i gasa) kako bi im nadomestile gubitke u proizvodnji električne energije.

Nastavljajući politiku bivše države, od druge polovine 1991. godine, nizvodne države su svojim južnim susedima obezbedile uvoz uglja i zemljinog gasa, ali sada po cenama koje diktira svetsko tržište, a koje su bile višestruko veće nego za vreme SSSR-a. Kirgistan i Tadžikistan u nemogućnosti da plate ovako visoke cene za navedene energente, u zimskim mesecima povećavaju proizvodnju struje, koja se u najvećoj meri trošila za zagrevanje domaćinstava, čime su povećali protok vode.⁴³ Posledice ovih dešavanja dovode do porasta tenzija između država u regionu. Nizvodne države, negoduju u međunarodnoj javnosti, tražeći da njihovi susedi obezbede normalan tok reke za vreme letnjeg perioda, jer kako navode u periodu maj-avgust im je voda najpotrebnija za navodnjavanje poljoprivrednih kultura. Sa druge strane uzvodne države, vodu smatraju svojim prirodnim resursom, kojim one mogu nesmetano da upravljaju, i svako uplitanje u vođenje njihove politike smatraju atakom na svoju nacionalnu bezbednost.

U narednim godinama (od 1991. godine) bilo je više pokušaja da se novonastala situacija reši, ali bez većeg uspeha, jer potpisani ugovori i sporazumi više puta su kršeni od strane svih potpisnica i praktično nisu imali bilo kakvih rezultata.

U basenu reke Sir Darje, prvi sporazum oko korišćenja vode postignut je u februaru 1992. godine u Alma Ati, između Kazahstana, Uzbekistana i Kirgistana. Ovim sporazumom je definisano da Uzbekistan sa 800 miliona m³

⁴² U Uzbekistanu i Turkmenistanu se javlja „apsolutna“ i „hronična“ nestašica unutrašnjih vodenih resursa, koja se prevazilazi prilivom vode Amu Darje iz uzvodnih država – Avganistana i Tadžikistana.

⁴³ Jeremy Allouche, „Continuité et discontinuité dans la politique de l’eau en Asie centrale“, op. cit.

prirodnog gasa godišnje snabdeva Kirgistan, kao i da od Kazahstana dobije 600.000 tona uglja u zamenu za uzdržanost u korišćenju vode u zimskim mesecima. Takođe, uzvodne zemlje su se obavezale da će za vreme letnjeg perioda od Kirgistana kupovati viškove struje.⁴⁴ Međutim, ovaj sporazum je ubrzo doveden u pitanje, jer je Kazahstan privatizovao svoju industriju uglja i nije bio u mogućnosti da ispoštuje obaveze uz ugovora prema svom susedu Kirgistanu. U martu 1998. godine saradnja po pitanju vode reke Sir Darje je obnovljena u okviru Centralne Azijske ekonomske zajednice na nivou premijera Kazahstana, Uzbekistana i Kirgistana.⁴⁵ U toku 1999. godine njima se pridružio Tadžikistan. Ubrzo je došlo do problema u realizaciji ove saradnje od strane Kirgistana, koji je tokom zimskih meseci povećao protok vode sa 31% na 66% što je izazvalo velike poplave u nizvodnim državama.⁴⁶ Ovakav potez vlada Kirgistana opravdava činjenicom da u slučaju sušne godine kada je u letnjim mesecima smanjen prirodni protok vode, ona neće moći od strane nizvodnih država da kompenzuje potrošnju „svoje“ vode.⁴⁷

Dodatni pritisak na ograničene resurse pijaće vode u ovom basenu stvara Turkmenistan, koji vrši proširivanje Karakum kanala (Qaraqum canal),⁴⁸ iskopanog na pustinjskom zemljištu, što stvara ogromne gubitke vode – infiltracijom. Takođe, u narednom periodu vlada Turkmenistana planira da izgradi veštačko jezero – „Jezero zlatnog veka“ (Lake of the Golden Century) u Karakum pustinji, kojim bi obezbedila dodatne mogućnosti za navodnjavanje u ovom delu države. Vlada navodi da bi se jezero punilo odvodnjavanjem vode sa obradivih površina. Međutim, da bi se obezbedio minimalan kvalitet vode, deo vode se mora uzeti iz Amu Darje, što izaziva oštro negodovanje susednih država.

⁴⁴ Klaus Abbink, Lars Christian Moller & Sarah O'Hara, "Sources of Mistrust: An Experimental Case Study of a Central Asian Water Conflict", *Environmental and Resource Economics*, Vol. 45, Issue 2, 2010, pp. 283–318, Internet: <http://www.springerlink.com/content/a78500346108734724/04/2011>.

⁴⁵ Dostupno na: <http://www.ceutexas.edu/prof/mckinney/ce397/Topics/AralHelsinki.htm>. Pristupljeno: 06.05.2011.

⁴⁶ Martin Kipping, "Can integrated water resources management silence Malthusian concerns? The case of Central Asia", *Water International*, Vol. 33, No. 3, 2008, pp. 305–319.

⁴⁷ Kirgistan je jedna od najnerazvijenijih republika bivšeg SSSR-a. Za vreme postsovjetske krize došlo je do propadanja industrije, a pošto nema značajnijih prirodnih resursa, resurse pijaće vode smatraju svojim bogatstvom koja ima stratejski značaj za njihovu ekonomiju (Jeremy Allouche, "Continuité et discontinuité dans la politique de l'eau en Asie centrale, Asie centrale", *Gestion de l'indépendance et legs soviétique en Asie centrale*, 2005, pp. 285–300, Internet: <http://asiacentrale.revues.org/index261.html> 11/04/2010).

⁴⁸ Karakum kanal najduži te vrste u svetu. Izgradnja je trajala u periodu od 1954. do 1988. godine, ukupne dužine oko 1.375 km. Pomoću njega se deo vode – 19% (15 km³/godišnje) iz Amu Darje odvodi na istok države duboko u pustinju (Kharin Nikolai, "Vegetation Degradation in Central Asia Under the Impact of Human Activities", *Springer*, 2002, pp. 56–58, Internet: <http://link.springer.com.proxy.kobson.nb.rs:2048/content/pdf/bfm%3A978-94-010-0425-1%2F11/05/2011>)

Pošto reka Amu Darja, jednim delom svoga toka ide granicom između Uzbekistana i Turkmenistana i to svojim nizvodnim delom, koji u letnjem periodu, zbog velike potrošnje u uzvodnim državama, ima malo vode, dolazi do porasta tenzija između poljoprivrednika sa obe strane granice. U ovom delu granice, kako navodi Kipping, česta je pojava „krađe“ vode za navodnjavanje između lokalnih zajednica. Ovu situaciju dodatno otežava veliki gubitak vode (preko 80%) zbog obimnog isparenja i infiltracije.⁴⁹

Otežavajuća okolnost u slivu ove reke, predstavlja oporavak Avganistana od građanskog rata i vladavine Talibana, koji u narednom periodu u planu ima povećanje navodnjavanja svojih obradivih površina, što će neminovno dovesti do povećanja potrošnje vode. Ovome ide u prilog i pomoć Međunarodne agencije za razvoj (International Development Association – World Bank's – IDAWB) koja finansijski pomaže ovu državu da rehabilituje infrastrukturu za navodnjavanje a u cilju stabilizacije ratom razorene zemlje.⁵⁰

Primena dosadašnji potpisanih ugovora i sporazuma je često dovođena u pitanje, jer su se ugovorena pravila kršila i često bila suspendovana od pojedinih strana u ugovoru. U toku 1997. godine pokrenute su nove inicijative o regulisanju upotrebe vode u slivovima reka Sir Darje i Amu Darje, koja je imala za cilj da reši pitanje korišćenja vode u poljoprivredi i proizvodnji električne energije.⁵¹ Navedeni ugovori su stupili na snagu u toku 1999. godine, kojim je bilo definisano formiranje konzorcijuma koji je zaključivao sezonske, bilateralne i multilaterarne sporazume oko korišćenja vode između strana potpisnica. Međutim, u ovom slučaju su se javile poteškoće i komplikacije na relaciji Kirgistan-Kazahstan i Uzbekistan-Kirgistan, jer interesi pojedinih država prevazilaze održivo upravljanje i raspodelu vode u ovoj oblasti. Nesposobnost i odsustvo volje da se postignuti sporazum realizuje između konkurentnih korisnika dovodi nesumljivo do porasta tenzija u ovom regionu.

Nedostatak ulaganja u infrastrukturu

Treći, a možda i jedan od najznačajnijih razloga pojave tenzija i konflikata oko resursa pijaće vode u ovoj oblasti je nedovoljno ulaganje u održavanje vodovodne infrastrukture, odnosno mrežu kanala, ustava i prevodnica za

⁴⁹ Martin Kipping, "Can integrated water resources management silence Malthusian concerns? The case of Central Asia", op., cit.

⁵⁰ Ernst Giese, Jenniver Sehring & Alexei Trouchine, "Zwischenstaatliche Wassernutzungskonflikte in Zentralasien", Working Paper No. 18 of the Zentrum für internationale Entwicklungs- und Umweltforschung (ZEU) Justus Liebig University Gießen, 2004, Internet: www.geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2004/1823/pdf/ZeuDiscPap_18.pdf, pristup: 16/09/2011.

⁵¹ Navedeni ugovori su dostupni na: www.ceutexas.edu/prof/mckinney/ce397/Topics/AralHelsinki.htm, 23/11/2013.

navodnjavanje. Sticanjem nezavisnosti u pet bivših republika Sovetskog Saveza, počinje ekonomska kriza, čije posledice su se veoma osetile u vodoprivredi.⁵²

Za vreme SSSR-a, u održavanje infrastrukture za navodnjavanje je uloženo oko 220 miliona dolara, dok je u postsovjetskoj eri ukupno uloženo između 15 i 20 miliona dolara.⁵³ Nedovoljna finansijska sredstva nisu mogla da obezbede potrebni nivo zamene i opravke zastarelih sistema za navodnjavanje. Ovo je osnovni razlog što više od polovine zahvaćene vode za navodnjavanje ispari ili se izgubi u zemlji. Samo 28% od svih kanala za navodnjavanje je u toku 1994. godine imalo sposobnost da onemogući filtraciju vode u zemlju. Od tada pa do danas stanje se znatno pogoršalo. Većina brana, prevodnica, ustava, kanala kao i veći deo drenažnog sistema je zarastao u trsku i korov, tako da ne služi svojoj nameni.⁵⁴ U pojedinim reonima posebno u Turkmenistanu, gubici vode prelaze i preko 80% zahvaćene vode. Ukoliko ovome dodamo, da je posle raspada SSSR-a, veći broj godina bio izrazito sušan sa povećanim letnjim temperaturama, onda gubici vode prelaze i preko 90%.

Posledice međunarodnog spora oko resursa pijaće vode

Nemogućnost uspostavljanja međunarodnog dogovora oko korišćenja i upravljanja resursima pijaće vode u slivu Aralskog jezera, kao što je navedeno, izazvalo je veliku ekološku katastrofu u ovom regionu, koja je ostavila nesagledive posledice (klimatske, ekološke, socijalne i zdravstvene) ne samo po biljni i životinjski svet već i po čoveka.

Neodrživa upravljanje i korišćenje vode, pre svega reka Sir Darje i Amu Darje, dovelo je do povlačenje vode Aralskog jezera i smanjenje njene akvatorije, što je dovelo do povećanja saliniteta vode. U toku 1963. godine salinitet je porastao na 10,3‰, 1975. godine na 14‰, 1980. godine, salinitet se bio na nivou od 16,8‰, a krajem 1989. godine se dodatno uvećao i bio na nivou od 21‰, da bi u toku 2004. dodatno narastao na 35‰. Ovako ubrzano povećanje saliniteta imalo je za posledicu nestajanje 148 vrsta riba (od 178 koliko je bilo 1960. godine), 50 vrsta životinja i preko 200 vrsta ptica. Povlačenjem vode i desetkovanjem ribljeg fonda, uticalo je da u pojedinim delovima jezera nestane industrija za lov i preradi ribe. Aralsk, najveća luka na Aralskom jezeru, ostala je udaljena od vode za više od 50 km, što je imalo veliki ekonomski uticaj na populaciju u ovom regionu.⁵⁵ Zbog desetkovanja

⁵² Jeremy Allouche, "Continuité et discontinuité dans la politique de l'eau en Asie centrale", op. cit.

⁵³ Gael Raballand, "L'eau en Asie centrale, Entre indépendance régionale et vulnérabilités nationales", *Géoeconomie*, N° 18, 2001, pp. 119-144.

⁵⁴ Sarah O'Hara, "Managing Central Asia's Water Resources: prospects for the 21st Century", op. cit.

⁵⁵ Dušan Dukić, Viktor Коноваленко & Ljiljana Gavrilović, "Ekološka katastrofa Aralskog jezera i priaralskog regiona", op. cit.

ribljeg fonda, najveći deo stanovništva koji je živio i radio na obalama jezera, morao je da migrira u druge oblasti, jer više nije bilo posla za njih. Porast saliniteta vode, uticao je i na nestanak priobalne vegetacije u ovoj oblasti. Smanjenjem nivoa jezera, nivo podzemnih voda je opao za više metara, što je uslovalo smanjenje, a u nekim oblastima i nestajanje vegetacije. Ovaj gubitak biodiverzitete već danas ima negativne posledice koje se ogledaju u narušenoj održivosti ekosistema u ovom regionu.

U radu „Irrigation in Central Asia: Social, Economic and environmental Considerations“, Bucknal, *et al.*, navodi da je na preko 69% obradivog zemljišta u Centralnoj Aziji izražen efekat saliniteta. Reke Sir Darja i Amu Darja su do 1960. godine u Aralsko jezero unosile oko 31,5 miliona tona rastvorenih soli. Međutim, smanjenim prilivom vode u jezero, navedena količina soli su se znatno smanjila (1990. godine – oko 8 miliona tona), što je uzrokovalo povećanje istog na navodnjavanim poljima i to između 23,5 – 31.5 miliona tona godišnje. Najveći postotak obradivih površina na kojima je izražen ovaj efekat ima Turkmenistan – 95,9% i Uzbekistan – 50,1%. Zbog korišćenja zastarelih metoda navodnjavanja, potrošnja vode u ovoj oblasti je u proseku veća za oko 1,5 puta nego što je preporučeno od strane međunarodnih stručnjaka. Korišćenje velikih količina đubriva (u SSSR po hektaru se koristilo 30 kg, a u Srednjoj Aziji između 480-600 kg), pesticida i drugih hemikalija (20-30 puta više od proseka), dovelo je do kontaminacije vode, pri čemu voda koja nastaje odvodnjavanjem ne može se ponovo koristiti za navodnjavanje, već se usmerava u pustinju pri čemu nastaju ekološki mrtva jezera.⁵⁶

Takođe, voda koja se povukla za sobom je ostaliva velike površine zemljišta pod peskom, prašinom i solju, koje su pune otrovnih hemikalija (pesticida, herbicida, insekticida, teških metala i dr. štetnih jedinjenja). Ova hemijska jedinjenja su korišćenje za zaštitu poljoprivrednih kultura, dugi niz godina. Ovako „zatrovana“ zemlja je razvejavana vetrom⁵⁷ na udaljenost od 200-400 km, prosečno 6-9 puta godišnje, da bi u periodu 2000-2009. prosek porastao na 13 a udaljenost razvejavanja se povećala na preko 1000 km.⁵⁸

⁵⁶ Julia Bucknall, Irina Klytchnikova, Julian Lampietti, Mark Lundell, Monica Scatista & Mike Thurman, „Irrigation in Central Asia : Social, Economic and Environmental onsiderations, Europe and Central Asia Region“, Environmentally and Socially Sustainable Development, Washington D.C, The World Bank, 2003, Internet: http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/publications/Irrigation-in-Central-Asia/Irrigation_in_Central_Asia-Full_Document-English.pdf 10/07/2011.

⁵⁷ Do sada je vetar razvejavao više od polovine istočnog dela isušenog jezera, odnosno više od milijardu tona slane prašine. Na ovaj način je u Karakalpakiji i Hozerskoj oblasti u Uzbekistanu i Tašaunskoj oblasti u Turkmenistanu na svaki hektar obradive zemlje palo između 600-700 kg ove smese koja je izuzetno štetna za proizvodnju ratarskih kultura. Ibid.

⁵⁸ Spivak Lev, Terechov Alexei, Vitkovskata Irina, Batyrbayeva Madina & Orlovsky Leach, „Dynamics of Dust Transfer from the Desiccated Aral Sea Bottom Analysed by Remote Sensing“, in: Breckle, Siegmar-W., Wucherer W., Dimeyeva A. Liliya, Ogar P. Nathalia (Eds.), *Aralkum – a Man-Made Desert: The Desiccated Floor of the Aral Sea, (Central Asia)*, Ecological Studies, Volume 218, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2012, pp. 97-106.

Prema proračunima ruskih naučnika, godišnje vetar odnese od 15-75 miliona tona slane prašine na okolno zemljište.⁵⁹ Ove štetne materije putem zemljišta dolaze u vodotokove i preko lanca ishrane izazivaju štete po zdravlje ljudi. U srednjem i donjim tokovima reka Sir Darje i Amu Darje, učestala je pojava određenih bolesti koje su nastale zbog lošeg kvaliteta vode i to: tifusa, paratifusa, kolere i virusa hepatitisa. Posebno teško stanje je u ruralnim sredinama, gde usled nedostatka čiste pijaće vode, seosko stanovništvo pije vodu iz sistema za navodnjavanje.⁶⁰ Zbog korišćenja ovako kontaminirane vode, zabeležen je porast crevnih bolesti za više od tri puta, nego što je prosečan broj u drugim državama bivšeg SSSR-a.⁶¹ U ovom regionu se beleži porast respiratornih bolesti, pogotovo u onim oblastima u kojima je izraženije kretanje vazdušnih struja. Posebnu opasnost po zdravlje stanovništva predstavljaju napušteni rudnici uranijuma iz sovjetske ere. Na jalovinama iz 23 rudnika i sa 13 deponija ostalo je oko 1,96 miliona m³ zemlje sa otpadom uranijuma. Ove jalovine i deponije neispunjavaju međunarodne standarde za bezbedno skladištenje radioaktivnog otpada.⁶² Kao posledica ovakvog stanja u Kazahstanu je u toku 2003. godine evidentirano preko 28.000 novih slučajeva raka. Slično zdravstveno stanje je i u drugim državama u regionu. Zagađena životna sredina i slaba zdravstvena zaštita najsiromašnijed gela stanovništva, uveliko doprinosi povećanoj osetljivosti na ekonomske i socijalne efekte, što čini tešku situaciju još težom.

Povlačenje vode Aralskog jezera, uticalo je da dođe do klimatskih promena u ovom regionu. Pre povlačenja vode iz jezera, klimatski uticaj jezera na temperaturu vazduha se osećao na 200 km od obale. Smanjenjem akvatorije jezera, došlo je izmene kontinentalne klime na teritoriji Aralskog basena. Prosečna godišnja promena temperature, porasla je za 1,5-2°C. Leta su postala vrlo topla, a zime hladnije. Prolećni i jesenji mrazevi traju duže, a sam vazduh u ovoj oblasti postao je mnogo suvlji, jer mu nedostaje 31,06 km³ vode godišnje, koja je nastajala isparavanjem iste iz jezera. Takođe, manje

⁵⁹ Semenov, E. Oleg, "Dust Storms and Sandstorms and Aerosol Long-Distance Transport", in: Breckle, S-W., Wucherer, W., Dimeyeva, L.A., Ogar, N.P. (Eds.), *Aralkum - a Man-Made Desert: The Desiccated Floor of the Aral Sea*, (Central Asia), Ecological Studies, Volume 218. Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2012, pp. 73-82.

⁶⁰ Max Spoor, "The Aral Sea Basin Crisis: Transition and Environment in Former Soviet Central Asia", *Development and Change*, Vol. 29, No. 3, 1998, pp. 409-436. Internet: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-7660.00084/pdf> 11/06/2011.

⁶¹ Victor A. Dukhovny & Vadim I. Solokov, "Integrated Water Resources Management in the Aral Sea Basin", *UNEP/GRID*, 2000, Internet: <http://enrin.grida.no/htmls/aralsoe/wb/water.pdf> 05/05/2011.

⁶² Water & Sanitation Weekly, *OOSKA News*, In: Jakob Granit, Anders Jagerskog, Rebecca Lofgren, Aandy Bullock, Gooijer de Gooijer, Stuart Pettigrew & Andreas Lindstrom, "Regional Water Intelligence Report Central Asia", 2010. Water Governance Facility Stockholm, 2010, Internet: http://www.watergovernance.org/documents/WGF/Reports/Paper-15_RWIR_Aral_Sea.pdf 02/03/2011.

isparavanje vode, uticalo je da se smanji količina padavina na izvorištima Sir Darje i Amin Darje, što umanjuje njihov godišnji proticaj.

Zaključak

Od 60-ih godina prošlog veka, kada je basen Aralskog jezera pretvoren u „region pamuka“, zbog neodrživog korišćenja vode reka Sir Darje i Amu Darje, nivo vode u jezeru se ubrzano smanjivao, što je izazvalo niz ekoloških, socijalnih i ekonomskih posledica. Dodatni problem u navedenom basenu se javlja raspadom Sovetskog Saveza, 1991. godine, kada nastaje 5 novih država, koje ne mogu da nađu zajednički jezik oko korišćenja ograničenih resursa pijaće vode, što dodatno pogoršava veoma tešku ekološku katastrofu u ovom regionu.

Odsustvo dobre volje za sprovođenjem i poštovanjem potpisanih međunarodnih ugovora i sporazuma među pet novonastalih država, uticalo je da se ubrza nestajanje Aralskog jezera, što je dodatno pogoršalo veliku ekološku katastrofu u ovom regionu, koja je ostavila nesagledive posledice (klimatske, ekološke, socijalne i zdravstvene) ne samo po biljni i životinjski svet već i po čoveka. Svaka novonastala država, teži da ima primat u korišćenju i potrošnji ograničenih resursa pijaće vode, odnosno teži da do krajnjih granica iskoristi u potpunosti „svoje“ vodene resurse, koji predstavljaju osnovni katalizator rasta njihovih slabih ekonomija.

Ukoliko se u narednom periodu ne bude našao način da se izvrši raspodela resursa pijaće vode u skladu za potrebama i interesima svih država u Aralskom basenu, a da se ne naruši održiva potrošnja, i ukoliko sve strane ne pokažu dobru volju u rešavanju teške ekološke katastrofe, posledice po ovaj region biće nesagledive. Takođe, nestašica resursa pijaće vode, predstavljaće najozbiljniju bezbednosnu pretnju koja bi moglo da destabiliše region Centralne Azije, i da nesumljivo uveća već postojeći potencijal militarizacije, sukoba i konflikata nad ovim ograničenim ali obnovljivim prirodnim resursom.

Bibliografija

- Abbink Klaus, Christian Moller Lars & O'Hara Sarah, "Sources of Mistrust: An Experimental Case Study of a Central Asian Water Conflict", *Environmental and Resource Economics*, Vol. 45, Issue 2, 2010, pp. 283-318, Internet: <http://www.springerlink.com/content/a785003461087347> 24/04/2011.
- Abdullayev Iskandar, "Water Management and Prospects of Water Division in Central Asia", *The Times of Central Asia*, 2000, Internet: <http://www.times.kg> 24/06/2011.
- Allouche Jeremy, "Continuité et discontinuité dans la politique de l'eau en Asie centrale, Asie centrale", *Gestion de l'indépendance et legs soviétique en*

- Asie centrale*, 2005, pp. 285-300, Internet: <http://asiacentrale.revues.org/index261.html> 11/04/2010.
- Aral Sea, CAWATERinfo, Internet: <http://www.cawater-info.net/arial/indexe.htm> 19/05/2010.
- Bucknall Julia, Klytchnikova Irina, Lampiotti Julian, Lundell Mark, Scatista Monica & Thurman Mike, "Irrigation in Central Asia: Social, Economic and Environmental considerations, Europe and Central Asia Region, Environmentally and Socially Sustainable Development", Washington D.C, The World Bank, 2003, Internet: http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/publications/Irrigation-in-Central-Asia/Irrigation_in_Central_Asia-Full_Document-English.pdf 10/07/2011.
- Burghart Dan & Sabonis-Helf Theresa, *Cooperative management of transboundary water resources in Central Asia*, National Defense University Press, 2003, Internet: www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA524969 05/07/2011.
- Dukhovny Victor A. & Solokov Vadim I., "Integrated Water Resources Management in the Aral Sea Basin", *UNEP/GRID*, 2000, Internet: <http://enrin.grida.no/htmls/aralsole/wb/water.pdf> 05/05/2011.
- Dukić Dušan, Konovalenko Viktor & Gavrilović Ljiljana, „Ekološka katastrofa Aralskog jezera i priaralskog regiona“, *Glasnik SGD*, sv. LXX br. 1, 1990, Beograd.
- FAO, *AQUASTAT database*, 2009, Internet: www.fao.org/nr/water/aquastat/dbase/AquastatWorldDataEng_20101129.pdf 21/08/2010.
- GEF Agency of the IFAS Aral Sea Basin Program, Water and Environmental Management Project: Sub-Component A1: National and Regional Water and Salt Management Plans, 2002, Internet: <http://www2.adb.org/documents/reports/CAREC/Water-Energy-Nexus/appendix-A-11.PDF> 07/05/2010.
- Giese Ernst, Sehring Jenniver & Troughine Alexei, "Zwischenstaatliche Wassernutzungskonflikte in Zentralasien", Working Paper No. 18 of the Zentrum für internationale Entwicklungs- und Umweltforschung (ZEU) Justus Liebig University Gießen. 2004, Internet: www.geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2004/1823/pdf/ZeuDiscPap18.pdf 16/09/2011.
- Gleason Gregory, "The Struggle for Control over Water in Central Asia: Republican Sovereignty and Collective Action", *Report on the USSR*, 1991, pp. 11-19, 464 See Annex 25.
- Granit Jakob, Jagerskog Anders, Lofgren Rebecca, Bullock Andy, De Gooijer George, Pettigrew Stuart & Lindstrom Andreas, "Regional Water Intelligence Report Central Asia", Water Governance Facility Stockholm, 2010, Internet: http://www.watergovernance.org/documents/WGF/Reports/Paper-15_RWIR_Aral_Sea.pdf, 02/03/2011.

- Khaydarov Rashid & Khaydarov Renat, "Environmental Change in the Aral Sea Region", in: Peter H. Liotta, David A. Mouat, William G. Kepner & Judith M. Lancaster (Eds.) „Environmental Change and Human Security: Recognizing and Acting on Hazard Impacts, NATO, Science for Peace and Security Series C: Environmental Security”, Springer Science+ Business Media B.V., Netherlands, 2008, pp. 433-447.
- Kipping Martin, "Can integrated water resources management silence Malthusian concerns? The case of Central Asia", *Water International*, Vol. 33, No. 3, 2008, pp. 305-319.
- Nikolai Kharin, *Vegetation Degradation in Central Asia Under the Impact of Human Activities*, Springer, 2002, pp. 56-58. Internet: <http://link.springer.com.proxy.kobson.nb.rs:2048/content/pdf/bfm%3A978-94-010-0425-1%2F1>, 11/05/2011.
- Khromova Tatjana E., Dyurgerov Mark B. & Barry Rogger G., „Late-twentieth century changes in glacier extent in the Ak-shirak Range, Central Asia, determined from historical data and ASTER imagery", *American Geophysical Union*, In: *The Glaciers of Central Asia: A Disappearing Resource*, UNDP, 2003, Internet: http://www.envsec.org/publications/brochure_the_glaciers_of_central_asia_dec_2011.pdf 11/05/2012.
- Micklin Philip P., "The Water Management in Soviet Central Asia", *Russian and East European Studies*, No. 905, 1991, University of Pittsburgh.
- O'Hara Sarah, "Managing Central Asia's Water Resources: prospects for the 21st Century", In: Roy Allison & Lena Jonson (eds) *Central Asian Security The New International Context*, University of Nottingham, 2001, Internet: http://books.google.rs/books?id=mQ_0vzyrTTIC&pg=PA87&lpq=PA87&dq=Managing+Central+Asia%E2%80%99s+Water+Resources:+prospects+for+the+21st+Century,+Seminar+on+Environmental+issues+in+Central+Asia&source=bl&ots=dT43HMR7sd&sig=hbOmKbTmCdEJroxwZ2_ZS7ilfO0&hl=en&sa=X&ei=A34JUbTbBqj44QSVyIHwCA&ved=0CCYQ6AEwAA#v=onepage&q=Managing%20Central%20Asia%E2%80%99s%20Water%20Resources%3A%20prospects%20for%20the%2021st%20Century%2C%20Seminar%20on%20Environmental%20issues%20in%20Central%20Asia&f=false 12/05/2011.
- Raballand Gael, "L'eau en Asie centrale, Entre indépendance régionale et vulnérabilités nationales", *Géoéconomie*, N° 18, 2001, pp. 119-144.
- Ria Sandeep Chamling & Gurung Trishan, "An Overview of Glaciers, Glacier Retreat and Subsequent Impacts in Nepal, India and China", WWF Nepal Program, 2005, Internet: www.assets.panda.org/downloads/himalayaglacierrreport2005 06/04/2011.
- Semenov Oleg E., "Dust Storms and Sandstorms and Aerosol Long-Distance Transport", in: Siegmar-W Breckle, Will Wucherer, Liliya A. Dimeyeva & Nathalia P. Ogar (Eds.), *Aralkum - a Man-Made Desert: The*

- Desiccated Floor of the Aral Sea (Central Asia), *Ecological Studies*, Vol. 218, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2012, pp. 97 - 106., Internet: https://books.google.rs/books?id=3793LZcmyDIC&pg=PR11&lpq=PR11&dq=Dynamics+of+Dust+Transfer+from+the+Desiccated+Aral+Sea+Bottom+Analysed+by+Remote+Sensing,&source=bl&ots=bR8Cb9C007&sig=vwJW1jJWPXlkMZ_EzIPD5VlwNUY&hl=sr&sa=X&ved=0ahUK EwjLzcuq9sjNAhVD6RQKHc7JCjMQ6AEIPTAF#v=onepage&q=Dynamics%20of%20Dust%20Transfer%20from%20the%20Desiccated%20Aral%20Sea%20Bottom%20Analysed%20by%20Remote%20Sensing%2C&f=false 23/05/2013.
- Spivak Lev, Terechov Alexei, Vitkovskata Irina, Bатыrbayeva Madina & Orlovsky Leach, "Dynamics of Dust Transfer from the Desiccated Aral Sea Bottom Analysed by Remote Sensing", in: Siegm W. Breckle, Will Wucherer, Liliya A. Dimeyeva & Nathalia P. Ogar (Eds.) *Aralkum - a Man-Made Desert: The Desiccated Floor of the Aral Sea (Central Asia)*, *Ecological Studies*, Vol. 218, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2012, pp. 73 - 82, Internet: https://books.google.rs/books?id=3793LZcmyDIC&pg=PR11&lpq=PR11&dq=Dynamics+of+Dust+Transfer+from+the+Desiccated+Aral+Sea+Bottom+Analysed+by+Remote+Sensing,&source=bl&ots=bR8Cb9C007&sig=vwJW1jJWPXlkMZ_EzIPD5VlwNUY&hl=sr&sa=X&ved=0ahUKEwjLzcuq9sjNAhVD6RQKHc7JCjMQ6AEIPTAF#v=onepage&q=Dynamic s%20of%20Dust%20Transfer%20from%20the%20Desiccated%20Aral%20Sea%20Bottom%20Analysed%20by%20Remote%20Sensing%2C&f=false 23/05/2013.
- Spoor Max, "The Aral Sea Basin Crisis: Transition and Environment in Former Soviet Central Asia", *Development and Change*, Vol. 29, No. 3, 1998, pp. 409-436, Internet: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-7660.00084/pdf> 11/06/2011.
- Tomi Petr, Khismet Ismukhnov, Bakhtiyar Kamilov, Palutkhon, D., Umarov, P. D., "Irrigation systems and their fisheries in the aral sea basin, Central Asia", Regional Office for Asia and the Pacific, FAQ, 2004, Internet: <http://www.cabnr.unr.edu/swwf/readings/petr.pdf> 05/09/2011
- UNDESA, 2011, Internet: http://esa.un.org/unpd/wpp/unpp/panel_population.htm 10/03/2012.
- UNDP, "Regional water intelligence report Central Asia, Baseline report", Stockholm, 2010, Internet: http://www.watergovernance.org/documents/WGF/Reports/Paper-15_RWIR_Aral_Sea.pdf 22/05/2011.
- UNESCO, "Almaty Cluster Office for Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan & Uzbekistan", 2007, Internet: <http://www.unesco.kz/new/en/unesco/worldwide/cluster/kazakhstan/news/2532,27/04/2011>.
- Water & Sanitation Weekly, *OOSKA News*, In: Jakob Granit, Anders Jagerskog, Rebecca Lofgren, Aandy Bullock, Gooijer de Gooijer, Stuart Pettigrew & Andreas Lindstrom, "Regional Water Intelligence Report

Central Asia", *Water Governance Facility Stockholm*, 2010, Internet: http://www.watergovernance.org/documents/WGF/Reports/Paper-15_RWIR_Aral_Sea.pdf 02/03/2011.

Wolf T. Aron, "Conflict and cooperation along international waterways", *Water policy*, Vol. 1-2, 1998, pp. 251-265. Internet: http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/conflict_coop/ 20/05/2011.

Wolf T. Aron & Newton T. Joshua, *Aral sea, Case study transboundary dispute resolution*, Oregon State University, 2008, Internet: http://www.transboundarywaters.orst.edu/research/case_studies/Aral_Sea_New.htm 18/03/2011.

IMPLICATIONS OF INTERNATIONAL PROBLEMS REGARDING THE DISTRIBUTION OF DRINKING WATER RESOURCES IN CENTRAL ASIA

ABSTRACT

Irrational use of the waters of the Syr Darya and the Amu Darya, in Central Asia, and in the area of the Aral basin, led to a major disruption of the water balance of the Aral Sea. During the 60s of the last century, the decision of the Soviet Union authorities, the region was transformed into a "cotton region" for whose needs was built a large number of irrigation channels. Requirements for the production of cotton grew from year to year, which contributed to the increase of the drinking water consumption. Since 1961, the intake of water in the lake has been so reduced that it could not compensate for the amount of water lost by evaporation. In this way, the water level in the lake was constantly decreasing, so that in 1989 the lake level dropped by 14 m compared to 1960. However, after the disintegration of the Soviet Union in 1991, in the Aral basin were created 5 new countries, which could not find a common ground regarding the allocation and use of drinking water resources, which only worsened the huge environmental disaster in the region, leaving the immeasurable consequences (climatic, environmental, social and health) not only on wildlife but also on people. The tendency of every newborn state to have the primacy in the use and consumption of limited resources of drinking water, or desire to do the utmost to fully exploit "their" potable water resources, which are the primary catalyst for the growth of their weak economies, represents the most serious security threat that could destabilize the Central Asian region, and undoubtedly increase the existing potential militarization, disputes and conflicts over this limited but renewable natural resource. In the paper is especially emphasized the true state of drinking water resources in Central Asia - the Aral basin, the causes and consequences of the international dispute in the Aral Sea basin.

Key words: the Aral Sea basin, drinking water resources, the consequences of conflicts and international disputes.

UDK: 342.25(497.6)
Biblid 0543-3657, 68 (2017)
God. LXVIII, br. 1166-67, str. 118–137
pregledni članak
Primljen: 12.12.2016.

Ljiljana M. MUDRINIĆ¹

Političke pretpostavke zasnivanja regionalizma i regionalizacije u Bosni i Hercegovini

SAŽETAK

Predmet ovog rada jesu političke pretpostavke zasnivanja regionalizma i regionalizacije u Bosni i Hercegovini. Kakva su iskustva drugih zemalja i opšte pretpostavke za razvoj regionalizma, te kakvi su geopolitički aspekti regionalizma u Bosni i Hercegovini. Regionalizaciju podstiču strateški, ekonomski i često, kulturni činioци.

Intenzivnijom regionalizacijom, učvršćivanjem bezbjednosnih, privrednih, kulturnih, vjerskih i drugih oblika veza i savezništva države određene regije produbljuju postojeće ili definišu nove oblike regionalne povezanosti.

Ipak, kada je BiH u pitanju treba reći da ne postoji jasna i usaglašena regionalna politika i usaglašenost na svim nivoima „vlasti” ili, tačnije, „upravljanja” o pravcu u kome regionalna politika treba da se razvija.

Ključne riječi: Regionalizacija, regionalizam, globalizacija, regionalna integracija, regionalna politika.

Uvod

U kategorijalnom pogledu, region je oblast unutar jedne države a regionalizacija je proces stvaranja regiona i načina vođenja politike države usmjerene na specifične potrebe pojedinih područja i njihovog skladnog razvoja, dok regionalizam predstavlja težnju pojedinih područja da se konstituišu i priznaju kao regioni sa određenom autonomijom, i pravnim pretpostavkama za to.

Regionalizam se može posmatrati i kao ideologija koja ističe individualnost determinisanu regionalnim karakteristikama, na osnovu kojih se ponekad zahtijevaju i politička prava za imenovanu regiju.²

Postoje i druge definicije regionalizma, kao što je planerska *Milovana Radovanovića* prema kojoj je regionalizam „jedan od osnovnih pristupa i principa naučnog poznavanja, prostornog diferenciranja i integrisanja, razvojnog usmjeravanja, planiranja i uređenja geografskog prostora”

Politika regionalnog razvoja označava cjelovit i usklađen skup ciljeva, prioriteta, mjera i aktivnosti usmjerenih prema jačanju konkurentnosti regionalnih i lokalnih jedinica u skladu s načelima održivog razvoja i smanjivanju regionalnih nejednakosti prema stepenu razvijenosti.

Ostvarivanje ciljeva regionalnog razvoja nije moguće postići spontanom djelovanjem ekonomskih i drugih faktora. Regionalnim razvojem se mora upravljati, prije svega, sa nivoa države, formulisanjem jasnih principa regionalne politike na makroekonomskom nivou.³

Dugo vremena se regionalna politika iscrpljivala u skoro isključivom tretiranju razvoja nerazvijenih područja, što je dovelo do toga da nije postojala jasno definisana i institucionalno uređena cjelovita politika regionalnog razvoja, koja bi kao minimum obuhvatila: regionalnu usklađenost privrede kao cjeline; teritorijalnu podjelu rada po regionima; način i oblik ostvarenja ekonomskih veza između regiona; specijalizaciju

² Berislav Blagojević, Etnoregionalizam u Evropi. <http://konkursiregiona.net/berislav-blagojevic-etnoregionalizam-u-evropi-3/> Preuzeto 5.5.2017.

³ Cilj politike regionalnog razvoja je doprinijeti društveno-privrednom razvoju, u skladu s načelima održivog razvoja, stvaranjem uslova koji će svim dijelovima zemlje omogućavati jačanje konkurentnosti i realizaciju vlastitih razvojnih potencijala.

Prvo, razvoj regija kojim se nastoji postići bolja povezanost lokalnih i regionalnih razvojnih potreba s centralnim razvojnim prioritetima, a koji pruža osnovu za strateško planiranje i izradu razvojnih programa uz uključenost partnerstva u kojem su zastupljene sve interesne grupe i koji su u saglasnosti s razvojnim prioritetima centralnog nivoa.

Drugo, razvoj potpomognutih područja kojim se osigurava podrška svim područjima društveno-privrednim razvojnim teškoćama za povećanje i optimalno korištenje njihovog razvojnog potencijala. Glavni je cilj doprinijeti ravnomjernijem regionalnom razvoju pomažući potpomognutim područjima da ostvare brži društveno-privredni razvoj i tako smanje zaostajanje za ostalim područjima.

Treće, razvoj pograničnih područja odnosi se na stvaranje podloge za razvoj koordinirane, sistemske i strateški usmjerene saradnje na lokalnom, regionalnom i centralnom državnom nivou, s partnerima iz susjednih zemalja i ostalih regija Evropske Unije kako bi se smanjio negativan utjecaj granica i promovisala društveno-privredna kohezija u pograničnim područjima. Cilj će biti ostvaren jačanjem prekogranične, transnacionalne i međuregionalne saradnje, putem zajedničkih lokalnih i regionalnih inicijativa, uz uzimanje u obzir ciljeva privredne i društvene kohezije.

Berislav Blagojević, Etnoregionalizam u Evropi, <http://konkursiregiona.net/berislav-blagojevic-etnoregionalizam-u-evropi-3/> Preuzeto 5.5.2017.

regiona u skladu sa osnovnim materijalnim uslovima i pretpostavkama za razvoj; spoj sektorskog i regionalnog razvoja, itd.

Strateški cilj politike regionalnog razvoja, u okvirima dugog roka, jeste skladniji razvoj na cijeloj teritoriji koji će omogućiti ublažavanje razlika u životnom standardu stanovništva između pojedinih regiona.⁴ Politika skladnijeg regionalnog razvoja treba da se ostvaruje kroz prioritetne razvojne programe koji obezbjeđuju izmjenu proizvodne strukture i razvoj nerazvijenih, posebno brdsko-planinskih područja.

Imajući u vidu svu složenost problema na području BiH, neophodno je stvoriti uslove za vođenje jedinstvene politike regionalnog razvoja na nivou čitave zemlje i izvršiti odgovarajuće promjene u privredno-sistemskom ambijentu kako bi se što efikasnije odgovorilo na novo geopolitičko okruženje i fundamentalne promjene političke, ekonomske i strateške karte regiona jugoistočne Evrope i Balkana.

Iskustva u svijetu i opšte pretpostavke

Iako svaka od nacionalnih država sadrži niz unutrašnjih podjela i nivoa vlasti, najznačajnije su teritorijalne podjele između centralnih, odnosno nacionalnih vlada i različitih regionalnih, lokalnih i vlada država. One su prije svega uslovljene ustavnim uređenjem države, to jest postojanjem federalnog i unitarnog sistema vlasti. U svakom sistemu postoji određena teritorijalna raspodjela vlasti koja daje okvir u kome se odvijaju odnosi između centra i periferije. Sve savremene države izložene su različitim pritiscima, ali oni nisu iste jačine. S jedne strane, privredni, međunarodni i drugi činoci, doveli su do naizgled nezaustavljivog kretanja ka centralizaciji. S druge strane naročito na kraju dvadesetog vijeka, usponom etničke, regionalne i političke zajednice pojačane su centrifugalne težnje.⁵

Što se tiče perspektive regionalizacije u BiH, izgleda da nažalost još nije sazrelo vrijeme da se postavi pitanje: Kakva strategija institucionalne regionalizacije je najfunkcionalnija u ovom trenutku? Još se „lome koplja“ unutar političke i kulturološke elite oko toga da li je državi uopšte potrebna regionalizacija.⁶

⁴ Svaka jedinica lokalne samouprave, a samim tim i region kojem pripada, ima svoje specifičnosti prepoznate kao „teritorijalni kapital“. U njenom teritorijalnom kapitalu leži osnova različitosti pojedinačne jedinice lokalne samouprave u odnosu na druge, i istovremeno predstavlja osnov za njen razvoj i privlačenje investicija. Cilj politike regionalnog razvoja je da pomogne JLS i regionima kojima pripadaju da iskoriste svoj teritorijalni kapital i na taj način povećaju svoju konkurentnost u odnosu na druge regione. Izvor: Green Paper on Territorial Cohesion Turning territorial diversity into strength, Commission of the European Communities, 2008 http://ec.europa.eu/regional_policy/consultation/terco/paper_terco_en.pdf

⁵ Endru Hejvud, *Politika*, Clio, Beograd, 2004., str.303.

⁶ Jovan Komšić, „Pretpostavke razvoja regionalne demokratije“, u zborniku radova, *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012., str. 29-44.

Od problema u regionalnoj strukturi države, veći je onaj u kvalitetu političkog liderstva, izbornom zakonodavstvu, poreskom sistemu, prevelikoj bliskosti političara sa biznisom i industrijom, zatim, u neefikasnom pravosudnom sistemu, mogućnostima vječnog mandata pojedinaca u parlamentu (i van njega), neadekvatnom sistemu prisustva na tržištima, kao i u blagim kaznama ili nekažnjavanju prekršilaca zakona iz redova javnih ličnosti. Pri tom, dva od deset načina promjene odnose se na sistem upravljanja na više nivoa, kao i strukturu parlamenta, koja bi trebalo da odgovara regionalnom uređenju zemlje.⁷

U novim strategijama pametnih specijalizacija, partnerstava i upravljanja na više nivoa, pri čemu su regioni značajni oslonci obnove, mobilizacije i dodavanja vrijednosti, prepoznaje se realna šansa za stabilizaciju i prevladavanje kriznih tokova. O relevantnosti ovakvih ideja govori i strateško opredjeljenje EU (Akcioni plan 2000-2020. za pametne specijalizacije).

Svaka politika traži izdatke i znatna sredstva, a regionalna politika je u tom pogledu zahtjevnija od većine drugih politika. Razvojno malaksala i finansijski iscrpljena, privreda neće moći sebi lako priuštiti dodatni teret znatnijih intervencija u regionalnoj dimenziji razvojne politike, sve i kad bi za to postojala politička volja. S druge strane, ovu zemlju, pored notornih resursnih ograničenja, žestoko pritiskaju manje vidljiva, ali zato nipošto zanemarljiva institucionalna i druga upravljačka ograničenja.

Za ambicioznije postavljenu regionalnu politiku ovo vrijeme sigurno nije pogodno, a veliko je pitanje da li će u doglednoj perspektivi uopšte i biti. Sve i kad bi postojao kapacitet za svjesno društveno djelovanje u regionalnoj dimenziji razvojne politike, ostaje neizvjesno da li bi ono moglo uspješno se suprotstaviti silama spontanosti. To je neizvjesnost strateškog dometa, a ostala bi nerazrješena čak i kad bi bilo izvjesno da će se dugoročni učinci ostvariti onako kako se u nekim krugovima vjeruje i kad bi se takvo djelovanje tačno poklopilo sa linijom najšire shvaćene društvene racionalnosti.⁸

Regionalizacija u BiH pretpostavlja rješavanje nekoliko grupa dilema.

Prva se odnosi na postizanje najšireg društvenog konsenzusa o modelu regionalizacije i tempu implementacije, koji ne bi bili obojeni stranačkim i ideološkim interesima i kao takvi podložni promjenama kad se promijeni vladajuća garnitura.

Druga grupa pretpostavki tiče se promjena u institucionalnom dizajnu, koje su pojačane podsticajima za češću primjenu instituta direktne demokratije, kako u lokalnoj samoupravi tako i na nacionalnom planu.

Treća je napuštanje aktuelnog proporcionalnog izbornog sistema sa jednom izbornom jedinicom i zatvorenim blokiranim listom kandidata.

⁷ Ibid, str. 29-44.

⁸ Ljubomir Madžar, „Smetnje i prepreke u politici regionalnog razvoja“, u Zborniku radova, *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012, str. 45-60.

Takav izborni model suštinski se pretvara u samolegitimaciju stranačkih elita putem volje birača, koji glasaju bez prave mogućnosti da biraju.

Za otklanjanje ovih pretpostavki potrebna je promjena ustavnog i zakonodavnog okvira, i to je najbitnija pretpostavka, jer novog ustava nema bez širokog konsenzusa koji treba da učvrsti principe koji nas legitimišu kao političku zajednicu. Ali potrebna je i promjena svijesti ključnih aktera, političke elite i građana. Bez jačanja participativne političke kulture normativne pretpostavke neće biti stvorene, niti ima izgleda da se primjenjuju i poštuju.⁹

BiH bi mogla da iskoristi iskustva procesa regionalizacije kako u zemljama EU tako i u nizu postsocijalističkih država i da osmišljenom politikom ubrza ovaj proces. Za realizaciju tog projekta postoji niz dodatnih pretpostavki, pored dilema na koje smo ukratko ukazali, a sa kojima se susreću države i društva koji su projekat regionalizacije davno započeli.

Prva se odnosi na uvrežen stav da regionalizacija sama po sebi jeste iskorak u demokratizaciji jer pretpostavlja efikasniju alokaciju ekonomskih resursa, racionalnije korišćenje i upravljanje približavanjem procesa odlučivanja građanima. Ono, opet, samo po sebi pretpostavlja dizajniranje institucija da to omoguće, a sve zajedno treba da rezultira jačim uticajem na politiku i odluke, ne samo na lokalnom i regionalnom nego i na nacionalnom nivou. Na ovom stavu regionalna demokratija često ostaje u sjenci drugih aspekata regionalizacije– ekonomskog razvoja, korišćenja resursa, zaposlenosti, ravnomjernog razvoja itd. U takvom kontekstu često se idealizuje sam koncept ili se pak on sam po sebi diskredituje naglašavanjem potencijalno negativnih posledica koje se mogu javiti u regionalnom modelu uređenja države i društva. U tjesnacu dominantnih teorijskih pristupa, do nipodaštavanja, koje zagovornici na obe strane nastoje empirijski verifikovati, ostaju po strani pretpostavke koje se moraju ostvariti kako bi zamišljeni model očekivane, teorijski utemeljene ciljeve pretvorio u pozitivnu praksu. Time bi se izbjegli problemi koji mogu devalvirati sam koncept regionalizma standardnim prigovorima o dezintegraciji države slabljenjem centralnih vlasti, usložnjavanjem političkog sistema, povećavanjem administracije, podsticanjem birokratizacije i neprozirnosti odlučivanja itd. Ova situacija je izvjesnija za društva koja su na početku procesa regionalizacije. Naglašenija je u društvima koja sa samom idejom decentralizacije imaju ozbiljne dileme, velike stručne i političke podjele.

Druga se tiče procesa i dometa regionalne demokratije u državama Evropske unije. Taj proces traje decenijama, sa podsticajem Evropskih institucija i bez njega. On se ne odvija pravolinijski, bez dilema i jednoobrazno u svim državama, ali napreduje tako da postaje jedan od principa konstituisanja i funkcionisanja EU, i to izgleda nepovratno. Zajednički imenitelj ovakvog modela regionalizacije kao oblika decentralizacije jeste to što je začet u jakim,

⁹ Mila Jovanović, „Dileme i ograničenja Srbije u razvoju regionalne demokratije“, u zborniku radova, *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012., str. 61-72.

izgrađenim i zaokruženim nacionalnim državama sa konsolidovanom demokratijom, u trenutku kada centralna vlast shvata da model unitarne države, iscrpljen ekonomskim problemima, postaje uzak okvir, ne samo za održavanje dostignutog nivoa standarda nego i očekivanog razvoja.

Treća se tiče opštijih iskustava i standarda regionalne demokratije. Trijumf demokratije kao ideologije i modela uređenja društva od sloma socijalističkog koncepta, raznih autoritarnih formi vladanja u afričkim, azijskim i latinoameričkim državama, do autokratskih arapskih režima, nije umanjio kritike i nedoumice o njenim ograničenjima i slabostima. Neke od njih su konstante u razvoju demokratije. Na njih se nadovezuju tako i novi prigovori, kritike i dileme kao rezultante razvoja civilizacije. Demokratija je bila i ostala jedan od najkontroverznijih fenomena koja po svojim izvornim svojstvima izgleda znatno rafiniranije kao teorijska koncepcija, manje ubjedljivo kada se analizira kroz sistem normativnih rješenja, a sasvim problematično kada se evaluira kroz domete empirije, dostignuća u realnom životu, u praksi. Ova generalna upozorenja važe za sve nivoe promišljanja i praktikovanja demokratije i opominju da teorijske glorifikacije i političarske proklamacije često imaju slabe ili čak loše efekte u realnosti. Razmatranje koncepta regionalne demokratije uvijek mora imati u vidu te činjenice.

Evropska unija je koncipirala odgovor na ove dileme Nacrtom povelje o regionalnoj demokratiji Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti Savjeta Evrope.¹⁰ Belgija je država koja je prošla kroz sve faze od klasične unitarne države do federacije. Italija je regionalizovana unitarna država sa posebnim regionima, sa reformama koje imaju neke karakteristike federalizacije. Španija je svoju tranziciju ka demokratiji oslanjala na elemente italijanskog sistema, kao i njemačkog sistema kooperativnog federalizma. Evropeizacija i regionalizacija su dvije strane istog procesa, koje se ojačavaju komplementarnim elementima demokratskog učesća i odgovornosti.¹¹ Prvi

¹⁰ Mila Jovanović, „Dileme i ograničenja Srbije u razvoju regionalne demokratije“, u Zborniku radova, *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012, op.cit., str. 61-72.

¹¹ Evropeizacija-Poevropljivanje, podvrgavanje evropskom načinu života, poprimanje evropske kulture i civilizacije. Termin evropeizacija se promijenio. Evropeizacija je u 19. vijeku značila nacionalno samoopredjeljenje, stvaranje nezavisne nacije, odvajanje od Otomanske imperije, od Austro-Ugarske. Sada evropeizacija znači nešto sasvim drugo; smanjivanje nacionalnog i pripremanje za priključivanje jednom tijelu koje je nadnacionalno. U poslednjih 20 godina Balkan i Evropa, nekako ponovo, po ko zna koji put u istoriji, razmijenili su mjesta. Dok je bivša domovina postala grupa nacionalnih država, Evropa je sad višenacionalna sredina u kojoj postoji anksioznost zbog mogućih nacionalnih sukoba. Pariz, Amsterdam, London su višenacionalni na način koji nas iz bivše Jugoslavije ponekad brine a ponekad zasmijava, a koji je u stvari vrlo prepoznatljiv. Sada u Evropi postoje neke kvote, tabui da iz svake nacije po jedno, dvoje, troje, bude uključeno i predstavljeno u određenim tijelima. Mi to tako lijepo prepoznajemo. I zato svoje jugoslovensko iskustvo, pozitivno i negativno, treba da iskoristimo u Evropi a ne da ga zaboravimo. Preuzeto iz: Balkan je mikrokosmos Evrope, Vesna Goldsvorti, vanredni profesor na univerzitetu Kingston u Londonu, *Politika*, 14.12.2009. www.politika.rs

se ogleda u potrebi da regioni i lokalne vlasti postanu aktivniji u evropskoj areni. Drugi element pretpostavlja da evropske aktivnosti treba da budu predmet pažnje i uključivanja prosječnog građanina.

Na nacionalnom planu uključivanje građana demokratsko učešće realizuje se preko različitih sistema institucija sa različitim rezultatima. U evropskom prostoru to se dodatno podstiče i ojačava sve plodotvornijom saradnjom i horizontalnom razmjenom iskustava i učenja preko regiona i lokalnih vlasti i institucija EU. Uočava se dominacija nacionalnih stranaka u lokalnim politikama.

Postoji tendencija da regionalni i lokalni, kao i evropski izbori jednostavno postaju refleks politike na nacionalnom planu, a ne izraz regionalnih, lokalnih, ili evropskih specifičnosti. Građanin, dakle, nije sklon da izbore na ovim nivoima tretira sa istom ozbiljnošću kao nacionalne izbore. Trend se ogleda i u opadanju broja birača na regionalnim i lokalnim izborima, osim, naravno, u onim zemljama u kojima je glasanje obavezno. Svi pokazatelji ukazuju na to da građani većinom, a posebno mlađe generacije, nisu dovoljno uključeni u političke procese, ne samo u pogledu neposrednog glasanja nego i u vezi sa mogućim učešćem u drugim oblicima koji im stoje na raspolaganju u formama i procesima utvrđivanja politike i suštinskih odlučivanja. Jedan od osnovnih izazova za unapređenje regionalne i lokalne demokratije, dakle, jeste kako građane efikasnije uključiti i uspješnije motivisati za učešće u politici.

Regionalna demokratija se vidi kao instrument koji „ublažava posledice globalizacije u državama članicama” upravo preko regionalnih politika za podsticanje privrede, socijalne solidarnosti, kulturnog razvoja i zaštite regionalnih identiteta, ali i integracije manjina, prekogranične saradnje, promovisanja regionalnog jezičkog nasleđa. Pretpostavka za to je postojanje regionalnog nivoa vlasti u kojem postoje demokratski izabrani i slobodno organizovani organi za donošenje odluka, koji raspolazu dovoljnim stepenom autonomije i dovoljnim resursima za izvršavanje utvrđenih nadležnosti. Preambulom se načelno određuje odnos regionalne prema centralnoj vlasti, potenciranjem obaveza regionalnih entiteta da poštuju „principe suvereniteta, nacionalnog integriteta i ključnih nacionalnih interesa u procesu evropskih integracija, kao i da svojim djelovanjem moraju doprinositi miru i stabilnosti između evropskih nacija i naroda”.

Odnos prema lokalnoj samoupravi načelno se određuje stavom da se regionalna demokratija ne smije ostvarivati na račun autonomije lokalnih vlasti, te da su povelje o lokalnoj samoupravi i regionalnoj demokratiji komplementarne. Kao glavne elemente regionalne demokratije Evropska povelja o regionalnoj demokratiji definiše: princip demokratskog upravljanja; učešće građana; princip supsidijarnosti; princip dobrog upravljanja i uprave; koncept i definiciju regionalne vlasti; odnose sa lokalnim vlastima; princip lojalnosti i poštovanja teritorijalnog integriteta; princip kohezije; ustavnu ili pravnu osnovu regionalne samouprave; djelokrug regionalne samouprave;

pravo na samoinicijativu; regionalne izabrane organe; uslove obavljanja funkcije izabranih predstavnika koji sačinjavaju regionalne organe; resurse regionalnih organa vlasti; pravo na udruživanje; međuregionalnu saradnju i spoljne odnose; pravo na konsultovanje; nadzor nad aktima regionalnih organa vlasti i zaštitu regionalne samouprave. Svi ovi elementi detaljno su definisani, a države potpisnice moraju u potpunosti prihvatiti i poštovati ovaj dio Evropske povelje o regionalnoj demokratiji.¹²

Tako, na primjer, u Španiji ima 26 statističkih (NUTS I i II) regiona i 16 teritorijalno-političkih regiona; u Velikoj Britaniji ima 49 statističkih (NUTS I i II) regiona, a u toku je proces nastanka (tzv. devolution) tri teritorijalno-politička regiona (Vels, Škotska i Sjeverna Irska). U Francuskoj, za razliku od toga, postoje samo administrativni regioni, njih 27, a u nekim državama Evrope samo statistički. Tako su za Španiju regioni očigledno pitanje (pokušaja) opstanka, a za Francusku je čak i sam termin neprihvatljiv kad je u pitanju Korzika, koja se zove „teritorijalni kolektivitet“, dok su sve ostale teritorije u Francuskoj administrativni regioni. Drugačije rečeno, regionalizovana država nije ni „bolja“ ni „demokratskija“ od države koja to nije, ukoliko za to ne postoje stvarni, nužni i dovoljni razlozi. Ti razlozi su ozbiljna i neotklonjiva potreba regionalne reprezentacije i artikulacije njihovih legitimnih i političkih interesa. Postojanje takve potrebe je neizvjesno svojstvo i interes države. tj. nije kao, na primer, lokalna samouprava njena nezaobilazna odlika.

Zato nije opravdano među osnovna pitanja regionalizma uvrstiti raspravu o tzv. pozitivnim i negativnim svojstvima tog oblika, a posebno ne o tome da li je regionalizam komplikovaniji, skuplji i manje efikasan oblik od unitarizma. Suština je upravo suprotna, tj. društvena struktura jedne države je već bila tako složena da je upravljanje njome postalo komplikovano, skupo i manje efikasno nego u državama koje se nisu opredijelile za teritorijalnu organizaciju sa više administrativnih nivoa. Dakle, regionalizam nije unaprijed preferirano (željeno) stanje nego odgovor na već nastale okolnosti, zbog čega je „iznuđeno“ stanje. O tome svjedoče i činjenice o plimama i oseama teritorijalnih ustrojstava kako starih tako i modernih država. Naime, i federacije i unitarne države konkretno postoje u širokom rasponu stepena centralizacije i decentralizacije tako da se mogu uporediti sa nijansama u spektru duginih boja. Zbog toga se u praksi otkriva da je najdecentralizovanija unitarna država bliža federaciji nego unitarnoj državi (npr. Italija), a najcentralizovanija federacija bliža unitarnoj državi (npr. Austrija).¹³

Ovakvom metodom predmet analize se širi tako da se razmotre: Indonezija, Holandija, Kina, Filipini, Tanzanija, Hrvatska (do 2000. godine),

¹² Ibid, 61-72.

¹³ Vladan Kutlešić, „Osnovna pitanja uređenja regionalne države –komparativni pristup“, u Zborniku radova, *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012, str. 73-82.

Ukrajina i Ujedinjeno Kraljevstvo. Ove države u formalnom smislu pripadaju opštoj grupi unitarnih država. Pored unitarnih, tu su i federacije, počev od Austrije pa sve do Malezije, ukupno 26 federacija – Argentina, Australija, Belgija, Bosna i Hercegovina, Brazil, Kanada, Komori, Etiopija, Njemačka, Indija, Irak, Meksiko, Mikronezija, Nepal, Nigerija, Pakistan, Rusija, Sen Kits i Nevis, Južni Sudan, Sudan, Švajcarska, SAD i Venecuela. Među pomenutim federacijama u formalnom smislu ima onih koje su toliko centralizovane da su bliže unitarnoj državi, kao Austrija ili kao Malezija, koja je toliko decentralizovana federacija da se postavlja pitanje da li je uopšte jedna država ili je konfederacija, savez više država.

Analiza država koje imaju regione kao teritorijalno-političke jedinice pokazuje da se broj tih jedinica kreće od dvije (Komori, Sen Kits i Nevis) do 140 (Fi lipini), ali da veliki broj regiona, 40 i više, imaju još samo USA (52) i Rusija (82). Drugačije rečeno, broj regiona u većini država se kreće između 3 i 40, a u samo dvije države taj broj je veći, odnosno manji. U vezi s brojem regiona, dosadašnja praksa je pokazala da države sa malim brojem regiona (do četiri) nisu stabilne i dugovječne – Kipar, Čehoslovačka, SR Jugoslavija i Državna Zajednica Srbija i Crna Gora.

Komparativna praksa takođe je pokazala da veličina državne teritorije nije u direktnoj srazmjeri s brojem regiona, jer i male države mogu imati veliki broj regiona (npr. Švajcarska – 26), kao što postoje i velike države sa malim brojem regiona (npr. Kanada sa 13 i Australija sa 9). Drugačije rečeno, očigledan je veliki uticaj istorijskih, geografskih, nacionalnih i ekonomskih činilaca, odnosno očigledno je da je svaka država slučaj za sebe u pogledu kombinacije uticaja pomenutih činilaca.

Praksa takođe pokazuje da je samo Velika Britanija primjer asimetrične regionalizovane države, tj. da pored regiona postoji i dio države koji nije teritorijalno-politički organizovan kao region već je ta teritorija pod direktnom i isključivom vlašću centralnih državnih organa. Ali, proces tzv. devolucije u Velikoj Britaniji još uvijek traje i pitanje teritorijalno-političkog organizovanja je otvoreno. Dakle, osim Velike Britanije, teritorije svih ostalih ovdje navedenih država su u cjelini simetrično prekrivene regionima.

Međutim, od krucijalne važnosti je to da ti regioni u većini slučajeva nisu istog tipa, odnosno više ili manje se međusobno razlikuju po stepenu „regionalizovanosti“, što je vidljivo iz njihovih položaja i nadležnosti. Dakle, sem nekoliko regionalnih država (npr., Holandija, Austrija, Njemačka), sve ostale razlikuju bar dva tipa regiona (Indonezija, Italija, SAD, Tanzanija, Argentina, Meksiko, Indija), neke tri tipa (Filipini, Ukrajina, Pakistan), dok Kina ima četiri tipa, a Rusija šest tipova regiona. Najveći broj različitih tipova regiona postoji u Španiji, jer je svaki region postao slučaj za sebe, različit od drugih i definiše se pri potvrđivanju statuta konkretnog regiona. Proizlazi da fleksibilnost ne samo da je moguća nego se čini kao važan odgovor na različite uslove i potrebe različitih dijelova teritorije iste države.

U vezi s vrstama regiona treba još jednom ukazati na to da su se postupnost i višefaznost regionalizacije pokazali kao važni stabilizirajući i legitimizirajući faktori, naročito kada je ta dinamika različita za regione gdje postoje raznovrsne uslovljenosti. O tome svjedoče primjeri Španije i Italije, tokom višedecenijskog perioda i uz primjetne razlike između regiona iste države. Čini se da je istim putem krenula i Velika Britanija, koja se od 1997. postupno i nejednako regionalizuje („devoluirala“).

Iako se često navodi da su regionalni organi „međuvlast“ između centralne vlasti i lokalne samouprave, to je tačno samo šematski i organogramski. U stvari, suština regionalnih nadležnosti nije odnos između centralne-države i lokalne-samouprave, već to što regioni vrše određeni dio državne vlasti, i u tome se regioni jasno razlikuju od višestepenog sistema dvostepene ili trostepene lokalne samouprave u pojedinim državama (Poljska). Ovo određenje ne mijenja činjenica što ponegdje regioni zbog racionalnosti „regionalizuju“ (povezuju) neke poslove više jedinica lokalne samouprave, ali regioni zbog toga nisu osnivani. Dakle, krug poslova u regionalnoj nadležnosti potiče iz kruga državnih poslova koji se prenose sa državnog nivoa na nivoje užih teritorijalnih jedinica. U stvari, radi se o podjeli ukupnog fonda državnih poslova i to na one koje obavljaju samo centralni organi, one koje obavljaju samo regionalni organi i na one poslove koje zajedno (komplementarno) obavljaju i jedni i drugi. Pri tome su isključivi poslovi centralne vlasti oni poslovi koji su izraz i garancija državnog jedinstva spolja i iznutra (na primjer, odbrana, bezbjednost, opšta spoljna politika i međunarodni odnosi, makroekonomski uslovi i jedinstveno tržište, osnovne slobode i prava čovjeka). U isključivoj nadležnosti regiona mogu se naći javno obrazovanje (svih stepena, rjeđe visoko), javno zdravstvo, socijalne službe i sl. Poseban značaj imaju podijeljene nadležnosti, gdje centralna vlast po pravilu određuje načela, principe i okvire, a regionalna vlast na toj osnovi potpuno i detaljno uređuje sva ostala izvedena pitanja.

Komparativno posmatrano, razmještaj, vrsta i broj poslova su se tokom istorije mijenjali i nekada kretali u pravcu smanjenja regionalnih nadležnosti i proširivanja centralnih nadležnosti (naročito u vezi sa tzv. novim poslovima – informatikom, komunikacijama), ali i obrnuto – proširivanjem regionalnih nadležnosti na dobrovoljnim osnovama i podsticanjem (naročito novčanim) od strane centralne vlasti (Kanade i SAD). U vezi s podjelom nadležnosti od krucijalnog značaja je uočiti izrazitu fleksibilnost, pragmatičnost i nesimetričnost, koje omogućavaju da se u isto vrijeme različiti dijelovi jedne države uspostave u različitim oblicima i stepenima regionalne autonomije.

Pravni akti regionalne države moraju da zadovolje naizgled dva protivrječna cilja: sa jedne strane, laku promjenu kad postoji legitimni zahtjev, ali i sprječavanje promjene kad za to ne postoji legitiman osnov. Zbog svega toga pitanje nadležnosti u regionalizovanim državama je uvijek pitanje procesa, a ne sporadičnih stanja i pitanje neutemeljenih kretanja u raznim smjerovima, koji mogu u isto vrijeme biti u nekoj oblasti ili za neke

regione centralizacija, a za druge regionalizacija. Iskustva Španije i Kanade u tom pogledu su signifikantna.

Može se zaključiti da regionalna država nije oblik države koji bilo ko treba da „želi“ ili da mu „teži“ zbog toga što je „viši“ ili „bolji“ oblik demokratije. U državi gdje postoji, regionalizam je izraz nespornog, politički legitimnog, teritorijalnog subjektiviteta i identiteta, zbog čega se i vrši političko teritorijalna dekompozicija ranije unitarne države. Regionalne države su nastajale postupno i fleksibilno, a njihov dalji razvoj, po pravilu, nije bio ni ujednačen, a nije bio ni simetričan za sve konstitutivne dijelove jedne države.

Svaka regionalna država je primjer za sebe i nastala je kao praktičan odgovor na objektiviziranu potrebu, tj. samo tako je mogla i biti djelotvorna.

O tačnosti ove tvrdnje svjedoče i dvije „regionalizacije“ koje su sada u toku - devolucija Velike Britanije i preuređenje Holandije poslije promjene Ustava iz 2010. godine. U vezi s tim, preuzimanje rješenja iz drugih država ili primjena instant recepta (Evropska povelja regionalne demokratije) pogrešni su i mogu biti štetni. Poznavanje komparativnih iskustava je korisno samo kad je inspiracija za originalnu kreativnost. Sve drugo je ono što je Daniel Elazar s pravom okarakterisao kao (constitutional shopping).¹⁴

Geopolitički aspekti regionalizma u BiH

Prema jednom viđenju Endrua Hejvuda, globalizacija podstiče saradnju i harmoniju, zbog čega će sve veći dio svijeta biti integrisan u sistem ekonomske i političke međuzavisnosti. Međutim po alternativnom gledištu ovi trendovi globalizacije stvaraju nove oblike napetosti i sukoba koji zbog smanjene djelotvornosti nacionalnih vlada obično dovode do jačanja regionalizacije.¹⁵

Pošto nacionalne države postaju sve manje efikasne u pružanju bezbjednosti i ostvarivanju stabilnosti i napretka, ovi ciljevi se sve više postižu kroz saradnju sa susjednim i geografski bliskim državama. Odnos između globalizacije i regionalizacije je ipak nejasan. Regionalizacija može jednostavno da bude korak ka globalizaciji: na početku porast ekonomske međuzavisnosti, vjerovatno ima regionalni karakter, pri čemu su regionalne organizacije u stanju da regulišu odnos između nacionalnih država i globalnih snaga.

S druge strane regionalizacija može da bude i pojava suprotna globalizaciji, oblik otpora globalizaciji. Najmračniji istorijski primjer na kome

¹⁴ Vladan Kutlešić, „Osnovna pitanja uređenja regionalne države -komparativni pristup“, u Zborniku radova, *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012, op.cit. str. 73-82

¹⁵ Endru Hejvud, *Politika*, Clio, Beograd, 2004, str. 277.

se zasniva ovo objašnjenje je slabljenje i uništenje otvorenog međunarodnog ekonomskog poretka na kraju devetnaestog vijeka, do kojeg je dovelo širenje ekonomskog nacionalizma. Rastući protekcionizam i ekonomsko suparništvo značajno su doprinijeli povećanju međunarodnih napetosti koje su na kraju dovele do Prvog svjetskog rata. Pošto država više nije djelotvorno sredstvo ekonomskih i drugih interesa, ta uloga bi u budućnosti mogla da pripadne regionima.

Regionalizaciju podstiču strateški, ekonomski i, često, kulturni činioци.¹⁶ Kretanje ka regionalnoj integraciji moglo bi da bude ravnoteža globalizaciji, dok neki tvrde da regionalizam ima sposobnost da zamijeni nacionalizam. Evropska unija je najrazvijeniji pokušaj regionalne integracije i predstavlja i političku i ekonomsku uniju. Međutim, iako se pomjerila ka „kombinovanom suverenitetu, još je daleko od evropske „superdržave“.¹⁷

Osnovni cilj svih regionalizacija je geografsko i ekonomsko povezivanje jer širenje tržišta u geografskom smislu donosi prednosti. Povećava se međuzavisnost užih regiona koji ulaze u šire integracije i donosi dodatne ekonomske efekte. Dok se u užim regionima smanjuje težnja ka autarhičnosti.¹⁸ Povezivanje geografije i ekonomije, koje se postiže regionalnim integracijama, donosi brojne prednosti povećanjem međuzavisnosti između užih regiona i smanjivanjem njihovih tendencija ka autarhičnosti.

Za političke aktere EU Balkan je zajednički geopolitički termin za grupu postkomunističkih zemalja na jugoistoku Evrope, čije su zajedničke karakteristike vjekovna nacionalna mržnja, konstantna prijetnja nacionalnim sukobima unutar i između država, istorijski animoziteti te ranjivost političkog i ekonomskog sistema obuhvaćena pojmom „slaba država“. Upravo su ti zajednički problemi zahtijevali homogen, regionalni pristup, uprkos bilateralnim vezama sa svakom pojedinom državom.¹⁹

Teoretski model funkcionalne regionalizacije značajno je poremećen u slučaju dezintegracije bivše Jugoslavije, kao dijela regiona jugoistočne Evrope, a posebno unutar Bosne i Hercegovine kao subregiona. Drastičan pad GDP-a najbolji je dokaz za ovakav zaključak, pošto to nije uzrokovano samo ratom, nego i vještačkim podjelama nekada konzistentnih regiona.²⁰

Bazični ekonomski indikatori za Bosnu i Hercegovinu, kao što su GDP per capita, stopa nezaposlenosti, struktura privrede, odnos uvoza i izvoza, i drugi, znatno su lošiji od većine zemalja u tranziciji, uprkos značajnoj pomoći

¹⁶ Ibid, str.278.

¹⁷ Endru Hejvud, *Politika*, Clio, Beograd, 2004. op.cit., str. 301.

¹⁸ Boris Tihi, „Ekonomska cijena postojeće regionalne podjele u BiH“, u Zborniku radova, *Euroregije i Jugoistočna Evropa*, Sarajevo, 2008, str.13-21.

¹⁹ Nataša Beširević, Ivana Cujzek, „Regionalna politika Europske unije prema Zapadnom Balkanu-dosezi i organičenja“, *Politička misao*, god. 50, br. 1, 2013, str. 155-179.

²⁰ Ibid, str. 155-179.

međunarodne zajednice, što je direktna posljedica političke podjele na dva entiteta i dezintegrirane četiri bivše makroregije.

Problemi regionalnog razvoja, vremenom, „utopili“ su se u opštu ekonomsku krizu zemlje i potisnuti su u drugi plan. U početku tranzicije, uporedo sa raspadom zemlje, institucije i mehanizmi za državnu regulaciju regionalnog razvoja su prilično demontirani. Kao zamjena formirana je nova koncepcija teritorijalnih strukturnih politika zasnovana na integralnom planiranju upotrebe prostora i njegove dezagregacije na parcijalne politike balansirano teritorijalnog razvoja. Međutim, zbog ukupne nacionalne strukture, političkih i ekonomskih odnosa, kao i odnosa sa relevantnim međunarodnim okruženjem, ove politike nisu operacionalizovane, niti su utvrđeni kriterijumi za novu podjelu po makroregionima i njihovu klasifikaciju u cilju određivanja adekvatnog sadržaja regionalne razvojne politike.²¹

I pored svih napora na otklanjanju regionalnih disproporcija, zbog neodgovarajućih institucionalnih rješenja i neodgovarajuće razvojne strategije (u njenim okvirima i regionalne) nije moglo doći do očekivanog razvoja zemlje kao cjeline, a naročito razvoja nerazvijenih područja, gde je efikasnost investicija bila niska i stalno ispod prosjeka zemlje.

Izrazite regionalne disproporcije predstavljaju najveći limitirajući faktor daljem ukupnom društveno-ekonomskom razvoju. S obzirom na to da na državnom nivou još uvijek ne postoji cjelovita strategija regionalnog razvoja, neophodno je da nosioci ekonomske politike donesu nacionalnu strategiju regionalnog razvoja koja bi trebalo da obuhvati stvaranje pretpostavki za ublažavanje razlika u nivou standarda stanovništva po pojedinim područjima, preusmjeravanje nepovoljnih demografskih tokova i formiranje uravnoteženije privredne strukture.

Osnovni zadatak regionalne politike je smanjivanje prekomjernih regionalnih disproporcija koje će se realizovati stvaranjem preduslova za održivo aktiviranje i efektuiranje potencijala (prirodnih i ljudskih) svih područja, kao i unutarregionalnim i međuregionalnim povezivanjem.

Politikom regionalnog razvoja klasifikuju se razvojna područja i utvrđuju regionalni programi razvoja. Područja u kojima postoje opadajuće aktivnosti i visoka nezaposlenost treba da dobiju regionalne podsticaje.

U definisanju buduće regionalne politike BiH poseban značaj mora se dati razvoju nedovoljno razvijenih područja, i to kako sa stanovišta njihovog bržeg razvoja tako i sa stanovišta njihovog uklapanja u regionalni razvoj zemlje u cjelini.

Podsticajna razvojna podrška nerazvijenim područjima treba da se sastoji u finansiranju prvenstveno privrednih i infrastrukturnih projekata kao opštih uslova za povezivanje regiona i njihov razvoj. Od posebnog značaja je izbor

²¹ Ilija Rosić, „Regionalno povezivanje – izazovi imperativ Srbije u budućnosti“, u Zborniku radova, *Euroregije i Jugoistočna Evropa*, Sarajevo 2008, str. 91-108.

modaliteta regionalne politike koji obezbjeđuje ravnomjerniji regionalni raspored privrednih aktivnosti i stanovništva i na toj osnovi doprinosi smanjivanju međuregionalnih razlika u nivou ekonomske razvijenosti. Ravnomjeran prostorni razmještaj ekonomskih aktivnosti treba da omogući svim područjima da efikasno koriste svoje ekonomske potencijale. S tim u vezi, jedino ispravan put može biti u kompleksnom gransko-regionalnom pristupu, pri čemu će osnova biti regionalna teritorijalna podjela rada i pravilno izabrana specijalizacija regiona. Ovo je posebno značajno zbog toga što kombinacija gransko-regionalnog pristupa neminovno vodi postepenom uklanjanju neadekvatne strukture privrede, kako sa stanovišta pojedinih makroregiona tako i sa stanovišta nacionalne privrede u cjelini.

Imajući u vidu činjenicu da nerazvijena područja imaju veliki udio bazične i primarne proizvodnje, kao i dosadašnji uticaj dispariteta cijena, potrebne su značajne promjene i u tom pogledu, kako u opštoj tako i u regionalnoj politici zemlje, ne bi li se zaustavilo prelijevanje dohotka iz nerazvijenih područja, uvećala njihova akumulacija i obezbijedio brži rast.

Makroekonomski regioni u okviru ustavnih nadležnosti treba da stvore uslove koji će nerazvijena područja činiti atraktivnim ekonomskim zonama za ulaganje drugih subjekata i za privlačenje stranog kapitala, uz zadržavanje postojeće radne snage i privlačenje stručno osposobljenih kadrova na realizaciji profitabilnih projekata. Stvaranje razvojnih i institucionalnih okvira, na dugi rok posmatrano, treba da stvori uslove u kojima će se permanentno snižavati troškovi investicija na nedovoljno razvijenim područjima. Samo u tangiranju opštih interesa razvoja i snižavanja troškova investicija može se očekivati zainteresovanost investitora da svoje programe disperzuju u razvoj nerazvijenih. Krupnu neophodnu promjenu opšteg tipa za unapređenje politike regionalnog razvoja predstavljalo bi eliminisanje lokalistički obojenog, administrativnog uplitanja političko-birokratskih struktura u donošenje razvojnih odluka. Zato je potrebna temeljna promjena nekih bitnih elemenata cjelokupnog privrednog i političkog sistema. Prije svega, potrebno je u što kraćem roku stvoriti uslove za sprovođenje ne samo svojinske nego i svih ostalih vidova transformacije, jer tek nakon toga mogu se sagledati i bliže definisati pravci i nosioci razvoja pojedinih područja. Dosledno sprovođenje svojinske i drugih vidova transformacije iziskuje radikalne promjene u sistemu podsticanja razvoja nerazvijenih i ruralnih područja, a svakako najkrupnija promjena trebalo bi da bude decentralizovano donošenje investicionih odluka. Neophodno je nastaviti i ubrzati tek započeti proces decentralizovanog razvoja, jer on u dugoročnom kontekstu produkuje brojne pozitivne efekte na ukupan društveno-ekonomski razvoj.

Decentralizacija ima u osnovi tri zadatka: prvo, da doprinese ublažavanju strukturnih problema i regionalnih neravnomjernosti; drugo, da ubrza efektuiranje i racionalno korišćenje raspoloživih faktora razvoja svih područja, i treće, da suzbije tendenciju prekomjerne urbane koncentracije

privrednih aktivnosti i stanovništva, jer ono prouzrokuje brz rast neproizvodnih troškova društveno-ekonomskog razvoja.

Polazeći od stečenih iskustava u svijetu valja ispitati mogućnosti za uspostavljanje efikasnijih oblika koordinacije u koncipiranju i sprovođenju politike regionalnog razvoja i u tom okviru politike bržeg razvoja nedovoljno razvijenih područja. U traženju takvih rješenja svakako treba uvažiti činjenicu da se država ne može osloboditi svoje uloge u obezbjeđivanju uslova za skladan razvoj svih područja, jer je očigledno da će njima biti neophodni raznovrsni oblici dugoročne društvene pomoći.

U rješavanju problema regionalnog razvoja i definisanju principa buduće regionalne politike mora se početi od činjenice da regionalni razvoj nema samo ekonomsku dimenziju, već i socijalnu, političku, demografsku, kulturnu itd. BiH je složena, višenacionalna zajednica, pa je zbog toga ravnomjeran regionalni razvoj više od ekonomskog pitanja.²²

Geopolitičke promjene u Evropi i na Balkanu posljedica su pada Jaltskog sporazuma i Versajskog mirovnog ugovora i, shodno tome, izmjena rezultata Prvog i Drugog svjetskog rata. Geopolitičkim promjenama na Balkanu poslije hladnog rata, srpske zemlje su fragmentirane i redukovane, do razmjera najvećeg dijeljenja i sažimanja srpskog etničkog prostora i srpskog stanovništva još od srednjeg vijeka. Dijeljenje i sažimanje srpskih zemalja, kao posljedica geopolitičkih promjena na Balkanu, izvršeno je udruženim djelovanjem spoljnih činilaca: Njemačke, habsburškog dijela Evrope (Austrija, Mađarska), Vatikana, kasnije SAD i unutrašnjih činilaca secesije Hrvatske i BiH.

Proces fragmentiranja i sažimanja srpskih zemalja odvijao se u više faza: prvo, kroz priznavanje nekadašnjih jugoslovenskih republika kao nezavisnih država i njihovih neetničkih granica kao međudržavnih; drugo, kroz eliminisanje Republike Srpske Krajine kao političko-geografske jedinice srpskog naroda u granicama Hrvatske; treće, kroz dejtonsku podjelu Bosne i Hercegovine na principu prostranosti srpskog entiteta na manje od polovine Bosne i Hercegovine. Dejtonsko-pariski mirovni sporazum je nasilno uvođenje srpskih zemalja i srpskog naroda i njihovih političko-teritorijalnih jedinica u, za njih, izrazito nepovoljna političko-prostorna rješenja. Bosna i Hercegovina, kao međunarodnopravni subjekt u budućnosti, moguća je samo kao konfederacija u kojoj će se redefinisati odnosi u skladu sa Dejtonskim sporazumom.

Unutrašnje uređenje Bosne i Hercegovine svoju različitost pronalazi manje u istorijskom razvoju, a puno više u političkim konsekvencama ratnih zbivanja krajem prošlog vijeka. U Bosni i Hercegovini pitanje regionalnog uređenja zemlje nije u funkciji prioriteta, jer političke snage više su orjentisane ka pitanjima ustavnog ranga, odnosno pitanjima cjelovitosti zemlje i njenoj eventualno drugačijoj unutrašnjoj prekomponovanosti.

---

²² Ibid.

U kontekstu približavanja Bosne i Hercegovine Eropskoj Uniji bi ovdje trebalo dati i pažnje rezoluciji Evropskog parlamenta o unutrašnjoj koncepciji Bosne i Hercegovine. Naime, zalaganje tvorca rezolucije idu u pravcu decentralizacije cijele zemlje, suprotno tendencijama centralizacije i secesije. U tekstu o istorijskom razvoju unutrašnje uprave u Bosni i Hercegovini naglašavali smo sadržajni kontinuitet pojedinih tvornih unutrašnjih jedinica od osmanlijskog razdoblja sve do Kraljevine Jugoslavije, bez obzira na promjene naziva. Sadašnju asimetričnost u Bosni i Hercegovini, kroz ustavnu i upravno-unutrašnju različitost u dva entiteta ne predstavlja nimalo lako pregnuće u traženju kompatibilnosti od lokalne, do regionalne, odnosno do srednjeg državnog nivoa. Kako promovisati decentralizaciju, a da čvrste, ustavima fiksirane jedinice ostanu s jedne strane, te da postanu funkcionalne, što danas nisu, s druge strane. Naime, jedni smatraju da je pravo vrijeme za nadogradnju dejtonske konstrukcije Bosne i Hercegovine, dok drugi misle da Dejton ni u kom slučaju ne treba dirati.²³

Pitanje unutrašnjeg uređenja svake zemlje jedno je od važnih pitanja za ocjenu demokratičnosti pojedine političke zajednice, njenog uspješnog privrednog razvoja, kao i za poštovanje građanskih i nacionalnih prava dotične zajednice.

Složena i neprirodna prostorna podjela Bosne i Hercegovine bitno otežava ekonomski razvoj opština, kantona, entiteta a time i države u cjelini. Etnička teritorijalizacija stanovništva unutar Bosne i Hercegovine je u vremenu rata (1992–1995) etničku komponentu učinila najznačajnijim faktorom njene regionalizacije u postdejtonskom periodu. Međutim, potpuna dominacija etničkog kriterija nad funkcionalno-gravitacionim kriterijima je u savremenom evropskom političkom i tržišnom kontekstu ekonomski neodrživa. Ona je suprotna i temeljnim principima i ciljevima regionalizacije i regionalnog razvoja Evropske unije.

Nakon što Bosna i Hercegovina postane punopravna članica Evropske unije i dio jedinstvenog evropskog tržišta, politički i ekonomski procesi će promjeniti i ukupan društveni i politički ambijent na prostoru cijele države. Ekonomski interesi građana će nužno dovesti do unutrašnje reintegracije Bosne i Hercegovine kroz razvoj intenzivne saradnje na područjima ekonomski komplementarnih i funkcionalno povezanih regionalnih cjelina, ne samo unutar Bosne i Hercegovine, već i kroz razvoj prekogranične saradnje sa susjednim državama.²⁴

²³ Josip Vrbošić, Miro Gardoš, „Izazovi regionalizacije u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini“, u Zborniku radova, *Bosna i Hercegovina i euroatlantske integracije, trenutni izazovi i perspektive*, Pravni fakultet Bihać, 2014. str. 891-906.

²⁴ Elmir Sadiković, „Kohezijska politika Evropske unije i perspektive regionalnog razvoja država zapadnog Balkana“, u Zborniku radova, *Bosna i Hercegovina i euroatlantske integracije, trenutni izazovi i perspektive*, Pravni fakultet Bihać, 2014. str. 1159-1178.

Politička regionalizacija BiH – izazovi i prepreke

Za podsticanje formiranja prikladnih regionalnih politika potrebno je jačanje administrativnih kapaciteta njenih konstitutivnih dijelova, na svim nivoima organizacije vlasti i samouprave, jačanje ekonomskih determinanti sistema, obezbjeđivanja održivog višedimenzionalnog i uravnoteženog razvoja. Ova promjena kursa nije jednostavna jer zahtijeva nužnu i dovoljnu konsensualnost svih ključnih državnih, privrednih i društvenih aktera, koju sudeći po dosadašnjem iskustvu, nije jednostavno postići i produktivno očuvati. Samo jaki regioni znače i jaku zemlju. Samo jasno definisane regionalne politike mogu donijeti istinski ravnomjerni razvoj cijele države, i bez njih se ogromne regionalne razlike ne mogu smanjiti. Dakle, ukidanje centralizma, uz istovremeno sprovođenje sistemskih promjena i uvođenje regionalnih politika predstavlja jedini dugoročno ispravan put. Brzina sistemskih promjena zavisiće od kapaciteta ključnih razvojnih institucija i njihove funkcionalnosti u narednom periodu. Zato je neophodno njihovo jačanje. Na nama će onda biti zadatak da primijenimo znanja, iskustva i sugestije drugih. Treba da usvojimo iskustva i dobru praksu onih kojima su regionalizam i regionalne politike sada neodvojivi dio društvenog sistema.²⁵

Ipak, kada je BiH u pitanju potrebno je krenuti od nekoliko osnovnih pitanja: Da li postoji jasna regionalna politika u BiH? Da li postoji konsenzus o tome gdje želimo da vidimo BiH za 10 godina kada je u pitanju regionalni razvoj? Postoji li usaglašenost na svim nivoima „vlasti” ili, tačnije, „upravljanja” o pravcu u kome regionalna politika treba da se razvija?

Stoga je svako pitanje institucionalnog uređenja BiH kao države, pa i pitanje vođenja adekvatne regionalne politike, pitanje pukih institucionalnih kapaciteta da se jedan idejni koncept pretoči u stvarnost i postane dugoročno održiv. Upravo je glavni problem u tome da se stvari posmatraju dugoročno, jer je novija istorija BiH puna primjera kako su se institucionalni aranžmani pravili *ad hoc*, nošeni trenutnim političkim taktikama, umjesto da se posmatraju sa stanovišta dugoročnih i održivih strategija, koje će nadživjeti one koji su ih smišljali.

Slobodan Jovanović je primijetio da se „zbog strančarenja izgubila ideja o državi i da zemlja srlja u propast”. Ni u političkim istorijama drugih društava državnički momenat ne preteže nad onim politikantsko-taktičkim, pošto je politika svuda na prvom mjestu borba za vlast pa tek onda ostvarivanje neke ideje ili strategije. Ali ono što je porazno za ovo društvo jeste da je u njemu politika isključivo borba za vlast dok su političke ideje i strategije najčešće formalnost.²⁶

²⁵ Verica Kalanović, „Osnovni razlozi za formiranje nove regionalne politike u Srbiji”, u Zborniku radova, *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012., str. 135-140.

²⁶ Neven Cvetičanin, „Strukturni problemi institucionalnog uređenja Srbije i regionalna politika”, u Zborniku radova, *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012., str. 149-166.

Uprkos globalnom svjetskom poretku i procesima ubrzane globalizacije regionalni pristup ostaje temelj za funkcionisanje međunarodnih aktera u savremenim međunarodnim odnosima. Intenzivnijom regionalizacijom, učvršćivanjem bezbjednosnih, privrednih, kulturnih, vjerskih i drugih oblika veza i savezništva države određene regije produbljuju postojeće ili definišu nove oblike regionalne povezanosti temeljem kojih, kao regionalno prepoznate cjeline, lakše ostvaruju interese na globalnoj međunarodnoj sceni.²⁷

Zaključak

Regionalizacija Bosne i Hercegovine u smislu promjene njene unutrašnje teritorijalne organizacije nije preduslov za članstvo u Evropskoj uniji. Pored toga, Bosna i Hercegovina u integracijskom procesu ima obavezu da uspostavi pravnu, institucionalnu i finansijsku osnovu vlastitog regionalnog razvoja, koja će biti usklađena sa načelima i ciljevima politike regionalnog razvoja Evropske unije. U poređenju sa drugim državama zapadnog Balkana, Bosna i Hercegovina je na tom polju postigla najmanji pomak. Za razliku od drugih država zapadnog Balkana, Bosna i Hercegovina je jedina država koja nema nacionalnu strategiju i institucionalnu osnovu regionalnog razvoja, kao ni definisane statističke regije. Iskustva drugih evropskih država pokazuju da je regionalizacija najuspješniji model organizacije održivog ekonomskog razvoja.²⁸ Sve države članice Evropske unije imaju uspostavljenu regionalnu strukturu ili su u procesu uspostavljanja regija kao političkih entiteta koji u sebi sadrže i svojstvo decentralizovanih organa vlasti, ali prije svega svojstvo političke autonomije.

Regionalizacija u zemljama zapadne Evrope je istovremeno primijenjena i kao model za zaštitu prava etničkih zajednica. U nacionalno heterogenim državama zapadne Evrope i etnička struktura stanovništva je imala važnu ali ne i dominantnu ulogu u procesu regionalizacije. U tom kontekstu regionalizacija Bosne i Hercegovine, može biti rješenje za zaštitu etničkih i kulturnih specifičnosti bosanskohercegovačkog društva ali i osnova za ekonomsku racionalizaciju i modernizaciju državne strukture.

Bibliografija

Blagojević Berislav, *Etnoregionalizam u Evropi*, Internet, <http://konkursi.regionet.net/berislav-blagojevic-etnoregionalizam-u-evropi-3/>

²⁷ Lidija Čehulić Vukadinović, „Hrvatski pogled na euroatlantizam na Zapadnom Balkanu“, u Zborniku radova, *Bosna i Hercegovina i euroatlantske integracije, trenutni izazovi i perspektive*, Pravni fakultet Bihać, 2014., str. 691-704.

²⁸ Španija i Italija predstavljaju dragocjen izvor iskustava za svaku zemlju koja razmisli o mogućnosti regionalizacije.

- Beširević Nataša, Cujzek Ivana, „Regionalna politika Europske unije prema Zapadnom Balkanu-dosezi i organičenja“, Fakultet političkih nauka, Sveučilište u Zagrebu, *Politička misao*, god. 50, br. 1, 2013.
- Cvetičanin Neven, „Strukturni problemi institucionalnog uređenja Srbije i regionalna politika“, u Zborniku radova *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012, str. 149-166.
- Čehulić Vukadinović Lidija, „Hrvatski pogled na euroatlantizam na Zapadnom Balkanu“, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, u Zborniku radova II Međunarodna konferencija, *Bosna i Hercegovina i euroatlantske integracije, trenutni izazovi i perspektive*, Pravni fakultet Bihać, 2014, str. 691-704
- Green Paper on Territorial Cohesion Turning territorial diversity into strength, Commission of the European Communities, 2008 http://ec.europa.eu/regional_policy/consultation/terco/paper_terco_en.pdf
- Hejvud Endru, *Politika*, Clio, Beograd, 2004, str. 277-303.
- Jovanović Mila, „Dileme i ograničenja Srbije u razvoju regionalne demokratije“, u Zborniku radova *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012.
- Kalanović Verica, „Osnovni razlozi za formiranje nove regionalne politike u Srbiji“, u Zborniku radova *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012, str. 135-140.
- Komšić Jovan, „Pretpostavke razvoja regionalne demokratije“, u Zborniku radova *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012, str. 29-44.
- Kutlešić Vladan, „Osnovna pitanja uređenja regionalne države - komparativni pristup“, u Zborniku radova *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012, str. 73-82.
- Madžar Ljubomir, „Smetnje i prepreke u politici regionalnog razvoja“, u Zborniku radova *Nove regionalne politike i evropska iskustva*, Beograd: DC Grafički centar, 2012, str. 45-60.
- Rosić Ilija, „Regionalno povezivanje - imperativ Srbije u budućnosti“, u Zborniku radova *Euroregije i Jugoistočna Evropa*, Sarajevo, 2008. str. 91-108.
- Sadiković Elmir, „Kohezijska politika Evropske unije i perspektive regionalnog razvoja država zapadnog Balkana“, u Zborniku radova, II Međunarodna konferencija, *Bosna i Hercegovina i euroatlantske integracije, trenutni izazovi i perspektive*, Pravni fakultet Bihać, 2014. str. 1159-1178.
- Tihi Boris, „Ekonomska cijena postojeće regionalne podjele u BiH“, u Zborniku radova *Euroregije i Jugoistočna Evropa*, Sarajevo, 2008. str. 13-21.
- Vrbošić Josip, Gardoš Miro, „Izazovi regionalizacije u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini“, u Zborniku radova, II Međunarodna konferencija, *Bosna i Hercegovina i euroatlantske integracije, trenutni izazovi i perspektive*, Pravni fakultet Bihać, 2014. str. 891-906.

THE POLITICAL PRECONDITIONS FOR THE ESTABLISHMENT OF REGIONALISM AND REGIONALIZATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

ABSTRACT

The subject of this work are political preconditions for establishing regionalism and regionalization in Bosnia and Herzegovina and other countries. Also, the author is discussing what are the experiences of other countries and the general conditions for the development of regionalism, and what are the geopolitical aspects of regionalism in Bosnia and Herzegovina.

Regionalization is encouraged by strategic, economic and, often, cultural factors. By intensifying regionalization, consolidating security, economic, cultural, religious and other forms of connections and alliances, states of a certain region deepen the existing or define new forms of regional cohesion.

However, when it comes to BiH, it should be noted that a clear and harmonized regional policy and compliance at all levels of "authorities" or, more precisely, of "managing" the direction in which the regional policy should be developed does not exist.

Key words: Regionalization, regionalism, globalization, regional integration, regional policy.

UDK: 330.342.172:339.732
Biblid 0543-3657, 68 (2017)
God. LXVIII, br. 1166-67, str. 138-157
pregledni članak
Primljen: 1.8.2017.

Goran VUJOVIĆ¹

Politika uslovljavanja Međunarodnog monetarnog fonda

SAŽETAK

Svrha MMF-ih programa je pomoć zemljama u razvoju koje se suočavaju sa ekonomskim i finansijskim problemima, a cilj je jačanje stabilnosti njihovog deviznog kursa, finansijskog sistema i nacionalne valute, što sledstveno vodi povećanju ugleda država-članica i poverenja inostranih investitora, te ubrzanju regionalnog razvoja. Pritom, MMF je, uprkos pozitivnim rezultatima, kritikovan jer je od savetodavne, tehničke i ne-političke institucije pretvoren u aktera koji limitira integritet država-članica koje, iako pod pritiskom proliferacije uslova, nisu ostvarile očekivani privredni rast. Ipak, ako odgovarajući na kritike uzmemo u obzir reformske kapacitete vlada i sklonost političara ka korupciji jasno je zašto MMF koristi potrebu država-članica za kreditima i odnos subordinacije prilikom primene politike uslovljavanja. Ali, neophodno je i da MMF programske uslove adaptira specifičnim okolnostima država-članica.

Ključne reči: politika uslovljavanja, programi i krediti strukturnog prilagođavanja, liberalizacija tržišta, proliferacija uslova.

Skraćenice: EU – Evropska unija, MMF/IMF – Međunarodni monetarni fond/*International Monetary Fond*, SAD – Sjedinjene Američke Države, UN – Ujedinjene nacije, WTO – *World Trade Organization*.

Uvod

Politika uslovljavanja, u smislu ekonomske i finansijske pomoći, trgovine i trgovinskih povlastica, sporazuma o saradnji, članstva, ili drugih pogodnosti u zamenu za ekonomske i političke reforme dugo je deo međunarodnih odnosa. Od kada je MMF razvio *prvu generaciju politike uslovljavanja*

¹ Goran Vujović magistar pravnih nauka, Advokatska kancelarija Vujović, Stevana Dukica 9, Beograd; E-mail: goransvujovic@hotmail.com)

(ekonomska politika uslovljavanja) selektivna raspodela sredstava međunarodnih institucija i organizacija pri pružanju pomoći se zasnivala na konceptu uslovljavanja. U tom smislu je uslovljavanje podrazumevalo vezu rezultata i nagrada, odnosno „MMF je pomoć uslovio stepenom napora koje vlade država-članica čine da obnove makro-ekonomsku stabilnost i da uvedu strukturne reforme koje bi smanjile intervenciju vlade i učinile svoju ekonomiju tržišno orijentisanom.”² Tako je politika uslovljavanja, nakon II svetskog rata, odigrala važnu ulogu u podsticanju i promovisanju ekonomske i demokratske evolucije država u razvoju.

Cilj tzv. razvojne pomoći međunarodnih finansijskih institucija, ali i zahtev *par excellence*, pri primeni politike uslovljavanja je, prvobitno, bila liberalizacija tržišta tj. otvorena tržišna ekonomija, a zbog stava da će finansijska pomoć biti efikasna samo ako države u razvoju budu tržišno orijentisane. Ekonomska politika uslovljavanja se tradicionalno primenjivala pri kreditiranju država-članica međunarodnih finansijskih institucija (Međunarodni monetarni fond, Svetska banka i regionalne banke za razvoj) kojima su nedostajala finansijska sredstva (u daljem tekstu: države-dužnice ili države-članice).³ Pravni dokumenti kreditnih aranžmana su, u početnoj fazi primene politike uslovljavanja, predviđali manji broj opštih kreditnih uslova sa retko definisanim kriterijumima ispunjenja, mada je, u tom smislu, bilo i političkih izjava upućenih državama-dužnicama.

Snažan iskorak je učinjen nakon Hladnog rata kada tranzicione države prelaze sa centralno-planske na tržišnu privredu što je bilo problematično zbog njihovih strukturnih poremećaja. Bez mogućnosti za rešavanjem navedenih problema, i uz nedostatak eksternog finansiranja, države su izlaz videle u Programima podrške međunarodnih finansijskih institucija. „Programi podrške podrazumevaju strukturno prilagođavanje, cenovnu i trgovinsku liberalizaciju, deregulaciju tržišta rada, privatizaciju i druge politike”, ali i uvećano kreditiranje tj. zaduživanje.⁴ Želeći da promene tradicionalnu politiku uslovljavanja, koja ograničava potražnju, međunarodne finansijske institucije su insistirale na strukturnim reformama

² Elena Fierro, *The EU's Approach to Human Rights Conditionality in Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, Kluwer Law International, P.O. Box 85889, 2508 CN The Hague, The Netherlands, 2003, p. 127.

³ „Značaj programa kreditiranja je tokom 1980-ih godina naglo porastao... Tada je primenjena politika zasnovana na kreditima za strukturno prilagođavanje (*structural adjustment lending*), ali je praktikovano i uslovljavanje na politički zasnovanom kreditiranju (*policy-based lending*) koje je uključivalo uslove koji su se odnosili na političke reforme za koje se verovalo da su od suštinskog značaja za društveni i ekonomski razvoj država-dužnica.” (Prema: Karsten Neuhoﬀ, *International Support for Domestic Climate Policies in Developing Countries*, Earthscan: Dunstan House, London, 2009, p. 485.)

⁴ Zoran Grubišić, Zoran Nišavić, „Stabilizacioni programi Međunarodnog monetarnog fonda: Razvoj saradnje sa Srbijom i dalje perspektive”, *Ekonomist*, Savez ekonomista Srbije i Crne Gore, Vol. 44, No. 1, Beograd, 2006, str. 88-99.

na strani ponude koje će obezbediti privredni rast, a uslovljavanje je podrazumevalo i srednjoročno i dugoročno delovanje u pravcu umanjavanja vladine intervencije u privredi i njeno otvaranje za inostrani upliv tj. međunarodnu konkurenciju.

Upravo je na taj način politika uslovljavanja promovisala strukturne reforme i propisala kriterijume za "nagrade", pa su „mnoge zemlje u razvoju, pogođene dužničkom krizom, morale da se obrate međunarodnim finansijskim institucijama za kredite strukturnog prilagođavanja koji su dodeljivani pod jasnijim i strožijim uslovima u pogledu fiskalnog prilagođavanja i pokretanja politike tržišno orijentisanih reformi.”⁵ Novi uslovi su npr. bili povećanje uloge tržišta i privatnih preduzeća u odnosu na javni sektor, ali i veću efikasnost javnog sektora i smanjenje javne potrošnje.⁶ Države-dužnice su praktično bile primorane na reformu i ekonomskog i državnog sektora, ali razlog primene politike uslovljavanja pri dodeljivanju kredita nije bio samo pritisak na vlade država-dužnica da sprovedu reforme, već i smanjenje rizika za međunarodni finansijski sistem tj. za međunarodne finansijske institucije, odnosno njihove najmoćnije države-članice.

Ekonomska politika uslovljavanja se, dakle, odnosila na „usvajanje politike čiji je cilj restrukturiranje privrede država-članica i liberalizacija tržišta. Stoga, primena ekonomske politike uslovljavanja pomaže širenju kapitalizma. 'Ekonomsko uslovljavanje' je povezano sa 'političkim uslovljavanjem' i igra značajnu ulogu u politici globalnih i regionalnih organizacija, npr. MMF, WTO i EU. Dakle, liberalni političko-demokratski poredak – promovisan kroz primenu političkog uslovljavanja – smatra se suštinskim za uspostavljanje i uspeh liberalnog ekonomskog poretka promovisanog kroz primenu ekonomskog uslovljavanja.”⁷ Istovremeno, jača rezultatski pristup tj. koncept dodeljivanja pomoći i kredita na osnovu postignutog nivoa reformi.⁸ Nisu više bitna obećanja promene ekonomske

⁵ Krediti strukturnog prilagođavanja (*structural adjustment loans*) su se prvobitno fokusirali na podršku politike neophodne za ravnotežu platnog bilansa, kao i na fiskalne reforme u pogledu smanjenja javne potrošnje (kroz redukciju subvencija i restrukturiranje javnog sektora) i reformi poreskog sistema. Ovi krediti utiču na ukupnu investicionu klimu liberalizacijom državne ekonomske politike, kao i olakšavanjem pristupa stranih investitora tom procesu. (Prema: Rob Vos, Manuel F. Montes, *World Economic and Social Survey 2010: Retooling Global Development*, United Nations Publications, New York, USA, 2010, p. 13.)

⁶ Reforma državne administracije, penzionog/obrazovnog/zdravstvenog sistema i efikasan rad javnih firmi i lokalne samouprave.

⁷ Prema: Yannis A. Stivachtis, *The State of European Integration*, Ashgate Publishing Limited, Gower House, Croft Road, Aldershot Hampshire GU11 3HR, England, 2007, p. 146.

⁸ „Pod pritiskom da pronađu nove mehanizme brze isplate kao odgovor na finansijske teškoće kreirane kreditnom krizom, u oktobru 2008. god. MMF je ustanovio Kratkoročne olakšice vezane za likvidnost (*Short-Term Liquidity Facility (SLF)*) pri čemu se sredstva kanališu samo zemljama sa dobrim rezultatima u smislu prethodnih reformi.” (Prema: Andrew Mold, *Policy Ownership and Aid Conditionality in the Light of the Financial Crisis*, Organisation for Economic Co-operation, 2009, p. 74.)

politike, već ispunjenost uslova i ishod programa.⁹ Primena koncepta se zasniva na dugogodišnjim više-tranšnim kreditima i saglasnosti država-dužnica sa uslovima. Tako se, primenom politike uslovljavanja, države-dužnice „zaključavaju u reforme.”¹⁰

Način pružanja i uloga razvojne pomoći nastavljaju da evoluiraju. Politika uslovljavanja, promovišući reforme i institucije koje vode stranim ulaganjima i razvoju investicija, nastavlja da širi broj uslova i precizira kriterijume izvršenja u pravcu finansijskog sektora, privatizacije i sistema upravljanja. Primena ekonomske politike uslovljavanja otvoreno se transformiše u „političko uslovljavanje”, pa se pored ekonomske liberalizacije insistira na demokratizaciji i većem poštovanju građanskih i političkih prava. „MMF povezuje politiku uslovljavanja i pomoć kreditima i investicijama i preti državama-dužnicama uskraćivanjem istih ako negiraju svojim građanima osnovna ljudska prava, uključujući demokratski izabranu vladu. Objašnjenje ovakvog delovanja ogleda se u tome da je razlog političkog uslovljavanja delimično ekonomski pošto su ekonomski neuspesi direktno povezani sa odsustvom političke odgovornosti.”¹¹

Zato su, dakle, finansijske institucije, iako *a priori* protiv političkih uslova, ali u želji da reše nedostatak odgovornosti javne uprave i transparentnosti delovanja vlasti, 1990-ih godina programe reformi i kredite decidirano uslovile političkim zahtevima, *drugom generacijom politike uslovljavanja*. Jasno je artikulisan stav da bez demokratizacije ni ekonomska liberalizacija neće uspeti, pa iako su politički uslovi protivrećili osnivačkim aktima međunarodnih finansijskih institucija ipak su bili opravdani jer podržavaju ideologiju slobodne tržišne privrede. Pritisak je nastavljen, pa su međunarodne finansijske institucije „i druge međunarodne organizacije usmerene na razvoj izradile prioritete za smanjenje siromaštva i dobru vladavinu, *treća generacija politike uslovljavanja*, i usmerile aktivnosti na konfliktne i post-konfliktne zemlje.”¹² Međutim, pomoć i uloga u

⁹ „Krediti postaju nagrade za političke reforme. Broj uslova politički zasnovanog kreditiranja raste sa prosečno 12 u 1980. god, na više od 40 u 1990-im godinama, a zatim pada na ispod 20 u 2003. god, i na 10-12 od 2005-2007. god. Procenat zadovoljavajućih politički zasnovanih projekata kreditiranja je oscilirao, ali se i povećao od 1980-ih godina. Od 2000. god, pa nadalje bio je od 80% do 90%. Jedno-tranšni krediti i krediti za smanjenje siromaštva su bolje ocenjeni – ovi drugi su se pokazali 100% uspešni u 2006. god.” (Prema: Karsten Neuhoff, *International Support for Domestic Climate Policies in Developing Countries*, op. cit., p. 485.)

¹⁰ »Lock in efekat« - cilj primene je da se vlade država-dužnica kreditima privole na sprovođenje reformi i da zbog održavanja *status-a quo* (životni standard, ali i politička vlasta) budu „zaključane” u procedurama i uslovima dobijanja narednih tranši kredita.

¹¹ Prema: Jeffrey Haynes, *Comparative Politics in a Globalized World*, Polity Press, Cambridge, UK, 2005, p. 208.

¹² „Intenzivirano je kreditiranje, kao i savetodavne aktivnosti u vezi pitanja kao što su demobilizacija i reintegracija ratnika, razoružanje i razminiranje i sl.” (Prema: David M. Law, *Intergovernmental Organizations and security Sector Reform*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, LIT Verlag, Zürich Switzerland/Berlin Germany, 2007, p. 16.)

”prosperitetu” država u razvoju naišli su na kritike javnog mnjenja, te su realnost i geopolitika sprovođenja programa pomoći postali predmet rasprave. Prvi je na udaru bio MMF.

Međunarodni monetarni fond

Iako Sporazum Međunarodnog monetarnog fonda ne govori o politici uslovljavanja možemo ga smatrati pionirom primene i propagiranja koncepta uslovljavanja, ali je i činjenica da je politika uslovljavanja najviše kritikovana zbog delovanja Fonda.¹³ MMF su, kao specijalizovanu agenciju UN-a, formirali predstavnici 44 država na ekonomskoj Konferenciji u Breton Vudsu (*Bretton Woods – SAD*) 1944. godine.¹⁴ MMF je posle II svetskog rata nadgledao međunarodni finansijski sistem i, u cilju obezbeđenja ekonomskog rasta i razvoja država-članica, pružao „donacije i kreditna sredstva namenjena poboljšanju makroekonomskog ambijenta, zakonske regulative, realizaciji strukturnih reformi i privlačenju stranih investitora.”¹⁵ MMF je, naime, trebalo da rešava fiskalne i monetarne probleme i da obezbedi saradnju u oblasti međunarodnih plaćanja i politike deviznih kurseva, kao i da odobrava kredite za kratkoročno uravnoteženje platnog bilansa.

Prvobitno je MMF trebalo da bude „tehnička i ne-politička monetarna organizacija koja ne nastoji da bude univerzalni lek za sve probleme, već mehanizam za obavljanje jasno definisanih konkretnih ciljeva.”¹⁶ Dakle, savetodavna uloga je imala prioritet.¹⁷ Recimo, kada vrednost valute države-članice opada brzo, međunarodna trgovina može biti ugrožena, kao i strane

¹³ „Pojam »uslovljavanje« se ne pojavljuje eksplicitno u odredbama Sporazuma. Međutim, opšte je prihvaćeno da politika uslovljavanja ima svoj pravni osnov u čl. I(v) kao „adekvatna zaštita”, pod kojim MMF čini svoje resurse raspoloživim.” (Prema: Joaquín Muns, *Adjustment, Conditionality, and International Financing*, Central Bank of Chile, Federico Santa María University, International Monetary Fund, 1984, p. 67.)

¹⁴ Specijalizovane agencije UN po čl. 57 i 63 Povelje UN. (Norman Bentwich, Martin Andrew, *A Comentary on the Charter of the United Nations*, The MacMillan Company, New York, USA, 1950, p. 119., p. 132.)

¹⁵ Prema: Zoran Grubišić, Sandra Kamenković, *Stabilizaciona politika MMF-a i njena primena u Srbiji u uslovima svetske finansijske krize*, Škola biznisa, br. 3, Viša poslovna škola, Novi Sad, 2010, str. 29.

¹⁶ Prema: Eva Riesenhuber, *The International Monetary Fund under Constraint: Legitimacy of its Crisis Management*, Kluwer Law International, P.O. Box 85889, 2508 CN The Hague, The Netherlands, 2001, p. 3.

¹⁷ Savetodavna uloga MMF-a se ogleda u preporukama državama da ograniče intervencije na smirivanje kolebljivosti deviznog kursa. U mnogim programima se zato savetuje akumuliranje rezervi. „Da bi obezbedio da devizni kurs ostane dovoljno konkurentan tokom perioda *stand-by* aranžmana, MMF u aranžman uključuje odredbu da zemlja mora da drži minimalni nivo neto inostrane aktive kako bi bila u mogućnosti da uspešno povuče ratu njenog *stand-by* kredita.” (Zoran Grubišić, Zoran Nišavić, „Stabilizacioni programi Međunarodnog monetarnog fonda: Razvoj saradnje sa Srbijom i dalje perspektive”, op. cit., str. 88-99.)

investicije u toj zemlji.¹⁸ Zato MMF presira zemlje u razvoju da izvrše ekonomske reforme, osnaže svoju valutu i ekonomiju i steknu poverenje međunarodne finansijske zajednice. Primena politike uslovljavanja se ogleda u obavezi odnosne države-članice da se saglasi sa strogom makroekonomskom politikom kako bi dobila kredit kojim će se njena valuta stabilizovati.¹⁹ Države koje potražuju kredite od MMF-a moraju prihvatiti njegovu monetarnu i fiskalnu politiku koja se odnosi i na reformu bankarskog sistema i državne potrošnje, smanjenje inflacije, devalvaciju valute, poresku politiku i smanjenje javne potrošnje i unutrašnje monetarne ponude i eliminaciju izvoznih subvencija.

Prioritetni cilj MMF-a je monetarna, valutna i trgovinska stabilnost putem urgentnih kredita članicama sa ekonomskim problemima, ali i ustanovljene tržišne ekonomije i ekonomski rast i finansijski napredak. Pored navedenih ciljeva MMF nastoji da finansijskom i tehničkom podrškom podstakne međunarodnu monetarnu saradnju i unapredi nivo zaposlenosti u državama-članicama. Dakle, „aktivnosti Fonda su koncentrisane u tri oblasti: nadzor svetskog finansijskog sistema, podrška obezbeđivanju privremenog platnog bilansa u kriznim situacijama i održavanje sistema multilateralne trgovine i plaćanja.”²⁰ Ipak, suština politike uslovljavanja MMF-a su programi prilagođavanja, krediti po niskim kamatnim stopama i dužim periodima isplate, čija je svrha da se zemljama u razvoju omogući jačanje platne sposobnosti i razvoja.²¹ To su

¹⁸ „Slučaj Koreje iz 1997. god, kada je vrednost korejskog vona pala na polovinu vrednosti za samo šest nedelja, pa je zbog zabrinutosti međunarodnih bankara za svoje kredite i inostranih investitora za svoje akcije i obveznice došlo do problema na finansijskom tržištu.” (Prema: Richard M. Steers, Luciana Nardon, *Managing in the Global Economy*, M.E. Sharpe, Inc., New York, USA, 2006, p. 43.)

¹⁹ „Osnovu stabilizacione politike MMF-a predstavlja *Polakov model* (kao osnov ekonomske politike uslovljavanja) uspostavljen 1950-ih godina. Još od 1947. god, kada je MMF počeo da odobrava državama-članicama kredite da finansiraju platnobilansni deficit, MMF je morao da vodi računa o uzrocima deficita i, kvantitativno i kvalitativno, kreira mere politike uslovljavanja u cilju uspostavljanja ravnoteže. Model koji je vezan za politiku uslovljavanja MMF-a i ono na čemu MMF insistira je dugoročno održiva ekonomska politika sa ograničenjima na strani tražnje, tj. »finansijsko programiranje«. Ovaj model politike uslovljavanja MMF-a je koncipiran na monetarnim uslovima i ciljevima koji služe kao kriterijumi o performansama ili kontrolnim reperima koji igraju glavnu ulogu u dobijanju kredita.” (Prema: Zoran Grubišić, Sandra Kamenković, *Stabilizaciona politika MMF-a i njena primena u Srbiji u uslovima svetske finansijske krize*, op. cit., str. 26-27.)

²⁰ Eva Riesenhuber, *The International Monetary Fund under Constraint: Legitimacy of its Crisis Management*, op. cit., p. 3.

²¹ „Programi pokrenuti 1978. god, uključuju pomoć MMF-a državama-članicama u vreme kriza i finansijske nestabilnosti u zamenu za reforme orijentisane ka privatizaciji, slobodnoj trgovini, deregulaciji tržišta kapitala, preko-graničnoj privatizaciji industrije u javnom vlasništvu, pomeranju socijalnog osiguranja iz države ka tržištu, fiskalnoj reformi i smanjenju državnog budžeta.” (Prema: Thomas D. Zweifel, *International Organizations and Democracy: Accountability, Politics, and Power*, Lynne Rienner Publishers, Inc., Colorado, USA, 2006, p. 102.)

„Programi strukturnog prilagođavanja”, i „Prošireni programi strukturnog prilagođavanja”.²²

Kako se međunarodna ekonomija razvijala, a potrebe članica menjale, MMF je adaptirao politiku uslovljavanja i povećao korišćenje sredstava MMF-a što je odgovaralo političkim potrebama članica koje su se najviše zaduživale, pa su i pregovori bili lakši. Činjenica da je MMF, kroz izveštaje, pratio usaglašenost sa uslovima doprinela je da „dužnička kriza na monetarnoj sceni 1980-ih godina doprinese novoj misiji da MMF-a – da postane glavni analitičar problema članica koje ne izvršavaju obaveze, planer njihovog oporavka i garant reprogramiranih i novih kredita datih ovim ekonomijama. Politika uslovljavanja MMF-a postaje garancija za sam MMF i ostale kreditore, prihvaćena od strane članica koje nemaju druge izvore finansijskih sredstva. Autoritet i legitimitet MMF-a su ojačali kod dominantnih država, ali ne i kod država-članica Trećeg sveta” koje su bile nezadovoljne praksom obustavljanja kreditiranja zbog neispunjavanja uslova.²³

MMF je nastojao da adaptira politiku uslovljavanja ekonomskoj situaciji država-dužnica i održi jednoobraznost tretmana, pa stav da postoji stereotip uslovljavanja Fonda nije održiv jer je MMF, zbog ekonomskih i finansijskih problema, „prepoznao posledice globalne neravnoteže na deficite pojedinih zemalja i svoju ulogu u tome, te povećao moć zaduživanja, stvorio nove olakšice i delimično olakšao politiku uslovljavanja.”²⁴ Ipak, države-dužnice nisu uspele da ostvare ubrzani privredni rast ni investicije, iako su rezultati saradnje sa MMF-om bili pozitivni.²⁵ „Važan deo politike uslovljavanja postaje politika ponude kojoj je cilj upravo da podrži rast što podrazumeva smanjenje vladine uloge u privredi i otvaranje privrede ka međunarodnoj konkurenciji.”²⁶ Eksterna finansijska ograničenja su češće odražavala postojeće neravnoteže, npr, u latinoameričkim zemljama velika tražnja u odnosu na ponudu je rezultirala

²² *Structural Adjustmen Facility (SAF)* i *Extended Structural Adjustment Facility (ESAF)*. Videti fusnote 2. i 4.

²³ Ernst B. Haas, *When Knowledge Is Power: Three Models of Change in International Organizations*, University of California Press, Barkeley and Los Angeles, California, USA and University of California Press, Ltd., Oxford, England, 1990, p. 147.

²⁴ Prema: Zoran Grubišić, Sandra Kamenković, *Stabilizaciona politika MMF-a i njena primena u Srbiji u uslovima svetske finansijske krize*, op. cit., str. 27.

²⁵ „Liberalizacija trgovine i protoka kapitala su ključne komponente reformi. Zajedno sa daljim ukidanjem preostalih ograničenja na prekogranični protok kapitala, ovaj pristup je pokrenuo novi talas rasta protoka privatnog kapitala ka zemljama u razvoju i ojačao trend proizvodnje.” (Prema: Rob Vos, Manuel F. Montes, *World Economic and Social Survey 2010: Retooling Global Development*, op. cit., p. 13.)

²⁶ Prema: Zoran Grubišić, Sandra Kamenković, *Stabilizaciona politika MMF-a i njena primena u Srbiji u uslovima svetske finansijske krize*, op. cit., str. 28-29.

visokom inflacijom, dok je problem istočnoevropskih i centralnoevropskih zemalja bio rapidan gubitak izvoznih tržišta.²⁷

MMF, dakle, prati ekonomske karakteristike država-dužnica i pomaže im u problemima sa bilansom plaćanja. Ove države tada mogu automatski da „vuku“ sredstva jednaka svojim članskim kvotama. „MMF ne obezbeđuje sredstva za konkretne projekte, ali njegova pomoć postaje deo međunarodnih rezervi država-dužnica. Ako država želi da povuče više od rezervne kvote (25%), MMF ima dva principa; prvo, očekuje se od svake države koja kupuje valutu drugih da je vrati čim problem isplate bude rešen. Drugo, pre nego što MMF odobri isplatu novca iz rezerve, država mora da objasni kako će rešiti problem plaćanja i vratiti novac MMF-u u roku otplate od 3-5 godina.“²⁸ Činjenica da skoro sve države-članice imaju potrebu za finansiranjem više od 25% kvote briše razliku između uslovnog i безусловnog MMF kredita. MMF insistira na programu reformi koji će anulirati uzroke zaduživanja, a cilj finansijske pomoći je da države usvoje i sprovedu ekonomsku politiku u skladu sa savetima MMF-a, odnosno da otplate kredite u roku.

Pristup sredstvima MMF se, vidimo, izražava u vidu kvota. Prva od njih (*rezervna kvota*) je dostupna automatski na zahtev, bez uslova; sledeća (*prva kreditna kvota*) je predmet minimalnih uslova. Međutim, da bi se odobrile *više kreditne kvote*, finansiranje je uslovno u smislu da vlada države-dužnice mora ispuniti programe unutrašnje ekonomske politike.²⁹ Prevashodni uslov je liberalizacija trgovine i plaćanja, a uslovi koji se tiču poreske politike i rashoda po pitanju kredita vladama imaju za cilj da kratkoročna stabilizacija doprinese srednjoročnom rastu.³⁰ Zahtevaju se i intenzivnije devizne

²⁷ „Upravo su međunarodne finansijske organizacije bile najaktivnije u post-sovjetskim državama od kojih je većina stekla članstvo u MMF-u do kraja 1992. god, te dobile značajnu pomoć za makroekonomsku stabilizaciju i liberalizaciju i izgradnju tržišnih institucija (*market-friendly institutions*). Ali, pomoć i krediti su uslovljeni potpisivanjem Sporazuma o makroekonomskoj stabilizaciji i Sporazuma o strukturnoj transformaciji sa MMF-om.“ (Prema: Karen Dawisha, *The International Dimension of Post-Communist Transitions in Russia and the New States of Euroasia*, M. E. Sharpe, Inc, London, England, 1997, p. 407.)

²⁸ Eva Riesenhuber, *The International Monetary Fund under Constraint: Legitimacy of its Crisis Management*, op. cit., p. 10.

²⁹ Ugovaraju se „kriterijumi o performansama“ navedeni u Pismu o namerama od strane države-članice, a odobravanje kredita je uslovljeno ispunjavanjem ovih kriterijuma koji su osnova programa i uključuju ograničenja na kredite javnom sektoru, kao i ograničenja na zaduživanja u inostranstvu sa ciljem omogućavanja kredita privatnom sektoru. (Videti fusnotu 18.)

³⁰ „Tipični finansijski preduslovi MMF-a: opšta obaveza saradnje sa MMF-om u određivanju politike; smanjenje javne potrošnje, budžetskog deficita i spoljnog duga; smanjenje stope rasta novca zbog kontrole inflacije; okončanje vladinih monopola (privatizacija); deregulacija industrije i reforma bankarskog sektora; preusmeravanje domaćih kredita iz javnog u privatni sektor; okončanje vladine kontrole plata, cena i kamatnih stopa i vladinih subvencija; podizanje realne kamatne stope do tržišnog nivoa; uklanjanje barijera za rast izvoza; snižavanje carinskih tarifa; ukidanje kvota i uklanjanje kontrole kursa i

kontrole, kao i izveštaji o fiskalnoj i monetarnoj politici, zaradama i cenama, efikasnosti javnog sektora, itd. Vidimo da se politika uslovljavanja MMF-a odlikuje širinom i rigidnošću. „U programima koji se bave finansijskim krizama, većina uslova su finansijski, dok u programima koji se nalaze u kategoriji smanjenja siromaštva (za države sa manjim prihodima), uslovljavanje ima tendenciju da bude fokusirano na fiskalna pitanja i orijentaciju rashoda.”³¹

Finansijska podrška se vladama država-dužnica obezbeđuje pomoću tzv. *stand-by* aranžmana kojim MMF odobrava kredit u određenom iznosu i periodu, ali uz dužnost ispunjenja određenih uslova. *Stand-by* aranžmani su ustanovljeni kao sredstvo kontrole upotrebe sredstava MMF-a od strane država-dužnica, ali i kao sredstvo uticaja na njih. „Uticaj MMF-a na države se razlikuje u zavisnosti od toga da li su u finansijskoj krizi ili ne. Ukoliko nisu u krizi, nadležnost opšteg nadzora MMF-a je ograničena na informacije o monetarnoj i fiskalnoj politici članica i na izbegavanje ograničenja razmene domaće za stranu valutu, te na plaćanja drugim državama-članicama. Uticaj MMF-a na unutrašnje ekonomske politike članica u finansijskim kriznim situacijama je daleko značajniji, pa je podrška MMF-a tokom kriza postala dominantna.”³² Iako se prilikom odobravanja narednih isplata državama-članicama preispituje *stand-by* aranžman, MMF je ograničen u kritici politike članica upravo po uslovima *stand-by* aranžmana.³³

Prednost potpisanog *stand-by* aranžmana je uvećanje deviznih rezervi država-dužnica i, sledstveno, neto devizne aktive, te njihov jači međunarodni kredibilitet jer se MMF percipira kao garant sprovođenja ekonomskih reformi. Takođe, procena MMF-a o sprovođenju ekonomskog programa utiče na kreditni rejting država-članica. Razlog leži u činjenici da je MMF na vrhu međunarodne hijerarhije finansiranja, pa niko ne želi da pregovara sa državom koja nije spremna da se povinuje uslovima.³⁴ Dakle, država mora

---

diskriminatorskih kurseva; održavanje adekvatnog nivoa međunarodnih deviznih rezervi; devalvacija valuta za zemlje u fundamentalnoj neravnoteži” (Prema: IMF - <http://www.imf.org/conditionality/whatis.html>, pristupljeno: 14.12.2016.)

³¹ Stefan Koeberle, Harold Bedoya, Peter Silarszky, Gero Verheyen, *Conditionality Revisited: Concepts, Experiences, and Lessons*, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington, DC, USA, 2005, p. 42.

³² Eva Riesenhuber, *The International Monetary Fund under Constraint: Legitimacy of its Crisis Management*, op. cit., p. 5.

³³ IMF - <http://www.imf.org/external/ns/search.aspx?NewQuery=Guidelines+on+conditionality&col=&submit.x=17&submit.y=5> (11.02.2017.) (*Guidelines on conditionality*) Takođe, ograničen je i Pravilnikom o uslovljavanju.

³⁴ „MMF može da proglasi državu-članicu nepodobnom (Čl. V.S5 Sporazuma MMF-a). Pravna posledica ova mera je nemogućnost povlačenja sredstva iz Fonda sve dok proglašenje ne bude formalno ukinuto, što, zbog strogosti i stigmatizujućeg uticaja odvrća države-članice od upotrebe sredstava MMF-a.” (Prema: Eva Riesenhuber, *The International Monetary Fund under Constraint: Legitimacy of its Crisis Management*, op. cit., p.15.) (Articles of Agreement of the IMF - <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/AA/index.htm> (20.01.2017.))

da se dogovori sa MMF-om i da se aranžman objavi na internet sajtu MMF-a da bi se kvalifikovala za pregovore sa stranim poveriocima i investitorima. Potpisan aranžman postaje preduslov poverenja međunarodne finansijske zajednice da država-dužnica permanentno vodi odgovornu i dugoročno održivu ekonomsku politiku.³⁵ Ovu situaciju, tj. stanje u državama-članicama i njihovu potrebu za novčanim sredstvima, MMF koristi u primeni politike uslovljavanja. Posledično, rekli smo, javila se kritika MMF-a.

Kritika politike uslovljavanja MMF-a

Kritičari, prvenstveno države-dužnice, ističu da je MMF uticao na sve zemlje u razvoju, ali i da su restriktivni programi podrške MMF-a u mnogim slučajevima doživeli neuspeh, a politika uslovljavanja postala kontraproduktivna jer je žrtvovan ekonomski rast zbog fiskalne održivosti, što je sve i oslabilo ugled Fonda. Takođe, kritika politike uslovljavanja MMF-a se odnosila na ograničenje demokratije na unutrašnjem i na međunarodnom planu. MMF je dugo primenjivao politiku uslovljavanja prema mnogim zemljama, pa je „imao snažan upliv ka određenim suverenim pravima u praktičnom političkom domenu koji je prethodno bio prerogativ država. Ovaj trend je izazvan postepenim podrivanjem državnog suvereniteta kroz programe strukturnog prilagođavanja MMF-a, kao i putem proliferacije kreditnog uslovljavanja. Države-članice su optužile MMF za neo-kolonijalizam, te da se mešao u političku sferu država-članica” koristeći njihov nezavidan ekonomski položaj, odnosno svoj superioran status.³⁶

Uprkos argumentovanim prigovorima koje su u Izvršnom odboru navodile članice, kako u pravcu politike uslovljavanja MMF-a tako i rigidnosti njenog sprovođenja, Odbor je potencirao štedljivost i ekspertsku pomoć MMF-a što je pojačalo kredibilitet politike uslovljavanja. Ipak, Izvršni odbor je, 1997. godine, usvojio *Smernice* u pogledu uloge MMF-a u „postizanju i održavanju ekonomske efikasnosti i rasta država-dužnica.”³⁷ MMF je krilaticu „ekonomski rast” koristio za opravdanje brojnih mera –

³⁵ „Prateći pozitivni efekti ugovorenog aranžmana sa npr. Srbijom vidljivi su na sledećem primeru – odmah nakon potpisivanja aranžmana u Beču 2009. god. (Bečki sastanak guvernera) održan je sastanak sa više vodećih banaka u našem regionu na kome se obezbedio nastavak sa nesmanjenom kreditnom aktivnošću u Srbiji. Isto tako, za strane direktne investicije je bitno da se ukloni negativan predznak sa rejtinga naše zemlje.” (Zoran Grubišić, Sandra Kamenković, *Stabilizaciona politika MMF-a i njena primena u Srbiji u uslovima svetske finansijske krize*, op. cit., 2010, str. 31.)

³⁶ Prema: Christian P. Scherrer, *Ethnicity, Nationalism, and Violence: Conflict management, human rights, and multilateral regimes*, Ashgate Publishing Limited, Aldershot, Hants, England, 2003, p. 320.

³⁷ „Smernicama je naloženo ograničenje obavezujućih uslova do „neophodnog minimuma”, ukidajući uslove za nizak nivo pristupa sredstvima MMF-a, i pozivajući na veću jednoobraznost u primeni politike uslovljavanja. Međutim, smernice predstavljaju priznanje država-članica da je politika uslovljavanja legitimna, i uspostavljeno je načelo da svi

promovisanje dobre vladavine, podsticaj poboljšanog upravljanja javnim resursima putem reforme institucija javnog sektora, kao i razvoj i održavanje transparentnog i stabilnog ekonomskog ambijenta pogodnog za efikasne aktivnosti privatnog sektora. Ova definicija (uprkos pozitivnoj ekonomskoj konotaciji, prim. aut.) dovodi MMF blizu intervencije u politička pitanja država-članica.”³⁸ Dakle, iako je politika uslovljavanja problematična sa aspekta suvereniteta država-dužnica, kao i zbog utiska da ciljevi MMF-a nisu uvek saglasni interesima ovih država, MMF, ipak, nameće stroge uslove.

Pritom, MMF podržava i ubrzava reforme, ali članice ne žele stroge uslove, već podršku budžetu.³⁹ Ali, ni podrška budžetu nije optimalna opcija jer „daje diskreciono pravo u odlučivanju da li država napreduje ili ne, te da li je podobna za dalju finansijsku pomoć i kreditiranje. Tako su vlade u stalnoj defanzivi jer moraju da opravdaju dela i prikažu ih uspešnim, što, opet, vodi jačanju politike uslovljavanja, ne umanjenju. To daje dodatnu moć MMF-u da zahteva veće učešće u procesima planiranja unutrašnje politike članica.”⁴⁰ Zato vlade nastoje da izbegnu nadzor distribucije kredita i procenu stepena korupcije, a postoje i sumnje da se izvesni projektni krediti odbijaju kada, iako povoljni za državu, pogoduju političkim oponentima. Takođe, birači vide podršku budžetu kao potvrdu međunarode zajednice vladi konkretne države-dužnice što utiče na njenu političku klimu. Zato i kritikujemo pomoć budžetu jer MMF nema potpuni uvid u prirodu unutrašnje političke borbe za vlast, a kao alternativu vidimo podršku konkretnim projektima.

Kritika MMF-a se odnosi i na pitanje održivosti sprovedenih reformi jer uprkos spoljnoj finansijskoj pomoći reforme mogu biti spore ili neodržive, naročito ako prestane finansiranje. Zato se „dovodi u pitanje legitimitet međunarodnih finansijskih institucija kao neizabranih i nereprezentativnih organizacija koje presiraju države-dužnice da usvoje politike koje nisu uvek u njihovom najboljem interesu. Ne zaboravimo ni da su dogovori o uslovima postignuti u netransparentnim razgovorima između državnih funkcionera i predstavnika ovih organizacija”, dakle bez transparentne rasprave u kojoj bi učestvovala opšta javnost i interesne grupe država-dužnica.⁴¹ Kritiku ćemo

---

programi zasnovani na tranšama imaju obavezujuće uslove.” Randall W. Stone, *Controlling Institutions: International Organizations and the Global Economy: International Organizations and the Global Economy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, p. 76.

³⁸ Eva Riesenhuber, *The International Monetary Fund under Constraint: Legitimacy of its Crisis Management*, op. cit., p. 50.

³⁹ „Ovo je nesumnjivo jedan od razloga zašto je kineska pomoć toliko popularna u mnogim afričkim vladama. Ubedljivo nizak stepen uslovljavanja i projektno orijentisan pristup kineske pomoći i način na koji je povezan sa trgovinom i investicionim politikama pruža korisne lekcije donatorskoj zajednici.” (Andrew Mold, *Policy Ownership and Aid Conditionality in the Light of the Financial Crisis*, op. cit., p. 70.)

⁴⁰ Prema: Ibid., p. 68.

⁴¹ Prema: Stefan Koeberle, Harold Bedoya, Peter Silarszky, Gero Verheyen, *Conditionality Revisited: Concepts, Experiences, and Lessons*, op. cit., p. 60.

upotpuniti stavom da kontraproduktivna praksa međunarodnih finansijskih institucija da državama-kandidatima odobravaju nove kredite radi isplate starih dugova, čak i kada države-dužnice nisu sprovele reforme, transformiše politiku uslovljavanja u nesvrshodnu strategiju koja nema smisla ni u slučajevima kada je poželjna. Naime, u nedostatku pretnje stopiranja isplata države-dužnice su sklone nepoštovanju uslova.

Konačno, suštinsku kritiku upućujemo insistiranju na *brzoj liberalizaciji tržišta*, ključnom uslovu kao licemernom i oportunom zahtevu jer su velike sile izgradile svoje privrede i industrije upravo štiteći ih. „Primoravati zemlju u razvoju da se otvori za uvozne proizvode koji će konkurisati istovrsnim proizvodima nekih od domaćih industrija opasno ranjivih na konkurenciju odgovarajućih industrija drugih zemalja – može imati i socijalno i ekonomski katastrofalne posledice.”⁴² Takođe, u toku „oslobođenja” tržišta kapitala moguć je i nagli priliv i odliv sumnjivog novca što može imati negativne posledice. Možemo reći „ne samo da je MMF nametao politike liberalizacije koje su vodile u krize, već je to rađeno čak i ako je bilo malo dokaza da bi te politike mogle promovisati rast, ali je postojalo mnoštvo dokaza da su zemljama u razvoju nametnule ogromne rizike.”⁴³ Fond nije umeo da prenebregne razliku između uslovljavanja (merama, programima i standardima) i nedozvoljenog intervenisanja u unutrašnje poslove država-dužnica, već je koristio *finansijsku pomoć i kredite kao instrument spoljne politike*.⁴⁴

Ako pretpostavimo da se pri dodeli kredita vodilo računa i o geostrateškim interesima moćnih država-članica, ne samo o ekonomskom razvoju i demokratizaciji država-dužnica ne čudi manjak poverenja u namere MMF-a. Jasno je da „u takvim okolnostima, čak i detaljna uslovljavanja koja se odnose na nesporne tehničke i apolitične osnove (kao što je kontrola ograničenja prostora za korupciju) jednostavno neće delovati efikasno.”⁴⁵ Situaciju komplikuje i *proliferacija uslova* što je uzrokovalo rigidniju primenu koncepta uslovljavanja i umanjenje kredibiliteta politike uslovljavanja. Mnogi programi MMF-a su napustili zacrtani pravac, a ni strogost politike uslovljavanja ni količina pomoći nisu imale dovoljan uticaj na sprovođenje i održivost reformi. Rezultati, sledstveno i ugled Fonda su opali, a istovremeno je „MMF optužen da je prouzrokovao *osiromašenje* stotina miliona ljudi kroz svoje makroekonomske stabilizacione i strukturne programe prilagođavanja.

⁴² Džozeff Stiglic, Mencinger Jože, Radović Budimir, *Protivrečnosti globalizacije*, SBM-x. Beograd, 2002, str. 30.

⁴³ *Ibid.*, str. 111.

⁴⁴ Član 4(3)(b) Sporazuma MMF-a navodi da će se u „usvajanju specifičnih principa za usmeravanje svih članica poštovati njihova unutrašnja društvena i politička pravila i okolnosti”. (Prema: Articles of Agreement of the IMF - <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/AA/index.htm#art4> (20.01.2017.))

⁴⁵ Andrew Mold, *Policy Ownership and Aid Conditionality in the Light of the Financial Crisis*, op. cit., p. 78.

I kreditni uslovi po kojima su smanjena odvajanja za socijalne programe, zdravstvo i obrazovanje su uzrok ovih problema i kritika.”⁴⁶

Zaključak

Uprkos navedenim kritikama, značaj delovanja MMF-a je višestruk. Aranžmani sa MMF-om privlače strane direktne investicije i, podižući nivo deviznih rezervi, jačaju poziciju neto devizne aktive što je uslov stabilizacionog programa. Rezultat je stabilnost deviznog kursa i finansijskog sistema, kao i nacionalne valute, kao i jači ugled zemlje i poverenja inostranih investitora.⁴⁷ Politika uslovljavanja ubrzava i regionalni razvoj jer u nastojanju da dobiju kredite države-članice sprovode reforme, rešavaju regionalne sporove i uspostavljaju međudržavnu kooperaciju sa susedima koja vodi slobodnom kretanju roba, usluga, kapitala i ljudi. Takođe, u odgovoru na navedene kritike moramo uzeti u obzir “sposobnost” vlada država-dužnica da sprovedu kvalitetne i brze reforme. Činjenica je da MMF nema, s razlogom, *poverenja* u vlast država-dužnica čiji predstavnici nisu imuni na zloupotrebu položaja i moći u funkciji ličnog boljitka, pa zato i koristi njihovu potrebu za kreditima i odnos subordinacije prilikom primene politike uslovljavanja.

Mere koje nameće MMF su nepopularne, ali su, zbog lošeg upravljanja ekonomijom od strane vladajućih struktura država-dužnica, i neizbežne. U istom kontekstu je MMF, u odgovoru na kritike, zaključio da se „većina država-dužnica držala zacrtanog programa u razumnoj meri i da su se aspekti makroekonomskih performansi poboljšali”, pa su *stand-by* aranžmani vremenom postali jak instrument politike uslovljavanja MMF-a.⁴⁸ Fond je u analizi programa sprovedenih tokom 1960-ih, 1970-ih i prvoj polovini 1980-ih godina naglasio da je jačanje platnobilansne pozicije prioritetan cilj, dok su ciljevi vezani za inflaciju i rast sekundarni, a raspodela dohotka i bogatstva je samo napomenuta. U okviru iste analize utvrđeno je da su efekti ekspanzivne politike na strani tražnje osnovni uzroci platnobilansnih teškoća.⁴⁹ Zato su se

⁴⁶ Prema: Nigel D. White, *The United Nations System: Toward International Justice*, Lynne Rienner Publishers, Inc., Boulder, Colorado, USA and London, UK, 2002, p. 284.

⁴⁷ Videti i fusnotu 24.

⁴⁸ Prema: Susan Schandler, Adam Bennett, Maria Carkovic, Louis Dicks-Mireaux, Mauro Mecagni, James H. J. Morsink, Miguel A. Savastano, *IMF Conditionality: Experience Under Stand-By and Extended Arrangements, Part II: Background Papers*, International Monetary Fund, Occasional Paper No. 129, Washington DC, USA, 1995, p. 1. (Ispitivanje 45 ugovora o zajmu sa 36 srednje razvijenih zemalja odobrenih između 1988. i 1991. god.)

⁴⁹ Videti detaljnije u: Tony Killick, Graham Bird, *The IMF and Stabilisation: Developing Country Experiences*, Gower House and Overseas Development Institute, Brookfield, 1985; kao i u: Tony Killick, *IMF Programmes in Developing Countries: Design and Impact*, Routledge, London EC4P 4EE, 1995.

vlade industrijalizovanih zemalja i ne-vladine organizacije zalagale za proširenje obima uslovljavanja u kontekstu ne-ekonomskih kriterijuma, te su odluke MMF-a u korist rigoroznog uslovljavanja nastavljene.

U tom smislu je, rekli smo, povećan broj uslova 1990-ih godina kada je MMF uslovio kredite prihvatanjem koncepta dobre vladavine tj. „poboljšanjem poreskog sistema, pravosuđa, obrazovanja i zdravstva; unapređenjem prava privatne svojine; i većom transparentnošću finansijskog poslovanja vlade.”⁵⁰ MMF je nastavio da proširuje uslove koji se tiču demokratizacije i poštovanja ljudskih prava, uklanjanja strukturnih prepreka za rast privrede, i efikasne alokacije resursa u smislu maksimizacije učinka raspoloživim sredstvima, odnosno minimalizacije utroška istog. Fond je ustanovio i sekundarne ciljeve politike uslovljavanja, npr. zaštita životne sredine, ograničenje vojnih troškova i smanjenje siromaštva.⁵¹ Dodatni uslovi su rezultirali još strožijom politikom uslovljavanja koju su države-članice videle kao novi oblik dominacije velikih sila. Iako kontroverzna, rigidna politika uslovljavanja je, prema mišljenju predstavnika MMF, poboljšala rezultate država-dužnica i pokazala se kao opravdana, ali je, istovremeno, umanjila „vlasništvo vlada država-dužnica nad programima reformi i politikom prilagođavanja i strukturnih reformi”.

Ipak, i u MMF-u je priznata važnost vlasništva, pod uslovom da se obezbede adekvatne garancije za pozajmice. „Studija MMF-a iz 2001. godine predstavila je kompromisno rešenje u cilju pomirenja uslovljavanja i vlasništva: navedeno je da je vlasništvo države nad programima suštinsko, ali da uslovljavanje ostaje nezamenjivo. Ovo možemo smatrati pokušajem maksimalnog jačanja vlasništva u kontekstu uslovljavanja.”⁵² Ali, i države-članice su delimično odgovorne za nedostatak vlasništva jer je potreba i želja za kreditima MMF-a tako jaka da pristaju na programe bez obzira na cenu i stepen politike uslovljavanja. Ipak, „stopa neuspeha završetka programa je visoka i sve više zemalja ponovo traže MMF kredite. Države-članice ignorišu uslove, jer je cena ili suviše visoka ili suviše niska. Ako je cena visoka, države-članice prihvataju uslove za dobijanje kredita, ali ih ne implementiraju. Ako je cena niska preuzima se veći rizik uspostavljanjem politike koja generiše spoljni deficit i, posledično, povećava potražnju za sredstvima MMF-a. U svakom slučaju, kredibilitet MMF-a je ugrožen”, a države-dužnice su u nezavidnoj situaciji.⁵³

⁵⁰ Melvin E. Page, Penny M. Sonnenburg, *Colonialism: An International Social, Cultural, and Political Encyclopedia*, ABC-CLIO, Inc., Santa Barbara, California, USA, 2003, p. 278.

⁵¹ Politika smanjenja siromaštva pripada trećoj generaciji politike uslovljavanja. (Videti fusnotu 11)

⁵² Nicolas Hayoz, Leszek Jesien, Wim van Meurs, *Enlarged EU – Enlarged Neighbourhood: Perspectives of the European Neighbourhood Policy*, Peter Lang, AG European Academic Publisher, Bern, Switzerland, 2005, p. 360.

⁵³ Prema: Michele Fratianni, Paolo Savona, John J. Kirton, *Sustaining Global Growth and Development: G7 and IMF Governance*, Ashgate Publishing Limited, Aldershot, Hampshire, England, 2003, p. 171.

Ipak, analizirajući delovanje MMF-a uvideli smo ne samo da je najvažniji faktor za kreditiranje država-dužnica stepen ekonomske liberalizacije, već i da proliferacija uslova poboljšava rezultate u sprovođenju reformi.⁵⁴ U tom smislu Fond kao bitan element za uspeh reformi država-dužnica, pored lepeze ekonomskih uslova, ističe kredibilitet koji je, opet, nemoguće ostvariti bez ekonomske liberalizacije i poštovanja ljudskih prava i političkih sloboda, ali i saradnje sa kreditorima koja je otežana svetskom ekonomskom krizom. Videli smo i pozitivne strane uslova predočenih državama-kandidatima u smislu stava da je „zakon ponude i potražnje” optimalan način za organizaciju tržišta.⁵⁵ Takođe, MMF nastoji da ulogom u monitoringu tržišta država-dužnica unapredi njihove kapacitete, ali i kontroliše i obuzda zloupotrebe i korupciju političke elite. MMF kao prioritete ističe i značaj štednje i prilagođavanja tokom primene uslova, a, dodaćemo, bitna je i koordinacija sa finansijskim institucijama, prvenstveno Svetskom bankom i regionalnim razvojnim bankama i drugim kreditorima u cilju izbegavanja preklapanja uslova.⁵⁶

Kredibilitet MMF-a je ugrožen i sistemom glasanja. „Donošenje odluka i formulisanje politike MMF-a je zasnovano na sistemu ponderisanog glasanja. Ukupan broj glasova određene vlade zavisi od kapitala koji daje MMF-u, pa SAD kontrolišu 20% glasova, a Nemačka, Francuska, Velika Britanija i Japan zajedno još najmanje 20%. MMF-om upravlja Izvršni odbor koji upravlja svakodnevnim radom i bira generalnog direktora. Uobičajeno je da generalni direktor bude Eropljanin, a šef Svetske banke američki državljanin.” (Prema: Melvin E. Page, Penny M. Sonnenburg, *Colonialism: An International Social, Cultural, and Political Encyclopedia*, op. cit., p. 278.) Dakle, iako MMF ima autonomiju ona je ugrožena uticajem velikih sila na proces planiranja i implementaciju programa što narušavaju kredibilitet i transparentnost MMF-a.

⁵⁴ Broj i vrsta uslova su se „povećali kako se više međunarodnih finansijskih institucija i organizacija i bilateralnih donatora kretalo iz ‘projektnog kreditiranja’ ka ‘politički zasnovanom kreditiranju.’” (Prema: Stefan Koerberle, Harold Bedoya, Peter Silarszky, Gero Verheyen, *Conditionality Revisited: Concepts, Experiences, and Lessons*, op. cit., p. 60.) (Videti fusnotu 8)

⁵⁵ Ipak, sloboda tržišta je ograničena jer sve vlade intervišu na tržištu upravo radi kontrolisanja ponude i potražnje, a zbog promocije zdravog tržišnog takmičenja i sprečavanja zloupotreba i monopola.

⁵⁶ Značaj MMF-a je potvrđen 1989. god. od kada Svetskoj banci daje odobrenje za neke od kredita zemljama u razvoju. MMF i Svetska banka deluju simultano i koordinirano sprovode politiku uslovljavanja spoljnim pritiscima na vlade država-dužnica. Krediti Svetske banke su obično uslovljeni postojanjem sporazuma sa MMF-om, tzv. *unakrsno uslovljavanje* (*cross-conditionality*) uspostavljeno „Konkordatom” 1989. god. (IMF - <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=SM/89/54> (07.02.2017.), p. 759). „Usklađeno kreditiranje (kreditni uslovi mogu se menjati tokom kreditiranja) postalo je uslovljeno postojećim programom MMF-a, a izveštaj o ekonomskoj politici za državu koja se zadužuje morao je da bude prihvaćen i od strane MMF-a i od Svetske banke. Uobičajena praksa je zajednička izrada strateških dokumenata (*Policy Framework Paper*) kasnije poznato kao „Strategija za smanjenje siromaštva” (IMF (*Poverty Reduction Strategy Paper/PRSP*) - <http://www.imf.org/external/np/prsp/prsp.aspx>; <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/prsp.htm> (06.03.2017.), prim. aut.), a vlada države-dužnice zatim pristaje da isti potpiše.” (Prema: John Toye, Richard Toye, *The UN and global Political Economy: Trade, Finance, and Development*, Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis, USA, 2004,

Naglasićemo i da, uprkos kritikama, delovanje međunarodnih finansijskih institucija i spoljna pomoć mogu pokrenuti reforme ako postoji volja za sprovođenje politike održivog razvoja u državama-dužnicama, naročito ako postoji bar privid „vlasništva nad reformama“. Ali, vlasništvo država-dužnica, zbog navedene potrebe kontrole njihovih političkih elita, ne može zameniti politiku uslovljavanja. Zato je, u smislu racionalizacije politike uslovljavanja, MMF podržao koncept vlasništva, a naglašeno je i da će trend biti podstaknut ublažavanjem nametnutih uslova. Takođe, insistiranjem na rezultatski usmerenoj saradnji za razvoj podržane su reformske snage u državama-dužnicama. Naime, „kada se pokrenu reforme spoljna pomoć može poremetiti ravnotežu u korist reformatora. Očekivanje pomoći umanjuje cenu reforme i omogućava reformistima u vladi da iskoriste veze sa međunarodnim organizacijama, a sporazumi sa MMF-om povećavaju kredibilitet reformi jer signaliziraju doslednost mera i posvećenost reformama.“⁵⁷

Na drugoj strani, finansijska kriza početkom XXI veka komplikuje primenu politike uslovljavanja i nameće opciju da međunarodne finansijske institucije nastave sa uslovljavanjem sa visokim stepenom koercivnosti, a da istovremeno očekuju održive promene u državama-dužnicama. U potrazi za odgovorima na navedene kritike međunarodne finansijske institucije nastoje da svoju politiku i aktivnosti učine više demokratskim i altruističnim, pa pokušavaju da primenjuju politiku uslovljavanja ne kršeći civilizacijske standarde UN-a, a u cilju sprovođenja dugoročne politike održivog razvoja i poštovanja ljudskih prava. Ipak, jasno je da međunarodne finansijske institucije moraju biti dosledne i zahtevati ispunjenje svih uslova ako žele kredibilnu politiku uslovljavanja. Međutim, ne smeju se ni stalno nametati novi i strožiji uslovi zato što to izaziva apatiju u javnom mnjenju država-dužnica po pitanju sprovođenja reformi, a videli smo, stvara i problem prividnih, odnosno neodrživih reformi.

Ipak, jasno je da veća opasnost pretil zbog nedostatka kapaciteta, prvenstveno moralnih, predstavnika vlasti država-dužnica, sklonih plodovima moći i demagogiji, jer smo „posle više od četrdeset godina, većinom nezadovoljavajuće razvojne pomoći, imali priliku da naučimo najmanje jednu stvar: ne može se samo dati pomoć vladi i nadati se najboljem. Svakako smo za nacionalni suverenitet, ali smo i protiv gluposti, korupcije i rasipanja.“⁵⁸ Evidentno je da međunarodne finansijske institucije

---

p. 268.) Slična praksa je i sa Pariskim klubom poverilaca – naime, „uslovljavanje znači da, kao preduslov za pregovore sa Pariskim klubom, kreditori insistiraju da država-dužnica zaključi *stand-by* aranžman sa MMF-om.“ (Prema: Eva Riesenhuber, *The International Monetary Fund under Constraint: Legitimacy of its Crisis Management*, op. cit., p. 61.)

⁵⁷ Prema: Frank Bönker, *The Political Economy of Fiscal Reform in Central-Eastern Europe: Hungary, Poland and the Czech Republic from 1989 to EU Accession*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, Glos, UK, 2006, p. 31.

⁵⁸ Prema: Jaime Pozuelo-Monfort, *The Monfort Plan: The New Architecture of Capitalism*, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey, USA, 2010, p. 303.

i organizacije ne mogu preko noći da promene sistem i svest građana i političke elite država-dužnica, pa ni „MMF ne može da menja korumpirani politički sistem koji proizvodi krize. Takve države u najboljem slučaju mogu sprovesti samo mere koje sprečavaju finansijski kolaps. Očekuje se da je svaka vlast za te mere zainteresovana, jer bankrot po pravilu ruši svaku vlast.”⁵⁹ Ali, ono što MMF može da uradi jeste da uslove i programe adaptira kapacitetima i okolnostima, ekonomskim, političkim i svakim drugim, odnosnih država-dužnica.⁶⁰

Bibliografija

Monografije

- Bentwich Norman, Martin Andrew, *A Comentary on the Charter of the United Nations*, The MacMillan Company, New York, USA, 1950.
- Bönker Frank, *The Political Economy of Fiscal Reform in Central-Eastern Europe: Hungary, Poland and the Czech Republic from 1989 to EU Accession*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, Glos, UK, 2006.
- Dawisha Karen, *The International Dimension of Post-Communist Transitions in Russia and the New States of Euroasia*, M. E. Sharpe, Inc, London, England, 1997.
- Fierro Elena, *The EU's Approach to Human Rights Conditionality in Practice*, Martinus Nijhoff Publishers, Kluwer Law International, P.O. Box 85889, 2508 CN The Hague, The Netherlands, 2003.
- Fратиanni Michele, Savona Paolo, Kirton J. John, *Sustaining Global Growth and Development: G7 and IMF Governance*, Ashgate Publishing Limited, Aldershot, Hampshire, England, 2003.
- Haas B. Ernst, *When Knowledge Is Power: Three Models of Change in International Organizations*, University of California Press, Barkeley and Los Angeles, California, USA and University of California Press, Ltd., Oxford, England, 1990.
- Haynes Jeffrey, *Comparative Politics in a Globalized World*, Polity Press, Cambridge, UK, 2005.
- Hayoz Nicolas, Jesien Leszek, van Meurs Wim, *Enlarged EU – Enlarged Neighbourhood: Perspectives of the European Neighbourhood Policy*, Peter Lang, AG European Academic Publisher, Bern, Switzerland, 2005.
- Killick Tony, *IMF Programmes in Developing Countries: Design and Impact*, Routledge, London EC4P 4EE, 1995.
- Killick Tony, Bird Graham, *The IMF and Stabilisation: Developing Country Experiences*, Gower House and Overseas Development Institute, Brookfield, 1985.

- Koeberle Stefan, Bedoya Harold, Silarszky Peter, Verheyen Gero, *Conditionality Revisited: Concepts, Experiences, and Lessons*, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, Washington, DC, USA, 2005.
- Law M. David, *Intergovernmental Organizations and security Sector Reform*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, LIT Verlag, Zürich Switzerland/Berlin Germany, 2007.
- Mold Andrew, *Policy Ownership and Aid Conditionality in the Light of the Financial Crisis*, Organisation for Economic Co-operation, 2009.
- Muns Joaquín, *Adjustment, Conditionality, and International Financing*, Central Bank of Chile, Federico Santa María University, International Monetary Fund, 1984.
- Neuhoff Karsten, *International Support for Domestic Climate Policies in Developing Countries*, Earthscan: Dunstan House, 14a St Cross Street, London EC1N 8XA, UK, 2009.
- Page E. Melvin, Sonnenburg M. Penny, *Colonialism: An International Social, Cultural, and Political Encyclopedia*, ABC-CLIO, Inc., Santa Barbara, California, USA, 2003.
- Pozuelo-Monfort Jaime, *The Monfort Plan: The New Architecture of Capitalism*, John Wiley & Sons, Inc. Hoboken, New Jersey, USA, 2010.
- Riesenhuber Eva, *The International Monetary Fund under Constraint: Legitimacy of its Crisis Management*, Kluwer Law International, P.O. Box 85889, 2508 CN The Hague, The Netherlands, 2001.
- Schandler Susan, Bennett Adam, Carkovic Maria, Dicks-Mireaux Louis, Mecagni Mauro, Morsink H. J. James, Savastano A. Miguel, *IMF Conditionality: Experience Under Stand-By and Extended Arrangements, Part II: Background Papers*, International Monetary Fund, Occasional Paper No. 129, Washington DC, USA, 1995.
- Scherrer P. Christian, *Ethnicity, Nationalism, and Violence: Conflict management, human rights, and multilateral regimes*, Ashgate Publishing Limited, Aldershot, Hants, England, 2003.
- Steers M. Richard, Nardon Luciara, *Managing in the Global Economy*, M.E. Sharpe, Inc., New York, USA, 2006.
- Stiglic Džozeff, Mencinger Jože, Radović Budimir, *Protivrečnosti globalizacije*, SBM-x. Beograd, 2002.
- Stivachtis A. Yannis, *The State of European Integration*, Ashgate Publishing Limited, Gower House, Croft Road, Aldershot Hampshire GU11 3HR, England, 2007.
- Stone W. Randall, *Controlling Institutions: International Organizations and the Global Economy: International Organizations and the Global Economy*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2011.

Toye John, Toye Richard, *The UN and global Political Economy: Trade, Finance, and Development*, Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis, USA, 2004.

White D. Nigel, *The United Nations System: Toward International Justice*, Lynne Rienner Publishers, Inc., Boulder, Colorado, USA and London, UK, 2002.

Zweifel D. Thomas, *International Organizations and Democracy: Accountability, Politics, and Power*, Lynne Rienner Publishers, Inc., Colorado, USA, 2006.

Članci u naučnim časopisima i tekstovi u novinskim izdanjima

Grubišić Zoran, Nišavić Zoran, „Stabilizacioni programi Međunarodnog monetarnog fonda: Razvoj saradnje sa Srbijom i dalje perspektive“, *Ekonomist*, Savez ekonomista Srbije i Crne Gore (vol.44, No. 1), Beograd, 2006.

Članci u dnevnim novinama i časopisima

Pešić Vesna, „Reforme u staljinističkom maniru“, *Peščanik.net*, 29 Jul 2014, <http://peščanik.net/2014/07/reforme-u-staljinistickom-maniru/>

Drugi izvori – publikacije, radovi, studije

Grubišić Zoran, Kamenković Sandra, *Stabilizaciona politika MMF-a i njena primena u Srbiji u uslovima svetske finansijske krize*, Škola biznisa, br. 3, Viša poslovna škola, Novi Sad, 2010.

International Monetary Fund. Legal Dept, IMF Institute, *Current Developments in Monetary and Financial Law*, Washington, D.C., USA, 1999.

Vos Rob, Montes F. Manuel, *World Economic and Social Survey 2010: Retooling Global Development*, United Nations Publications, New York, USA, 2010.

Izvori sa Interneta

Articles of Agreement of the IMF - <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/AA/index.htm>, <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/AA/index.htm#art4>

IMF - <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=SM/89/54>, <http://www.imfsite.org/conditionality/whatis.html>

IMF (*Guidelines on conditionality*) - <http://www.imf.org/external/ns/search.aspx?NewQuery=Guidelines+on+conditionality&col=&submit.x=17&submit.y=5>

Poverty Reduction Strategy Paper/PRSP - <http://www.imf.org/external/np/prsp/prsp.aspx>; <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/prsp.htm>

POLICY OF CONDITIONALITY OF THE INTERNATIONAL MONETARY FOND

ABSTRACT

The purpose of the IMF programs is to help developing countries faced with economic and financial challenges by strengthening the stability of their foreign exchange rates, financial systems, and national currencies. This further leads to an increase in the reputation of these member-states and consequently in the confidence of foreign investors, as well as the acceleration of regional development. Nevertheless, in spite of positive results, the IMF has been criticized because it has been transformed from a consultative, technical, and non-political institution into an institution that limits the integrity of its member-states that do not achieve the expected economic growth, although under pressure by the proliferation of conditions. However, if responding to this criticism, we take into account the capacity of governments to implement reforms and the tendency of politicians toward corruption, it is clear why the IMF uses the need of member-states for loans and the relationship of subordination in the implementation of the policy of conditionality. But, it is also necessary that the IMF's conditions for its programs be adapted to specific circumstances of the member-states.

Key words: Policy of conditionality, structural adjustment programs and loans, economic liberalization, proliferation of conditions.

SARADNJA DRŽAVA ČLANICA EVROPSKE UNIJE U OBLASTI CIVILNE ZAŠTITE

Aleksandar Jazić, *Saradnja država članica Evropske unije u oblasti civilne zaštite*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2016, 137 str.

Monografija *Saradnja država članica Evropske unije u oblasti civilne zaštite*, autora dr Aleksandra Jazića otvara vrata u domaćoj naučnoj literaturi za analizu organizacije i delovanja sistema civilne zaštite u 21. veku u Evropskoj uniji i njenim državama članicama, ali takođe, i u Republici Srbiji u kontekstu procesa pristupanja i dosezanja evropskih standarda. Svedoci smo stalnog umnožavanja i usložnjavanja potencijalnih opasnosti koje neretko mogu biti izazvane ljudskom delatnošću (na primer u slučaju grešaka prilikom rukovanja sofisticiranim tehnologijama), i koje za posledicu imaju povećanje rizika od nastupanja vanrednih situacija. Okončanje Hladnog rata i pojava novih globalnih pretnji uticali su na promene u državnim sistemima civilne zaštite. U savremenim uslovima čest je slučaj da razmere vanrednih situacija prevazilaze kapacitete pojedinačnih država (npr. u slučaju nuklearne katastrofe, zemljotresa, požara, poplave, epidemije zaraznih bolesti). Posedice koje proizađu iz vanrednih situacija lako se šire preko granica jedne zemlje, i zahtevaju angažovanje više država istovremeno, štaviše neke regionalne i/ili međunarodne organizacije. Zbog toga, postoji neophodnost i potreba međunarodne, a naročito regionalne saradnje i solidarnosti u oblasti civilne zaštite. Autor je ovom monografijom pružio analizu savremenih tendencija u razvoju državnih sistema civilne zaštite na evropskom tlu (kao, i eventualnih začetaka jednog naddržavnog sistema), podstaknutih izmenjenom prirodom bezbednosnih pretnji i rizika.

Sadržinski, knjiga je podeljena na četiri poglavlja. U prvom poglavlju, autor objašnjava položaj, ulogu i značaj civilne zaštite u državama na evropskom kontinentu u izmenjenim geopolitičkim okolnostima po okončanju Hladnog rata. Učinjeno je teorijski značajno razgraničenje između termina „civilna odbrana“ i „civilna zaštita“, kao i donekle srodnih pojmova, kao što su: krize, vanredne situacije, vanredno stanje i katastrofe. Čitaoci tako na jednom mestu mogu steći osnovna znanja o konceptu civilne zaštite u 21. veku. Prvo poglavlje predstavlja polazište i osnovu za dalja razmatranja u monografiji.

Drugo poglavlje posvećeno je analizi položaja civilne zaštite u nadnacionalnoj Evropskoj uniji. Poznata je činjenica da Evropska unija nastoji da se pozicionira kao jedinstven akter i nezaobilazan faktor u savremenim globalnim odnosima. U oblasti bezbednosti ona nastoji da na sebe preuzme nove i važne uloge, koje pored ostalog podrazumevaju aktivnosti radi unapređenja sigurnosti i bezbednosti ljudi, materijalnih dobara i životne sredine. U Evropskoj uniji dužnost zaštite stanovništva, materijalnih dobara i životne sredine u nadležnosti je pojedinačnih država članica. Međutim, kada dođe do vanredne situacije koja prevazilazi kapacitete neke od članica, tada je od značaja jedinstveni odgovor na nivou Unije. Evropska unija ne poseduje sopstvene bezbednosne kapacitete u službi civilne zaštite, već ih joj na raspolaganje stavljaju njene države članice. Ona je razvila Mehanizam civilne zaštite koji je institucionalno pozicioniran unutar Generalnog direktorata za humanitarnu pomoć i civilnu zaštitu Evropske komisije. Tokom operacija civilne zaštite Unije timovi država članica nastupaju samostalno, a sve ponude za pomoć su na dobrovoljnoj osnovi. Unija na sebe preuzima ulogu koordinatora.

U knjizi se detaljnije analiziraju konkretni sistemi civilne zaštite nekoliko članica, s obzirom da unutar Unije postoje različita shvatanja kako civilna zaštita treba da funkcioniše. Porede se sistemi civilne zaštite jedne južne članice – Španije, i jedne severne članice – Švedske. Takođe, Mađarska, prema autoru, predstavlja dobar primer razvoja sistema civilne zaštite i njenog pravilnog organizovanja, jer ne spada među stare članice Unije, te je morala nakon završetka Hladnog rata da ovaj sistem gradi na potpuno novim osnovama. Ona je morala da izvrši potpunu transformaciju svog sistema civilne zaštite u skladu s evropskim standardima i u tom smislu bi se njeno iskustvo moglo pokazati kao dragoceno za Srbiju.

U trećem poglavlju, autor je formulisao preporuke za dalje unapređenje sistema civilne zaštite Unije. Naime, Lisabonski ugovor je otvorio mogućnost za izgradnju ambicioznijih, efikasnijih i bolje koordinisanih kapaciteta za odgovor na katastrofe na evropskom tlu. Analizirane su prepreke u postojećem načinu upravljanja Unije u oblasti civilne zaštite koje otežavaju brže uspostavljanje dogovora za koordinaciju u krizama unutar Evropske unije i ostvarivanje saradnje u vezi s raspoloživim resursima. Opšti je stav autora da bi Unija trebalo da se okrene planiranju unapred, a ne koordinaciji u trenutku katastrofe. Takođe, predlaže se uspostavljanje opšteg okvira upravljanja rizikom na nivou Unije, čime bi se povezale aktivnosti na polju prevencije, pripreme i odgovora. U knjizi, nisu zaobiđene ni aktivnosti Evropske unije na jačanju sistema civilne zaštite zemalja u razvoju, kao ni saradnja Unije i pomoć trećim državama u ovoj važnoj oblasti.

Spremnost Evropske unije da saraduje i pruži pomoć susednim državama u slučaju vanrednih situacija, bila je evidentna u maju 2014. godine, kada su Srbiju i Bosnu i Hercegovinu zahvatile do tada nezabeležene katastrofalne poplave. Odmah je aktiviran mehanizam civilne zaštite Unije.

Na teren je poslato oko 600 obučениh ljudi, a pomoć je pružena i u vidu stavljanja na raspolaganje mehanizacije i humanitarne pomoći.

Poslednje poglavlje monografije je u celini posvećeno analizi civilne zaštite u Republici Srbiji. Nakon političkih promena 2000. godine u sklopu reformskih društvenih procesa učinjeni su početni koraci kako bi se stvorili preduslovi za razvoj modernog sistema civilne zaštite. Trenutno važeći Zakon o vanrednim situacijama izrađen je na osnovu stečenih iskustava iz prethodnih vanrednih situacija na teritoriji Srbije, kao i na osnovu standarda koji postoje u državama sa stabilnim i efikasnim sistemima civilne zaštite. Tako, jedan od važnih koraka ka modernizaciji u funkcionisanju i organizaciji civilne zaštite u Srbiji, bio je izlazak civilne zaštite iz domena vojske i formiranje Sektora za vanredne situacije u okviru civilnih službi, odnosno Ministarstva unutrašnjih poslova. Veliki broj evropskih država se po okončanju Hladnog rata odlučio za takav vid institucionalne reforme. Ocena je autora da su određene mere uspešno sprovedene, ali da ostaje još mnogo da se uradi. Glavnu prepreku na putu nastavka reforme predstavlja nezavidna ekonomska situacija u kojoj se Srbija nalazi. Pored ove objektivne prepreke modernizacije, identifikovan je i veći broj konkretnih problema koji su prisutni u trenutnom sistemu civilne zaštite u Srbiji. Naglašava se da bi se usvajanjem evropskih standarda u oblasti vanrednih situacija, služba Repulike Srbije nametnula kao značajan faktor stabilnosti u regionu u ovom domenu.

Na kraju, može se zaključiti da je ova knjiga veoma značajna i zanimljiva za sve one koji se interesuju za savremene tokove razvoja sistema civilne zaštite u Evropi. Posebno će biti korisna svima koji se obrazuju za obavljanje službe u okviru sistema civilne zaštite, i/ili već deluju unutar njega. Važna je napomena autora da se pretnje koje mogu da dovedu do vanrednih situacija konstantno menjaju, pa i uvećavaju. One su rezultat klimatskih promena, povećanja stanovništva, ubrzane urbanizacije, industrijalizacije, uništavanja životne sredine, a od početka 21. veka prednjači terorizam kao pretnja po bezbednost građana. To su sve razlozi zbog kojih države neprestano unapređuju svoje sisteme civilne zaštite. Takođe, kako je tendencija da se u sisteme civilne zaštite sve više uključuju jedinice lokalne samouprave, nije na odmet da građani kao članovi lokalnih zajednica budu informisani i uključeni u planiranje i prevenciju rizika od pojave vanrednih situacija.

Dragana DABIĆ

STUDIJE I OGLEDI IZ MEĐUNARODNOG PRAVA, MEĐUNARODNIH ODNOSA I DIPLOMATIJE

Prof. dr Đorđe N. Lopičić: *STUDIJE I OGLEDI IZ MEĐUNARODNOG PRAVA, MEĐUNARODNIH ODNOSA I DIPLOMATIJE*, Beograd, 2016., Institut za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu, str. 260.

Sredinom 2016. godine u izdanju Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda izašla je iz štampe knjiga prof. dr Đorđa Lopičića, pod naslovom *STUDIJE I OGLEDI IZ MEĐUNARODNOG PRAVA, MEĐUNARODNIH ODNOSA I DIPLOMATIJE*. Recenzenti ove knjige su prof. dr David Đ. Dašić, prof. dr Boris Krivokapić i prof. dr Zoran Vučinić.

Ova knjiga prof. dr Đorđa Lopičića, diplomiranog pravника, karijernog diplomate, ambasadora u penziji, pravnog pisca, je zbornik njegovih odabranih radova iz oblasti međunarodnog prava, međunarodnih odnosa i diplomatije, koje je autor objavljivao u proteklih četrdeset pet godina u našim raznim časopisima, zbornicima radova, monografijama, kao i njegovih izlaganja u našoj dnevnoj štampi i u inostranstvu ukupno trideset dva rada. Radovi su navedeni po hronologiji objavljivanja. Prvo su navedeni studije i članci a zatim prikazi pojedinih knjiga. Važnost ove knjige ogleda se u tome što su navedeni radovi koji su do sada bili rasuti u mnogim časopisima i knjigama bili praktično nedostupni široj naučnoj, stručnoj i najširoj javnosti sem retkih pojedinaca koji su se bavili ovom materijom. Sada, kada su ovi radovi sakupljeni na jednom mestu u ovoj knjizi oni su dostupni svima koje interesuje ova materija praktično i najširoj čitalačkoj publici koja uvek ima interesovanje za međunarodne odnose, međunarodno pravo i diplomatiju. Razume se da treba pohvaliti i izdavača Institut za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu, koji je kao i uvek kada je u pitanju izdavanje knjiga i u ovim teškim vremenima za izdavače imao razumevanja da bude izdavač ove vredne i značajne knjige.

Razmatrajući navedene radove u ovoj knjizi smatram da je autor prof. dr Đorđe N. Lopičić izvršio sasvim dobar i vrlo prihvatljiv izbor svojih radova. Naime, obuhvaćena je materija međunarodnih odnosa, međunarodnog prava kao i diplomatije.

Ukazujemo naročito na početke međunarodnih odnosa i diplomatije za vreme Prvog srpskog ustanka, kada praktično nastaju međunarodni odnosi i diplomatija novovekovne Srbije. Ti počeci su bili veoma teški jer je u pitanju bila borba nezavisnost Srbije i oslobađanje od vekovne okupacije Turske i kada se je ustanička Srbija prektično sama borila za svoju nezavisnost. Značajni su i nekoliko radova u kojima su obrađeni konzularni odnosi Srbije u tom vremenskom periodu. Konzularni odnosi Srbije koje je ona održavala sa Austrijom i koje je Austrija u potpunosti prihvatila, predstavljaju faktičko priznanje Srbije kao države. Jer, Srbija je tada imala svoju vladu - Praviteljstvujušći sovjet, skupštinu, sudstvo, lokalne organe, slobodnu

teritoriju, svoju vojsku, policiju i organe bezbednosti, praktično sve bitne elemente jedne države i sa aspekta savremenog međunarodnog javnog prava.

Za nacionalnu i diplomatsku istoriju Srbije vrlo značajni su događaji koji se odnose na otvaranje stranih konzulata u Srbiji u prvoj polovini XIX veka: Austrijskog konzulata 1836. godine, Engleskog konzulata 1837. godine, Ruskog konzulata 1838. godine, Francuskog konzulata 1839. godine i Konzulata Sardinije 1849. godine. Autor je sva ova otvaranja stranih konzulata u Beogradu obradio u posebnim člancima koji su navedeni u ovoj knjizi.

U knjizi su navedena i dva značajna rada. Prvi je „Konzularni odnosi Dubrovačke Republike 1322-1815. godine“, gde je na sumaran način dat vrlo dobar pregled konzularnih odnosa u vremenskom periodu od pet vekova. Naime, Dubrovačka Republika iako je bio mali grad-država tokom svog petovekovnog postojanja predstavlja značajan faktor u trgovačko-pomorskim odnosima na Mediteranu i drugim državama Evrope, a zatim svojim brojnim konzulatima znatno doprinela opštem razvoju konzularne službe i konzularnog prava.

Drugi značajan rad koji je naveden je „Konzularni odnosi Crne Gore 1611-1818. godine“, gde je takođe na jedan sumaran način dat pregled konzularnih odnosa Crne Gore u vremenu od 1611-1918. godine. Od svih bivših jugoslovenskih republika jedino su Crna Gora i Srbija bile nezavisne države i imale svoje diplomatske i konzularne odnose sa čitavim nizom drugih država. Jer, bivše jugoslovenske republike koje su danas nezavisne države, tada nisu postojale, jer su bile obične pokrajine u sastavu Austro-Ugarske i Turske. Konzularni odnosi Crne Gore su takođe veoma važni i značajni kao i konzularni odnosi Srbije, jer tadašnja Crna Gora i pre međunarodnog priznanja na Berlinskom kongresu 1978. godine isto kao i Srbija održavala je diplomatske i konzularne odnose sa većim brojem tadašnjih država: Srbijom, Turskom, Austrijom, Italijom, Grčkom, Bugarskom, Francuskom, Engleskom i SAD.

Pored navedenih radova koje je autor objavio u ovoj knjizi a koji se odnose pored ostalog i na istorijski deo međunarodnih odnosa, diplomatije i međunarodnog prava, autor je u knjizi uneo i nekoliko svojih članaka koji se odnose i na opšta pitanja i problematiku međunarodnog javnog prava. Tu je kao prvi članak naveden pod nazivom „Ekstradicija“ koja je kao institucija međunarodnog javnog prava veoma aktuelna i u savremenim međunarodnim odnosima. Zatim, članak pod nazivom „Ataše za štampu“, koji je vrlo značajan jer to je prvi članak ove vrste objavljen u našoj literaturi posle Drugog svetskog rata. Članak „Pravni status i funkcije konzulata“ takođe je dosta aktuelan i za našu savremenu međunarodnopravnu nauku i konzularnu praksu.

Od posebnog interesa i značaja je i navođenje „Izlaganje pred Međunarodnim sudom u Hagu 29. avgusta 1996“. u vezi sa primenom Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, po tužbi BiH protiv

SRJ, gde je autor bio zastupnik Savezne Republike Jugoslavije pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu. Takođe su od posebnog interesa poglavlja koja se odnose na ratne zlocine protiv civilnog stanovništva, posebno Nemačke i Mađarske u vreme Drugog svetskog rata 1941-1945. godine, kao i o izrečenim presudama ratnim zločincima iz Drugog svetskog rata. Svakako veoma značajno i važno je navođenje članaka „Ratni zločini protiv civilnog stanovništva izvršeni od strane država članica NATO u agresijina SRJ“ kao i članka „Ratni zločini protiv civilnog stanovništva Savezne Republike Jugoslavije“ za vreme NATO agresije 1999. godine.

Autor ove knjige Prof. dr Đorđe Lopičić bio je učesnik obeležavanja sto godina od Ruske inicijative za održavanje Prve konferencije mira 1899. godine u Hagu, a koja je održana 20. juna 1999. godine u Rusiji u Peterburgu. Tom prilikom je na engleskom jeziku održao izlaganje o ratnim zločinima protiv civilnog stanovništva od strane država NATO za vreme agresije na Saveznu Republiku Jugoslaviju.

Treba imati u vidu da su konzularni predstavnici velikih sila u Srbiji u XIX. veku, na osnovu tzv. ugovora o kapitulacijama sa Turskom, uživali u Srbiji, kao i u Turskoj, sva prava, odnosno imunitete i privilegije, sve dok sporazumima između Kneževine i zainteresovanih sila, to pitanje nije drugačije regulisano.

Razvoja državnosti Srbije, njenih državnih funkcija i institucija, uz konzularno prisustvo i delovanje predstavnika velikih sila u vezi sa čim se u knjizi navode značajni detalji.

Razvoj međunarodnog prava, međunarodnih odnosa i diplomatije novovekovne Srbije koja je nastala na osnovu običajnim međunarodnom pravom, raznovrsnim međunarodnim dogovorima i bilateralnim konvencijama počev još od Prvog srpskog ustanka pa sve do kodifikacije diplomatskog prava na osnovu Bečke konvencije o diplomatskim odnosima iz 1961. godine, kao i kodifikacije konzularnog prava donošenjem Bečke konvencije o konzularnim odnosima iz 1963. godine. Svakako, i posle tog datuma zaključuju se brojne bilateralne konvencije. Republika Srbija, je većinu međunarodnih multilateralnih i bilateralnih konvencija preuzela sukcesijom od SFRJ i SRJ.

Interesantno je ovde navesti da je Konzularna konvencija koju je Kraljevina Srbija zaključila sa SAD 1881. i danas u primeni. Nova bilateralna Konzularna konvencija sa SAD koja je potpisana 1988. godine SAD je nisu ratifikovale. Da je stara Konzularna konvencija iz 1881. godine i dalje u primeni, proizlazi iz činjenice da su SAD 5. decembra 2010. godine izručile Republici Srbiji Nebojšu Zelenovića, na osnovu Ugovora o ekstradiciji, zaključenog 1902. godine između Kraljevine Srbije i SAD.

Primene odredaba svih 79 članova Bečke konvencije o konzularnim odnosima iz 1963. godine koji se danas uglavnom poštuju u međunarodnim konzularnim odnosima i primenjuju u svim savremenim državama sveta

kad je u pitanju pravni status konzularnih funkcionera i konzularnih predstavništava. Republika Srbija ima 19 karijernih generalnih konzulata i oko 80 konzularnih predstavništava sa počasnim konzulima na čelu. U knjizi se navode imena diplomata, kao i konzularnih funkcionera i konzularnih službenika koji su konzularne poslove obavljali sa uspehom od 1918. pa sve do 2000. godine.

Treba imati u vidu da konzularni funkcioneri imaju funkcionalni a ne diplomatski imunitet - što znači da, za razliku od diplomatskog predstavnika, konzul može biti suđen i osuđen za krivično delo koje je u zemlji prijema kažnjivo zatvorom preko 5 godina.

Republika Srbija kao država na putu integracije u EU, odnosno, za sagledavanje buduće primeni Evropske konvencije o konzularnim funkcijama, donete u Parizu 11.12.1967. godine kao i pratećih propisa koji predviđaju da građani EU uživaju konzularnu i diplomatsku zaštitu svih članica EU kad se za to steknu uslovi kada građanin neke evropske članice zapadne u teškoće u inostranstvu, a tamo nema diplomatsko konzularno predstavništvo njegove države, obaveza je diplomatsko konzularnih predstavništava drugih članica koje imaju svoja diplomatsko konzularna predstavništva na toj teritoriji da mu pruže konzularnu uslugu i zaštitu. (Republika Srbija još nije potpisala navedenu konvenciju).

Kompleksnost međunarodnog prava, međunarodnih odnosa, posebno konzularnih odnosa Republike Srbije od 1804. godine pa sve do današnjih dana može sagledati iz nekih pojedinačnih slučajeva kao što su:

- Ubistvo britanskog konzula Grenijea Fonblanka 1858 od turskog vojnika u Beogradu.
- Protest nemačkog generalnog konzula u Beogradu, Georga Royena, nezadovoljan preseansom koji mu dat 1875. godine za prijem kod kneza Milana Obrenovića.
- Ubistvo srpskog konzula Luke Marinkovića u Prištini 1890. godine od strane Albanca uz saučešništvo Turaka.
- Podrška austriskog konzula Oskar Prohaske otporu Albanaca 1912. godine prilikom oslobođenja Prizrena od strane srpske vojske i isceniranje incidenta poznat kao afera Prhaska, koju je srpska vlada rešavala sa poteškoćama.
- Poteškoće u postupku međunarodnog priznavanja Kraljevine SHS 1918. godine zbog umešanost konzula Holandije Bernarda Rapaporta u Molerovu špijunsku aferu.
- Slučaj srpskog državljanina Miladina Kovačevića, koji je u SAD u Bostonu 2008. godine prebio i teško povredio američkog državljanina Brajana Stajnhauera i izbegao iz SAD u Republiku Srbiju uz podršku Generalnog konzulata Republike Srbije u Njujorku, i time nepotrebno opteretio je konzularne odnose Republike Srbije i SAD, pa je Vlada

Republike Srbije morala da plati 900.000 dolara za lečenje Brajana Stajnhauera.

Knjiga prof. dr Đorđa N. Lopičića predstavlja doprinos potpunijem sagledavanju međunarodnog prava, međunarodnih odnosa i diplomatije kroz konzularnu praksu i istoriju Republike Srbije od 1804. godine pa sve do današnjih dana.

Iako je ova knjiga je namenjena i svrsishodna za sve koji se bave međunarodnim pravom, međunarodnim odnosima i diplomatijom, diplomatama, a posebno konzularnim poslovima u zemlji i inostranstvu, ona će koristiti i naučnicima, studentima, postdiplomacima, doktorandima, pravnicima, istoričarima, politikolozima, javnim radnicima, političarima, publicistima i novinarima. Zatim, ova knjiga će biti korisna i za sva druga zainteresovana lica koja interesuje ova materija, jer ona je napisana veoma razumljivim i jasnim jezikom tako da je dostupna i najširoj čitalačkoj publici.

*Radomir S. JERGIĆ, karijerni diplomata
Opunomoćeni ministar u penziji,
Sekretar Udruženja penzionera MSP Srbije
Telefon: 064-127-1158.
E mail: jergic.stariji@sbb.rs*

UPUTSTVA ZA SARADNIKE

Međunarodna politika je tromesečnik koji izlazi u januaru, aprilu, julu i oktobru svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge i prikaze skupova i knjiga iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike, međunarodnog javnog prava i međunarodne ekonomije.

Uslov za uzimanje u razmatranje priloga je da budu pripremljeni u skladu sa sledećim uputstvima.

I - Uputstvo za pisanje članaka

1. Autorski prilozi (članci) ne treba da sadrže više od 4.500 reči, odnosno do 32.000 znakova sa razmacima.
2. Članke pisati korišćenjem fonta *Times New Roman*, veličine 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
3. Iznad naslova teksta stoji ime i prezime autora članka (i eventualna titula), naziv institucije u kojoj je zaposlen i njeno sedište, kao i lična adresa autora za korespondenciju (poštanska/institucionalna ili elektronska).
4. Ukoliko autor ima želju da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen, neophodno je da na kraju naslova teksta stavi posebnu fusnotu sa simbolom * u kojoj će to posebno napomenuti.
5. Apstrakt se prilaže i na srpskom i na engleskom jeziku i u njemu autor treba da ukaže na najbitnije hipoteze na kojima rad počiva. Apstrakt treba da sadrži do 120 reči, a ispod njega autor navodi do 12 ključnih reči.
6. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*, itd.).
7. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora navesti kako glase u originalu, i to u zagradi posle srpske transkripcije.
8. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

Podatke o navedenoj bibliografskoj jedinici u fusnotama treba navesti u skladu sa sledećim sugestijama:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *Italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica. Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, stavlja se (ur.) ili (prir.) sa tačkom u oba slučaja. Sa druge strane, kada se radi o više urednika monografije na srpskom jeziku stavlja se (urs), bez tačke.

Kada se navodi priređeni zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredilo više priređivača, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (eds), bez tačke. Ako se radi o jednom priređivaču, stavlja se (ed.), sa tačkom.

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, pp. 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribičević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneve, 2002, pp. 234–7.

b) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od-do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (-), bez razmaka. Ukoliko su neki podaci nepotpuni neophodno je to i naglasiti.

Primeri:

Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 878–84. (pp. 878–9 ili p. 878).

Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–76.

c) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka – pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *Italic-u*) datum – napisan arapskim brojevima, broj strane/stranica.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

d) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*, broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja).

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.
"Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine", *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 1-14.

e) Navođenje izvora sa Interneta

Ime autora, naziv dela ili članka, puna Internet adresa koja omogućava da se do navedenog izvora dođe ukucavanjem navedene adrese, datum pristupanja stranici na Internetu, broj strane (ukoliko postoji i ako je prilog objavljen u PDF-u).

Primer:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C, 2000, Internet, [http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/\\$File/Who+is+Paying+text.pdf](http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/$File/Who+is+Paying+text.pdf), 14/09/2004, p. 3.

f) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih fusnota, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. I na kraju broj strane (npr. Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", op. cit., p. 879). Ibid. ili ibidem koristiti isključivo pri navođenju izvora navedenog u prethodnoj fusnoti, uz naznaku broja strane/stranica, ukoliko je novi navod iz tog izvora (npr. Ibid., str. 11).

9. Na kraju članka prilaže se bibliografija koja treba da sadrži sve izvore i literaturu navođene u tekstu, a u formi kakva je navedena u uputstvu za fusnote. Jedina razlika je što se u bibliografiji obavezno navodi prvo prezime pa ime autora citiranog rada, i celokupna bibliografija se

organizuje prema abecednom redosledu početnog imena navođenih autora (ili naziva korišćenih dokumenata).

II - Uputstvo za pisanje prikaza knjiga i skupova

1. Prikazi skupova i knjiga ne smeju biti duži od dve i po stranice *Word* formata (prored *single*), odnosno ne smeju sadržati više od 1.200 reči (8.800 znakova sa razmacima).
2. Na početku prikaza navode se bibliografske odrednice knjige u skladu sa pravilima koja su navedena za navođenje monografija u fusnotama, s tim što na kraju treba navesti ukupan broj stranica (npr. 345 str. p. 345).
3. Prikazi knjiga i skupova ne smeju sadržati fusnote, dok se sve eventualne napomene mogu navesti u zagradi.
4. Autor može navesti i nadnaslov prikaza knjige ili skupa velikim slovima – veličina slova 14, što je podložno izmenama od strane redakcije časopisa.
5. Veličina slova, font i poravnanje teksta treba da budu u skladu sa ranije navedenim sugestijama za pisanje članaka.
6. Na kraju prikaza navodi se puno ime i prezime autora u *Italic*-u, s tim što se prezime u celini piše velikim slovima (npr. *Žaklina NOVIČIĆ*).

* * *

Svi prilozi dostavljaju se dr Vladimiru Trapari, glavnom i odgovornom uredniku *Međunarodne politike* na e-mail: vtrapara@diplomacy.bg.ac.rs
Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327

MEĐUNARODNA politika / glavni i odgovorni urednik Vladimir Trapara. - God. 1, br. 1 (1950)- . - Beograd : Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1950- (Beograd : Donat graf). - 24 cm

Tromesečno.

ISSN 0543-3657 = Međunarodna politika
COBISS.SR-ID 3092482

IZBOR IZDANJA

INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

ČASOPISI:

Međunarodna politika
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
Izlazi tromesečno

Review of International Affairs
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
(na engleskom jeziku)
Izlazi tromesečno

Međunarodni problemi
Naučni časopis na srpskom
i engleskom jeziku
Izlazi tromesečno

Evropsko zakonodavstvo
Naučno-stručni časopis
za pravo Evropske unije
Izlazi tromesečno

KNJIGE:

Aleksandar Jazić, *Vanredne situacije i savremeni trendovi razvoja sistema zaštita*, proširano, 2017, 128 str.

Ivan Dujić, *Novi svet i Evropa: od početka procesa globalizacije do globalne finansijske i migracione krize*, proširano, 2017, 322 str.

Vladimir Trapara, *Vreme „resetovanja“: Odnosi Rusije i Sjedinjenih Država u periodu od 2009. do 2012. godine*, proširano, 2017, 414 str.

Social and Economic Problems and Challenges in Contemporary World, Proceedings, Branislav Đorđević, Taro Tsukimura and Ivona Lađevac (eds.), proširano, 2017, 264 str.

Ljubomir Šubara, Milenko Dželetović, *Evro i monetarna integracija Evrope*, proširano, 2017, 436 str.

Danube and the New Silk Road, Proceedings, Duško Dimitrijević (ed.), proširano, 2016, 560 str.

Savremeni međunarodni ekonomski i pravni poredak, Sanja Jelisavac Trošić (ur.), proširano, 2016, 330 str.

Dobrica D. Vesić, *Preduzetništvo i preduzetnički menadžment*, tvrd povež, 2016, 328 str.

Uticaj vojne neutralnosti Srbije na bezbednost i stabilnost u Evropi, Srđan Korać (ur.), proširano, 2016, 284 str.

Srbija i Evropska unija – pripreme za pregovore o poglavljima 23 i 24, Aleksandar Jazić, Slobodan Janković, Dragan Đukanović (ur.), proširano, 2016, 206 str.

Aleksandar Jazić, *Saradnja država članica Evropske unije u oblasti civilne zaštite*, proširano, 2016, 138 str.

Đorđe Lopičić, *Studije i ogledi iz međunarodnog prava, međunarodnih odnosa i diplomatije*, proširano, 2016, 259 str.

Milenko Dželetović, *Upravljanje finansijama javnog sektora*, proširano, 2016, 306 str.

Diplomatija i kultura Srbije: stanje i perspektive, zbornik radova, Branislav Đorđević, Vidoje Golubović (prir.), proširano, 2016, str.

Ivona Lađevac, *Međunarodno-pravni subjektivitet Evropske unije*, proširano, 2016, 100 str.

Dragan Đukanović, *Balkan na posthladno-ratovskom raskršću (1989–2016)*, proširano, 2016, 208 str.

Globalized World: Advantage or Disadvantage, Proceedings, Branislav Đorđević, Taro Tsukimura and Ivona Lađevac (eds.), proširano, 2015, 168 str.

Sedamdeset godina Ujedinjenih nacija – pogled iz Srbije, Žaklina Novičić i Anđela Đukanović (ur.) proširano, 2015, 330 str.

Savremeni terorizam, grupa autora, tvrd povež, 2015, 522 str.

Dragan Petrović i Ana Jokić, *Energetska politika Rusije*, proširano, 2015, 240 str.

Srbija, region i Evropska unija, zbornik radova, Dragan Đukanović, Aleksandar Jazić i Miloš Jončić (prir.), proširano, 2015, 380 str.

Ana Jović-Lazić, *Odnosi između Evropske unije i Ruske Federacije – kraj XX i početak XXI veka*, proširano, 2015, 384 str.

Brano Miljuš, *Evropska unija – najuspešnija integracionistička politika Evrope*, proširano, 2015, 320 str.